

การศึกษาบทบาทของพระมหาโมคคัลลานเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

A STUDY OF MAHĀMOGGALLĀNA-THERA'S ROLE IN PROPAGATION OF BUDDHISM

พระมหาสุชญา โรจนญาโณ (ยาสุกแสง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขา พระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
พ.ศ. ๒๕๔๐

การศึกษาบทบาทของพระมหาโมคคัลลานเถระ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระมหาสุชญา โรจนญาโณ (ยาสุกแสง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขา พระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
พ.ศ. ๒๕๔๐

A STUDY OF MAHĀMOGGALLĀNA-THERA'S ROLE IN PROPAGATION OF BUDDHISM

PHRAMAHASUCHAYA ROCANAÑÑĀṆO (YASUKSAENG)

A Thesis Submitted in Patial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts.
(Buddhism)

in
Graduate School
Mahachulalongkorn Buddhist University
Under Royal Patronage
1997

บัณฑิตวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา

....
(พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์..................................ประธานกรรมการ
(พระเมธีรัตนดิลก)

.....................................กรรมการ
(พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ)

.....................................กรรมการ
(อาจารย์ประสิทธิ์ จันรัตนา)

.....................................กรรมการ
(อาจารย์ดนสวัสดิ์ ชาติเมธี)

.....................................กรรมการ
(อาจารย์สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ ประธานกรรมการ
อาจารย์ดนสวัสดิ์ ชาติเมธี กรรมการ
อาจารย์สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาบทบาทของพระมหาโมคคัลลานเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ผู้วิจัย : พระมหาสุชญา โรจนญาโณ (ยาสุกแสง)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาพระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ :

พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ	ป.ธ. ๙, พธ.บ., พธ.ม., Ph.D.
อาจารย์ดนสวัสดิ์ ชาติเมธี	ป.ธ. ๗, พธ.บ., M.A.
อาจารย์สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย	ป.ธ. ๓, พธ.บ., M.Ed., Ph.D.

วันสำเร็จการศึกษา : วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๔๐

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาประวัติของพระมหาโมคคัลลานะ คุณสมบัติเฉพาะตัว บทบาทและวิธีการของท่านในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตลอดถึงความสัมพันธ์ระหว่างท่านกับบุคคลต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาออกเป็น ๕ บท ในแต่ละบทมีรายละเอียดที่จะศึกษาดังนี้

บทที่ ๑ ว่าด้วยความเป็นมาและวัตถุประสงค์ของการวิจัย
บทที่ ๒ ว่าด้วยประวัติและคุณสมบัติเฉพาะตัวของพระมหาโมคคัลลานะ
บทที่ ๓ ว่าด้วยบทบาทและวิธีการของพระมหาโมคคัลลานะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
บทที่ ๔ ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างพระมหาโมคคัลลานะกับบุคคลต่าง ๆ
บทที่ ๕ ว่าด้วยสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ตอนแรก จะศึกษาประวัติและความเป็นมาของพระมหาโมคคัลลานะ ตั้งแต่ชาติกาลจนถึงปรินิพพาน พร้อมทั้งคุณสมบัติเฉพาะตัวของท่าน เช่น การมีฤทธิ์ เป็นต้น

ตอนที่สอง จะศึกษาบทบาทและวิธีการของพระมหาโมคคัลลานะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตลอดถึงความสัมพันธ์ระหว่างท่านกับบุคคลต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยจะได้สรุปสารัตถะสำคัญออกเป็น ๓ ด้านคือ

๑. **ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา** พระมหาโมคคัลลานะได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาในลักษณะการให้คำแนะนำ เป็นที่ปรึกษา การสนทนา การตอบปัญหาข้อข้องใจ การแสดงฤทธิ์โดยรับสนองพุทธบัญชาให้ไปปราบผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ การเป็นสมณทูตในเทวโลกและยมโลก แล้วนำเรื่องราวเหล่านั้นมาบอกแก่ชาวโลก และการแสดงธรรมแก่พุทธบริษัทและบุคคลทั่วไปด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การบรรยาย การอธิบายขยายความ การเปรียบเทียบ การตอบคำถาม

๒. **ด้านความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ** พระมหาโมคคัลลานะมีความใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้าโดยได้รับตำแหน่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้ายและตำแหน่งเอตทัคคะในด้านมีฤทธิ์มาก และท่านยังเป็นผู้ให้คำปรึกษา ให้ความอนุเคราะห์ รวมทั้งเป็นผู้ประสานความสามัคคีในภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีสงฆ์ และสังคมทั่วไป นอกจากนี้ท่านยังได้เป็นสมณทูตผู้คอยเชื่อมประสานความสัมพันธ์ในโลกทั้ง ๓ คือ มนุษยโลก เทวโลก และยมโลก

๓. **ด้านการรักษาพระธรรมวินัย** พระมหาโมคคัลลานะได้รักษาพระธรรมวินัยไว้ทั้งในส่วนของคันถธุระและวิปัสสนาธุระ และหลังจากบรรลุโลกุตตรธรรมแล้วท่านได้อบรมสั่งสอนศิษย์ทั้งหลายให้ประพฤติปฏิบัติตามธรรมอันสมควรแก่ธรรมจนกระทั่งบรรลุยถาภูตญาณทัสสนะ คือรู้ยิ่งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็นตามความเป็นจริง

ดังนั้น พระมหาโมคคัลลานะ จึงเป็นพระเถระที่เป็นแบบอย่างอันเป็นบรรทัดฐานเป็นมาตรฐานแห่งภิกษุทั้งหลาย เป็นพระสาวกที่พุทธบริษัททั้งหลายควรจะประพฤติปฏิบัติตามแบบอย่างของท่าน และนำปฏิปทาข้อวัตรปฏิบัติของท่านมาเป็นเนติแบบอย่างแห่งการประกอบศาสนกิจ การดำเนินชีวิต และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองแผ่ไพศาลยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

Thesis Title : A Study of Mahāmoggallāna-Thera's Role in Propagation of Buddhism.

Research : Phramaha Suchaya Rocanañāṇo (Yasuksaeng)

Degree : Master of Arts (Buddhism)

Thesis Supervisor Committee :

Phramaha Somjin Sammāpañño Pali ៩, B.A., M.A., Ph.D.

Mr. Donsawat Chartmethi Pali ๗, B.A., M.A.

Mr. Suddhipong Srivichai Pali ๓, B.A., M.Ed., Ph.D.

Date of Graduation : March 25, 1997

ABSTRACT

The object of this research work is to study the biography, and qualifications of Mahāmogglāna with his key role in propagation of Buddhism, including his relation with other people. The content of research work is divided into five chapters, namely :

Chapter 1

The disposition of the problems and objectives of research works.

Chapter 2

The biography and qualifications of Mahāmoggallāna.

Chapter 3

The key role and methods of Mahāmoggallāna in propagation of Buddhism.

Chapter 4

Mahāmoggallāna's role in association with other people.

Chapter 5

Conclusion and Suggestion.

The stage of study is divided into two main parts :

Part I : The attention will be paid to study of the biography and qualifications of Mahāmoggallāna from his birth to his passing away, including his miraculous quatifications such as psychic power etc.

Part II : The attention will be paid to study of Mahāmoggallāna's role and methods in propagation of Buddhism. Mahāmoggallāna the Elder had played a key role in association with all the creatures.

Having taken into consideration of the the story of Mahāmoggallāna, the main idea can be concluded into three dimensions :

1. The Propagation of Buddhism

Mahāmoggallāna the Elder carried out the of propagation of Buddhism through technique of counseling, conversation, answering the questions, and showing the magic power to tame the creatures filled with defilements, and some of them were attaching to wrong views. Mahāmoggallāna the Elder was the great Dhamma-messenger (missionary) not only in the human world, but in other world. Sometimes he had made the way to hell and heaven, and then preached the creatures there, and then came back to human world.

Mahāmoggallāna was also given an order by the Lord Buddha to preach the adherents of other religions in various methods.

2. His relation with other people

Mahāmoggallāna the Elder is accessible to everyone. He held the status as the left hand disciple and he was honoured as the topmost of disciples who had the psychic power.

Apart from this, Mahāmoggallāna the Elder stood as the supervisor, supporter, and goer-between for harmony of sangha of monks and nuns, and laity society. He was the great Dhamma-messenger who connected the human world with other world, and vice versa.

3. His role of holding the doctrine

Mahāmoggallāna the Elder maintained Buddhism by studying Buddhist teachings in every level, and practising meditation (Ganthadhura and Vipassanādhura), following the footstep of the Blessed One. Having attained emancipation (transcendental Dhamma), and having been well-versed in Buddhist teachings, he took a long jurney from place to place to teach other creatures.

With his indescribable creations and incalculable benefactress, Mahāmoggallāna the Elder can be regarded as the excellent mode of monks, nuns, and layman followers.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือเกื้อเฟื้อจากหลาย ๆ ท่าน ซึ่งผู้วิจัยขอขอบพระคุณท่านเหล่านั้นเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะพระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ อาจารย์ตนสวัสดิ์ ชาติเมธี และอาจารย์สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ที่กรุณาให้คำแนะนำ ตรวจสอบแก้ไขวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ด้วยดีเสมอมา

ในการทำวิทยานิพนธ์นี้จะสมบูรณ์ไม่ได้ ถ้าไม่ได้รับความเมตตาจากอาจารย์แสวง อุดมศรี รองผู้อำนวยการโครงการชำระพระไตรปิฎก ที่อนุเคราะห์พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ และพระไตรปิฎก ฉบับกรมการศาสนามาศึกษาค้นคว้า พระมหานันทพัทธ์ เกสวสมาโน วัดอภัยทายาราม ที่เอื้อเฟื้อพระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ พระครูใบฎีกาสนั่น ทยรกฺโข เจ้าหน้าที่ ห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ พระมหาบัณฑิตรุ่นที่ ๔ และรุ่นที่ ๕ ที่ให้กำลังใจและคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้า และเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ ที่อนุญาตให้ค้นคว้าเอกสารและข้อมูล รวมทั้งอาจารย์อดิศักดิ์ ทองบุญ อาจารย์ ประสิทธิ์ จันรัตนา อาจารย์เสรี อาจสาคร อาจารย์มนัส จอดพิมาย อาจารย์รังษี สุทนต์ ที่ช่วยเป็นธุระ ในการค้นคว้าบอกแหล่งข้อมูลเพื่อการวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างดี

ขอขอบพระคุณและขออนุโมทนาทุกท่าน ที่กรุณาให้คำแนะนำเบื้องต้นค้นคว้าบอกแหล่งข้อมูลหรือค้นหาเอกสารเพื่อการวิจัยครั้งนี้ และพระมหาสมบูรณ์ สุทฺธิสมฺปุณฺโณ ที่ให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับการพิมพ์คอมพิวเตอร์ จนผู้วิจัยสามารถพิมพ์วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

ผู้วิจัยขออุทิศความดีและคุณประโยชน์ที่เกิดจากวิทยานิพนธ์นี้แด่บิดา มารดา ครู พระอุปัชฌาย์ อาจารย์ ตลอดถึงผู้มีอุปการคุณทุกท่าน

พระมหาสุชญา โรจนญาโณ (ยาสุกแสง)
๒๕ มีนาคม ๒๕๔๐

สารบัญ

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลขย่อในพระไตรปิฎก

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีอักษรไทย ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เรียงตามเล่ม ในภาษาบาลี ดังนี้

วิ.มหา.	= วินยปิฏก	มหาวิภงฺคปาลิ
วิ.ม.	= วินยปิฏก	มหาวคฺคปาลิ
วิ.จู.	= วินยปิฏก	จูฬวคฺคปาลิ
ที.สี.	= ทีฆนิกาย	สีลกฺขนฺธวคฺคปาลิ
ที.ม.	= ทีฆนิกาย	มหาวารปาลิ
ที.ปา.	= ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคฺคปาลิ
ม.มู.	= มชฺฌิมนิกาย	มูลปณฺณาสกปาลิ
ม.ม.	= มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณฺณาสกปาลิ
ม.อุ.	= มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสกปาลิ
สํ.ส.	= สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคฺคปาลิ
สํ.นิ.	= สํยุตฺตนิกาย	นิทานวคฺคปาลิ
สํ.สฬา.	= สํยุตฺตนิกาย	สฬายตนวคฺคปาลิ
สํ.ม.	= สํยุตฺตนิกาย	มหาวารวคฺคปาลิ
องฺ.เอกก.	= องฺคุตฺตรนิกาย	เอกกนิปาตปาลิ
องฺ.ทุก.	= องฺคุตฺตรนิกาย	ทุกนิปาตปาลิ
องฺ.ติก.	= องฺคุตฺตรนิกาย	ติกนิปาตปาลิ
องฺ.จตุกฺก.	= องฺคุตฺตรนิกาย	จตุกฺกนิปาตปาลิ
องฺ.ปญฺจก.	= องฺคุตฺตรนิกาย	ปญฺจกนิปาตปาลิ
องฺ.สตฺตก.	= องฺคุตฺตรนิกาย	สตฺตกนิปาตปาลิ
องฺ.อฏฺจก.	= องฺคุตฺตรนิกาย	อฏฺจกนิปาตปาลิ
องฺ.ทสก.	= องฺคุตฺตรนิกาย	ทสกนิปาตปาลิ
ขุ.ธ.	= ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมปทปาลิ
ขุ.อุ.	= ขุทฺทกนิกาย	อุทานปาลิ
ขุ.อิติ.	= ขุทฺทกนิกาย	อิติวุตฺตกปาลิ
ขุ.วิ.	= ขุทฺทกนิกาย	วิมานวตฺถุปาลิ

ขุ.เปต.	= ขุทฺทกนิกาย	เปตวตฺถุปาลิ
ขุ.เถร.	= ขุทฺทกนิกาย	เถรคาถาปาลิ
ขุ.ชา.	= ขุทฺทกนิกาย	ชาตกปาลิ
ขุ.จู.	= ขุทฺทกนิกาย	จูฬนิทฺเทสปาลิ
ขุ.อป.	= ขุทฺทกนิกาย	อปทานปาลิ

การใช้หมายเลขย่อ

การใช้หมายเลขย่อในพระไตรปิฎกจะแจ้ง เล่ม ข้อ หน้า ตามลำดับ ตัวอย่าง องฺ.เอกก. ๒๐/๗๑/๒๐๒ หมายถึง อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต เล่มที่ ๒๐ ข้อ ๗๑ หน้า ๒๐๒ ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก์ ๒๕๐๐

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลขย่อในคัมภีร์อรรถกถา

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี อักษรไทย ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา และฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย เรียงตามเล่มในภาษาบาลี ดังนี้

วิ.อ.	= วินยปิฏก สมนฺตปาสาทิกา ปาราชิกณฺฑาทิอฏฺฐกถา
วิ.อ.	= วินยปิฏก สมนฺตปาสาทิกา สํฆาทิเสสาทิกณฺฑอฏฺฐกถา
สารตฺถ.ฏีกา.	= สารตฺถทีปนีฏีกา
ม.มู.อ.	= มชฺฌิมนิกาย ปปญฺจสูทนี มูลปณฺณาสกอฏฺฐกถา
ม.อุ.อ.	= มชฺฌิมนิกาย ปปญฺจสูทนี อุปริปณฺณาสกอฏฺฐกถา
องฺ.เอกก.อ.	= องฺคุตฺตรนิกาย มโนรถปูรณี เอกกนิปาตอฏฺฐกถา
องฺ.ทุก.อ.	= องฺคุตฺตรนิกาย มโนรถปูรณี ทุกนิปาตอฏฺฐกถา
องฺ.จตุกฺก.อ.	= องฺคุตฺตรนิกาย มโนรถปูรณี จตุกฺกนิปาตอฏฺฐกถา
องฺ.ฏีกา.	= องฺคุตฺตรนิกาย สารตฺถมญฺชูสา องฺคุตฺตรฏีกา
ขุ.เถร.อ.	= ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺถทีปนี เถรคาถาอฏฺฐกถา
ขุ.เถรี.อ.	= ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺถทีปนี เถรีคาถาอฏฺฐกถา
ขุ.วิ.อ.	= ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺถทีปนี วิมานวตฺถุอฏฺฐกถา

ขุ.ชา.อ.	= ขุทฺทกนิกาย ชาตกฏฺฐกถา
ขุ.อป.อ.	= ขุทฺทกนิกาย วิสุทฺธชนวิลาสินี อปทานอฏฺฐกถา
ธ.อ.	= ธมฺมปทอฏฺฐกถา
วิสุทฺธิ.	= วิสุทฺธิมคฺค
มงฺคล.	= มงฺคลตฺถทีปนี

การใช้หมายเลขย่อ

การใช้หมายเลขย่อจากคัมภีร์อรรถกถา ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา จะแจ้งเล่ม ข้อ หน้า ตัวอย่าง เช่น ขุ.เถร.อ. ๒/๔๐๑/๕๙๙ หมายถึง ขุททกนิกาย เถรคาถา อรรถกถา เล่มที่ ๒ ข้อ ๔๐๑ หน้า ๕๙๙ และอรรถกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย จะแจ้งเล่ม หน้า ตัวอย่าง เช่น ธ.อ. ๓/๓๓ หมายถึง ธมฺมปทอฏฺฐกถา เล่มที่ ๓ หน้า ๓๓

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายตลอดระยะเวลาที่ผ่านมานั้น พระสาวกนับว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่ง เพราะพระสาวกเป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัย และเป็นส่วนสำคัญของพุทธบริษัท ๔ ในสมัยพุทธกาลนั้น พระสาวก เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติสมควร ปฏิบัติชอบ* มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส เป็นผู้บรรลุมรรคผล จึงเป็นผู้มั่นคงในธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า จึงทำให้การเผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้าแพร่หลายได้อย่างรวดเร็ว

การเผยแผ่คำสอน ในสมัยพุทธกาลนั้น มีหลายรูปแบบ เช่น การแสดงธรรม การสนทนาธรรม การแนะนำสั่งสอน การตอบปัญหาข้อข้องใจ การสอบถาม การแสดงฤทธิ์เพื่อถอนมิจฉาทิฏฐิ ซึ่งการแสดงฤทธิ์นั้น ก็ใช้เป็นบางคราว สำหรับพระสาวกบางรูปเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพื่อใช้ฤทธิ์เป็นฐาน หรือเป็นแนวทางชักจูงคนให้เข้าถึงธรรม ให้ละทิ้งฤทธิ์มาสู่สิ่งที่ดีงามกว่าหรือประเสริฐกว่า มิใช่แสดงฤทธิ์เพื่อโอ้อวดคนอื่น

เมื่อทราบว่าพระสาวกมีบทบาทอย่างยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงสมควรจะรู้จักพระสาวกผู้มีบทบาทสำคัญรูปหนึ่งซึ่งในประเทศไทยทุกวันนี้ ถ้าใครเข้าไปในอุโบสถและวิหาร จะพบพระประธานพร้อมด้วยพระสาวกยืนประนมมือบ้าง นั่งคุกเข่าประนมมือบ้าง อยู่ทางเบื้องซ้ายของพระประธาน นั่นก็คือพระมหาโมคคัลลานะ ส่วนพระสาวกที่อยู่ทางเบื้องขวาของพระประธาน คือพระสารีบุตร

พระมหาโมคคัลลานะนี้เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธเจ้าในการประกาศพระศาสนา สงเคราะห์พุทธบริษัทให้เจริญมั่นอยู่ในการปฏิบัติธรรม รักษาศรัทธาปสาทะของอุบาสกอุบาสิกาให้ตั้งมั่น จนได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นสาวกคู่กับพระสารีบุตร คือ พระสารีบุตรเป็นอัครสาวกเบื้องขวา ส่วนพระมหาโมคคัลลานะเป็นอัครสาวกเบื้อง

---

* องฺ.ติก. ๒๐/๗๑/๒๐๒-๒๐๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ซ้าย ดังจะเห็นได้จากที่พระพุทธเจ้าตรัสยกย่องพระอัครสาวกทั้งสองว่า "เธอทั้งหลายจงเสพ จงคบสารีบุตรและโมคคัลลานะเถิด เพราะทั้งสองรูปนี้ เป็นภิกษุบัณฑิต อนุเคราะห์เพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย สารีบุตรเปรียบเหมือนผู้ให้กำเนิด โมคคัลลานะเปรียบเหมือนผู้บำรุงเลี้ยงทารกที่เกิดแล้ว สารีบุตรย่อมแนะนำในโสดาปัตติผล โมคคัลลานะย่อมแนะนำในผลขั้นสูงขึ้นไป"[๒]

บทบาทของพระมหาโมคคัลลานะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น มีมากมายหลายด้านตามที่ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ เช่น ด้าน

การแสดงธรรม ท่านได้แสดงธรรมพร่ำสอนแก่พุทธบริษัทอันไพเราะเหมาะสมดังเรื่องอนุมานสูตร[๓] ว่าด้วยความคาดหมาย ซึ่งกล่าวถึงธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่าง่าย ธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่ายาก การเทียบเคียงตนเอง และการพิจารณาตนเอง ซึ่งในแต่ละประเด็นจะมีธรรม ๑๖ ข้อ เช่น มีความปรารถนาเลวทราม ลุอำนาจความปรารถนาเลวทราม เป็นต้น

การตอบปัญหาข้อข้องใจ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังพรหมโลก ท่านพร้อมกับพระเถระรูปอื่น ๆ มีพระมหากัสสปะเป็นต้น ได้เหาะขึ้นไปยังพรหมโลก และท้าวมหาพรหมกล่าวทักทายและชมพระสาวกของพระพุทธเจ้าว่ามีฤทธิ์ และท้าวมหาพรหมก็ส่งพรหมบริษัทของตนมาถามปัญหาเกี่ยวกับการที่พระสาวกของพระพุทธเจ้ามีฤทธิ์มาก ท่านได้ตอบปัญหาของพรหมบริษัทนั้นอย่างมีธรรมปฏิภาณไปตามเหตุผล ดังข้อความที่ปรากฏในอปราทิฏฐิสูตร[๔]

การสอบถามเพื่อพิสูจน์ผลกรรม ท่านได้ท่องเที่ยวไปในสวรรค์ เมื่อพบเทพบุตรเทพธิดานั้น ๆ แล้วสอบถามถึงกุศลกรรมที่อำนวยผลให้ได้วิมานและมีความสุขเช่นนั้น ๆ ดังข้อความที่ปรากฏในอุตตราวิมาน ว่า

พระมหาโมคคัลลานะถามว่า "ดูก่อนเทพธิดา เธอมีผิวพรรณงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีสว่างไสวงดงามไปทั่วทุกทิศอยู่ ดุจดาวประกายพรึก เพราะบุญอะไร ผิวพรรณของเธอจึงงามเช่นนี้ ผลอันพึงปรารถนาจึงสำเร็จแก่เธอในวิมานนี้"

เทพธิดาตอบว่า "ดิฉัน สมัยอยู่ครองเรือน ไม่มีความริษยา ไม่มีความตระหนี่ ไม่โกรธ ปฏิบัติตามคำของสามี ไม่ประมาท รักษาศีลอุโบสถอันมีองค์ ๘ ทุกวัน ๑๔ ค่ำ

---

[๒] ม.อุ. ๑๔/๓๗๑/๓๑๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

[๓] ม.มู. ๑๒/๑๘๑-๔/๑๕๔-๑๕๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

[๔] สํ.ส. ๑๕/๑๗๖/๑๗๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งปักษ์ แจกจ่ายทานโดยความเคารพ สมาทานศีล ๕ ฉลาดในอริยสัจ และเป็นอุบาสิกา เพราะศีลของตนนั้น ดิฉันจึงมีเกียรติยศ บริวาร เสวยผลบุญของตนอยู่ เป็นต้น"[๕] แล้วนำมาบอกเล่าแก่พุทธศาสนิกชน ท่านไปยังเปตโลกแล้ว สอบถามถึงบาปกรรมที่เปรตและสัตว์นรกเหล่านั้นกระทำมา แล้วนำมาบอกเล่าแก่มนุษย์ ดังข้อความที่ปรากฏในเรื่องสัฏฐิกูฏเปรตว่า

พระมหาโมคคัลลานะถามว่า "ฆ้อนเหล็กจำนวน ๖ หมื่นอันตกที่ศีรษะของท่าน ท่านทำกรรมชั่วทางกาย วาจา และใจอะไรไว้หรือ เพราะผลกรรมอะไร ท่านจึงต้องได้รับความทุกข์เช่นนี้"

เปรตตอบว่า "สมัยหนึ่ง ข้าพเจ้าได้พบพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าสุเนตร ผู้อบรมอินทรีย์แล้วไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ กำลังเข้าฌานอยู่ ที่โคนต้นไม้ ข้าพเจ้าได้ดีดก้อนกรวดเข้าช่องหูทำลายกระหม่อมของท่าน เพราะผลกรรมนั้น ข้าพเจ้าจึงต้องรับทุกข์เช่นนี้"[๖] เป็นต้น

การแสดงฤทธิ์เพื่อถอนทิฏฐิมานะ ท่านได้ใช้ฤทธิ์ทรมานพวกมิจฉาทิฏฐิให้กลับใจมาเป็นสัมมาทิฏฐิด้วยอริยฤทธิ์ ดังข้อความที่ปรากฏในเรื่องปุโรหิตอัคคิทัตตะ[๗] หรือการไปทรมานเศรษฐีผู้มีความตระหนี่ให้เปลี่ยนใจมาเป็นผู้ยินดีในการเสียสละ เป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา ดังข้อความที่ปรากฏในเรื่องมัจฉริยโกสิยเศรษฐี[๘] หรือการใช้ฤทธิ์ปราบสัตว์ที่มีฤทธิ์และดุร้ายให้สิ้นพยศ เช่นเรื่องนันโทปนันทนาคราช[๙]

การปกครอง ท่านนับว่า เป็นพระสาวกสำคัญที่เฉียบขาด เมื่อมีเรื่องอันควรจะต้องทำแล้วเป็นอันไม่รั้งรอ ข้อนี้เป็นความสามารถของท่านเหนือพระสาวกทั้งหลาย ซึ่งเป็นการแสดงความเด็ดขาดที่ต้องใช้กำลังกายอันอยู่ในวิสัยสามัญทั่วไป ดังเรื่องการฉุดแขนของภิกษุทุศีลออกจากสังฆมณฑล ซึ่งเป็นต้นเหตุการเลิกแสดงพระโอวาทปาฏิโมกข์ของพระพุทธเจ้า เพราะภิกษุบริษัทไม่บริสุทธิ์ ซึ่งมีข้อความปรากฏในอุโปสถสูตร[๑๐]

---

[๕] ขุ.วิ. ๒๖/๑๒๔-๑๓๔/๑๙-๒๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖] ขุ.เปต. ๒๖/๔๐๘-๔๒๑/๒๕๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๗] ธ.อ. ๖/๑๐๗-๘. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย๒๕๒๘.

[๘] ธ.อ. ๓/๓๓-๓๔. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๗.

[๙] ขุ.อป.อ. ๑/๓๙๔/๒๙๘-๓๐๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๔ ; วิสุทธิ. ๒/๓๐-๓๓. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

[๑๐] ขุ.อุ. ๒๕/๔๕/๑๖๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

เป็นนวกัมมาธิฏฐายี ท่านได้รับหน้าที่เป็นผู้อำนวยการควบคุมงานในการก่อสร้างบุพพารามวิหารจนสำเร็จ[๑๓] ข้อความที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ คือ บทบาทของพระมหาโมคคัลลานะโดยย่อ ส่วนข้อความอื่น ๆ นั้น จะได้กล่าวในบทต่อ ๆ ไป

เรื่องบทบาทของพระมหาโมคคัลลานะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น มีกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และตำราอื่น ๆ การที่จะหาตำราเกี่ยวกับพระมหาโมคคัลลานะที่มีเนื้อหาครบถ้วนสมบูรณ์มาศึกษาให้เข้าใจแจ่มแจ้งได้โดยง่ายนั้นเป็นการยากอย่างยิ่ง เนื่องจากเรื่องราวของท่านกระจัดกระจายอยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ ฉะนั้น ผู้วิจัย จึงสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าและเรียบเรียงเรื่องราวเกี่ยวกับชีวประวัติและผลงานของท่านเพื่อประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้าวิจัยของบุคคลผู้สนใจทั่วไป เพราะบทบาทของท่านที่ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ นั้น นับว่าเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองและแพร่หลายสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ดังนั้น ในการทำวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาว่า พระมหาโมคคัลลานะมีประวัติและความเป็นมาอย่างไร มีคุณสมบัติเฉพาะตัวอย่างไร มีบทบาทและวิธีการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างไร และมีความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ อย่างไร ทั้งนี้ เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการนำมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เพื่อต้องการศึกษาบทบาทของพระมหาโมคคัลลานะ โดยมุ่งประเด็นศึกษา ดังนี้

๑. เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของพระมหาโมคคัลลานะ
๒. เพื่อศึกษาคุณสมบัติเฉพาะตัวของพระมหาโมคคัลลานะ ที่ก่อให้เกิดความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส และความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของคนที่เลื่อมใสแล้ว
๓. เพื่อศึกษาบทบาทและวิธีการของพระมหาโมคคัลลานะ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
๔. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพระมหาโมคคัลลานะ กับบุคคลต่าง ๆ

---

[๑๓] ธ.อ. ๓/๗๑. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๗.

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑. พระมหาโมคคัลลานะ มีประวัติและความเป็นมาอย่างไร
๒. พระมหาโมคคัลลานะ มีคุณสมบัติเฉพาะตัวอย่างไร จึงก่อให้เกิดความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส และความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของคนที่เลื่อมใสอยู่แล้ว
๓. พระมหาโมคคัลลานะ มีบทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองได้อย่างไร
๔. พระมหาโมคคัลลานะ มีความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ เป็นอย่างไร

๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

บทบาท คือ การทำตามบท ได้แก่ การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้[illegible] เช่น บทบาทของพระสารีบุตรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระมหาโมคคัลลานะ คือพระมหาสาวกรูปหนึ่งในอสีติมหาสาวก[illegible] ซึ่งเป็นพระอัครสาวกรูปที่ ๒ ของพระพุทธเจ้า ถือกำเนิดที่หมู่บ้านโกลิตคาม ใกล้กรุงราชคฤห์ เป็นบุตรพราหมณ์นายบ้านตระกูลโมคคัลลานโคตรซึ่งเป็นตระกูลมั่งคั่ง มารดาท่านชื่อนางโมคคัลลี เดิมท่านชื่อว่า "โกลิตะ" ที่มหาชนเรียกตามชื่อหมู่บ้านที่บิดาของท่านเป็นใหญ่ ต่อมา เรียกว่า "โมคคัลลานะ" ตามชื่อโคตร และเรียกชื่อนี้มาตลอด แม้ท่านอุปสมบทแล้วก็ใช้ชื่อนี้จนเป็นที่รู้จักกันทั่วไป แต่ที่เพิ่มคำว่า "มหา" ขึ้นอีก เพื่อเป็นการแสดงเกียรติคุณที่ควรยกย่อง ในฐานะที่เป็นพระสาวกมีฤทธิ์มากเป็นที่เลื่องลือ รู้จักกันทั่วไปในหมู่พุทธบริษัท เพราะท่านได้รับยกย่อง

[illegible] ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕.** (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๕๗.

[illegible] ขุ.เถร.อ. ๒/๔๐๑/๕๙๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

...อายสฺมา อญฺญาสิ โกณฺฑญฺโญ, วปฺโป, ภทฺทิโย, มหานาโม, อสฺสชิ, นาลโก, ยโส, วิมโล, สุพาหุ, ปุณฺณชิ, ควมฺปติ, อุรุเวลกสฺสโป, นทีกสฺสโป, คยากสฺสโป, สารีปุตฺโต, มหาโมคฺคลฺลาโน, มหากสฺสโป, มหากจฺจายโน, มหาโกฏฺฐิโต, มหากปฺปิโน.

จากพระพุทธเจ้าว่า "ภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุที่เป็นสาวกผู้มีฤทธิ์ของเรา มหาโมคคัลลานะนี้เป็นเลิศกว่าใครทั้งหมด"[๑๔] ชื่อของท่านนิยมเรียกกันว่า "พระโมคคัลลาน์" บ้าง "พระโมคคัลลานะ" บ้าง "พระมหาโมคคัลลานะ" บ้าง "พระมหาโมคคัลลานเถระ" บ้าง ในที่นี้จะใช้คำว่า **พระมหาโมคคัลลานะ**

การเผยแผ่ คือ การทำให้ขยายออก การทำให้เป็นที่แพร่หลาย[๑๕] ในที่นี้หมายถึง การแสดงธรรม การสนทนาธรรม การแนะนำสั่งสอน การถามตอบปัญหา และการแสดงฤทธิ์

พระพุทธศาสนา หมายถึงพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท,นิกายพระพุทธศาสนาฝ่ายใต้ ซึ่งถือเอาตามคติที่พระอรหันต์พุทธสาวกได้วางหลักธรรมวินัยเป็นแบบแผนไว้ เมื่อครั้งปฐมสังคายนา [๑๖]

ฤทธิ์ คืออำนาจศักดิ์สิทธิ์ ความเจริญ ความสำเร็จ ความงดงาม[๑๗] ในที่นี้ หมายถึง คุณสมบัติเครื่องสำเร็จความปรารถนาสำเร็จด้วยการอธิษฐานใจ[๑๘]

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

๑. รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวกับประวัติและผลงานของพระมหาโมคคัลลานะจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ตำราและงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
๒. ศึกษาข้อมูล แปล วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มา
๓. สรุป และนำเสนอผลของการวิจัย

---

[๑๔] องฺ. เอกก. ๒๐/๑๙๐/๒๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๕] ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**. (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๙), หน้า ๕๖๔.

[๑๖] พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๙๙.

[๑๗] ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**. หน้า ๗๑๕.

[๑๘] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **อนุพุทธประวัติ**. (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๙๙), หน้า ๔๕.

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จำเนียร ทรงฤกษ์ ได้ศึกษาถึงความสามารถของพระมหาโมคคัลลานะ ในการขึ้นไปสู่สวรรค์แล้วนำข่าวการดีและมีสุขแห่งเทวดามาบอกแก่มวลมนุษย์นั้น จัดว่าเป็นยอดสมณทูต และการจาริกไปสู่สวรรค์เพื่อถามปัญหากะเทวดาถึงการทำความดีต่าง ๆ ของพระมหาโมคคัลลานะ และได้กล่าวถึงคุณสมบัติเฉพาะตัวของท่าน โดยสรุปเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

๑. มีฤทธิ์มาก สามารถทรมานเวไนยสัตว์ผู้มีทิฏฐิมานะให้ละพยศได้

๒. มีความสามารถหาเหตุผลมาชี้แจงสั่งสอนพุทธบริษัทให้รู้ บาป บุญ คุณโทษโดยประจักษ์ชัดแก่ใจได้ ประดุจได้พบเห็นมาด้วยตาเองแล้วนำมาบอกเล่า

๓. เป็นคณาจารย์ สอนพระธรรมวินัยอยู่ฝ่ายทิศอุดร รองลงมาจากพระสารีบุตรผู้เป็นคณาจารย์อยู่ฝ่ายทิศทักษิณ[๑๙]

บรรจบ บรรณรุจิ ได้วิเคราะห์ถึงชีวประวัติของพระมหาโมคคัลลานะเกี่ยวกับชีวิตสมัยเป็นคฤหัสถ์ ซึ่งเริ่มตั้งแต่ชาติภูมิ วรรณะ การศึกษา และอุปนิสัยของท่านอย่างละเอียด มูลเหตุที่ออกบวชในพระพุทธศาสนาเพราะเลื่อมใสในพระธรรม และการปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมว่าเจริญสมถะและวิปัสสนาคู่กัน[๒๐] และยังได้วิเคราะห์ถึงเอตทัคคะของพระมหาโมคคัลลานะว่ามีฤทธิ์มาก สามารถแสดงฤทธิ์ได้ใกล้เคียงกับพระพุทธเจ้า และยังได้กล่าวถึงอดีตชาติในกาลที่พระมหาโมคคัลลานะ สมัยตอนเกิดเป็นสิริวัฑฒกุฎุมพี ได้ทำบุญกับพระพุทธเจ้าพระนามว่าอโนมทัสสี แล้วปรารถนาตำแหน่งเป็นอัครสาวกเบื้องซ้าย[๒๑]

พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี) ได้วิเคราะห์ถึงบทบาทของพระมหาโมคคัลลานะว่า เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธเจ้าในการช่วยประกาศพระศาสนา สงเคราะห์พุทธบริษัทให้เจริญมั่นอยู่ในการปฏิบัติธรรม รักษาศรัทธาปสาทะของอุบาสกอุบาสิกาให้ตั้งมั่น ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าเป็นคู่กับพระสารีบุตร คือ พระสารีบุตรเป็นอัคร

---

[๑๙] จำเนียร ทรงฤกษ์. **ชีวประวัติพุทธสาวก เล่ม ๔.** (กรุงเทพมหานคร : อักษรสมัย, ๒๕๒๔). หน้า ๗๑-๒, ๑๐๐.

[๒๐] บรรจบ บรรณรุจิ. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์ เรื่องอสีติมหาสาวกกับการบรรลุธรรม.** (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๕-๓๔,๔๖,๖๗-๖๔.

[๒๑] บรรจบ บรรณรุจิ. **อสีติมหาสาวก.** (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา,๒๕๓๕), หน้า ๖๗-๗๕.

สาวกฝ่ายขวา พระมหาโมคคัลลานะเป็นอัครสาวกฝ่ายซ้าย ตั้งอยู่ในเอตทัคคะว่า เป็นผู้มีฤทธิ์เป็นเยี่ยมกว่าพระสาวกทั้งหลาย ในทางพระศาสนา เฉพาะเรื่องที่เกี่ยวกับเปรตก็ดี สัตว์นรกก็ดี ดังที่ปรากฏในคัมภีร์เปตวัตถุเป็นต้น ส่วนมากก็เป็นเรื่องของพระมหาโมคคัลลานะไปพบเจอ จึงสอบถามบาปกรรมที่เปรตและสัตว์นรกเหล่านั้นทำมา แล้วนำมาบอกเล่าแก่มนุษย์ทั้งหลายให้ทราบ แม้เรื่องเทพบุตรเทพธิดาที่ปรากฏในคัมภีร์วิมานวัตถุ ก็เช่นเดียวกัน ส่วนมากก็ล้วนแต่เป็นเรื่องของพระมหาโมคคัลลานะ ได้ท่องเที่ยวไปในสวรรค์ เมื่อพบเทพบุตรเทพธิดานั้น ๆ จึงสอบถามถึงกุศลกรรมที่อำนวยผลให้ได้วิมานมีความสุขเช่นนั้นแล้ว นำมาบอกเล่าแก่เวไนยนิกรให้ทราบ ทั้งนี้เป็นเรื่องแสดงว่า ท่านมีฤทธิ์มาก เป็นที่รู้จักกันทั่วไปในหมู่ชนที่นับถือพระพุทธศาสนา

เรื่องพระมหาโมคคัลลานะนี้ มีปรากฏอยู่ในเรื่องที่ต้องใช้ฤทธิ์ในการทรมานเวไนยนิกรสัตว์ที่มีฤทธิ์และดุร้าย ให้สิ้นพยศก่อนได้รับรสพระธรรมเทศนาโดยพุทธบัญชาก็มีหลายเรื่อง เช่น เรื่องนันโทปนันทนาคราช เรื่องอัคคิทัตตะฤาษี เป็นต้น[๒๒]

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้วิเคราะห์ถึงอิทธิปาฏิหาริย์กับพระพุทธศาสนาไว้ว่า ในพระพุทธศาสนา พูดถึงความสามารถพิเศษอย่างยอดยิ่ง โดยใช้ศัพท์ว่า อภิญญา มีทั้งหมด ๖ ประการคือ

๑. อิทธิวิธิ การแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้
๒. ทิพพโสต หูทิพย์สามารถฟังเสียงแผ่ว หรือระยะไกลได้
๓. ทิพพจักขุ ตาทิพย์สามารถมองเห็นสิ่งที่ละเอียดหรือเห็นระยะไกลได้
๔. เจโตปริยญาณ ดักใจ ทายใจคนอื่นได้
๕. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติได้ คือชาติก่อนเคยเกิดเป็นอะไร ระลึกย้อนได้
๖. อาสวักขยญาณ ความรู้ที่สามารถทำให้กิเลสหมดไปได้[๒๓]

ฤทธิ์ ๕ ประการข้างต้น เป็นโลกิยอภิญญา คือความสามารถพิเศษที่เป็นโลกีย์ เกี่ยวพันกับวิสัยโลกปุถุชน มีคนทำได้มากมาย และทำได้มานานแล้วก่อนพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้น และทั้ง ๕ ประการนี้ มิใช่แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา พระพุทธ

---

[๒๒] พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี). **ตำนานพระอรหันต์แปดทิศ** (กรุงเทพฯ: ประยูรวงศ์จำกัด. ๒๕๒๘), หน้า ๙๐-๙๑.

[๒๓] อง.ฉกฺก. ๒๒/๒/๒๗๑-๒๗๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

เจ้ามิได้ยกย่องสรรเสริญ ไม่ได้ทรงให้ความสำคัญ แม้ว่าพระองค์จะทรงทำได้ ก็ไม่ได้ทรงใช้บ่อยนัก ในกรณีที่ทรงใช้ฤทธิ์ในบางครั้ง ก็เพื่อใช้ฤทธิ์เป็นฐาน หรือเป็นแนวทางชักจูงคนให้เข้าถึงพระธรรม ฤทธิ์ประการสุดท้าย คือการทำกิเลสให้หมดไปได้ พระพุทธเจ้าทรงถือว่าเป็นความสามารถพิเศษที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา[๒๔]

อมร โสภณวิเชษฐ์วงศ์ และ กวี อิศริวรรณ ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของพระมหาโมคคัลลานะที่ควรถือเอาเป็นแบบอย่าง คือ

๑. เป็นผู้รอบรู้ในวิชาต่าง ๆ เช่น มีความรู้ในเรื่องการก่อสร้าง เป็นต้น การมีความรอบรู้นี้สามารถช่วยงานหมู่คณะและสังคมได้มาก

๒. เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ดี การที่ท่านรู้จักคนมาก สามารถใช้คนในกิจกรรมต่าง ๆ ได้ แสดงว่าท่านเป็นนักปกครองคนเป็น เอาใจคนเป็น คนจึงเคารพนับถือท่าน และเกรงใจท่าน

๓. เป็นคนช่างสังเกต รู้จักมนุษย์ ตลอดจนอมนุษย์จำพวกต่าง ๆ รู้ทั้งภูมิหลัง พฤติการณ์และอนาคตของเขา คือ สังเกตแล้วนำมาสอนผู้อื่นด้วย

๔. เป็นผู้มีศิลปะในการสอนคน คือ ใช้สิ่งที่พบเห็นมาเป็นเครื่องมือในการสอน รวมทั้งสามารถสอนภิกษุให้ตั้งอยู่ในมรรคผลเบื้องสูงต่อจากพระสารีบุตรอีกด้วย[๒๕]

๑.๗ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาบทบาทของพระมหาโมคคัลลานะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาโดยอาศัยหลักฐาน และข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑. พระไตรปิฎก ฉบับอักษรไทยภาษาบาลีของ มหาจุฬาเตปิฏกํ

๒. อรรถกถา ฉบับอักษรไทยภาษาบาลีของ มหาจุฬาอฏฺฐกถา

๓. ตำราอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๔. รายงานการวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

---

[๒๔] เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **พระพุทธศาสนาทัศนะวิจารณ์**. (กรุงเทพ: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๑๔๖-๑๔๘.

[๒๕] อมร โสภณวิเชษฐ์วงศ์ และ กวี อิศริวรรณ. **หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชาพระพุทธศาสนา**. (กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช, ๒๕๓๕), หน้า ๔๕-๖.

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัย จะได้ศึกษาเกี่ยวกับชีวประวัติของพระมหาโมคคัลลานะ ในแง่มุมต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ประวัติของท่านตอนเป็นคฤหัสถ์ การออกบวชเป็นปริพาชก การบรรลุโสดาปัตติผล การออกบวชในพระพุทธศาสนา การบรรลุอรหัตตผล คุณสมบัติเฉพาะตัว ชีวิตในบั้นปลาย มหาโมคคัลลานภาษิต บทบาทและวิธีการของพระมหาโมคคัลลานะ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตลอดถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระมหาโมคคัลลานะกับบุคคลต่าง ๆ

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบประวัติและความเป็นมาของพระมหาโมคคัลลานะอย่างถูกต้อง
๒. ทำให้ทราบคุณสมบัติเฉพาะตัวของพระมหาโมคคัลลานะ ที่ก่อให้เกิดความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส และความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของคนที่เลื่อมใสแล้ว
๓. ทำให้ทราบบทบาทและวิธีการของพระมหาโมคคัลลานะ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น
๔. ทำให้ทราบความสัมพันธ์ระหว่างพระมหาโมคคัลลานะกับบุคคลต่าง ๆ ชัดเจนยิ่งขึ้น

บทที่ ๒

ประวัติและความเป็นมาของพระมหาโมคคัลลานะ

พระมหาโมคคัลลานะ เป็นพระมหาสาวกของพระพุทธเจ้ารูปหนึ่ง ในบรรดาพระอสีติมหาสาวก[๑] ซึ่งมีความเป็นเลิศทางมีฤทธิ์[๒] เมื่อท่านเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว เป็นผู้มีความใกล้ชิดพระพุทธเจ้ารูปหนึ่ง โดยได้รับตำแหน่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้ายของพระพุทธเจ้า[๓] และได้สนองพระดำรัสในการกระทำสิ่งใด ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระประสงค์ให้สำเร็จเป็นระยะเวลา ๔๔ พรรษา นับแต่ปีที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา คือ ท่านได้ช่วยเตรียมคนให้มีความพร้อมก่อนรับฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้า และยังได้ช่วยประกาศพระพุทธศาสนา มิใช่เฉพาะมนุษยโลกอย่างเดียว แต่ยังได้จาริกไปยังเทวโลกและพรหมโลกเพื่อเผยแผ่พระธรรม ซึ่งเป็นการเผยแผ่พระธรรมที่เหนือกว่าพระสาวกรูปอื่น ๆ[๔] หรือไปยังเปตโลกเพื่อสอบถามบาปกรรมที่เปรตหรือสัตว์นรกเหล่านั้นได้กระทำมา แล้วนำมาบอกแก่มนุษย์ให้ทราบ และท่านนั้นนับว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าในด้านเป็นผู้มีฤทธิ์ สามารถแสดงฤทธิ์ได้ใกล้เคียงกับพระพุทธเจ้า[๕]

การศึกษาบทบาทของพระมหาโมคคัลลานะ เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายเจริญรุ่งเรืองนั้น มีสารัตถะสำคัญที่ควรศึกษาให้เข้าใจแจ่มแจ้งอยู่หลายประเด็นด้วยกัน เช่น ประวัติสมัยเป็นคฤหัสถ์ การออกบวชเป็นปริพาชก การบรรลุโสดาปัตติผล การออกบวชในพระพุทธศาสนา การบรรลุอรหัตตผล คุณสมบัติเฉพาะตัว ชีวิตในบั้นปลาย และมหาโมคคัลลานภาษิต ซึ่งจะได้ศึกษาในรายละเอียดของแต่ละประเด็นตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๒.๑ ประวัติสมัยเป็นคฤหัสถ์

ประวัติสมัยเป็นคฤหัสถ์ของพระมหาโมคคัลลานะนั้น จะได้เริ่มศึกษาจากชาติภูมิ วรรณะ การศึกษาและอุปนิสัย

---

[๑] ขุ.เถร.อ. ๒/๔๐๑/๕๙๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

[๒] องฺ.เอกก. ๒๐/๑๙๐/๒๓. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๐๐.

[๓] ธ.อ. ๑/๖๕. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๕.

[๔] ขุ.อป.อ. ๑/๓๙๐/๒๔๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

[๕] บรรจบ บรรณรุจิ. อสีติมหาสาวก. (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๖๗

๒.๑.๑ ชาติภูมิ

พระมหาโมคคัลลานะ มีถิ่นกำเนิดอยู่ในมัชฌิมชนบท หรือมัชฌิมประเทศ[๖] คือ ท่านเกิด ณ หมู่บ้านโกลิตะ ใกล้กรุงราชคฤห์[๗] แคว้นมคธ ซึ่งเป็นหนึ่งใน ๑๖ แคว้น[๘] ในสมัยพุทธกาล

๒.๑.๒ วรรณะ

พระมหาโมคคัลลานะ เป็นผู้มีชาติกำเนิดเป็นคนวรรณะพราหมณ์ ตระกูลโมคคัลลานโคตร[๙] ซึ่งถือว่าเป็นโคตรชั้นสูงในสมัยนั้น บิดาของท่านเป็นพราหมณ์มีตำแหน่งเป็นนายบ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) ชื่อว่าโกลิตพราหมณ์ มารดาชื่อว่านางโมคคัลลีพราหมณี[๑๐] หรือโมคคัลลานีพราหมณี เดิมท่านชื่อว่า โกลิตะ คงจะเรียกตามชื่อของหมู่บ้าน เพราะเป็นบุตรของตระกูลใหญ่ ในหมู่บ้านโกลิตคาม และเรียกตามชื่อโคตรว่า โมคคัลลานะ อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า โมคคัลลานะ เพราะเป็นบุตรของนางโมคคัลลี หรือนางโมคคัลลานี และอีกอย่างหนึ่ง ในเวลาที่มารดาของพระมหาโมคคัลลานะยังเป็นกุมาริกา บิดามารดาของนางกุมาริกานั้นเรียกนางว่า มุคคลี เพราะถือเอาคำว่า มา อุคฺคลิ มา

---

[๖] วิ.ม. ๕/๒๕๔/๒๔-๒๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

...มัชฌิมชนบท คือดินแดนที่ตั้งอยู่ส่วนกลางของประเทศอินเดียสมัยโบราณ เป็นอาณาเขตที่กำหนดว่ามีความเจริญรุ่งเรือง มีประชาชนหนาแน่น มีเศรษฐกิจดี เป็นศูนย์กลางแห่งการค้าขาย เป็นที่อยู่ของนักปราชญ์ ผู้มีวิชาความรู้และเจ้าลัทธิต่าง ๆ เป็นที่รวมอยู่ของการศึกษา เป็นต้น กำหนดเขตประกอบด้วย

ทิศบูรพา	ภายในแต่มหาสาลนครเข้ามา
ทิศอาคเนย์	ภายในแต่แม่น้ำสัลลวดีเข้ามา
ทิศปัจฉิม	ภายในแต่ถูนคามเข้ามา
ทิศอุดร	ภายในแต่ภูเขาอุสีรธชะเข้ามา

และกำหนดเขตนอกจากนี้ออกไป เรียกว่า ปัจจันตชนบท หรือปัจจันตประเทศ

[๗] ขุ.เถร.อ. ๒/๓๙๖/๔๑๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓; องฺ.เอกก.อ. ๑/๑๘๙-๑๙๐/๑๙๐. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

...ตํ ทิวสมว จสฺส สหาโย ราชคหสฺเสว อวิทูเร โกลิตคาเม โมคฺคลฺลิพฺราหฺมณิยา กุจฺฉิสฺมึ ปฏิสนฺธึ คณฺหิ. ธ.อ. ๑/๘๖. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๕.

...ราชคหโต อวิทูเร "อุปติสฺสคาโม จ โกลิตคาโม จาติ เทฺว พฺราหฺมณคามา อเหสุํ.

[๘] องฺ.ติก. ๒๐/๗๑/๒๐๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๙] วิ.มหา. ๒/๑๕/๑๑๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

...อุกฺกฏฺเฐ นาม โคตฺตํ โคตมโคตฺตํ โมคฺคลฺลานโคตฺตํ กจฺจายนโคตฺตํ วาเสฏฺฐโคตฺตํ.

[๑๐] ธ.อ. ๑/๘๖. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๕.

อุคฺคลิ อย่ากลืน อย่ากลืน จึงชื่อว่า โมคคัลลานะ[๔๑] เพราะเป็นบุตรของนางมุคคลี และอีกนัยหนึ่ง ชื่อว่า โมคคัลลานะ เพราะเป็นผู้อาจ คือ สามารถในการได้ ถือเอา และรู้แจ้งมรรคมีโสดาปัตติมรรคเป็นต้น[๔๒]

สำหรับตระกูลของโกลิตะ เป็นตระกูลที่มั่งคั่งด้วยโภคสมบัติและบริวาร เสมอด้วยตระกูลของอุปติสสะ (พระสารีบุตร) โดยเหตุที่ทั้งโกลิตะและอุปติสสะ เกิดในตระกูลพราหมณมหาศาล ซึ่งตระกูลทั้งสองนั้นผูกสัมพันธ์กันมานานถึง ๗ ชั่วอายุคน[๔๓] และเมื่อตั้งครรภ์ ครบถ้วน ๑๐ เดือนแล้ว นางพราหมณีทั้งสองก็คลอดบุตร มีนางนมเลี้ยงกุมารทั้งสองนั้นถึง ๖๖ นาง เสมอกัน เมื่อวันตั้งชื่อ บุตรแห่งนางสารี เป็นบุตรพราหมณ์ใหญ่ในอุปติสสคาม เหตุนั้นจึงตั้งชื่อว่า อุปติสสะ และบุตรของนางโมคคัลลีนั้น เป็นบุตรพราหมณ์ใหญ่ในโกลิตคาม เหตุนั้นจึงตั้งชื่อว่า โกลิตะ[๔๔] ฉะนั้น จึงได้รับการเลี้ยงดูคล้าย ๆ กัน ครั้นเติบโตเป็นหนุ่ม บิดามารดาของทั้งสอง ได้จัดหาเด็กหนุ่มวัยเดียวกันมาเป็นบริวารคนละ ๕๐๐ คน และในเวลาจะไปเล่นน้ำในแม่น้ำ หรือจะไปหาความสุขสำราญในอุทยาน อุปติสสะจะมีวอทองเป็นพาหนะนั่งไป ส่วนโกลิตะจะมีรถเทียมม้าอาชาไนยเป็นพาหนะนั่งไป โดยมีบริวารแวดล้อม คนละ ๕๐๐ คน[๔๕]

---

[๔๑] ขุ.อป.อ. ๑/๑๔๐/๒๕๓. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

...ตสฺมา โมคฺคลฺลาโน โมคฺคลฺลิยา พฺราหฺมณิยา ปุตฺโตติ โมคฺคลฺลาโน, โมคฺคลิโคตฺเตน ชาโตติ วา โมคฺคลฺลาโน. อถ วา มาตุ กุมาริกากาเล ตสฺสา มาตาปิตูหิ วุตฺตํ "มา อุคฺคลิ มา อุคฺคลี"ติ วจนมุปาทาย "มุคฺคลี"ติ นามํ, ตสฺสา มุคฺคลิยา ปุตฺโตติ โมคฺคลฺลาโน.

... คำว่า **โมคคัลลานะ เป็นศัพท์ตัทธิต** มาจากศัพท์ว่า โมคฺคลฺลี ศัพท์ กับ ณาน ปัจจัย วิเคราะห์ว่า โมคฺคลฺลิยา อปจฺจํ โมคฺคลฺลาโน แปลว่า เหล่ากอแห่งนางโมคคัลลี ชื่อว่าโมคคัลลานะ

[๔๒] ขุ.อป.อ. ๑/๑๔๐/๒๕๓. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

...อถวา โสตาปตฺติมคฺคาทิมคฺคสฺส ลาเภ อาทาเน ปฏิวิชฺฌเน อลํ สมตฺโถติ โมคฺคลฺลาโน.

[๔๓] องฺ.เอกก.อ. ๑/๑๘๙-๑๙๐/๑๔๐. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

...ตานิ กิร เทฺวปิ กุลานิ ยาว สตฺตมา กุลปริวฏฺฏา อาพทฺธปฏิพทฺธสหายกาเนว.

[๔๔] ขุ.เถร.อ. ๒/๒๙๖/๔๑๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓; องฺ.เอกก.อ. ๑/๑๘๙-๑๙๐/๑๔๐. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓ ; ขุ.อป.อ. ๑/๑๔๐/๒๕๓. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

... นามคฺคหณทิวเส สารีพฺราหฺมณิยา ปุตฺตสฺส อุปติสฺสคาเม เชฏฺฐกุลสฺส ปุตฺตตฺตา อุปติสฺโสติ นามํ อกํสุ, อิตรสฺส โกลิตคาเม เชฏฺฐกุลสฺส ปุตฺตตฺตา โกลิโตติ นามํ อกํสุ.

[๔๕] องฺ.เอกก.อ. ๑/๑๘๙-๑๙๐/๑๔๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

... อุปติสฺสมาณวสฺส กีฬนตฺถาย นทึ วา อุยฺยานํ วา ปพฺพตํ วา คมนกาเล ปญฺจ สุวณฺณสิวิกานิ ปริวารานิ โหนฺติ, โกลิตมาณวสฺส ปญฺจ อาชญฺญรถสตานิ เทฺวปิ ชนา ปญฺจปญฺจมาณวกสตปริวารา โหนฺติ.

๒.๑.๓ การศึกษา

การศึกษาของพระมหาโมคคัลลานะนั้น ถึงแม้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา จะไม่ได้ระบุถึงความสำเร็จเรื่องการศึกษาของท่านไว้อย่างชัดเจน แต่ก็พอสันนิษฐานได้ว่า ท่านน่าจะได้รับการศึกษาจบไตรเพทตามขนบธรรมเนียมประเพณีประจำวรรณะพราหมณ์มาแล้ว เพราะการศึกษาของคนอินเดียสมัยพุทธกาลนั้น ย่อมจะศึกษาไปตามประเภทของวรรณะ ๔ คือ กษัตริย์ศึกษาในยุทธวิธี ขนบธรรมเนียมและการปกครอง พราหมณ์ศึกษาในศาสนาและวิทยาการต่าง ๆ แพศย์ ศึกษาในด้านศิลปะ กสิกรรมและพาณิชยกรรม ศูทรศึกษาในการงานที่ต้องทำด้วยแรงกาย[๒๖]

ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ ผู้วิจัยเชื่อว่า ท่านเรียนจบไตรเพทและศิลปศาสตร์ เพราะมีเนื้อความในคัมภีร์กล่าวว่า ทั้งอุปติสสะและโกลิตะนั้น เมื่อเจริญวัยแล้ว ก็ได้ถึงฝั่งแห่งศิลปศาสตร์ทั้งปวง[๒๗] เสมอด้วยพราหมณ์ผู้มั่งคั่งทั้งหลาย เพราะปกติท่านนั้นก็มีนิสัยรักการเรียน ชอบศึกษา เป็นคนช่างสังเกต มีปัญญา มีความเพียร และมีความเคารพอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุล ดังนั้น จึงทำให้น่าเชื่อว่า ท่านน่าจะได้รับความเมตตาปรานีจากพราหมณ์ผู้เป็นใหญ่ในตระกูลเป็นอย่างดี

---

[๒๖] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **พุทธประวัติ เล่ม ๑.** (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๔.

[๒๗] องฺ.เอกก.อ. ๑/๑๘๙-๑๙๐/๑๔๐. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

... อิตรสฺส โกลิตคาเม เชฏฺฐกุลสฺส ปุตฺตตฺตา โกลิโตติ นามํ อกํสุ. เต อุโภปิ วุฑฺฒิมนฺวาย สพฺพสิปฺปานํ ปารํ อคมํสุ.

คำว่า "สพฺพสิปฺปานํ" ในอังคุตตรนิกาย สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา กล่าวไว้ว่า สัพพสิปปะ หมายถึง เป็นผู้ฉลาดเพราะเป็นผู้ถึงความสำเร็จ ในฐานะแห่งวิชชาทั้ง ๑๘ สาขา

...อฏฺฐารสสุปิ วิชฺชาฏฺฐาเนสุ นิปฺผตฺตึ คตตฺตา สพฺพสิปฺเปสุ โกวิโท หุตฺวาติ วุตฺตํ. (องฺ.ฏีกา ๑/๑๙๖/๑๙๕. มหาจุฬาฏีกา ๒๕๓๒)

ศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการ คือ

๑. สุติ ความรู้รอบตัว ๒. สัมมติ ความเข้าใจระเบียบ ๓. สังขยา วิชาคำนวณ ๔. โยคะ การใช้เครื่องยนต์ ๕. นีติ นิติศาสตร์ ๖. วิเสสิกา พาณิชยศาสตร์ ๗. คันธัพพา วิชาระบำ ๘. คณิกา ออกกำลังกาย (พละ) ๙. ธนุเพทา วิชายิงธนู ๑๐. ปูราณา โบราณคดี ๑๑. ติกิจฉา แพทยศาสตร์ ๑๒. อติหาสา วรรณคดี ๑๓. โชตะ ดาราศาสตร์ ๑๔. มายา ตำราพิชัยสงคราม ๑๕. เหตุ รู้เหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้น ๑๖. เกตุ วิชาพูด (วาทศิลป์) ๑๗. มันตา วิชาเสกมนต์ ๑๘. สัททา ไวยากรณ์. (คล้อย ทรงบัณฑิตย. **ประมวลหัวใจธรรมกถึก เล่ม ๑-๒-๓ บริบูรณ์.** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๒๖), หน้า ๖๓๒.)

๒.๑.๔ อุปนิสัย

อุปนิสัยของท่านนั้น จัดเป็นอุปนิสัยแบบพุทธิจริต คือ อุปนิสัยน้อมไปในการใช้ความคิดพิจารณาหาเหตุผล มักมีพฤติกรรมที่สังเกตได้ เช่น เป็นคนว่าง่าย ชอบคบมิตรดี รู้จักการบริโภคพอประมาณ มีสติสัมปชัญญะ ตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา รู้ได้เร็ว บำเพ็ญเพียรโดยใช้ปัญญาพิจารณา[illegible]

จากการศึกษาดังกล่าวมานี้ พอสรุปได้ว่า ท่านเป็นคนที่มีกัลยาณมิตร หรือในการไปเที่ยวดูมหรสพบนยอดเขาท่านได้ฉุกคิดว่า อะไรที่ควรน่าดูในสิ่งนี้ไม่มี พวกชนเหล่านี้ รวมทั้งตัวเราไม่ถึง ๑๐๐ ปี จักตายหมด พวกเราควรแสวงหาโมกขธรรมเพื่อประโยชน์ตน เป็นต้น

๒.๒ การออกบวชเป็นปริพาชก

ในการออกบวชเป็นปริพาชกนั้น ท่านได้ออกบวชหลังจากได้ชมมหรสพแล้ว ดังที่มีเรื่องกล่าวไว้ว่า ในสมัยที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนา ณ กรุงราชคฤห์นั้น ขณะนั้น กรุงราชคฤห์ มีงานประจำปี คือ การแสดงมหรสพบนยอดเขา อันได้แก่ การเล่นละคร รวมทั้งการแสดงอื่น ๆ แต่ละปีที่ผ่านมา มีคนทั้งชาวเมืองราชคฤห์และชาวต่างเมืองเดินทางไปเพื่อชมมหรสพกันเป็นจำนวนมาก อุปติสสะและโกลิตะก็อยู่ในจำนวนนั้นด้วย ในปีนี้ก็เช่นเดียวกัน ทั้งอุปติสสะและโกลิตะ ได้ไปชมมหรสพด้วยกัน โดยบริวารจัดที่นั่งดูอยู่ด้วยกันเช่นทุกปีที่ผ่านมา

ในปีก่อน ๆ ที่ผ่านมาโดยปกติ ขณะนั่งชมมหรสพอยู่นั้น อุปติสสะและโกลิตะก็เหมือนกับคนดูอื่น ๆ ที่มีความรู้สึกคล้อยตามบทบาทของตัวละคร ถึงตอนตลก ก็หัวเราะสนุกสนาน ถึงตอนเศร้า ก็รู้สึกหดหู่ ถึงตอนพอใจถูกใจ ก็ตกรางวัลให้ แต่ในปีนี้ทั้งสองคน กลับมีกิริยาอาการและความรู้สึกไม่เหมือนเก่า คือ ถึงตอนตลก ก็ไม่หัวเราะสนุกสนาน ถึงตอนเศร้า ก็ไม่รู้สึกหดหู่ ถึงตอนพอใจถูกใจ ก็ไม่ตกรางวัลให้ ตรงกันข้ามทั้งสอง กลับแสดงกิริยาอาการเฉยนั่งคิดอยู่ว่า "ไม่มีประโยชน์อะไรในการดูมหรสพนี้ คนเหล่านี้ ไม่ทันจะถึง ๑๐๐ ปี ก็จะทำลายชีพ หาบัญญัติมิได้ ควรที่พวกเราจะแสวงหา

[illegible] วิสุทฺธิ. ๑/๑๑๕. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

... พุทฺธิจริตสฺส โสวจสฺสตา กลฺยาณมิตฺตตา โภชเน มตฺตญฺญุตา สติสมฺปชญฺญํ ชาคริยานุโยโค สํเวชนีเยสุ ฐาเนสุ สํเวโค สํวิคฺคสฺส โยนิโส ปธานนฺติ เอวมาทโย.

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ซึ่งโมกขธรรมอย่างหนึ่ง"[๑๙] และทั้งสองคนนั้น ก็มีความคิดเห็นเหมือนกัน จึงถามกันถึงเหตุที่ดูมหรสพไม่ร่าเริงบันเทิงใจเหมือนแต่ก่อน เมื่อทราบความคิดเห็นที่เหมือนกันแล้ว อุปติสสะจึงปรึกษากับโกลิตะว่า "เราทั้งสองควรที่จะแสวงหาโมกขธรรมกันเถิด ควรที่จะออกบรรพชาด้วยกันเถิด เราจะไปบวชในสำนักของอาจารย์ท่านใด"[๒๐] เมื่อปรึกษาหารือกันแล้ว หลังจากมหรสพเลิกแล้วทั้งสองจึงสั่งให้บริวาร ๕๐๐ คนนำวอและรถกลับไปบ้านแล้ว จึงพร้อมด้วยบริวารคนละ ๒๕๐ คน ชวนกันออกบวชเป็นปริพาชก ในสำนักของสญชัย[๒๑] ปริพาชก ซึ่งตั้งสำนักอยู่ ณ กรุงราชคฤห์ และกำลังมีชื่อเสียงโด่งดัง และตั้งแต่ทั้งสองมาบวช ทำให้สญชัยปริพาชก มีลาภและยศเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย[๒๒]

อุปติสสปริพาชกและโกลิตปริพาชก เป็นคนฉลาดในคำสอนของสญชัยปริพาชก เพียง ๒-๓ วัน เท่านั้น เรียนจบลัทธิสมัย[๒๓] ของสญชัยปริพาชก จึงถามว่าข้าแต่อาจารย์ ลัทธิที่ท่านรู้มีเพียงเท่านี้หรือมีมากกว่านี้ สญชัยปริพาชกตอบว่า มีเพียงเท่านี้ สิ่งที่ควรรู้ เธอทั้งสองเรียนจนหมดแล้ว ทั้ง ๒ จึงคิดว่า พรหมจริยาวาส (การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์) ในสำนักของอาจารย์ ไม่มีประโยชน์ ไม่บังเกิดโมกขธรรม ชมพูทวีปนั้นกว้างใหญ่ ควรที่เราจะเที่ยวไปตามคาม นิคม ชนบท ธานีใหญ่เล็กทั้งหลาย คงจะพบอาจารย์บางคน ผู้รู้สามารถชี้แจง แสดงโมกขธรรมแก่เราได้เป็นแน่ [๒๔]

ตั้งแต่นั้น ทั้งสองคนได้เที่ยวแสวงหาอาจารย์ผู้สามารถแสดงโมกขธรรมได้ และเที่ยวไปถามปัญหากับสมณพราหมณ์ที่เลื่องลือกันว่าเป็นปราชญ์ ในที่ทุกแห่งและ

---

[๑๙] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. **พระปฐมสมโพธิกถา.** (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๓), หน้า ๒๕๗.

[๒๐] องฺ.เอกก.อ. ๑/๑๘๙-๑๙๐/๑๔๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓ ; ธ.อ. ๑/๗๑. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๕.

[๒๑] พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๓๑๙.

... สญชัย เป็นปริพาชก ผู้เป็นอาจารย์ใหญ่คนหนึ่งในพุทธกาล ตั้งสำนักสอนลัทธิอยู่ในเขตกรุงราชคฤห์ มีศิษย์มาก นิยมเรียกว่า สญชัยปริพาชก ซึ่งเป็นคนเดียวกับ สญชัยเวลัฏฐบุตร ซึ่งเป็นเจ้าลัทธิคนหนึ่งในบรรดาเจ้าลัทธิหรือครูทั้ง ๖.

[๒๒] ธ.อ. ๑/๗๑-๗๒. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๕.

[๒๓] ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕.** (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘), หน้า ๗๒๖.

... คำว่า ลัทธิสมัย หมายถึง คติความเชื่อถือ หรือความคิดเห็น ความรู้และประเพณีที่ได้รับและปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น ลัทธิศาสนา ในที่นี้ หมายถึง ความเชื่อถือและความรู้.

[๒๔] ธ.อ. ๑/๗๒. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๕.

สามารถตอบปัญหาของปราชญ์เหล่านั้นได้ แต่สมณพราหมณ์ที่เป็นปราชญ์เหล่านั้นไม่สามารถตอบปัญหาของอุปติสสปริพาชกและโกลิตปริพาชกได้ เมื่อได้ท่องเที่ยวไปทั่วชมพูทวีป ก็ไม่พบอาจารย์หรือนักปราชญ์ ผู้สามารถแสดงโมกขธรรมได้[๒๕] จึงกลับมาอยู่ในสำนักของท่านอาจารย์สญชัยปริพาชก ช่วยอาจารย์สญชัยปริพาชกอบรมสั่งสอนศิษย์ต่อไป และได้ตกลงกันว่า เราทั้งสองคน ใครได้บรรลุอมตธรรมก่อน จงบอกแก่กัน[๒๖]

จากการศึกษาดังกล่าวมานี้ ผู้วิจัยมีความเชื่อว่า การที่โกลิตะที่ออกบวชเป็นปริพาชกนั้น เนื่องมาจากมีบารมีธรรมแก่กล้าเป็นปัจจัยเครื่องอุดหนุนส่งเสริมให้มีปัญญาพิจารณาว่า การอยู่ครองเรือนไม่มีประโยชน์ เพราะคนที่เกิดมาแล้วไม่ถึง ๑๐๐ ปี ก็ตายจากกัน ควรที่จะแสวงหาโมกขธรรม เครื่องพ้นทุกข์เพื่อตนเองดีกว่า และอีกประการหนึ่งคงจะได้รับอิทธิพลจากวรรณะพราหมณ์ เนื่องจากวรรณะพราหมณ์ครั้งนั้น มีหลักของอาศรม ๔ ซึ่งมีข้อหนึ่งที่เรียกว่าสันยาสี คือการออกบวชถือเพศเป็นนักบวช โดยไม่เกี่ยวข้องกับโลกภายนอก จึงทำให้ท่านเห็นทางพ้นทุกข์ ได้ออกบวชเป็นปริพาชก เพื่อต้องการจุดมุ่งหมายสูงสุด สำหรับชีวิตคือโมกขธรรมนั่นเอง

๒.๓ การบรรลุโสดาปัตติผล

ช่วงเวลาที่อุปติสสะและโกลิตะออกบวชเป็นปริพาชกและกำลังแสวงหาโมกขธรรมอยู่นั้น เป็นช่วงเวลาที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ และสั่งสอนธรรมได้ ๑ พรรษา ตอนนั้น พระองค์ได้สั่งสอนพระสาวกได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ถึง ๖๐ รูป และทรงส่งพระอรหันต์ ๖๐ รูปนั้นออกไปตามเมืองต่าง ๆ เพื่อประกาศพระศาสนา ซึ่งบรรดาพระอรหันต์เหล่านั้น มีพระอัสสชิหนึ่งซึ่งเป็นองค์หนึ่งในบรรดาพระเบญจวัคคีย์รวมอยู่ด้วย

เช้าวันหนึ่ง พระอัสสชิ เข้าไปบิณฑบาต ณ กรุงราชคฤห์ ระหว่างทางได้สวนทางกับอุปติสสปริพาชก เดินกลับมาจากสำนักของสญชัยปริพาชก พอพบพระเถระเข้าอุปติสสปริพาชกเกิดความเลื่อมใส เพราะพระเถระเดินด้วยอาการสำรวมอินทรีย์เหลียว

---

[๒๕] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. **พระปฐมสมโพธิกถา**. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๓), หน้า ๒๗๕-๒๗๖.

... คำว่า โมกขธรรม หมายถึง ธรรมนำสัตว์ให้หลุดพ้นจากกิเลส, ความหลุดพ้น, นิพพาน.

[๒๖] วิ.ม. ๔/๖๐/๕๑. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ธ.อ. ๑/๙๒. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๕; องฺ.เอกก.อ. ๑/๑๘๙-๑๙๐/๑๔๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓; ขุ.เถร.อ. ๒/๓๙๖/๔๑๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓; ขุ.อป.อ. ๑/๑/๒๕๓. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

ซ้ายแลขวาอย่างระมัดระวัง คือ ก้าวไป ถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้และเหยียดแขน น่าเลื่อมใส มีนัยน์ตาทอดลงต่ำ สมบูรณ์ด้วยอิริยาบถ[๒๗]

อุปติสสปริพาชก คิดต่อไปว่า นักบวชแบบนี้ เราไม่เคยเห็นมาก่อน คงจะเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ที่มีอยู่ในโลกนี้[๒๘] และอยากจะทราบว่า ใครเป็นศาสดาของท่าน แต่เห็นว่ายังเป็นเวลาที่ไม่เหมาะสม จึงติดตามไปข้างหลัง เมื่อพระอัสสชิบิณฑบาตเสร็จแล้วเตรียมจะฉัน จึงเข้าไปอุปัฏฐากและสนทนาปราศรัยกับพระอัสสชิอย่างอ่อนน้อมต่อพระอัสสชิว่า อินทรีย์ของท่านผ่องใส ผิวพรรณบริสุทธิ์ผุดผ่อง ท่านบวชอุทิศใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านชอบใจธรรมของใคร พระอัสสชิตอบว่า มีท่านพระมหาสมณศากยบุตรเสด็จออกผนวชจากศากยตระกูล เราบวชอุทิศพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นเป็นศาสดาของเรา เราชอบธรรมของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น อุปติสสปริพาชกถามต่อไปอีกว่า ศาสดาของท่านมีวาทะว่าอย่างไร กล่าวสอนอย่างไร พระอัสสชิตอบว่า เราเป็นคนใหม่บวชได้ไม่นาน เพิ่งเข้ามาสู่ธรรมวินัยนี้ จึงไม่อาจที่จะแสดงธรรมแก่ท่านโดยพิสดารได้ แต่จักกล่าวใจความแก่ท่านโดยย่อ อุปติสสปริพาชกกล่าวว่า น้อยหรือมากนิมนต์กล่าวเถิด ท่านจงกล่าวแต่ใจความแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าต้องการใจความอย่างเดียว ท่านจักทำพยัญชนะให้มากทำไม พระอัสสชิ จึงได้กล่าวธรรมด้วยคาถาว่า

เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา　　เตสํ เหตุํ ตถาคโต (อาห)
เตสญฺจ โย นิโรโธ　　เอวํวาที มหาสมโณ

ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด (จัดเป็นทุกขสัจ)
พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น (จัดเป็นสมุทัยสัจ)
และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น (จัดเป็นนิโรธสัจและมัคคสัจ)
พระมหาสมณะ มีปกติตรัสอย่างนี้[๒๙]

---

[๒๗] วิ.ม. ๔/๖๐/๕๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒๘] วิ.ม. ๔/๖๑/๕๒-๕๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

...ในพระไตรปิฎกตอนนี้ อุปติสสปริพาชก เป็นสารีบุตรปริพาชก และโกลิตปริพาชก เป็น โมคคัลลานปริพาชก.

[๒๙] วิ.ม. ๔/๖๐/๕๑-๕๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

...ข้อความตอนนี้ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาต่างกันคือ ในอรรถกถา เป็น

เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา　เตสํ เหตุํ ตถาคโต
เตสญฺจ โย นิโรโธ จ　เอวํวาที มหาสมโณ.

หลังจากพระอัสสชิกล่าวจบ อุปติสสปริพาชกเกิดความรู้แจ้งว่า "สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา"[๓๐] ได้บรรลุโสดาปัตติผล ณ ที่นั้นเอง แล้วกำหนดขึ้นในใจว่า คุณวิเศษขั้นสูงกว่านี้จักมีแน่ จึงเรียนพระอัสสชิว่า พอเท่านี้ก่อนครับ พระพุทธเจ้าของเรา ประทับอยู่ที่ไหนในบัดนี้ พระอัสสชิกล่าวตอบว่า ที่เวฬุวันมหาวิหาร อุปติสสปริพาชกจึงกล่าวว่า นิมนต์พระคุณเจ้าล่วงหน้าไปก่อนเถิด ผมจะตามไปเฝ้าพระพุทธเจ้าภายหลัง ส่งพระเถระแล้วจึงได้มุ่งหน้าไปสู่สำนักปริพาชก

โกลิตปริพาชก พอเห็นอุปติสสปริพาชกก็กล่าวทักขึ้นก่อนว่า อินทรีย์ของท่านผ่องใส หน้าตาเอิบอิ่มเสียจริง คงจะได้บรรลุอมตธรรมแล้วกระมัง อุปติสสปริพาชกตอบว่า ถูกแล้ว ข้าพเจ้าได้บรรลุอมตธรรมแล้ว[๓๑] ครั้นแล้วเล่าเรื่องที่ตนไปพบพระอัสสชิให้โกลิตปริพาชกฟัง และในขณะที่อุปติสสปริพาชกกล่าวเนื้อความแห่งคาถานั้น โกลิตปริพาชกพิจารณาไปตามเนื้อความนั้นก็ได้เกิดธรรมจักษุขึ้นว่า "สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา" บรรลุธรรมคือเป็นพระโสดาบัน ณ ที่นั้นนั่นเอง[๓๒]

จากการศึกษาดังกล่าวมานี้ สรุปได้ว่า การบรรลุโสดาปัตติผลของพระมหาโมคคัลลานะนั้น มาจากสาเหตุที่ท่านนั้นมีกัลยาณมิตรที่ดี คือท่านอุปติสสปริพาชก ครั้นได้บรรลุธรรมแล้ว ก็ยังไม่ลืมกติกาที่ได้ตกลงกับท่านโกลิตปริพาชกไว้ กลับมาบอกและแสดงธรรมที่พระอัสสชิได้แสดงแก่ตนให้โกลิตปริพาชกฟัง พอโกลิตปริพาชกฟังแล้วก็เกิดดวงตาเห็นธรรม อีกประการหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะนั้น ได้ชื่อว่าเป็นบุคคลที่มีปัญญามาก เป็นบุคคลชั้นอุคฆฏิตัญญู[๓๓] เพราะพออุปติสสปริพาชก ยกหัวข้อธรรมขึ้นแสดงเท่านั้น ท่านก็มีความรู้ความเข้าใจฉับพลันเกิดดวงตาเห็นธรรมในเวลาที่กล่าวคาถา

---

[๓๐] วิ.ม. ๔/๖๐/๕๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

...อถโข สารีปุตฺตสฺส ปริพฺพาชกสฺส อิมํ ธมฺมปริยายํ สุตฺวา วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ.

[๓๑] บรรจบ บรรณรุจิ. **อสีติมหาสาวก**. (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๙), หน้า ๕๔-๕๕.

[๓๒] วิ.ม. ๔/๖๑/๕๒-๕๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓๓] องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๑๓๓/๑๕๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

นั้นจบลง เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าท่านเป็นผู้บรรลุโสดาปัตติผล เป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน[๓๔] ตั้งแต่ยังไม่ได้อุปสมบทในพระพุทธศาสนาเลย

๒.๔ การออกบวชในพระพุทธศาสนา

การออกบวชในพระพุทธศาสนาของท่านนั้น หลังจากที่ท่านได้ดวงตาเห็นธรรม บรรลุโสดาปัตติผล จึงชวนอุปติสสสหายเพื่อไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ เวฬุวันมหาวิหาร[๓๕] แต่ก่อนไปนั้น ทั้งอุปติสสปริพาชกและโกลิตปริพาชก ได้เข้าไปหาอาจารย์สญชัย แล้วได้เล่าเรื่องทั้งหมดให้อาจารย์สญชัยฟัง แล้วจึงกล่าวชักชวนอาจารย์สญชัยไปเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยกัน แต่อาจารย์สญชัยไม่ยอมไป โดยกล่าวปฏิเสธว่า ท่านเป็นอาจารย์ของมหาชนแล้ว ไม่อาจจะเป็นศิษย์ของใครได้อีก และได้กล่าวขอร้องให้ปริพาชกทั้งสองอยู่ในสำนักของตนต่อไปเพื่อช่วยสั่งสอนบริหารหมู่คณะ แต่ทั้งสองปริพาชกหาได้ยอมอยู่ตามคำขอร้องไม่ และได้ขอร้องอาจารย์สญชัยให้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึง ๓ ครั้ง จนถูกอาจารย์สญชัยย้อนถามว่า ในโลกนี้ มีคนฉลาดหรือคนโง่มาก เมื่อปริพาชกทั้งสองกล่าวตอบว่า ในโลกนี้ คนโง่มีมากมาย แต่คนฉลาดมีน้อยเหลือเกิน จึงกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้นขอให้พวกคนฉลาดไปยังสำนักพระสมณโคดมเถิด ส่วนคนโง่จงมาสู่สำนักของเรา ทั้งอุปติสสปริพาชกและโกลิตปริพาชก เมื่อไม่สามารถชวนอาจารย์สญชัยไปเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ จึงได้พาบริวาร ๕๐๐ คน ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ขณะที่ทั้งสองปริพาชกกำลังเดินทางมานั้น บริวาร ๒๕๐ คน เกิดเปลี่ยนใจ กลับไปอยู่ในสำนักของอาจารย์สญชัยตามเดิม จึงมีบริวารเหลือ ๒๕๐ คน ได้มุ่งหน้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ เวฬุวันมหาวิหาร

ขณะนั้น ณ เวฬุวันมหาวิหาร พระพุทธเจ้ากำลังประทับนั่งแสดงธรรม ในท่ามกลางบริษัท พอทอดพระเนตรเห็นปริพาชกทั้งสองพร้อมกับบริวารแต่ไกล จึงตรัสกับ

---

[๓๔] องฺ.ติก. ๒๐/๘๔/๒๒๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

... คำว่า "โสดาบัน" หมายถึง ผู้แรกถึงกระแสอันนำไปสู่พระนิพพาน มี ๓ ประเภท คือ

๑. เอกพีชี : ผู้มีพืชคืออัตภาพเดียว คือ เกิดอีกครั้งเดียว ก็จะบรรลุอรหัตตผล

๒. โกลังโกละ : ผู้ไปจากตระกูลสู่ตระกูล คือ เกิดในตระกูลสูงหรือในสุคติภพอีก ๒-๓ ครั้ง ก็จักบรรลุอรหัตตผล

๓. สัตตักขัตตุงปรมะ : ผู้มีเจ็ดครั้งเป็นอย่างยิ่ง คือ เวียนเกิด ในสุคติภพอีกอย่างมากเพียง ๗ ครั้ง ก็จักบรรลุอรหัตตผล

[๓๕] ธ.อ. ๑/๔๕. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๕.

... คำว่า เวฬุวัน เป็นชื่อของสวนไผ่ซึ่งเป็น สวนที่ประพาสพักผ่อนของพระเจ้าพิมพิสาร อยู่ไม่ไกลจากกรุงราชคฤห์ เป็นสถานที่น่ารื่นรมย์ สงบเงียบ มีทางไปมาสะดวก พระเจ้าพิมพิสารถวายเป็นสังฆาราม นับเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา

ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย โกลิตะและอุปติสสะทั้งสองคน ผู้เป็นสหายกันกำลังเดินมาทั้งสองนั้น จักเป็นคู่พระสาวกที่ดีเลิศของเรา"[๓๖] เมื่อตรัสอย่างนี้แล้ว ก็ยังทรงแสดงธรรมต่อไปเรื่อย ๆ เมื่อโกลิตปริพาชกและอุปติสสปริพาชก พร้อมกับบริวารมาถึง จึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ถวายอภิวาทแล้ว จึงนั่งฟังธรรม ณ ที่สมควร ขณะที่พระพุทธเจ้าแสดงธรรมอยู่นั้น บริวารของทั้งสองส่งกระแสจิตพิจารณาไปตามธรรมนั้น ได้บรรลุพระอรหัตตผลทั้งหมด ในเวลาจบธรรมเทศนา และปริพาชกทั้งสอง พร้อมกับบริวารก็ทูลขอการบรรพชาอุปสมบทกับพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงประทานการอุปสมบทแก่อุปติสสปริพาชกและโกลิตปริพาชก พร้อมกับบริวาร ๒๕๐ คน ด้วยพระดำรัสว่า "จงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด" และวิธีการบวชแบบนี้ เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา ซึ่งเป็นวิธีการบวชวิธีหนึ่งในบรรดาการบวช ๘ วิธี[๓๗]

---

[๓๖] วิ.ม. ๔/๖๒/๕๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ธ.อ. ๑/๙๕-๙๖. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๕.

...ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ เอเต ภิกฺขเว เทฺว สหายา อาคจฺฉนฺติ โกลิโต อุปติสฺโส จ, เอตํ เม สาวกยุคํ ภวิสฺสติ อคฺคํ ภทฺทยุคนฺติ

[๓๗] วิ.ม. ๔/๖๒/๕๔-๕๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; วิ.อ. ๑/๒๔๕-๒๔๗. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๕.

... วิธีการบวช ๘ วิธี คือ

๑. เอหิภิกขุอุปสัมปทา อุปสมบทด้วยคำว่า "เอหิ ภิกฺขุ" ที่พระพุทธเจ้าทรงประทานเองแก่พระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นองค์แรก

๒. ติสรณคมนูปสัมปทา อุปสมบทด้วยการถึงสรณะทั้ง ๓ ทรงอนุญาตให้พระสาวกเป็นพระอุปัชฌาย์ (แต่ทั้งอุปัชฌาย์และผู้อุปสมบท ใครเป็นองค์แรกไม่ปรากฏ)

๓. โอวาทปฏิคคหณูปสัมปทา อุปสมบทด้วยการรับคำสั่งสอน พระพุทธเจ้าทรงประทานเองโดยเฉพาะแก่พระมหากัสสปเถระองค์เดียวเท่านั้น

๔. ปัญหาพยากรณูปสัมปทา อุปสมบทด้วยการกล่าวแก้ปัญหา พระพุทธเจ้าทรงประทานเองโดยเฉพาะแก่โสปากสามเณรองค์เดียวเท่านั้น

๕. อัฏฐครุธัมมปฏิคคหณูปสัมปทา อุปสมบทด้วยการรับครุธรรม ๘ พระองค์ทรงประทานเอง โดยเฉพาะแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี

๖. ทูเตน อุปสัมปทา อุปสมบทด้วยการส่งทูตไป พระพุทธเจ้า ทรงประทานเองโดยเฉพาะแก่ นางอัฑฒกาสีคณิกา คนเดียวเท่านั้น

๗. อัฏฐวาจิกอุปสัมปทา อุปสมบทด้วยกรรมวาจา ๘ ของนางภิกษุณีที่บวชแล้ว ในสงฆ์ ๒ ฝ่าย คือบวชด้วย ญัตติจตุตถกรรมวาจา ๒ หน จึงเป็นกรรมวาจา ๘

๘. ญัตติจตุตถกัมมวาจาอุปสัมปทา อุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสารีบุตรเป็นพระอุปัชฌาย์ พระอุบาลี เป็นกรรมวาจา พระอานนท์เป็นอนุสาวนา อุปสมบทแก่ราธะพราหมณ์เป็นครั้งแรก ผู้บวชด้วยกรรมวาจามีญัตติเป็นที่ ๔ ดังนี้ จึงชื่อว่าอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา

ดังนั้น พอสรุปได้ว่า ท่านเป็นผู้ที่บวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาแน่นอน แต่มีข้อน่าสังเกตคือ พระดำรัสที่ตรัสระหว่างเวลาที่ทรงบวชให้กับอุปติสสปริพาชกและโกลิตปริพาชกกับปริพาชกบริวารของท่านทั้งสองนั้นแตกต่างกัน คือ พระพุทธเจ้าตรัสพระดำรัสในเวลาที่ทรงบวชให้แก่อุปติสสปริพาชกและโกลิตปริพาชกว่า "จงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด" แต่ในเวลาที่ทรงบวชให้กับปริพาชกบริวารของทั้งสองนั้น พระพุทธเจ้าตรัสพระดำรัสว่า "จงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์เถิด"[๔๘] การที่พระพุทธเจ้าตรัสพระดำรัสแตกต่างกัน ก็เพราะขณะนั้นปริพาชกบริวารบรรลุอรหัตตผลแล้ว ส่วนอุปติสสปริพาชกและโกลิตปริพาชกเป็นเพียงบรรลุโสดาปัตติผลเท่านั้น เปรียบเหมือนพระดำรัสที่ตรัสกับพระอัญญาโกณฑัญญะตอนบรรลุพระโสดาปัตติผล[๔๙] และพระดำรัสที่ตรัสกับพระยสะตอนบรรลุพระอรหัตตผล[๕๐]

จากเรื่องนี้ ชี้ให้เห็นว่าการที่โกลิตปริพาชกออกแสวงหาโมกขธรรมนั้น ทำให้ได้ข้อคิดและคติสอนใจที่เป็นประโยชน์หลายประการ เช่น การไม่ยึดติดในลัทธิหรือตัวบุคคล เมื่อเห็นว่าคำสอนนั้นไม่ใช่ของแท้จริง ก็พร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงไปสู่ความถูกต้องดีงามตลอดเวลา จึงได้สืบเสาะแสวงหาผู้ที่สามารถจะชี้แนะให้ตนได้พบอมตธรรม จนกระทั่งอุปติสสปริพาชกได้พบพระอัสสชิ และได้ฟังธรรมจนบรรลุธรรมเป็นโสดาบัน จากนั้นก็นำธรรมนั้นไปบอกโกลิตปริพาชก จนโกลิตปริพาชกได้บรรลุธรรมเช่นกัน และการที่โกลิตปริพาชก มีกัลยาณมิตรอย่างอุปติสสปริพาชก จึงช่วยให้เขาได้บรรลุอมตธรรม ซึ่งการรู้จักคบเพื่อนดีนี้ ย่อมจะอำนวยประโยชน์ให้เสมอ ดังนั้น จึงสมควรที่จะถือเอาเป็นเนติแบบอย่างมาใช้ได้ตลอดกาล

๒.๕ การบรรลุอรหัตตผล

พระโกลิตะบวชแล้ว พระสงฆ์เรียกท่านว่า โมคคัลลานะ และต่อมา มีชื่อเรียกเพิ่มเติมว่า มหา จึงได้ชื่อว่า มหาโมคคัลลานะเพราะเป็นผู้มีคุณมาก[๕๑]

---

[๔๘] บรรจบ บรรณรุจิ. **อสีติมหาสาวก**. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๙), หน้า ๕๖-๕๗.

[๔๙] วิ.ม. ๔/๑๙/๑๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๐] วิ.ม. ๔/๒๗/๒๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๑] วิ.อ. ๑/๒๐๗. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๙.

... มหา จ โส คุณมหตฺเตน โมคฺคลฺลาโน จ โคตฺเตนาติ มหาโมคฺคลฺลาโน.

พระมหาโมคคัลลานะหลังจากบวชแล้วได้ทูลลาพระพุทธเจ้าไปบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ ณ บ้านกัลลวาลมุตตคาม แคว้นมคธ[๔๒] ขณะบำเพ็ญสมณธรรมอยู่นั้น เกิดความโงกง่วงอยู่อย่างหนักจนไม่สามารถบำเพ็ญเพียรได้ และขณะนั้นพระพุทธเจ้า ประทับอยู่ ณ เภสกฬามิคทายวัน ใกล้สุงสุมารคิรนคร เมืองหลวงของแคว้นภัคคะ ได้ทอดพระเนตรเห็นท่าน กำลังนั่งโงกง่วงอยู่ด้วยพระจักษุทิพย์ อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ จึงได้เสด็จไปปรากฏเฉพาะหน้าท่านแล้วได้แสดงธรรมโปรด โดยตรัสถามว่า โมคคัลลานะง่วงหรือ เมื่อโมคคัลลานะกราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า แล้วจึงได้ตรัสสอนอุบายแก้ง่วงด้วยวิธี ต่าง ๆ ว่า

โมคคัลลานะ เพราะเหตุนั้นแล

๑. เมื่อกำหนดนึกอย่างไร จึงเกิดความง่วงขึ้น ควรพิจารณาถึงการกำหนดนึกนั้นให้มาก ถ้ายังไม่หายง่วง
๒. ควรตรึกตรองพิจารณาถึงธรรมตามที่ได้ฟัง ได้เรียนมาจนขึ้นใจ ถ้ายังไม่หายง่วง
๓. ควรท่องสาธยายถึงธรรม ที่ได้ฟังได้เรียนมาโดยพิสดาร ถ้ายังไม่หายง่วง
๔. ควรแยงช่องหูทั้ง ๒ ข้าง และเอาฝ่ามือลูบไล้ตามเนื้อตัว ถ้ายังไม่หายง่วง
๕. ควรลุกขึ้นยืน เอาน้ำลูบหน้าตา แล้วเหลียวดูทิศทั้งหลาย แหงนดูดาว ถ้ายังไม่หายง่วง
๖. ควรกำหนดนึกถึงแสงสว่าง ควรตั้งความสำคัญว่ากลางวันไว้ในใจตลอดเวลา ไม่ว่ากลางวันหรือกลางคืน ถ้ายังไม่หายง่วง
๗. ควรอธิษฐานเดินจงกรม มีสติกำหนดหมายเดินกลับไปกลับมา สำรวมอินทรีย์ ระวังจิตไม่ให้คิดไปภายนอก ถ้ายังไม่หายง่วง
๘. ควรนอนแบบสีหไสยา คือนอนตะแคงข้างขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะกำหนดใจว่าจะลุกขึ้น ครั้นตื่นแล้ว ให้รีบลุกขึ้นด้วยความตั้ง

---

[๔๒] บุ.เถร.อ. ๒/๔๐๐/๕๒๒. ฉบับ มหาจุฬาอฎฐกถา ๒๕๓๓ ; สารตฺถ.ฎีกา. ๓/๖๒/๒๗๗-๒๗๘. ฉบับ มหาจุฬาฎีกา ๒๕๓๙.

ใจว่า จะไม่หาความสุขจากการนอน จะไม่หาความสุขจากการเอนอิง[๔๓]
จะไม่หาความสุขจากการนอนหลับ[๔๔]

ครั้นประทานอุบายวิธีระงับความง่วงนี้แล้ว ได้ตรัสให้โอวาทอีก ๓ ข้อว่า โมคคัลลานะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้อีกว่า

๑. เราจักไม่ถือตัวเข้าไปสู่ตระกูล กล่าวคือพระพุทธเจ้าทรงสอนให้พิจารณาว่า เราจักไม่ชูงวง (ถือตัว) เข้าไปสู่ตระกูล เพราะโดยปกติ ตระกูลส่วนมากย่อมมีกรณียกิจหลายอย่าง เป็นเหตุให้มนุษย์ไม่ใส่ใจถึงภิกษุผู้เข้ามาสู่ตระกูล ถ้าภิกษุชูงวงเข้าไปสู่ตระกูลประสบเข้า ย่อมจะคิดว่า ใครหนอ มายุยงตระกูลให้แตกจากเราไป เดี๋ยวนี้ทำไม คนเหล่านี้มีการอิดหนาระอาใจเรา เพราะไม่ได้อะไร เธอจะเป็นผู้เก้อเขิน เมื่อเก้อเขินย่อมคิดฟุ้งซ่าน เมื่อใจคิดฟุ้งซ่าน ย่อมไม่สำรวม เมื่อไม่สำรวม จิตย่อมห่างไกลจากสมาธิออกไป[๔๕]

๒. เราจักไม่พูดคำซึ่งเป็นเหตุให้เถียงกัน กล่าวคือพระพุทธเจ้าตรัสสอนให้พิจารณาอีกว่า เราจะไม่พูดคำซึ่งเป็นเหตุให้เถียงกัน เพราะเมื่อมีคำพูดซึ่งเป็นเหตุให้เถียงกันก็จำต้องมีการพูดมาก เมื่อมีการพูดมาก ย่อมจะคิดฟุ้งซ่าน เมื่อใจคิดฟุ้งซ่านย่อมไม่สำรวม เมื่อไม่สำรวม จิตย่อมห่างไกลจากสมาธิออกไป

๓. เราจักคลุกคลีด้วยเสนาสนะที่เหมาะแก่สมณวิสัย[๔๖] กล่าวคือพระพุทธเจ้าตรัสสอนให้พิจารณาอีกต่อไปว่า ตถาคตหาสรรเสริญความคลุกคลีโดยประการทั้งปวงไม่ แต่ไม่ใช่ว่า จะไม่สรรเสริญความคลุกคลีโดยประการทั้งปวงก็หามิได้ คือ ตถาคตไม่สรรเสริญความคลุกคลีด้วยหมู่ชนทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต ส่วนเสนาสนะแห่งใดเงียบเสียง ไม่อื้ออึง ปราศจากการสัญจรของหมู่ชน ควรเป็นที่กระทำกิจของผู้ต้องการความสงัด ควรเป็นที่หลีกเร้นอยู่ ตถาคตสรรเสริญความคลุกคลีด้วยเสนาสนะเห็นปานนั้น[๔๗]

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านได้ทูลถามต่อว่า โดยย่อ ด้วยปฏิปทาข้อปฏิบัติเพียงเท่าไร พระพุทธเจ้าข้า ภิกษุจึงจะเป็นผู้หลุดพ้น เพราะสิ้นตัณหามีความ

---

[๔๓] บรรจบ บรรณรุจิ. **อสีติมหาสาวก.** (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๕๗-๕๘.

[๔๔] องฺ.สตฺตก. ๒๓/๖๑/๗๐-๗๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๕] พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี) ราชบัณฑิต. **ตำนานพระอรหันต์แปดทิศ.** (กรุงเทพฯ: บริษัทประยูรวงศ์ จำกัด ,๒๕๒๘), หน้า ๘๘-๘๙.

[๔๖] ศิริรักษ์ ขาวสนิท. **บทบาทของพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.** (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๒๑-๒๒.

[๔๗] องฺ. สตฺตก. ๒๓/๖๑/๗๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

สำเร็จถึงที่สุด มีธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะถึงที่สุด เป็นพรหมจารีถึงที่สุด มีเบื้องปลายถึงที่สุด ประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย[๕๘]

พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสตอบท่านว่า ธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น เธอนั้นครั้นสดับแล้ว ควรพิจารณาให้ทราบถึงธรรมทั้งปวงนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งว่า "ไม่ควรยึดมั่น" อย่างไร ครั้นรู้ชัดแล้วกำหนดไว้ เมื่อเสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งอันเป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ก็ตาม ย่อมพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแท้ในเวทนาเหล่านั้น ย่อมพิจารณาเห็นความคลายกำหนัด ความดับ และความสละคืน เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนั้น ๆ อยู่ ตามความเป็นจริง ย่อมไม่ยึดมั่นอะไร ๆ ในโลก เมื่อไม่ยึดมั่น ย่อมไม่สะดุ้งกลัว เมื่อไม่สะดุ้งกลัว ย่อมหลุดพ้นเฉพาะตัวโดยแท้ ย่อมรู้ชัดว่า "ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มีอีกต่อไป"[๕๙] โมคคัลลานะ โดยย่อ ด้วยปฏิปทาข้อปฏิบัติเพียงเท่านี้แล ภิกษุจึงชื่อว่าเป็นผู้หลุดพ้นแล้ว เพราะสิ้นตัณหามีความสำเร็จถึงที่สุด มีธรรมเป็นแดนเกษมถึงที่สุด เป็นพรหมจารีถึงที่สุด มีเบื้องปลายถึงที่สุด ประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย[๖๐]

พระมหาโมคคัลลานะ ครั้นฟังพระพุทโธวาทแล้ว ปฏิบัติตามธาตุกรรมฐาน[๖๑] โดยการปฏิบัติสมถกรรมฐานสลับวิปัสสนากรรมฐานไปมา[๖๒] ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนแล้วได้บรรลุพระอรหัตตผลในวันนั้น[๖๓] คือในวันที่ ๗ นับแต่วันที่ตนบวชแล้ว

จากการศึกษาดังกล่าวมานี้ สรุปได้ว่า การบรรลุอรหัตตผลของพระมหาโมคคัลลานะนั้น หลังจากที่ท่านบวชได้ ๗ วัน ทูลลาพระพุทธเจ้าไปปฏิบัติธรรมยังเสนาสนะอันสงัด เกิดความง่วงอย่างมากจนไม่สามารถจะปฏิบัติธรรมต่อไปได้ ซึ่งขณะที่ท่านปฏิบัติธรรมอยู่นั้น พระพุทธเจ้าทรงเห็นด้วยพระจักษุทิพย์ จึงเสด็จมาโปรดแล้วตรัส

---

[๕๘] องฺ. สตฺตก. ๒๓/๖๑/๗๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๙] ม.อุ. ๑๔/๑๙/๑๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; สํ.ส. ๑๕/๑๗๔/๑๖๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

... ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตาย.

[๖๐] องฺ. สตฺตก. ๒๓/๖๑/๗๒-๗๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๑] คำว่า "ธาตุกรรมฐาน" ในที่นี้ หมายถึง กรรมฐานที่พิจารณาธาตุเป็นอารมณ์ กำหนดพิจารณาร่างกายแยกออกเป็นส่วน ๆ ให้เห็นว่าเป็นเพียงธาตุ ๔ คือ ปฐวี (ดิน) อาโป (น้ำ) เตโช (ไฟ) วาโย (ลม) ประชุมกันอยู่ ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา. (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. หน้า ๑๑๓).

[๖๒] บรรจบ บรรณรุจิ. (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๕๘.

[๖๓] ธ.อ. ๑/๗๗. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๕.

สอนวิธีระงับความง่วงให้ และวิธีระงับความง่วงทั้ง ๘ ประการที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนนี้ เมื่อพิจารณาก็เห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าตรัสสอนวิธีแก้ง่วงนี้ เพื่อให้เลือกใช้ข้อใดข้อหนึ่ง ถ้ายังไม่หายง่วงก็ให้ใช้ข้อ อื่น ๆ ต่อไป ถ้าปฏิบัติครบถ้วนแล้ว ยังไม่หายง่วงก็ให้นอน แต่ต้องกำหนดในใจว่าจะลุกขึ้น พอตื่นขึ้น ก็ให้รีบลุกขึ้นทันที

เมื่อพิจารณาวิธีแก้ความง่วงนี้ ทำให้เข้าใจว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ชี้แนะแนวทางที่มีเหตุผล ส่วนจะสำเร็จผลหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับผู้ปฏิบัติตาม และคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นขึ้นอยู่กับเหตุผลที่ถูกต้องตามความเป็นจริง ไม่ต้องอาศัยอำนาจของเทพเจ้า หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นผู้บันดาลให้ และขึ้นอยู่กับผู้บำเพ็ญเพียร ว่าจะประพฤติปฏิบัติหรือไม่ ตถาคตเป็นเพียงผู้บอกเท่านั้น[๕๔] และคติธรรมจากพุทธโอวาท ๓ ข้อ ก็คือ ตรัสสอนให้บุคคลนั้นต้องไม่มีความถือตัว พูดแต่คำที่เป็นไปเพื่อความสามัคคีสร้างสรรประโยชน์ การอยู่คนเดียวในที่เงียบสงัดตามโอกาสเวลาที่เหมาะสม รวมทั้งตรัสสอนให้มองทุกสิ่งทุกอย่างเป็นอนัตตา ไม่ควรยึดมั่น เพราะทุกสิ่งนั้นไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา และไม่ใช่ตัวตนของเรา ไม่นานนัก ก็แปรสภาพไปเป็น ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ในที่สุด

หลังจากบรรลุอรหัตตผลแล้ว ท่านเป็นผู้มีฤทธิ์[๕๕] มาก สามารถแสดงฤทธิ์ได้ใกล้เคียงกับพระพุทธเจ้า ดังนั้น พระพุทธเจ้า จึงทรงยกย่องท่านไว้ในตำแหน่ง เอตทัคคะด้านมีฤทธิ์ ดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุสาวกของเราที่มีฤทธิ์ มหาโมคคัลลานะ เป็นเลิศกว่าใครทั้งหมด”[๕๖] และนับตั้งแต่วันที่บรรลุอรหัตตผลได้ ๗ วัน

---

[๕๔] ขุ.ธ. ๒๕/๒๗๖/๖๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

...ตุมฺเหหิ กิจฺจํ อาตปฺปํ อกฺขาตาโร ตถาคตา
ปฏิปนฺนา ปโมกฺขนฺติ ฌายิโน มารพนฺธนา.

[๕๕] คำว่า ฤทธิ์ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ในอิทธิวิธนิทเทส มีหลายความหมาย ตามที่ท่านกล่าวไว้ว่า ชื่อว่าฤทธิ์ เพราะอรรถว่าเป็นความสำเร็จ ชื่อว่าฤทธิ์ เพราะอรรถว่าย่อมสำเร็จ ชื่อว่าฤทธิ์ เพราะอรรถว่าย่อมบรรลุ ชื่อว่าฤทธิ์ เพราะอรรถว่าเป็นความสำเร็จผล และชื่อว่าฤทธิ์ เพราะเป็นเครื่องสำเร็จผลแห่งสัตว์ทั้งหลาย

คำว่าฤทธิ์ นี้ ท่านกล่าวไว้ว่า มี ๑๐ ประการ คือ ๑. อธิฏฐานาอิทฺธิ ฤทธิ์อธิษฐาน ๒. วิกุพฺพนาอิทฺธิ ฤทธิ์ที่ทำได้หลายอย่าง ๓. มโนมยาอิทฺธิ ฤทธิ์ที่สร้างรูปมีใจครอง ๔. ญาณวิปฺผาราอิทฺธิ ฤทธิ์ที่มีญาณป้องกัน ๕. สมาธิวิปฺผาราอิทฺธิ ฤทธิ์ที่มีสมาธิปกครอง ๖. อริยาอิทฺธิ ฤทธิ์ของพระอริยะ ๗. กัมมวิปากชาอิทฺธิฤทธิ์ที่เกิดแต่ผลแห่งกรรม ๘. ปุญฺญวโตอิทฺธิ ฤทธิ์ของผู้มีบุญ ๙. วิชฺชามยาอิทฺธิ ฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยวิชชา ๑๐. ตตฺถ ตตฺถ สมฺมาปโยคปจฺจยตา อิชฺฌนฏฺเฐน อิทฺธิ ฤทธิ์ที่หมายความว่า เป็นเครื่องสำเร็จ เพราะประกอบโดยชอบในกิจนั้น ๆ เป็นปัจจัย (วิสุทฺธิ. ๒/๓๖๙/๖-๗. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙)

[๕๖] F.L. WORDWARD, M.A. (Trans.) **PALI TEXT SOCIETY'S GRADUAL SAYING I.** (OXFORD : PALI TEXT SOCIETY, 1989), P. 16.

...Monks, Chief among my disciples who are monks of supernormal power is Great Moggllāna.

ซึ่งเป็นวันเดียวกับวันที่พระสารีบุตรบรรลุอรหัตตผล พระพุทธเจ้าทรงประชุมพระสงฆ์สาวก แล้วประทานตำแหน่งอัครสาวกแก่พระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์อันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ในวันเพ็ญเดือนมาฆะ (เดือน ๓) ท่ามกลางพระสงฆ์จำนวน ๑,๒๕๐ รูป ซึ่งมาประชุมกันโดยมิได้นัดหมายล้วนแต่เป็นพระอรหันต์อภิญญา ๖ บวชด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาทั้งสิ้น[๕๗]

ในวันที่พระพุทธเจ้าประทานตำแหน่งเอตทัคคะและตำแหน่งอัครสาวกให้แก่พระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะทั้งสองนั้น มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์ว่า พระพุทธเจ้าประทานเพราะเห็นแก่หน้าเลือกที่รักมักที่ชัง เพราะภิกษุรูปอื่น ๆ คือ พระปัญจวัคคีย์ ๕ รูป พระยสะพร้อมสหาย ๕๔ รูป พระภัททวัคคีย์ ๓๐ รูป ชฎิลสามพี่น้องพร้อมกับบริวาร ๑,๐๐๐ รูป เหล่านี้ทั้งหมด ล้วนเป็นพระอรหันต์และได้บวชก่อนพระเถระทั้งสองนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสกับภิกษุสงฆ์ว่า พระองค์ไม่ได้ประทานเพราะเห็นแก่หน้าเลือกที่รักมักที่ชังแต่ประการใด แต่ประทานตำแหน่งอัครสาวกให้ตามที่ท่านทั้งสองนั้นปรารถนามาแต่อดีตชาติ จากนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเรื่องราวของพระอัครสาวกทั้งสองแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

ในกาลประมาณ ๑ อสงไขย กับ ๑๐๐,๐๐๐ กัป ที่ล่วงแล้ว พระมหาโมคคัลลานะเกิดเป็นสิริวัฑฒกุฎุมพีอยู่ในตระกูลคหบดีมหาศาล ได้เป็นสหายกับสรทมาณพ (พระสารีบุตร) และได้รับคำแนะนำจากสรทมาณพนั้น

สรทมาณพ คิดจะออกบรรพชาแสวงหาโมกขธรรม จึงไปชวนสิริวัฑฒกุฎุมพี แต่สิริวัฑฒกุฎุมพีปฏิเสธว่า ไม่สามารถจะออกบรรพชาได้ แล้วจึงออกไปบรรพชาเป็นดาบส พร้อมด้วยบริวารจำนวนมาก ได้สำเร็จอภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ ต่อมาได้กระทำอธิสักการบูชา แด่พระพุทธเจ้าพระนามว่าอโนมทัสสี ตั้งความปรารถนาไว้เฉพาะพระพักตร์ เพื่อเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา และเมื่อได้รับพุทธพยากรณ์แล้ว นึกถึงสิริวัฑฒกุฎุมพีผู้เป็นสหายขึ้นมา จึงไปที่บ้านของสิริวัฑฒกุฎุมพีแต่ผู้เดียว และได้ไปยืนอยู่ที่ประตูบ้านของสิริวัฑฒกุฎุมพี[๕๘]

ฝ่ายสิริวัฑฒกุฎุมพี พอเห็นสรทดาบสมาหากล่าวทักว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้านานมากทีเดียวที่พระผู้เป็นเจ้ามาหาในวันนี้ ขอเชิญพระผู้เป็นเจ้านั่งบนอาสนะนี้เถิด

---

[๕๗] ที.ม. ๑๐/๔๔/๔๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๘] องฺ.เอกก.อ. ๑/๑๘๙-๑๙๐/๑๓๔-๑๓๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

ส่วนตนเองนั่งบนอาสนะที่ต่ำกว่า แล้วกล่าวเป็นเชิงถามว่า ศิษย์ทั้งหลายของพระผู้เป็นเจ้าไปไหนหมดจึงไม่ได้ติดตามมา

สรทดาบสกล่าวว่า ดูก่อนสหาย พระพุทธเจ้าพระนามว่าอโนมทัสสี ได้เสด็จมาที่อาศรมของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้กระทำสักการบูชาแด่พระองค์ตามกำลังความสามารถของข้าพเจ้า และพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดข้าพเจ้าทั้งหลาย ในเวลาจบการแสดงธรรม ดาบสทั้งหมดเว้นข้าพเจ้าผู้เดียว บรรลุพระอรหัตตผลบวชกันหมดแล้ว ข้าพเจ้าเห็นพระนิสภะผู้เป็นอัครสาวกของพระพุทธเจ้า จึงปรารถนาตำแหน่งพระอัครสาวกนั้น โดยความปรารถนานั้นจะสำเร็จในศาสนาของพระโคดมพุทธเจ้า ผู้จะบังเกิดในอนาคตกาล แม้ท่านก็จงปรารถนาตำแหน่งอัครสาวกที่สอง ในศาสนาของพระโคดมพุทธเจ้านั้นเถิด สิริวัฑฒกุฎุมพีกล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่มีความคุ้นเคยกับพระพุทธเจ้า สรทดาบสกล่าวตอบว่า การที่จะนิมนต์พระพุทธเจ้าเป็นภาระของข้าพเจ้าเอง ส่วนท่านจงตระเตรียมอธิสักการะไว้ให้มากเถิด

สิริวัฑฒกุฎุมพี ฟังคำแนะนำของสรทดาบสแล้วให้บุคคลช่วยกระทำพื้นที่ประมาณ ๘ กรีส (๒๕๐ วา หรือประมาณ ๑,๐๐๐ ศอก) หน้าบ้านของตน ให้เกลี่ยทรายลงก่อน แล้วให้โปรยข้าวตอกดอกไม้นั้นทับลงไปบนพื้นทรายนั้น แล้วให้สร้างปะรำมุงด้วยดอกบัวเขียว ให้ตระเตรียมพุทธอาสน์สำหรับพระพุทธเจ้าและอาสนะสำหรับภิกษุทั้งหลาย พร้อมทั้งตระเตรียมโภชนาหารอันประณีตมากมาย ครั้นตระเตรียมการรับเสด็จพร้อมแล้ว จึงบอกให้สรทดาบสให้ไปนิมนต์พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ สรทดาบสไปกราบทูลพระพุทธเจ้าแล้วนำเสด็จให้พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์มายังบ้านของสิริวัฑฒกุฎุมพี ฝ่ายสิริวัฑฒกุฎุมพี พอพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์มาถึงทำการต้อนรับและรับบาตรจากพระหัตถ์ของพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งกราบทูลให้เสด็จเข้าสู่ปะรำมณฑล แล้วอาราธนาให้เสด็จขึ้นประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ตบแต่งไว้อย่างสวยงาม ถวายน้ำทักขิโณทกและถวายโภชนาหารอันประณีตแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน หลังจากฉันภัตกิจเสร็จแล้ว ถวายผ้าไตรอย่างดีนิมนต์ให้ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานครองผ้าแล้ว กราบทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ การริเริ่มการทำกุศลครั้งนี้ มิใช่เพื่อตำแหน่งเล็กน้อย ขอพระองค์ทรงอนุเคราะห์ข้าพเจ้าเหมือนอย่างวันนี้ต่อไปตลอด ๗ วันเถิด พระพุทธเจ้าข้า พระพุทธเจ้าทรงรับนิมนต์โดยอาการดุษณี ฝ่ายสิริวัฑฒกุฎุมพีก็ถวายมหาทานโดยทำนองนั้นตลอด ๗ วันแล้ว ถวายอภิวาทพระพุทธเจ้า ลุกขึ้นประนมมือกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สรทดาบสผู้เป็นสหายของข้าพเจ้า ปรารถนาเพื่อเป็นพระอัคร

สาวกของพระพุทธเจ้าพระองค์ใด ขอข้าพเจ้าขอพึงเป็นทุติยสาวกของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า

พระอโนมทัสสีพุทธเจ้าทรงตรวจดูอนาคตกาลแล้ว ทรงเห็นว่า ความปรารถนาของสิริวัฑฒกุฎุมพีจะสำเร็จ จึงทรงพยากรณ์ว่า เมื่อเวลาล่วงเลยไป ๑ อสงไขย กับ ๑๐๐,๐๐๐ กัปจากกัปนี้ไป เธอจะได้เป็นทุติยอัครสาวกของพระสมณโคดมพุทธเจ้า สิริวัฑฒกุฎุมพี ได้รับการพยากรณ์อย่างนั้นแล้วมีใจร่าเริงยินดีเป็นที่สุด ฝ่ายพระอโนมทัสสีพุทธเจ้า กระทำการอนุโมทนาภัตแล้วพร้อมกับภิกษุสงฆ์เสด็จกลับพระวิหาร จำเดิมแต่กาลนั้นมา สิริวัฑฒกุฎุมพี กระทำกุศลกรรมอยู่เป็นประจำจนตลอดชีวิตแล้วไปเกิดในโลกสวรรค์ ในวาระแห่งจิตที่สอง[๕๙]

หลังจากที่สิริวัฑฒกุฎุมพีได้พบพระอโนมทัสสีพุทธเจ้า ทำบุญเป็นมหาทาน ตลอด ๗ วัน พร้อมกับตั้งความปรารถนาเป็นทุติยสาวกที่สองแล้ว ก็ได้เวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่าง ๆ ทั้งสุคติภูมิบ้าง ทั้งทุคติภูมิบ้าง อยู่ประมาณ ๑ อสงไขย กับ ๑๐๐,๐๐๐ กัป กล่าวคือ เมื่อเกิดในสุคติภูมิ ส่วนมากก็เกิดเป็นเทวดาอยู่ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช และชั้นดาวดึงส์ และเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ส่วนมากเกิดเป็นพระราชาและเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ แต่ก็มีบางชาติที่ท่านเกิดในทุคติ[๖๐] ภูมิด้วยอำนาจบาปกรรม[๖๑] ที่ท่านได้เคยทำร้ายทุบตีบิดามารดา[๖๒]

เนื้อความนี้ทั้งหมดเป็นความปรารถนาที่บุตรทั้งหลายของเราปรารถนาไว้ ในกาลนั้น อัครสาวกทั้งสองรูปนี้ได้สิ่งตามที่เธอปรารถนาแล้วทีเดียว ตถาคตไม่ได้ประทานตำแหน่งอัครสาวก เพราะเห็นแก่หน้าเลย[๖๓]

๒.๖ คุณสมบัติเฉพาะตัว

คุณสมบัติเฉพาะตัวของพระมหาโมคคัลลานะนั้นมีมากมาย นับว่าท่านเป็นผู้มีคุณสมบัติที่โดดเด่นเหนือกว่าพระสาวกรูปอื่น ๆ เช่น มีฤทธิ์ มีอัธยาศัยเอื้อเฟื้อ

---

[๕๙] องฺ.เอกก.อ. ๑/๑๘๙-๑๙๐/๑๓๙-๑๔๐. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

[๖๐] คำว่า ทุคติ ในที่นี้ หมายถึง สถานที่เกิดที่ไม่ดี มากไปด้วยความทุกข์ ได้แก่ นรก กำเนิดดิรัจฉาน แดนเปรต อสุรกาย แต่ในที่นี้ หมายถึง นรกและกำเนิดดิรัจฉาน. (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** หน้า ๑๐๐)

[๖๑] ขุ.อป. ๓๒/๓๘๓-๓๘๗/๕๖-๕๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๒] ขุ.ชา.อ. ๗/๕๒๒/๒๘๓. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๕.

[๖๓] ธ.อ. ๑/๙๕-๑๐๓. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๕.

อนุเคราะห์ เป็นกาลวาทีบุคคล มีความรู้ด้านเป็นนวกัมมาธิฏฐายี มีกุศโลบายในการสอนคน เป็นผู้ปกครองมีความกล้าหาญเด็ดขาด ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวคุณสมบัติเฉพาะตัวของท่าน เพียงบางเรื่องไปตามลำดับ โดยมีเนื้อหาสาระพอสรุปได้ดังต่อไปนี้

๒.๖.๑ มีฤทธิ์

พระมหาโมคคัลลานะนั้น มีฤทธิ์มาก ดังที่พระพุทธเจ้าเคยตรัสชมไว้ว่า มหาโมคคัลลานะมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก เพราะเป็นผู้มีความชำนาญในการเจริญอิทธิบาท ๔ ประการอย่างคล่องแคล่ว[๖๗] หรือเนื้อความที่ท่านกล่าวไว้ในมหาโมคคัลลานเถรคาถาว่า "เราเป็นผู้ชำนาญการแสดงฤทธิ์ สามารถเนรมิตอัตภาพชั่วขณะเดียวได้ถึง ๑๐๐,๐๐๐ โกฏิ[๖๘]

นอกจากนี้ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ถ้าเป็นเรื่องที่จำเป็นต้องใช้ฤทธิ์ช่วยแล้ว พระพุทธเจ้าจะทรงใช้พระมหาโมคคัลลานะเสมอ เช่น เรื่องการใช้ฤทธิ์ปราบเจ้าลัทธิอัคคิทัตตะและพญานาค ซึ่งมีเนื้อหาสาระพอสรุปได้ดังนี้

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เชตวันมหาวิหาร ได้พิจารณาเห็นอุปนิสัยแห่งการบรรลุธรรมของอัคคิทัตตะพร้อมกับบริวาร จึงให้พระมหาโมคคัลลานะเข้าพบในเวลาตอนเย็น แล้วรับสั่งว่า โมคคัลลานะ เธอเห็นอัคคิทัตตพราหมณ์แนะนำประชาชนไปสู่ที่มิใช่ท่าเหม เธอจงไปให้โอวาทแก่คนเหล่านั้นเถิด พระเถระรับพุทธประสงค์แล้ว จึงไปยังสำนักของอัคคิทัตตะ ขณะเดินไปคิดว่า คนเหล่านี้มีกำลัง และมีจำนวนมาก ถ้าจะเข้าไปกล่าวถ้อยคำอะไรในสมาคมของพวกเขา แม้ทั้งหมดพึงลุกขึ้นเป็นพวก ๆ ก็ได้ เมื่อไปถึงเห็นลูกศิษย์จับกลุ่มสนทนากันอยู่ ณ บริเวณที่ประชุม จึงเนรมิตให้ฝนตกหนัก ทำให้ลูกศิษย์ของอัคคิทัตตะเข้าไปหลบฝน ณ บรรณศาลาของตน ๆ จึงไปหาอัคคิทัตตะ แล้วเรียกท่านอัคคิทัตตะโดยออกชื่อตรง ๆ เมื่ออัคคิทัตตะถูกเรียกโดยออกชื่อก็ไม่พอใจ และเมื่อพระเถระแสดงตนว่าเป็นพราหมณ์ มาเพื่อหาที่พักสักคืนหนึ่ง เมื่ออัคคิทัตตะตอบปฏิเสธว่าไม่มีที่พัก

---

[๖๗] สํ.ม. ๑๙/๗๒๖/๒๓๖-๒๓๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

... จตุนฺนํ โข ภิกฺขเว อิทฺธิปาทานํ ภาวิตตฺตา พหุลีกตตฺตา โมคฺคลฺลาโน ภิกฺขุ เอวํ มหิทฺธิโก เอวํ มหานุภาโว.

[๖๘] ขุ.เถร. ๒๖/๑๑๙๒/๔๒๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

... โกฏิสตสหสฺสสฺส อตฺตภาวํ ขเณน นิมฺมิเน
อหํ วิกุพฺพนาสุ กุสโล วสีภูโตมฺหิ อิทฺธิยา.

พระมหาโมคคัลลานะจึงซักถ้อยคำเข้ามาพูดเสริมว่า "ธรรมดาคนย่อมเข้าหาคน โคย่อมเข้าหาโค นักบวชย่อมเข้าหานักบวช ท่านอย่าปฏิเสธเลย ขอจงให้ที่พักสักคืนหนึ่งเถิด"[๖๖] เมื่อท่านอัคคิทัตตะ ตอบปฏิเสธว่าที่พักไม่มี จึงขอพักอยู่ ณ ที่กองทราย แต่ถูกอัคคิทัตตะปฏิเสธว่าไม่ได้ เพราะมีพญานาคอยู่ และพระเถระกล่าวตอบว่า จงให้เถิด เมื่อคัดค้านไม่ได้จึงพูดเปรยว่า ท่านจงรู้ด้วยตนเอง ครั้นแล้ว พระเถระ มุ่งไปกองทราย เมื่อพญานาคชื่อว่าอหิฉัตตะเห็นพระเถระเดินเข้าเขตแดนของตน จึงประกาศอานุภาพของตนโดยการบังหวนควันพิษใส่พระเถระด้วยหมายจะฆ่า แต่ควันพิษนั้นไม่สามารถทำอันตรายพระเถระได้ แล้วพระเถระจึงบังหวนควันตอบไปบ้าง จนพญานาคทนไม่ได้ เลยเปลี่ยนมาพ่นไฟใส่พระเถระแทน แต่ไฟที่พ่นนั้นไม่สามารถทำอันตรายพระเถระได้ แล้วพระเถระจึงพ่นไฟตอบไปบ้าง จนพญานาคเกิดอาการร้อนไปทั้งตัว จึงยอมแพ้ ได้เอาตัวพันรอบกองทราย แล้วแผ่พังพานขนาดเท่าเรือนยอดให้พระเถระนั่งขัดสมาธิบนกองทราย ตลอดคืนจนสว่าง

ต่อมาตอนเช้า พวกพราหมณ์มาดูเห็นพระเถระไม่เป็นอะไร ยังนั่งบนกองทรายแถมมีพญานาคแผ่พังพานปกคลุมให้ด้วย จึงไหว้พระเถระพร้อมทั้งกล่าวชมว่า น่าอัศจรรย์จริง ท่านมีอานุภาพมากถึงเพียงนี้ สามารถปราบพญานาคได้ แล้วยืนล้อมพระเถระ ขณะนั้นเอง พระพุทธเจ้าก็เสด็จมาถึง และพระเถระลุกขึ้นถวายอภิวาทพระพุทธเจ้าแล้วกล่าวแนะนำให้พวกพราหมณ์รู้จักพระพุทธเจ้าว่า ท่านผู้นี้เป็นศาสดาของเรา เราเป็นสาวกของพระองค์ เมื่ออัคคิทัตตะพร้อมกับบริวารได้ฟังดังนั้น จึงประนมมือชื่นชมพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ตรัสถามอัคคิทัตตะว่า อัคคิทัตตะ เมื่อสั่งสอนพวกลูกศิษย์และคนอุปัฏฐาก กล่าวสอนว่าอย่างไร เมื่ออัคคิทัตตะถูกถามจึงกราบทูลว่า ข้าพเจ้าย่อมกล่าวสอนพวกเขาว่า ขอให้พวกท่านถึงภูเขา ป่าไม้ อาศรม และต้นไม้เป็นที่พึ่งเถิด เพราะผู้ถึงภูเขาเป็นต้นเป็นที่พึ่ง ย่อมพ้นจากทุกข์ได้ จึงตรัสว่า คนที่ถึงภูเขาเป็นต้นเป็นที่พึ่งไม่สามารถพ้นทุกข์ได้ แต่คนที่ถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ต่างหากสามารถพ้นจากวัฏทุกข์ทั้งสิ้นได้ และเมื่อพระพุทธเจ้าแสดงพระธรรมเทศนานี้จบลง อัคคิทัตตะพร้อมกับบริวาร บรรลุอรหัตตผล[๖๗] เมื่อประชาชนชาวแคว้นอังคะแคว้นมคธและแคว้นกุรุมาเห็นอัคคิทัตตะบวชแล้ว จึงเกิดความสงสัย พระพุทธเจ้าจึงให้พระอัคคิทัตตะช่วยขจัดความสงสัยของพวกประชาชนเสีย พระอัคคิทัตตะเหาะขึ้นเหาะลงกลับไป

---

[๖๖] ธ.อ. ๖/๑๐๗. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๗.

[๖๗] ธ.อ. ๖/๑๐๖-๑๑๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

กลับมาถึง ๗ ครั้ง แล้วถวายอภิวาทพระพุทธเจ้า พร้อมประกาศความที่ตนเป็นพระสาวกพระพุทธเจ้า[๒๘]

อีกเรื่องหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะแสดงฤทธิ์ ทำให้ภิกษุทั้งหลายเกิดความสลดใจ สมัยที่พระพุทธเจ้า ประทับอยู่ที่ปราสาทมิคารมารดา ณ บุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ภิกษุจำนวนมาก ที่ปราสาทนั้น เป็นผู้มีจิตฟุ้งซ่าน กวัดแกว่ง อวดตัว ปากกล้า พูดจาหยาบ ขาดสติ ไม่มีสัมปชัญญะ มีจิตไม่ตั้งมั่น ไม่สำรวมอินทรีย์ คิดจะสึก

พระพุทธเจ้า จึงตรัสเรียกพระมหาโมคคัลลานะมาแล้วใช้ให้ไปสั่งสอนภิกษุเหล่านั้นให้เกิดความสลดใจ พระมหาโมคคัลลานะรับพุทธบัญชาแล้ว จึงใช้อริยฤทธิ์ทำให้ปราสาทนั้นสะเทือนหวั่นไหวด้วยหัวแม่เท้า[๒๙] กล่าวคือเอาปลายนิ้วเท้าเกี่ยวยอดปราสาท ทำปราสาทให้เอนไปตั้งอยู่ข้างหนึ่งแล้วเอาปลายนิ้วเท้าเกี่ยวอีกครั้งหนึ่ง ทำให้ปราสาทเอนไปตั้งอยู่อีกข้างหนึ่ง[๓๐] ภิกษุเหล่านั้นเจอเหตุการณ์นั้น ก็ตกใจกลัวได้ไปยืนรวมตัวกันอยู่ ณ ที่สมควร ต่อมาพระพุทธเจ้า ได้เสด็จไปที่นั้นแล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นได้กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า การที่ปราสาทของมิคารมารดาสั่นสะเทือนนั้นเป็นสิ่งน่าอัศจรรย์ ไม่เคยมี ลมก็ไม่มี ทั้งปราสาทนี้ก็มีรากฐานลึกมั่นคง ไม่สามารถจะโยกคลอนได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ต้องมีอะไรสักอย่างที่ทำให้ปราสาทนี้สั่นสะเทือน

พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า มหาโมคคัลลานะ ประสงค์จะให้ภิกษุเหล่านั้นเกิดความสลดใจ แล้วตรัสกับภิกษุทั้งหลายต่อไปว่า เธอสำคัญข้อนั้นเป็นอย่างไร มหาโมคคัลลานะ มีฤทธานุภาพมาก เพราะได้เจริญอบรมธรรมเหล่าไหนไว้มาก พวกภิกษุจึงทูลขอให้พระพุทธเจ้าแสดงเนื้อความนี้ให้ตนเข้าใจ พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนอิทธิบาท ๔ โดยยกพระมหาโมคคัลลานะเป็นตัวอย่างว่า มหาโมคคัลลานะ มีฤทธานุภาพอย่างนี้เพราะได้เจริญอบรมอิทธิบาท ๔ ไว้มาก อิทธิบาท ๔ ของมหาโมคคัลลานะ ไม่ย่อหย่อน ไม่ต้องประคับประคอง ไม่หดหู่ ไม่ฟุ้งซ่านไปในภายนอก มหาโมคคัลลานะมีความสำคัญทั้งเบื้องหน้าและเบื้องหลัง เบื้องหน้าฉันใด เบื้องหลังก็ฉันนั้น เบื้องต่ำฉันใด เบื้องบนก็ฉันนั้น กลางวันฉันใด กลางคืนก็ฉันนั้น มหาโมคคัลลานะมีจิตใจเปิดเผย ไม่มีอะไรห่อหุ้ม อบรมจิตใจให้สะอาดสว่างอยู่เสมอ มหาโมคคัลลานะได้เจริญอบรมอิทธิบาท ๔

---

[๒๘] ธ.อ. ๖/๑๑๑. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๘.

[๒๙] ขุ.อป.อ. ๑/๓๙๔/๒๙๓. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๑๙.

[๓๐] ขุ.เถร.อ. ๒/๔๐๐/๕๔๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

ไว้มาก จึงแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน[๓๑]

จากข้อความดังกล่าวมานี้ ชี้ให้เห็นว่า แม้พระมหาโมคคัลลานะ จะไม่ได้แสดงธรรมให้ภิกษุทั้งหลายฟังเอง แต่ก็เป็นผู้ทำให้ภิกษุทั้งหลายมีภาวะที่เหมาะสมก่อนที่พระพุทธเจ้าจะแสดงธรรม กล่าวคือท่านเป็นองค์ประกอบช่วยเหลือในการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ก่อนแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย ในการแสดงธรรมของพระองค์ ครั้งนั้น ภิกษุเหล่านั้นครั้นฟังธรรมเทศนานั้นแล้ว บางพวกดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล บางพวกดำรงอยู่ในสกทาคามิผล บางพวกดำรงอยู่ในอนาคามิผล บางพวกดำรงอยู่ในอรหัตตผล[๓๒]

อีกเรื่องหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะแสดงฤทธิ์จนทำให้ท้าวสักกะสำนึกตัว ดังมีเรื่องอยู่ว่า สมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ บุพพาราม ท้าวสักกะเข้าเฝ้าทูลถามถึงความสิ้นไปแห่งตัณหา พระพุทธเจ้าวิสัชนาให้ท้าวสักกะฟัง ท้าวสักกะทูลลากลับไป พระมหาโมคคัลลานะ ประสงค์จะทราบเนื้อความจึงเหาะไปหาท้าวสักกะ ยังภพดาวดึงส์ เมื่อไปถึง ซึ่งขณะนั้นพอดีท้าวสักกะ กำลังเพลิดเพลินในทิพยสมบัติบนเวชยันตปราสาท จึงไม่สนใจพระเถระ พระเถระจึงทำให้เวชยันตปราสาทไหวด้วยปลายนิ้วเท้า แล้วทำให้ท้าวสักกะพร้อมหมู่บริวารรู้สึกตัว และเกิดความกลัวตกใจ

ต่อมา พระมหาโมคคัลลานะ จึงได้กล่าวทักทายท้าวสักกะ ผู้ยังหวาดกลัวด้วยคำถามว่า ท่านท้าวโกสีย์ พระพุทธเจ้าตรัสถึงความหลุดพ้นเพราะตัณหาสิ้นไปโดยย่อแก่ท่านอย่างไร แม้อาตมภาพก็อยากจะฟังธรรมกถานั้นบ้าง เมื่อพระเถระแสดงความจำนงที่จะฟังธรรมกถานั้นให้จงได้ ท้าวสักกะจึงได้กล่าวว่า

เราทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ด้วยเหตุเพียงเท่าไร ภิกษุจึงชื่อว่าเป็นผู้หลุดพ้นเพราะตัณหาสิ้นไป มีความสำเร็จถึงที่สุด มีความเกษมจากโยคะถึงที่สุด เป็นพรหมจารีถึงที่สุด มีปริโยสานถึงที่สุด เป็นผู้ประเสริฐที่สุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย[๓๓] และพระพุทธเจ้าตรัสตอบกะเราว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ได้ฟังว่า "ธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดถือ" และเมื่อภิกษุนั้นทราบแล้ว เธอรู้ชัด รู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมทั้งปวง แล้วเสวยเวทนาจะสุขจะทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุขก็ตาม ก็พิจารณาความไม่เที่ยง ความตาย ความดับ ความ

---

[๓๑] สํ.ม. ๑๙/๕๒๗/๒๓๕-๒๓๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓๒] ขุ.เถร.อ. ๒/๔๐๐/๔๔๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

[๓๓] ม.มู.๑๒/๓๙๔/๓๕๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

สละคืนในเวทนาเหล่านั้นอยู่ ครั้นแล้วก็ไม่ยึดมั่นอะไรในโลก เมื่อไม่ยึดมั่น ก็ไม่สะดุ้ง เมื่อไม่สะดุ้ง ก็จะดับกิเลสหลุดพ้นได้ด้วยตนเอง[๗๔] เมื่อพระมหาโมคคัลลานะฟังธรรมกถาของท้าวสักกะแล้ว ก็ชื่นชมภาษิตของท้าวสักกะ หายตัวจากภพดาวดึงส์มาปรากฏตัวยังบุพพารามตามเดิม[๗๕]

๒.๖.๒ มีอัธยาศัย เอื้อเฟื้ออนุเคราะห์

พระมหาโมคคัลลานะ มีอัธยาศัยเอื้อเฟื้ออนุเคราะห์เพื่อนพรหมจารีและคฤหัสถ์ เช่น ท่านนำอาหารบิณฑบาตมาถวายพระสารีบุตรในคราวที่พระสารีบุตรอาพาธอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง เรื่องมีอยู่ว่า วันหนึ่ง พระสารีบุตรอาพาธเพราะลมในท้อง จึงมีความทุกข์ทรมาน พระมหาโมคคัลลานะไปเยี่ยมดูอาการพระสารีบุตรถึงที่นอน แล้วถามว่า อาการแบบนี้ เคยฉันอะไรหาย พระสารีบุตรก็ตอบว่า ตอนเป็นคฤหัสถ์ มารดาเคยปรุงเนยใส น้ำผึ้งและน้ำตาลกรวดผสมเข้ากันแล้วใส่ข้าวปายาสที่ปรุงด้วยน้ำนมที่ไม่เจือปนอีก อาหารเช่นนี้แลเคยฉันแล้วหายอาพาธ ท่านก็รับปากว่า ถ้าบุญของท่านหรือของผมมี ผมจะเอามาถวายในวันพรุ่งนี้ และในวันรุ่งขึ้น ท่านก็นำอาหารชนิดนั้นมาถวายพระสารีบุตร[๗๖]

อีกเรื่องหนึ่ง สมัยที่พระพุทธเจ้า ประทับอยู่ ณ เวฬุวันมหาวิหาร พร้อมกับภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป ในคราวทำจีวรคราวหนึ่ง พระอนุรุทธะ ได้ผ้าบังสุกุลที่นางเทพธิดาชื่อว่าชาลินี ในภพชั้นดาวดึงส์ทอดถวาย ในวันทำจีวร พระพุทธเจ้ามีภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูปเป็นบริวาร ก็ไปประทับนั่งที่วิหาร และพระอสีติมหาสาวก ก็ไปนั่งที่วิหารเหมือนกัน กล่าวคือ พระมหากัสสปะ นั่งตอนต้น พระสารีบุตรนั่งตอนกลาง พระอานนท์นั่งตอนท้าย เพื่อเย็บจีวร ภิกษุสงฆ์กรอด้าย พระพุทธเจ้าร้อยด้ายในบ่วงเข็ม ส่วนพระมหาโมคคัลลานะได้น้อมนำสิ่งที่ต้องการเข้าไปให้ ทั้งนำชิ้นผลหว้าใหญ่มาถวายในระหว่างภัตร ภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป ไม่อาจที่จะฉันชิ้นผลหว้าใหญ่ให้หมดได้[๗๗]

อีกเรื่องหนึ่ง ขณะที่พระมหาโมคคัลลานะ พักอยู่ ณ เชตวันมหาวิหาร สมัยนั้นพระสารีบุตรเกิดอาพาธ เพราะความเร่าร้อนในกาย ต่อมา พระมหาโมคคัลลานะไปเยี่ยมพระสารีบุตรถึงที่อยู่แล้วถามว่า ท่านสารีบุตร ความอาพาธเพราะความเร่าร้อนใน

---

[๗๔] ม.มู.๑๒/๓๙๙/๓๕๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๗๕] ม.มู.๑๒/๓๙๐-๓๙๙/๓๔๘-๓๕๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๗๖] วิสุทฺธิ. ๑/๕๑-๕๒. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๑.

[๗๗] ธ.อ. ๔/๖๔-๖๕. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๔๙๙.

กายของท่าน เมื่อก่อนหายเพราะอะไร เมื่อพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านโมคคัลลานะ หายเพราะเหง้าบัว ต่อมา พระมหาโมคคัลลานะ หายจากเชตวันมหาวิหารไปปรากฏตัวที่ฝั่งสระโปกขรณีชื่อมันทากินี เมื่อถูกพญานาคถามว่า ท่านต้องการอะไรครับ ก็ตอบพญานาคว่า ท่านผู้มีอายุ อาตมภาพต้องการเหง้าบัว เมื่อพญานาคใช้ลูกน้องให้ไปนำเหง้าบัวมาถวายพระมหาโมคคัลลานะ พระมหาโมคคัลลานะพอได้รับเหง้าบัวจากพญานาคแล้วก็น้อมเข้าไปถวายพระสารีบุตรผู้อาพาธ และเมื่อพระสารีบุตรฉันเหง้าบัวแล้ว ความอาพาธเพราะความเร่าร้อนในกายก็หายไป[๓๘]

อีกเรื่องหนึ่ง ขณะพระมหาโมคคัลลานะพักอยู่ ณ เชตวันมหาวิหาร สมัยนั้นมีพราหมณ์ ๒ สามีภรรยาต้องการจะถวายอุทเทสภัตแก่ภิกษุ ๔ รูป นางพราหมณีจึงให้สามีไปวิหารนิมนต์ภิกษุแก่มาฉันที่บ้าน แต่ทางฝ่ายภัตตุเทสก์จัดสามเณร ๔ รูป คือ สังกิจจสามเณร ปัณฑิตสามเณร โสปากสามเณร และเรวตสามเณร ซึ่งมีอายุเพียง ๗ ขวบ แต่เป็นพระอรหันตขีณาสพไปให้ ทำให้นางพราหมณีเกิดความไม่พอใจ จึงให้สามีไปนิมนต์ภิกษุมาใหม่ แล้วปล่อยให้สามเณรทั้ง ๔ รูป นั่งคอยอยู่อย่างนั้น ฝ่ายพราหมณ์ไปนิมนต์พระมหาโมคคัลลานะมาให้ พระมหาโมคคัลลานะมาแล้ว เห็นสามเณรทั้ง ๔ รูป ยังไม่ได้รับภัต แล้วกล่าวกับพราหมณ์ ให้ถวายภัตแก่สามเณรทั้ง ๔ รูปเถิด แล้วก็รับบาตรจากพราหมณ์จากไป[๓๙]

อีกเรื่องหนึ่ง สมัยที่พระมหาโมคคัลลานะพักอยู่ในกุฏิ ณ ป่าแห่งหนึ่งเขตกรุงราชคฤห์ วันหนึ่งโจรคนหนึ่งขึ้นไปขโมยของบนบ้านแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่บริเวณใกล้ประตูพระนคร แล้วหนีเข้าไปบริเวณกุฏิที่พระเถระอยู่อาศัย และหลบเข้าไปแอบซ่อนตัวอยู่ที่หน้ามุขบรรณศาลาด้วยหวังว่าจะรักษาตนให้พ้นจากการถูกจับกุม ครั้นพระเถระทราบว่าโจรหนีเข้ามาซ่อนตัวอยู่ในสถานที่นั้น จึงมีความรังเกียจกลัวคำครหาและความเข้าใจผิดของคนที่ไม่รู้ความจริง จึงพูดขอร้องให้โจรหนีออกไปเสียจากที่นั้น ฝ่ายโจรก็เชื่อฟังคำของท่าน ได้หนีออกไปจากหน้ามุขบรรณศาลา แม้ว่าโจรจะหนีไปแล้วก็ตามแต่โจรได้ทิ้งร่องรอยไว้ในที่ต่าง ๆ พวกชาวบ้านต่างพากันถือคบเพลิงออกติดตามมาจนถึงหน้ามุขบรรณศาลาของพระเถระ ก็พบรอยที่โจรเดินไปมาและที่นั่งที่นอนของมัน จึงพากันตรวจค้นเมื่อไม่พบก็พากันกลับไป[๔๐]

---

[๓๘] วิ.ม. ๕/๒๗๔/๔๖-๔๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

[๓๙] ธ.อ. ๘/๑๓๙-๑๔๐. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๔๙๙.

[๔๐] จำเนียร ทรงฤกษ์. **ชีวประวัติพุทธสาวก เล่ม ๔.** (กรุงเทพฯ : อักษรสมัย, ๒๕๒๔), หน้า ๙๑.

รุ่งเช้า พระเถระกลับจากบิณฑบาต หลังจากฉันเสร็จแล้ว จึงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ เวฬุวันมหาวิหารแล้วกราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าตรัสรับรองการทำที่สมเหตุสมผลนั้นว่า โมคคัลลานะ มิใช่แต่เธอเท่านั้นที่รังเกียจสิ่งที่ควรรังเกียจ ถึงบัณฑิตในกาลก่อน ก็เคยรังเกียจมาแล้วเหมือนกัน แล้วตรัสเรื่องปุจิมันทชาดก[๔๑] ให้มหาโมคคัลลานะฟัง

๒.๖.๓ เป็นกาลวาทีบุคคล

การเป็นกาลวาทีบุคคล คือการเป็นบุคคลที่พูดรู้จักเวลา รู้จักโอกาสอันเหมาะสม จะสังเกตได้ว่า พระมหาโมคคัลลานะ เป็นบุคคลที่ควรเอาเป็นแบบอย่าง เพราะมีอยู่หลายครั้ง ที่ท่านพระเถระขอร้องให้เพื่อนพรหมจารีนำเรื่องบางเรื่องไปถามในที่ประชุม หรือในที่มีคนพอจะเป็นพยานในการพูดนั้นได้ ซึ่งลักษณะการพูดของท่านจัดได้ว่า เป็นกาลัญญู เพราะรู้จักกาลเวลาว่า "เวลานี้ควรเริ่มสนทนา เวลานี้ควรจะถาม เวลานี้ควรอดทน เวลานี้ควรลากลับ"[๔๒] คุณสมบัติเหล่านี้ พระมหาโมคคัลลานะ ได้ยึดถือปฏิบัติมา เช่น มีเรื่องปรากฏในพระสูตรดังต่อไปนี้

อัฏฐิสูตร : ว่าด้วยเปรตโครงกระดูก

สมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เวฬุวันมหาวิหาร ครั้งนั้น เช้าวันหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะกับพระลักขณะ เข้าไปบิณฑบาตยังเขตกรุงราชคฤห์ ขณะลงจากภูเขาคิชฌกูฏ พระมหาโมคคัลลานะทำการแย้ม เมื่อถึงสถานที่แห่งหนึ่ง จึงถูกพระลักขณะถามว่า "ท่านโมคคัลลานะ อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการทำการแย้ม" จึงตอบพระลักขณะว่า เวลานี้ มิใช่เวลาจะเฉลยปัญหา ขอท่านจงถามผมในสำนักพระพุทธเจ้าเถิด เมื่อท่านทั้งสองฉันเสร็จแล้ว ก็เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ครั้นแล้ว พระลักขณะก็ถามพระมหาโมคคัลลานะว่า ท่านโมคคัลลานะ ขณะลงจากภูเขาคิชฌกูฏ ท่านทำการแย้ม เมื่อถึงสถานที่แห่งหนึ่ง อะไรเล่าเป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการทำการแย้ม

พระมหาโมคคัลลานะ ได้กล่าวตอบว่า เมื่อผมลงจากภูเขาคิชฌกูฏ ได้เห็นเปรตโครงกระดูกลอยไปในอากาศ พวกแร้ง กาและนกตะกรุม ต่างโผถลาตามจิกทึ้ง

---

[๔๑] ขุ.ชา.อ. ๔/๓๑๑/๒๓๔. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๕.

[๔๒] องฺ. สตฺตก. ๒๓/๖๔/๙๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

...ภิกฺขุ กาลํ ชานาติ อยํ กาโล อุทฺเทสสฺส, อยํ กาโล ปริปุจฺฉาย, อยํ กาโล โยคสฺส, อยํ กาโล ปฏิสลฺลานายาติ.

เปรตโครงกระดูกนั้น นัยว่า เปรตโครงกระดูกนั้นส่งเสียงร้องครวญคราง ผมคิดว่า น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ แม้สัตว์เช่นนี้ก็จะมี แม้ยักษ์เช่นนี้ก็จะมี การกลับได้อัตภาพเช่นนี้ก็จะมี"[๔๓]

ครั้งนั้น พระพุทธเจ้า จึงได้ตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย สาวกทั้งหลายเป็นผู้มีจักษุหนอ เป็นผู้มีญาณหนอ เพราะแม้สาวกก็จักรู้เห็นสัตว์เช่นนี้ หรือจักเป็นพยาน เมื่อก่อนแม้ตถาคตก็ได้เห็นสัตว์ตนนั้นเหมือนกัน แต่ไม่ได้พยากรณ์ไว้ หากตถาคตพึงพยากรณ์เปรตนั้นไซร้ คนอื่น ๆ ก็จักไม่เชื่อฟังตถาคต ข้อนั้นพึงเป็นไปเพื่อไม่ใช่ประโยชน์ เพื่อความทุกข์สิ้นกาลนานแก่ผู้ที่ไม่เชื่อตถาคต ภิกษุทั้งหลาย เปรตนี้ได้เคยเป็นคนฆ่าโคอยู่ในกรุงราชคฤห์นี้เอง ด้วยผลกรรมนั้น เปรตนี้จึงหมกไหม้ในนรกสิ้นหลายร้อยปี หลายพันปี หลายแสนปี ด้วยผลของเศษกรรมนั้นแล เขาจึงต้องเสวยการกลับได้อัตภาพเช่นนี้"[๔๔]

อนึ่ง แม้สูตรอื่น ๆ จากนี้ไป จะมีข้อความตอนต้นเหมือนกันกับอัฏฐิสูตร ดังนั้น จึงจะไม่กล่าวถึง แต่จะกล่าวเฉพาะข้อความที่แตกต่างกันเท่านั้น

เปสิสูตร : ว่าด้วยเปรตชิ้นเนื้อ

พระมหาโมคคัลลานะ ได้กล่าวตอบพระลักขณะว่า เมื่อผมลงจากภูเขาคิชฌกูฏ ได้เห็นเปรตชิ้นเนื้อลอยอยู่ในอากาศ พวกแร้ง กา และนกตะกรุม ต่างโผถลาตามจิกทึ้งเปรตชิ้นเนื้อนั้น นัยว่า เปรตชิ้นเนื้อนั้นส่งเสียงร้องครวญคราง พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เปรตนี้ ได้เคยเป็นคนฆ่าโคอยู่ในกรุงราชคฤห์นี้เอง"[๔๕]

ปิณฑสูตร : ว่าด้วยเปรตก้อนเนื้อ

พระมหาโมคคัลลานะ ได้กล่าวตอบพระลักขณะว่า เมื่อผมลงจากภูเขาคิชฌกูฏ ได้เห็นเปรตก้อนเนื้อลอยอยู่ในอากาศ พวกแร้ง กา และนกตะกรุม ต่างโผถลาตาม

---

[๔๓] สํ.นิ. ๑๖/๒๐๒/๒๔๑-๒๔๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐ ; วิ.มหา. ๑/๒๒๔/๑๕๙-๑๖๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

... เนื้อความตอนนี้ในวินัยปิฎก มหาวิภังค์ เป็นเพียง วินีตวัตถุ เท่านั้น ไม่ได้จัดเป็นสูตรไว้ เหมือนอย่างในสังยุตตนิกาย นิทานวรรค แต่ประการใด แม้ในเนื้อความต่อจากนี้ไป ก็พึงเห็นโดยนัยนี้แล

[๔๔] สํ.นิ. ๑๖/๒๐๒/๒๔๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐ ; วิ.มหา. ๑/๒๒๔/๑๖๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

[๔๕] สํ.นิ. ๑๖/๒๐๓/๒๔๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐ ; วิ.มหา. ๑/๒๒๔/๑๖๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

จิกทึ้งเปรตก้อนเนื้อนั้น นัยว่า เปรตก้อนเนื้อนั้นส่งเสียงร้องครวญคราง พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เปรตนี้ ได้เคยเป็นคนฆ่านกขายอยู่ในกรุงราชคฤห์นี้เอง[๔๖]

นิจฉวิสูตร : ว่าด้วยเปรตไม่มีหนัง

พระมหาโมคคัลลานะ ได้กล่าวตอบพระลักขณะว่า เมื่อผมลงจากภูเขาคิชฌกูฏ ได้เห็นเปรตไม่มีหนังลอยอยู่ในอากาศ พวกแร้ง กา และนกตะกรุม ต่างโผถลาตามจิกทึ้งเปรตนั้น นัยว่า เปรตนั้นส่งเสียงร้องครวญคราง พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เปรตนี้ ได้เคยเป็นคนฆ่าแกะ ขายอยู่ในกรุงราชคฤห์นี้เอง[๔๗]

จากเรื่องเหล่านี้ ชี้ให้เห็นว่า พระมหาโมคคัลลานะ เป็นผู้รู้จักเวลาในการพูด เพราะถ้าท่านตอบคำถามในเวลานั้น ก็จะรู้เพียงท่านพระลักขณะรูปเดียวและเกิดประโยชน์น้อย แต่เมื่อทั้งสองรูปได้มาสนทนากันในสำนักพระพุทธเจ้า จึงเป็นเหตุให้คนทั้งหลายสนใจเกิดความคิดว่า น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ ไม่เคยรู้เห็นสัตว์เหล่านี้เลย แล้วประสงค์ทราบเรื่องราวนั้น ๆ โดยแจ่มแจ้ง จึงทูลให้พระพุทธเจ้าตรัสถึงบุรพกรรมของสัตว์เหล่านั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสบุรพกรรมของสัตว์เหล่านั้น ให้คนทั้งหลายฟังในการตรัสบุรพกรรมครั้งนั้น ทำให้คนทั้งหลายเห็นกรรมชั่วและผลของกรรมชั่วได้เป็นอย่างดี นี้คือผลการพูดถูกเวลาของพระมหาโมคคัลลานะ ผู้ที่ชาวโลกควรเรียกว่า "กาลวาทีบุคคล" โดยแท้

๒.๖.๔ มีกุศโลบายในการสอนคน

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่า พระมหาโมคคัลลานะจะมีฤทธิ์มาก แต่ท่านไม่ได้ใช้ฤทธิ์นั้นพร่ำเพรื่อ จะใช้ฤทธิ์ เมื่อต้องการให้เป็นเครื่องมือ ชักจูงคนไปสู่แนวทางที่ดีกว่า โดยปฏิบัติอย่างนี้มาตลอด แบบคำสุภาษิตว่า บัวไม่ให้ช้ำ น้ำไม่ให้ขุ่น เช่นเรื่องการไปทรมานโกสิยเศรษฐี ณ สักกรนิคม ซึ่งกำลังให้ภรรยาเตรียมทอดขนมบนปราสาทชั้นที่ ๗ พระเถระใช้ฤทธิ์ในขณะที่ภรรยาของเศรษฐีทอดขนม บันดาลให้ขนมที่กำลังทอดกลายเป็นชิ้นใหญ่พองเต็มถาด และบันดาลให้ขนมที่ทอดชิ้นต่อ ๆ มาให้ใหญ่กว่าเดิม และในขณะที่เศรษฐีจะแบ่งขนมให้ ได้บันดาลให้ขนมทั้งหมดติดกันเป็นชิ้นเดียวกัน แม้เศรษฐีกับภรรยาจะช่วยกันดึงจนเหงื่อตก ก็ไม่สามารถดึงออกได้ เลยตัดสินใจถวายทั้งหมด

---

[๔๖] สํ.นิ. ๑๖/๒๐๔/๒๔๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; วิ.มหา. ๑/๒๒๙/๑๖๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๗] สํ.นิ. ๑๖/๒๐๕/๒๔๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; วิ.มหา. ๑/๒๒๙/๑๖๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

พระเถระได้แสดงธรรมโดยกล่าวสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย และอานิสงส์ของการบริจาคทาน เมื่อเศรษฐีพร้อมภรรยาฟังธรรมแล้วมีจิตเลื่อมใส ต่อมาได้เป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา

จากการที่พระมหาโมคคัลลานะได้ใช้กุศโลบายทำให้เศรษฐีผู้มีความตระหนี่มาก ผู้ไม่ยอมให้แม้น้ำมันเพียงหยดเดียวแก่ใคร ๆ[๕๘] กลายเป็นอุบาสกผู้ยินดีในการให้การเสียสละได้นั้น ทำให้ภิกษุทั้งหลายกล่าวสนทนากันในโรงธรรม และพระพุทธเจ้าก็ตรัสยกย่องพระมหาโมคคัลลานะว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุผู้ทรมานตระกูล ไม่กระทบกระทั่งศรัทธา ไม่ให้เสียทรัพย์สิน ไม่เบียดเบียนตระกูล ประดุจแมลงผึ้งเคล้าเอาละอองเกสรดอกไม้ ฉะนั้น เข้าไปหาตระกูล และควรแนะนำให้รู้จักพระพุทธคุณ โมคคัลลานะผู้บุตรของตถาคต ย่อมเป็นเช่นนี้แล แล้วตรัสพระคาถาว่า

มุนีพึงเที่ยวไปในบ้าน
เหมือนแมลงผึ้ง ไม่ทำดอก สี และกลิ่นให้ชอกช้ำ
ถือเอาแต่รสบินไป ฉะนั้น[๕๙]

๒.๖.๕ มีความรู้ด้านเป็นนวกัมมาธิฏฐายี

พระมหาโมคคัลลานะ เป็นผู้มีความรู้หลายแขนง เช่น ท่านมีความเชี่ยวชาญการก่อสร้าง มีความรู้ความเข้าใจด้านการก่อสร้างปราสาทเป็นอย่างดี จนเมื่อนางวิสาขามิคารมารดา มีกุศลเจตนาจะสร้างปราสาทถวายพระพุทธเจ้าไว้ในกรุงสาวัตถี ถึงแม้นางจะมีความสนิทสนมมากกับพระอานนท์ แต่ก็ไม่ได้ขอร้องให้พระอานนท์อยู่ช่วยงานการก่อสร้างปราสาทแต่ประการใด แต่กลับขอร้องให้พระมหาโมคคัลลานะ กลับไปช่วยดูแลงานการสร้างปราสาทแทน เพราะเห็นว่า พระมหาโมคคัลลานะมีฤทธิ์ และมีความรู้หลายแขนง เช่น วิชาช่าง วิชาคำนวณ วิชาวาทศิลป์ ซึ่งจะเป็นเหตุให้งานด้านการก่อสร้างสะดวกและเสร็จเร็วขึ้น จึงเลือกพระมหาโมคคัลลานะแทนพระอานนท์[๖๐]

---

[๕๘] ธ.อ. ๓/๓๒-๓๔. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๗.

... โปรดดูรายละเอียดในบทที่ ๓ ในมัจฉริยโกสิยเศรษฐีวัตถุ

[๕๙] ขุ.ธ. ๒๕/๔๙/๒๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐ ; ธ.อ. ๓/๓๖. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๗.

... ยถาปิ ภมโร ปุปฺผํ วณฺณคนฺธํ อเหฐยํ
ปเลติ รสมาทาย เอวํ คาเม มุนี จเร.

[๖๐] ธ.อ. ๓/๗๐-๗๑. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๗.

หลังจากที่นางวิสาขาเลือกรับบาตรของพระมหาโมคคัลลานะแล้ว พระพุทธเจ้าจึงตรัสกะพระเถระว่า เธอจงพาภิกษุบริวารประมาณ ๕๐๐ ของเธอกลับไปด้วย พระเถระได้ทำเหมือนอย่างนั้น ด้วยอานุภาพของพระมหาโมคคัลลานะ พวกมนุษย์ที่ไปเพื่อต้องการไม้และเพื่อต้องการหิน แม้ไกล ๕๐ โยชน์ ๖๐ โยชน์ ก็นำไม้และหินมากมายมาในวันนั้นทีเดียว ในขณะลำเลียง พวกมนุษย์ที่ยกไม้และหินขึ้นบรรทุกเกวียนก็ไม่ลำบาก เพลาของเกวียนแต่ละเล่มก็ไม่หัก พวกมนุษย์พากันสร้างปราสาท ๒ ชั้น ไม่นานนักก็เสร็จ[๔๑]

ลักษณะของปราสาทที่สร้าง มีเสา ๑,๐๐๐ ต้น ประกอบด้วยห้อง ๑,๐๐๐ ห้อง แบ่งเป็น ๒ ชั้น คือ ชั้นล่างมี ๕๐๐ ห้อง ชั้นบนมี ๕๐๐ ห้อง พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไป ๙ เดือนแล้ว กลับมายังกรุงสาวัตถีอีก แม้การงานในปราสาทของนางวิสาขา ก็สำเร็จโดย ๙ เดือนเหมือนกัน นางวิสาขาให้ช่างสร้างยอดปราสาทที่บรรจุน้ำได้ ๖๐ หม้อ ด้วยทองคำสีสุกที่บุเป็นแท่ง

จากเรื่องนี้ ชี้ให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งพระมหาโมคคัลลานะให้เป็นนวกัมมาธิฏฐายี[๔๒] ผู้ควบคุมการก่อสร้างวัดบุพพาราม คือท่านควบคุมให้พวกนายช่างสร้างประสาท จนเสร็จสมบูรณ์ ใช้เวลาเพียง ๙ เดือนเท่านั้น

๒.๖.๖ เป็นนักปกครองที่กล้าหาญ เด็ดขาด

เกี่ยวกับการปกครอง พระมหาโมคคัลลานะ นับว่าเป็นผู้มีคุณสมบัติที่เด่นมาก เพราะท่านเป็นพระเถระที่ทำงานสนองงานของพระพุทธเจ้า และมีความเด็ดขาดทำงานโดยเฉียบพลัน ไม่รอเวลาให้ผ่านไป ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงสันนิษฐานไว้ว่า พระสารีบุตร น่าจะได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้านทิศทักษิณ พระมหาโมคคัลลานะ น่าจะได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบด้านทิศอุดร[๔๓] เพราะในพระสูตรอื่น ๆ ปรากฏหลักฐานว่า พระเถระทั้งสองพร้อมกับบริวาร ได้เที่ยวไปยังกรุงต่าง ๆ เพื่อแสดงธรรม ดังในจาตุมสูตร พระพุทธเจ้าเคยตรัส ยกย่องพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะทั้งสองว่า เป็นผู้สมควรที่จะปกครอง

---

[๔๑] ธ.อ. ๓/๗๑. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๗.

[๔๒] ขุ.วิ.อ. ๑/๗๒๓-๗๒๔/๒๑๓. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๔.

[๔๓] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **อนุพุทธประวัติ**. (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๙๙) หน้า ๔๖.

สงฆ์เช่นเดียวกับพระองค์[๕๔] เมื่อพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะปรินิพพานไปได้ไม่นานนั้น พระพุทธเจ้าประทับอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ใกล้อุกกเจลนคร แคว้นวัชชี ได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัทของเรานี้ปรากฏเหมือนว่างเปล่า เมื่อสารีบุตรและโมคคัลลานะยังไม่ปรินิพพาน สารีบุตรและโมคคัลลานะอยู่ ณ ทิศใด ทิศนั้นของเราย่อมไม่ว่างเปล่า ความห่วงใย ย่อมไม่มีแก่เราในทิศนั้น"[๕๕]

พระมหาโมคคัลลานะ เป็นผู้มีส่วนช่วยพระพุทธเจ้าด้านการปกครอง กล่าวคือ ท่านจะไปเป็นผู้จัดการกับภิกษุที่มีความประพฤติไม่เหมาะสม มีความประพฤติเลวทราม อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สงฆ์เกิดสังฆสามัคคี มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในที่สุด ในที่นี้ จะได้นำเรื่องความเป็นผู้นำหรือความเป็นนักปกครองที่กล้าหาญเด็ดขาดของพระมหาโมคคัลลานะมาแสดงโดยสังเขปเพียง ๒ เรื่อง ซึ่งมีเนื้อหาสาระพอสรุปได้ดังนี้

เรื่องการไปทำปัพพาชนียกรรมแก่พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะ

สมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เชตวันมหาวิหาร พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะ ผู้ไม่มีความละอาย เป็นปาปภิกษุอยู่ ณ กีฏาคิรีชนบท และเมื่อภิกษุรูปหนึ่งมากราบทูลพระพุทธเจ้าว่า พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะผู้ไม่มีความละอาย เป็นปาปภิกษุอยู่ ณ กีฏาคิรีชนบท ได้ประพฤติอนาจารต่าง ๆ จนชาวบ้านที่ศรัทธาเลื่อมใสในกาลก่อน ก็หมดศรัทธาเลื่อมใส ไม่ยอมใส่บาตร ภิกษุผู้มีศีลย่อมอยู่ไม่ได้ ปาปภิกษุย่อมอยู่ได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระพุทธเจ้า โปรดส่งภิกษุทั้งหลายไป ณ กีฏาคิรีชนบทด้วยเถิด[๕๖]

ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าให้ประชุมสงฆ์ แล้วทรงชี้แจงเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลาย แล้วทรงติเตียนพระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะพร้อมบริวาร โดยปริยายเป็นเอนกด้วยธรรมีกถา รับสั่งเรียกพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ แล้วตรัสว่า ขอเธอทั้งสองจงไปยังกีฏาคิรีชนบท แล้วจงทำปัพพาชนียกรรมแก่พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะพร้อมบริวารจากกีฏาคิรีชนบท เมื่อพระอัครสาวกทั้งสองทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

---

[๕๔] ม.ม. ๑๓/๑๖๐/๑๓๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.
... สาธุ สาธุ โมคฺคลฺลาน, อหํ วา หิ โมคฺคลฺลาน ภิกฺขุสงฺฆํ ปริหเรยฺยํ สารีปุตฺตโมคฺคลฺลานา วา.

[๕๕] สํ.ม. ๑๙/๓๘๐/๑๔๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๖] วิ.มหา. ๑/๔๓๑-๔๓๒/๓๒๑-๓๒๔. ฉบับ มหจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ข้าพระองค์ทั้งหลาย จะทำปัพพาชนียกรรมแก่พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะพร้อมบริวาร จากกีฏาคิรีชนบทอย่างไร ภิกษุเหล่านั้นดุร้ายหยาบคาย พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ถ้าเช่นนั้น เธอทั้งสองจงไปพร้อมกับภิกษุเป็นจำนวนมาก

ต่อมา พระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ พร้อมกับภิกษุสงฆ์ ไปกีฏาคิรีชนบท ทำการขับไล่พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะพร้อมบริวารออกจากกีฏาคิรีชนบท ด้วยคำว่า "พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะพร้อมบริวารอยู่ไม่ได้ ในกีฏาคิรีชนบท" ภิกษุเหล่านั้นผู้อันสงฆ์ทำการขับไล่แล้ว ย่อมไม่ประพฤติโดยชอบ เป็นผู้หยาบคายเย่อหยิ่ง ย่อมไม่ประพฤติตามทางเป็นเครื่องช่วยถอนตนเอง ย่อมไม่ทำการให้ภิกษุทั้งหลายอดโทษอย่างนี้ว่า "พวกผมทำผิดขอรับ แต่พวกผมจักไม่ทำเช่นนี้อีก ขอพวกท่านจงอดโทษแก่พวกผมเถิด"[๔๗] ย่อมด่าย่อมบริภาษแสดงภัยแก่ภิกษุเหล่านั้น ให้ภิกษุทั้งหลายถึงความลำเอียงเพราะรักใคร่ เพราะโกรธ เพราะหลง และเพราะกลัว ย่อมหลีกไปสู่ทิศบ้าง สึกเป็นคฤหัสถ์บ้าง[๔๘]

จากข้อความดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า พระมหาโมคคัลลานะ และพระสารีบุตรได้เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการปกครอง เพราะเมื่อเรื่องราวที่ลูกศิษย์ คือ พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะ ซึ่งบวชในสำนักของพระอัครสาวกทั้งสอง[๔๙] ซึ่งทั้งสองรูปนี้เป็นชาวกรุงสาวัตถี แต่เมื่อบวชแล้ว ได้ไปอยู่ ณ กีฏาคิรีชนบท แล้วได้ปลูกมะม่วง ขนุนและมะพร้าวเป็นต้นไว้เป็นอันมากแล้วประทุษร้ายตระกูล มีความประพฤติเลวทราม ทำให้ประชาชนหมดความเลื่อมใส และหลังจากที่พระมหาโมคคัลลานะ พระสารีบุตร พร้อมกับภิกษุสงฆ์ไปจัดการทำปัพพาชนียกรรมแก่พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะพร้อมกับบริวารออกจากกีฏาคิรีชนบทแล้ว ก็ทำให้ประชาชนกลับมาเลื่อมใสอย่างเดิม

เรื่องการไปบอกภิกษุทุศีลออกจากสังฆมณฑล

สมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ บุพพาราม ในวันอุโบสถ หลังจากที่พระพุทธเจ้าพร้อมกับภิกษุสงฆ์ ประทับนั่งประชุมกันเพื่อจะทำอุโบสถตลอดยามที่หนึ่ง ยามที่สอง และย่างเข้าสู่ยามที่สาม ก็ยังประทับนั่งนิ่งไม่ทรงทำอุโบสถ พระอานนท์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าในยามที่หนึ่งและยามที่สองแล้วกราบทูลว่า "ปฐมยามล่วงไปแล้ว"

---

[๔๗] วิ.จู. ๒/๔๓๕/๑๒๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกา ๒๕๓๙.

... ทุกฺกฏํ ภนฺเต อมฺเหหิ น ปุน เอวํ กริสฺสาม ขมถ อมฺหากนฺติ เอวํ ภิกฺขูนํ ขมาปนํ น กโรนฺติ.

[๔๘] วิ.มหา. ๑/๔๓๓-๔๓๕/๓๒๕-๓๒๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๙] วิ.จู. ๒/๔๓๑/๑๑๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกา ๒๕๓๙.

มัชฌิมยามล่วงไปแล้ว ภิกษุสงฆ์นั่งอยู่นานแล้ว ขอพระพุทธเจ้าจงทรงแสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุทั้งหลายเถิด

เมื่อปัจฉิมยามผ่านไปแล้ว พระอานนท์เข้าไปกราบทูลพระพุทธเจ้าอีกว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ปัจฉิมยามล่วงไปแล้ว แสงอรุณขึ้นไป ราตรีเริ่มสว่างแล้ว ภิกษุสงฆ์นั่งอยู่นานแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระพุทธเจ้า ทรงแสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุทั้งหลายเถิด พระพุทธเจ้าจึงตรัสแก่พระอานนท์ว่า อานนท์ บริษัทไม่บริสุทธิ์

พระมหาโมคคัลลานะ เมื่อฟังพระดำรัสว่า "บริษัทไม่บริสุทธิ์" จึงได้กำหนดพิจารณาดูภิกษุสงฆ์ทุกรูปด้วยใจ ได้เห็นบุคคลผู้ทุศีล มีธรรมอันลามก ไม่สะอาด มีความประพฤติที่น่ารังเกียจ มีการงานปกปิด ไม่เป็นสมณะ แต่ปฏิญญาว่าเป็นสมณะ ไม่ใช่เป็นพรหมจารีแต่ปฏิญญาว่าเป็นพรหมจารี เป็นผู้เน่าใน เปียกชื้น ชุ่มไปด้วยความรกชัฏ นั่งในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ จึงเข้าไปหาแล้วพูดกะบุคคลนั้นว่า "ท่านจงลุกออกไป พระพุทธเจ้าเห็นท่านแล้ว ท่านไม่มีสิทธิอยู่ร่วมกับภิกษุทั้งหลาย" เมื่อพระมหาโมคคัลลานะกล่าวอย่างนี้แล้ว บุคคลนั้น ก็ยังนิ่ง แม้ครั้งที่ ๒ แม้ครั้งที่ ๓ พระมหาโมคคัลลานะก็กล่าวกะบุคคลนั้นอีกเป็นการเตือน แต่บุคคลนั้นก็ยังนิ่งอยู่

หลังจากนั้น พระมหาโมคคัลลานะไปจับแขนบุคคลนั้นจูงออกไปไว้นอกเขตประตูแล้วใส่ลิ่มสลัก จึงเข้าไปกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า "บุคคลนั้นข้าพระองค์ ให้ออกไปแล้ว บริษัทบริสุทธิ์แล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระพุทธเจ้า จงแสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุทั้งหลายเถิด" พระพุทธเจ้าจึงตรัสแก่มหาโมคคัลลานะว่า โมคคัลลานะ น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ ที่บุคคลนั้นถึงกับต้องจับแขนออกไป แล้วตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ตั้งแต่นี้ไป ตถาคตจักไม่ทำอุโบสถ แสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุสงฆ์ ตั้งแต่นี้ไป ขอเธอทั้งหลายพึงกระทำอุโบสถแสดงปาติโมกข์เถิด ข้อที่ตถาคตพึงทำอุโบสถแสดงปาติโมกข์ในเมื่อบริษัทไม่บริสุทธิ์ นั่นไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะมีได้ แล้วตรัสเรื่องความมหัศจรรย์แห่งมหาสมุทรมาเปรียบเทียบกับความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัยแก่ภิกษุทั้งหลาย[๑๐๐]

จากรายละเอียดดังกล่าวมาสรุปได้ว่า พระมหาโมคคัลลานะ ได้เป็นกำลังของพระพุทธเจ้า ในการช่วยพระพุทธเจ้าประกาศพระพุทธศาสนา กล่าวคือถ้าบุคคลที่พระพุทธเจ้ามีพระประสงค์จะเสด็จไปแสดงธรรมนั้นเป็นผู้มีกำลังมาก หรือเป็นมิจฉาทิฏฐิ พระพุทธเจ้ามักจะส่งพระมหาโมคคัลลานะไปเตรียมคนให้มีความพร้อมก่อนแล้ว จึงเสด็จไปแสดงธรรมภายหลัง ซึ่งถือได้ว่าพระมหาโมคคัลลานะเป็นผู้มีส่วนช่วยเหลือในการ

---

[๑๐๐] ขุ.อุ. ๒๕/๔๕/๑๖๓-๑๖๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

เผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สำคัญมาก เพราะแต่ละเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ให้ท่านไปทำนั้นสำเร็จทุกเรื่อง แต่ท่านก็ไม่ได้ทนงตัวเอง เพราะความมีฤทธิ์มาก แต่กลับมีอัธยาศัยเอื้อเฟื้ออนุเคราะห์ มีความเคารพอ่อนน้อมต่อพระพุทธเจ้า ต่อพระสารีบุตรและพระสาวกทั้งหลาย วางตนเสมอต้นเสมอปลายตลอดมา ตั้งแต่วันที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจนถึงวันปรินิพพาน

๒.๗ ชีวิตในบั้นปลาย

หลังจากที่พระมหาโมคคัลลานะได้ช่วยเหลือพระพุทธเจ้าในการประกาศพระศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายเจริญรุ่งเรืองแล้ว ทำให้พุทธบริษัทมีความรู้ความเข้าใจในหลักพุทธธรรม นับเป็นเวลา ๔๔ พรรษา นับแต่วันที่ได้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา

การปรินิพพานของท่านนั้น ในคัมภีร์ขุททกนิกาย เถรคาถา กล่าวไว้ว่า พระมหาโมคคัลลานะ ได้กล่าวเนื้อความปรารภการปรินิพพานของพระสารีบุตรว่า

เมื่อพระสารีบุตร ผู้ทรงคุณมาก
ปรินิพพานเกิดมหัศจรรย์มากมาย
สังขารทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยง
มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา
เกิดขึ้นแล้ว ย่อมดับไป
การที่สังขารเหล่านั้นสงบระงับไป เป็นความสุข
ท่านผู้บำเพ็ญเพียรทั้งหลายเห็นเบญจขันธ์
โดยความเป็นของแปรปรวน และโดยมิใช่ตัวตน
ย่อมรู้แจ้งธรรมอย่างลึกซึ้งได้[๑๐๑]

ในอรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย และ อรรถกถาอปทาน ขุททกนิกาย กล่าวไว้ว่า พระเถระคิดว่า จักเฝ้าพระพุทธเจ้าก่อน แล้วปรินิพพาน จึงประสานอัตภาพด้วยการประสานแห่งฌานอย่างเดิม เหาะไปยังสำนักพระพุทธเจ้า ถวายอภิวาทพระพุทธเจ้าแล้ว ทูลลาปรินิพพาน[๑๐๒]

---

[๑๐๑] ขุ.เถร. ๒๖/๑๑๖๗-๑๑๖๙/๔๑๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

[๑๐๒] ธ.อ. ๕/๖๐. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๔ ; ขุ.อป.อ. ๑/๑/๒๙๐. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔.

...เถโร สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ว ปรินิพฺพายิสฺสามีติ อตฺตภาวํ ฌานเวเคน เวเฐตฺวา อากาเสน สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ภนฺเต ปรินิพฺพายิสฺสามีติ อาห.

จากการศึกษาดังกล่าวมานี้ สรุปได้ว่า พระมหาโมคคัลลานะ ช่วยพระพุทธเจ้าประกาศพระพุทธศาสนา จนถึงสมัยปัจฉิมโพธิกาล และปรินิพพานในปีเดียวกับพระพุทธเจ้า หากแต่ปรินิพพานก่อนเท่านั้น กล่าวคือท่านปรินิพพานเมื่อวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ณ กาฬศิลาประเทศ แคว้นมคธ[๑๐๗] หลังพระสารีบุตร ๑๕ วัน และปรินิพพานก่อนพระพุทธเจ้า ๕ เดือน กับ ๑๕ วัน[๑๐๘]

ในพรรษาที่จะปรินิพพานนั้น ท่านจำพรรษาอยู่ที่ ณ กาฬศิลาประเทศ แคว้นมคธ ในกาลนั้นลาภสักการะเกิดขึ้นแก่พระพุทธศาสนามากมาย พวกเดียรถีย์เป็นผู้เสื่อมลาภสักการะ เป็นเช่นกับแสงหิ่งห้อย[๑๐๙] ในท่ามกลางแสงดวงดาวโอสธี จึงพากันคิดหาอุบายแก้ไขที่จะทำให้ลัทธิของตนมีลาภสักการะมากมายเหมือนเช่นเดิม แล้วประชุมกันเพื่อปรึกษาหารือว่า ท่านทั้งหลายทราบไหมว่า เพราะเหตุไร ลาภสักการะเป็นอันมากจึงเกิดขึ้นแก่พระสมณโคดม เดียรถีย์พวกหนึ่งกล่าวว่าไม่ทราบ และพวกท่านทราบหรือไม่เล่า เดียรถีย์พวกที่ทราบสนทนากันว่า ท่านทั้งหลาย พวกกระผมทราบ ลาภสักการะเกิดขึ้นแก่พระสมณโคดมเป็นอันมาก เพราะอาศัยพระมหาโมคคัลลานะ เพราะท่านนั้นมีฤทธิ์มาก ไปยังเทวโลกถามบุรพกรรมที่พวกเทวดาทำแล้ว กลับมาบอกพวกมนุษย์ว่า ทวยเทพทำบุรพกรรมชื่อนี้ ย่อมได้ทิพยสมบัติเห็นปานนี้ หรือแม้ไปอุสสทนรกถามบุรพกรรมของพวกสัตว์นรกแล้วกลับมาบอกพวกมนุษย์ว่า พวกสัตว์นรกทำบุรพกรรมชื่อนี้ ย่อมทนทุกข์ทรมานเห็นปานนี้[๑๑๐] พวกมนุษย์ได้ฟังถ้อยคำของท่านรูปนั้นแล้ว ย่อมนำลาภสักการะเป็นอันมากไปถวาย ถ้าพวกเราจักสามารถกำจัดท่านรูปนั้นได้ ลาภสักการะเป็นอันมากจักเกิดแก่พวกเราเหมือนเดิม

พวกเดียรถีย์ต่างพากันคิดหาอุบาย เสนอความคิดเห็นกันและกัน ว่าจะใช้วิธีการอะไรกำจัดพระเถระ ในที่สุดทั้งหมดได้ตกลงร่วมกันว่า พวกเราจักทำกรรมเพื่อฆ่าพระเถระรูปนั้นเสีย แล้วจึงให้ทุกคนลงขันรวบรวมเงินได้ ๑,๐๐๐ กหาปณะ แล้วให้คนไปหาพวกโจรผู้เป็นนักฆ่าบุรุษมา แล้วสั่งว่า พระเถระชื่อว่ามหาโมคคัลลานะ อยู่ ณ กาฬศิลาประเทศ พวกท่านจงไปยังสถานที่นั้น ฆ่าพระเถระรูปนั้นเสีย แล้วให้กหาปณะแก่

---

[๑๐๗] บรรจบ บรรณรุจิ. **อสีติมหาสาวก**. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๖๕.

[๑๐๘] พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี) ราชบัณฑิต. **ตำนานพระอรหันต์แปดทิศ**. (กรุงเทพฯ: บริษัทประยูรวงศ์ จำกัด, ๒๕๒๘), หน้า ๙๓-๙๔.

[๑๐๙] ธ.อ. ๖/๔๖. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๗.

[๑๑๐] ขุ.ชา.อ. ๗/๕๒๒/๒๔๓. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕.

พวกโจร เพราะความโลภในทรัพย์ พวกโจรเหล่านั้น จึงตกลงว่า พวกเราจักฆ่าพระเถระให้ แล้วไปล้อมที่อยู่ของพระเถระนั้น

ฝ่ายพระเถระรู้ตัวว่าถูกพวกโจรล้อม ก็เข้าฌานอธิษฐานจิตหายตัวออกไปทางช่องลูกดาล[๑๐๗] หลีกไปในวันนั้น พวกโจรไม่พบพระเถระ ในวันรุ่งขึ้นจึงไปล้อมอีก พระเถระรู้ตัวจึงเข้าฌานอธิษฐานจิตทำลายมณฑลช่อฟ้า เหาะไปทางอากาศ สถานการณ์เป็นลักษณะเช่นนี้ ในเดือนแรกและเดือนที่สอง พวกโจรไม่อาจจับตัวพระเถระได้ แต่ในเดือนสุดท้าย พระเถระทราบถึงภาวะของกรรมเก่าที่ตามมาให้ผล จึงมิได้หลบเลี่ยงหลีกหนีไปไหน พวกโจรไปจับท่านแล้วทุบตีท่านจนกระดูกแตกหักขนาดเท่าเมล็ดข้าวสารหัก ทีนั้น พวกโจรเข้าใจว่า ท่านตาย จึงเหวี่ยงร่างท่านไปที่หลังพุ่มไม้แห่งหนึ่งพากันหลบหนีไป[๑๐๘]

จากเรื่องนี้ ชี้ให้เห็นว่า บุคคลทำบาปกรรมใดไว้ จะต้องรับผลของกรรมนั้น ไม่ว่าบุคคลนั้นจะหลบหนีไปอยู่ ณ สถานที่ใดไม่อาจหนีพ้นจากบาปกรรมที่ตนเคยทำไว้ได้ ดังเช่นพระมหาโมคคัลลานะ ถึงแม้จะเป็นผู้หมดกิเลส คือสิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะแล้ว[๑๐๙] แต่ผลของบาปกรรมในอดีตยังตามมาให้ผลเป็นครั้งสุดท้าย ก่อนที่ท่านจะปรินิพพาน

พระเถระคิดว่า จะเฝ้าพระพุทธเจ้าก่อนแล้วปรินิพพาน แม้จะได้รับทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัสก็ยังไม่มรณภาพ ซึ่งเป็นธรรมดาของพระอัครสาวก หากยังไม่ทูลลาพระพุทธเจ้าจะไม่ปรินิพพานโดยเด็ดขาด มีสติมั่นคง เข้าฌานอธิษฐานจิตประสานกายให้ปกติแล้วเหาะไปยังสำนักของพระพุทธเจ้าถวายอภิวาทแล้ว ณ เวฬุวันมหาวิหาร แคว้นมคธ เพื่อทูลลาปรินิพพาน[๑๑๐] พระพุทธเจ้าตรัสให้พระมหาโมคคัลลานะแสดงธรรมแก่ภิกษุสงฆ์ฟังเป็นครั้งสุดท้าย เพราะตั้งแต่บัดนี้ไป ตถาคตจะไม่เห็นสาวกผู้เช่นเธออีก

---

[๑๐๗] บรรจบ บรรณรุจิ. อสีติมหาสาวก. (กรุงเทพฯ : [illegible]

... คำว่า ลูกดาล คือ กลอนประตูที่ทำด้วยไม้สำหรับ [illegible] เหล็กสำหรับไขดาล มีรูปเป็นมุมฉาก ๒ พับ อย่างพันผัดรหลักพระพุทธรูป เรียกว่า ลูกดาล, ช่องสำหรับไขดาล เรียกว่า ช่องดาล (ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๙), หน้า ๓๐๑)

[๑๐๘] ขุ.อป.อ. ๑/๑/๒๘๙-๒๙๐. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔ ; ธ.อ. ๕/๕๙-๖๐. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๙.

[๑๐๙] ขุ.อิติ. ๒๕/๔๔/๒๖๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

...ตสฺส โย ราคกฺขโย โทสกฺขโย โมหกฺขโย อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สอุปาทิเสสา นิพฺพานธาตุ.

[๑๑๐] บรรจบ บรรณรุจิ. อสีติมหาสาวก. หน้า ๖๖.

พระเถระจึงทูลรับพุทธประสงค์แล้ว ถวายอภิวาทแล้วเหาะขึ้นไปในอากาศ แสดงฤทธิ์มีประการต่าง ๆ คล้ายกับพระสารีบุตรแสดงในวันปรินิพพาน[illegible] แสดงธรรม แล้วถวายอภิวาทพระพุทธเจ้า ทูลลากลับไปปรินิพพาน ณ กาฬศิลาประเทศ[illegible] หลังจากการปรินิพพานของพระสารีบุตร ๒ สัปดาห์ เมื่อเสร็จงานฌาปนกิจของพระเถระแล้ว พระพุทธเจ้ารับสั่งให้เก็บอัฐิธาตุมาก่อเป็นเจดีย์บรรจุไว้ที่ซุ้มประตู ณ เวฬุวันมหาวิหาร[illegible]

ข่าวพวกโจรทุบตีพระมหาโมคคัลลานะจนปรินิพพาน แพร่กระจายไปทั่วชมพูทวีป ทราบถึงพระเจ้าอชาตศัตรู ผู้ปกครองแคว้นมคธในขณะนั้น พระเจ้าอชาตศัตรู จึงสั่งแต่งตั้งราชบุรุษให้ไปสืบเสาะหาพวกโจร แล้วจับพวกโจรมาให้ได้ ในที่สุด พวกราชบุรุษสามารถจับพวกโจรขณะกำลังนั่งดื่มสุรากันแล้วทะเลาะกัน ได้ประมาณ ๕๐๐ คน เมื่อพระราชาสอบสวนแล้วทรงทราบว่า พวกนิครนถ์เป็นผู้จ้างวานพวกโจร จึงให้จับพวกนิครนถ์อีกประมาณ ๕๐๐ คนแล้วรับสั่งให้ฝังคนทั้งหมดในหลุมประมาณแค่สะดือ ที่พระลานหลวง เอาฟางกลบจุดไฟคลอกแล้ว เอาไถเหล็กไถให้ขาดเป็นท่อนเล็กท่อนน้อย[illegible] และรับสั่งให้ราชบุรุษเอาหลาวเสียบประจานพวกโจรไว้อีก ๔ คน รวมมีคนตายครั้งนี้ประมาณ ๑,๐๐๐ คน

[illegible] พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร. **บทบาทของพระสารีบุตรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา**. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๓๓-๓๔.

...พระสารีบุตรทูลรับสนองพระดำรัสแล้วจึงลุกขึ้นถวายบังคม แต่ก่อนที่จะแสดงธรรม ท่านได้เหาะขึ้นไปสูงได้ชั่ว ๑ ลำต้นตาล แล้วกลับลงมาถวายอภิวาทพระพุทธเจ้า จากนั้นก็เหาะขึ้นไปอีก แล้วลงมาถวายอภิวาทแล้ว ท่านทำอยู่อย่างนี้ถึง ๗ ครั้ง กล่าวคือ ท่านเหาะขึ้นไปสูงสุด ๗ ชั่วลำต้นตาล ในแต่ละ ๑ ชั่วลำต้นตาล ท่านได้เหาะกลับลงมาถวายอภิวาทพระพุทธเจ้าทุกครั้ง ขณะที่เหาะสูง ๗ ชั่วลำต้นตาลนั้น ท่านได้แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ แล้วจึงแสดงธรรม ขณะที่ท่านแสดงธรรมนั้น ท่านได้แสดงฤทธิ์ด้วย คือบางครั้งทำให้คนเห็นตัวท่าน บางครั้งก็ทำไม่ให้เห็น คงให้ได้ยินแต่เสียง หรือให้เห็นเพียงครึ่งตัว เสียงของท่านบางครั้งก็ได้ยินจากเบื้องบน บางครั้งก็ได้ยินจากเบื้องล่าง ท่านปรากฏกายให้เห็นเป็นรูปต่าง ๆ คือบางครั้งเป็นรูปดวงจันทร์ บางครั้งเป็นรูปดวงอาทิตย์ บางครั้งเป็นรูปภูเขา บางครั้งเป็นรูปมหาสมุทร บางครั้งเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ บางครั้งเป็นท้าวเวสสวัณ บางครั้งเป็นพระอินทร์ บางครั้งเป็นท้าวมหาพรหม ครั้นแสดงฤทธิ์ แสดงธรรม ถวายตามพุทธประสงค์แล้ว ท่านจึงเหาะกลับลงมาถวายอภิวาทพระพุทธเจ้าแล้ว

[illegible] คำว่า "**กาฬศิลาประเทศ**" คือ สถานที่สำคัญแห่งหนึ่ง อยู่ข้างภูเขาอิสิคิลิ เขตกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ เป็นสถานที่พระพุทธเจ้าเคยทำนิมิตโอภาสแก่พระอานนท์แห่งหนึ่ง (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พจนานุกรมศัพท์พุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. หน้า ๑๗).

[illegible] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **อนุพุทธประวัติ**. (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๙๙), หน้า ๔๗-๔๘; พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พจนานุกรมศัพท์พุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. หน้า ๒๒๒.

[illegible] ขุ.ธ.อ. ๑/๑/๒๙๐-๒๙๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔ ; ธ.อ. ๕/๖๐-๖๑. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๙.

ต่อมา ภิกษุทั้งหลายได้สนทนาเรื่องนี้กันว่า น่าสังเวชจริง พระมหาโมคคัลลานะมรณภาพไม่สมควรแก่ตนเลย พระพุทธเจ้า จึงตรัสบอกภิกษุเหล่านั้นว่า การที่มหาโมคคัลลานะมรณภาพไม่สมควรแก่ตนนั้น เป็นเพราะบาปอกุศลกรรมที่เคยทำไว้ในอดีต ครั้นแล้วได้ตรัสถึงบุรพกรรมของพระมหาโมคคัลลานะให้ภิกษุทั้งหลายฟังดังนี้ว่า

ในอดีตกาล พระมหาโมคคัลลานะเป็นกุลบุตรคนหนึ่ง อยู่ในเมืองพาราณสี ทำกิจการต่าง ๆ มีหุงข้าวเป็นต้นเองแล้วปรนนิบัติบิดามารดาผู้ตาบอด โดยไม่คิดจะหาภรรยา แต่ถูกบิดามารดาเตือนอยู่บ่อย ๆ จึงไม่อาจจะขัดใจบิดามารดาได้ เขาได้นำนางกุมาริกาคนหนึ่งมาเป็นภรรยา นางนั้นปรนนิบัติพ่อผัวแม่ผัว ได้เพียง ๒-๓ วัน ก็เบื่อไม่อยากปรนนิบัติคิดกำจัดเสีย จึงหลอกลวงสามีด้วยอุบายวิธีต่าง ๆ ให้สามีเข้าใจผิดว่าบิดามารดาผู้ตาบอด เป็นคนไม่ดี ทำความสกปรกต่าง ๆ ในที่สุด สามีคิดอุบายลวงบิดามารดาไปฆ่าเพื่อเอาใจภรรยา โดยบอกกับบิดามารดาว่า พวกญาติในหมู่บ้านโน้นต้องการให้พวกท่านไปเยี่ยม แล้วจึงให้บิดามารดานั่งบนเกวียน พอถึงกลางป่า ก็ให้บิดาถือเชือกแล้วพูดว่า พ่อครับ พ่อจงถือเชือกไว้ โคทั้งหลายจะพากันไปด้วยเสียงปฏักสถานที่นี้มีพวกโจรซุ่มอยู่ ผมจะไปดูเหตุการณ์ แล้วลงไป ครั้นแล้ว ได้เปลี่ยนเสียงคล้ายมีพวกโจรซุ่มอยู่ บิดามารดาได้ยินเสียงนั้นแล้ว เข้าใจว่ามีโจรซุ่มอยู่ จึงกล่าวขึ้นด้วยความรักลูกว่า ลูกเอ๋ย พ่อแม่แก่แล้ว ลูกจงรักษาเอาตัวรอดเถิด เขาทำเสียงคล้ายโจรได้ทุบตีบิดามารดาผู้ร้องอยู่อย่างนั้นจนตายทิ้งไว้ในดงแล้วกลับบ้าน กุลบุตรนั้นตายแล้ว ได้ไปหมกไหม้ทนทุกข์ทรมานอยู่ในอเวจีมหานรกหลายแสนปี หลังจากพ้นจากอเวจีมหานรกแล้ว เพราะบาปกรรมที่เหลืออยู่นั้นติดตามมา เขาถูกพวกโจรทุบตีจนตายอย่างนั้นถึง ๑๐๐ ชาติ มหาโมคคัลลานะ ได้รับมรณกรรมอย่างนี้ สมควรแก่กรรมที่ตนกระทำไว้แล้วทีเดียว[๑๑๔]

---

[๑๑๔] ขุ.อป.อ. ๑/๑/๑๙๑-๑๙๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔ ; ขุ.ชา.อ. ๗/๕๖๒/๒๙๓-๒๙๔. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๕.

...ในข้อความตอนนี้ ในอรรถกถา สรภังคชาดก ขุททกนิกาย ได้กล่าวไว้ว่า

บุรุษนั้น ขณะที่เขากำลังทุบตีบิดามารดาของตนอยู่ พอได้ยินเสียงบิดามารดาร้องบอกให้หนีให้พ้นภัยโดยไม่ต้องห่วงท่านทั้งสอง ก็คิดว่า บิดามารดาของเรา ทั้ง ๆ ที่ถูกเราทุบตี ยังร้องคร่ำครวญเพื่อประโยชน์แก่เรา เราได้กระทำกรรมอันไม่สมควร แล้วจึงปลอบโยนบิดามารดา บีบนวดมือและเท้าให้ และกล่าวกับท่านทั้งสองว่า พ่อและแม่ครับ ตอนนี้พวกโจรหนีไปแล้ว หลังจากนั้นก็นำบิดามารดากลับมาเรือนของตนอีก แล้วคอยปรนนิบัติท่านทั้งสองเช่นเดิม

จากข้อความนี้ ชี้ให้ทุกคนได้ตระหนักว่า บิดามารดานั้น มีความรักความปรารถนาดีต่อลูก อยากให้ลูกมีความสุข แม้ท่านทั้งหลายจะทุกข์ก็ตามที ฉะนั้น ลูกทุกคน ก็ควรมีความรัก ให้ความปรารถนาดีต่อท่าน แสดงความกตัญญูกตเวทีต่อท่านดังที่ท่านรักเรา สมควรหรือที่เราจะไปทุบตีทำร้ายหรือกล่าวว่าร้ายท่าน ถ้าผู้ใดก็ตามประพฤติตนเป็นคนอกตัญญูต่อบิดามารดา ผู้นั้นย่อมไม่มีความเจริญในโลกนี้ หลังจากตายแล้ว ย่อมเข้าถึงอบายภูมิ มีนรกเป็นต้น[๑๑๖]

พระพุทธเจ้าทรงปรารภมรณกรรมของพระเถระแล้ว จึงตรัสอีกว่า พวกนิครนถ์ และพวกโจรฝ่ายละ ๕๐๐ คนประทุษร้ายต่อบุตรของเราผู้ไม่ประทุษร้าย ก็ได้รับมรณกรรมที่เหมาะสมแก่กรรมของพวกเขาเช่นเดียวกัน เพราะคนที่ประทุษร้ายต่อผู้ไม่ประทุษร้ายตอบทั้งหลาย จะต้องได้รับโทษ ๑๐ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่งทันตาเห็น ในปัจจุบันนี้ทีเดียวคือ

๑. ได้รับทุกขเวทนาอย่างแรงกล้าจากโรคร้าย
๒. ทรัพย์ที่หามาได้เสื่อมสูญไปโดยไม่เหลือ
๓. ถึงแก่ความตายด้วยการถูกเขาฆ่า เป็นต้น
๔. เจ็บป่วยอย่างหนักจนไม่สามารถรักษาให้หายได้
๕. มีใจฟุ้งซ่านไม่เป็นปกติ
๖. ได้รับโทษจากอาญาแผ่นดิน มีถูกถอดยศ ปลดออก เป็นต้น
๗. มักถูกใส่ร้ายว่ากระทำความผิด
๘. ไร้ญาติขาดมิตร
๙. ประสบความเสียหายแห่งโภคทรัพย์
๑๐. แม้บ้านของเขาก็ถูกไฟไหม้[๑๑๗]

และหลังจากตายไปแล้ว คนผู้ประทุษร้ายจะต้องไปหมกไหม้ทนทุกข์ทรมานในนรกสิ้นกาลนานหลายแสนปี เหมือนพวกนิครนถ์และพวกโจรที่ทำร้ายพระมหาโมคคัลลานะ ประสบทุกข์

ดังนั้น จึงสรุปว่า พระมหาโมคคัลลานะ ได้เผยแผ่พระพุทธศาสนา และช่วยงานพระพุทธเจ้าอย่างมาก ทำให้ตระกูลที่ยังไม่เลื่อมใสก็เลื่อมใส และที่เลื่อมใสอยู่แล้วก็

---

[๑๑๖] องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๒๑๓/๒๕๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๑๗] ขุ.ธ. ๒๕/๑๓๗-๑๔๐/๔๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; ขุ.ธป.อ. ๑/๑/๒๙๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๔ ; ธ.อ. ๒/๗๙. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๖ ; ธ.อ. ๕/๖๒-๖๓. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๔.

เลื่อมใสยิ่งขึ้น และยังเป็นเหตุทำให้พุทธบริษัท คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา มีความรู้มีความเข้าใจในพุทธธรรมเพิ่มมากขึ้น แม้ท่านจะปรินิพพานแล้ว แต่การปรินิพพานของท่านนั้น ก็ยังเป็นเหตุให้พุทธบริษัทได้บรรลุมรรคผล จะเห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้าปรารภการปรินิพพานของท่าน แล้วแสดงธรรมเรื่องการประทุษร้ายในบุคคลผู้ไม่ประทุษร้ายตอบ ยังผลให้ผู้ที่ได้ฟังธรรมนั้นได้บรรลุธรรม ชีวิตของท่านนี้ จึงนับว่าเป็นชีวิตที่เกิดมาเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นโดยแท้ ทั้งในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ หรือแม้ปรินิพพานแล้ว

แม้พระมหาโมคคัลลานะจะปรินิพพานไปแล้วนานถึง ๒,๕๔๐ ปี แต่คุณความดีและผลงานของท่าน ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มิได้เสื่อมสูญหายไป ผลงานของท่านได้เป็นประโยชน์สุขแก่มวลมนุษยโลกขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ หรือแม้ปรินิพพานแล้ว ก็ยังอยู่ในดวงจิตของพุทธบริษัทจนกระทั่งทุกวันนี้ ความเสียสละอันเต็มเปี่ยมด้วยความเมตตากรุณาต่อมนุษยโลกและสรรพสัตว์ทั้งปวงที่ท่านได้บำเพ็ญมานั้น ยังดำรงอยู่ตลอดไป

จากเรื่องนี้ ชี้ให้เห็นว่า บุคคลถึงจะเกิดตระกูลสูง มีความรู้ ความสามารถ มีฤทธิ์เดชเหาะเหินได้ หรือมียศสูงสักปานใดก็ตาม ก็หนีบาปกรรมที่ตนกระทำไว้ไม่ได้ ดังนั้น บุคคลควรระลึกเสมอว่า "เราทำกรรมอันใดไว้จะดีหรือชั่วก็ตาม เราต้องรับผลของกรรมนั้น"[๑๑๘]

๒.๘ มหาโมคคัลลานภาษิต

พระมหาโมคคัลลานะ เป็นกำลังสำคัญมากในการช่วยเหลือพระพุทธเจ้าประกาศพระพุทธศาสนา เป็นระยะเวลานานเริ่มตั้งแต่ปฐมโพธิกาลจนมาถึงปัจฉิมกาล นับเป็นเวลานานถึง ๔๔ พรรษา นับตั้งแต่ปีที่เข้ามาบวชในศาสนา ท่านจึงมีคำสอนสำหรับเป็นเครื่องเตือนใจแก่พุทธบริษัทและบุคคลทั่วไป ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ท่านได้แสดงหลักการ เรื่องราวต่าง ๆ และสารัตถธรรมที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ในเวลาต่างกัน เช่น

---

[๑๑๘] องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๖/๑๗๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๒.๘.๑ ว่าด้วยธุดงควัตร

พระมหาโมคคัลลานะ ได้กล่าวสอนแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

เราทั้งหลาย ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร
ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร
พอใจในอาหารที่อยู่ในบาตรด้วยการเที่ยวแสวงหาได้มา
มีจิตมั่นคงดีภายใน พึงทำลายเสนามัจจุราชได้
เราทั้งหลาย ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร
ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร
พอใจในอาหารที่อยู่ในบาตรด้วยการเที่ยวแสวงหาได้มา
จะกำจัดเสนามัจจุราชได้
เหมือนช้างทำลายเรือนไม้อ้อ
เราทั้งหลาย ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร
มีความเพียรต่อเนื่อง
พอใจในอาหารที่อยู่ในบาตรด้วยการเที่ยวแสวงหาได้มา
มีจิตมั่นคงดีภายใน พึงทำลายเสนามัจจุราชได้
เราทั้งหลาย ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร
มีความเพียรต่อเนื่อง
พอใจในอาหารที่อยู่ในบาตรด้วยการเที่ยวแสวงหาได้มา
จะกำจัดเสนามัจจุราชได้
เหมือนช้างทำลายเรือนไม้อ้อ[๑๑๔]

๒.๘.๒ ว่าด้วยร่างกาย

พระมหาโมคคัลลานะ ได้กล่าวสอนหญิงโสเภณีคนหนึ่งที่มาเล้าโลมว่า

น่าติแท้ กระท่อมคือเรือนร่าง ที่สำเร็จด้วยโครงกระดูก
ฉาบทาด้วยเนื้อ รัดรึงไปด้วยเส้นเอ็น
เต็มไปด้วยของไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น
เธอยังมัวยึดถือเรือนร่างที่สัตว์อื่นหมายปองว่าเป็นของเรา

---

[๑๑๔] ขุ.เถร. ๒๖/๑๑๔๙-๑๑๕๒/๔๑๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ในร่างกายซึ่งเหมือนถุง เต็มไปด้วยคูถ
มีหนังหุ้มห่อไว้ของเธอผู้เปรียบเหมือนนางปีศาจ
มีฝีที่อก มีช่อง ๙ ช่อง
หลั่งของไม่สะอาดออกอยู่เป็นนิตย์

เรือนร่างของเธอที่เนื่องมา
มีช่อง ๙ ช่อง ส่งกลิ่นเหม็น
ท่านผู้เห็นภัยในสังสารวัฏ ย่อมเว้นเสียห่างไกล
เหมือนคนรักความสะอาด เห็นคูถแล้ว ก็หลีกเสียห่างไกล

หากชน พึงรู้ถึงเรือนร่างของเธอเหมือนที่เรารู้
ก็จะพึงเว้นเสียห่างไกล
เหมือนคนรักความสะอาด เห็นหลุมคูถในฤดูฝน
ก็หลีกเลี่ยงห่างไกล

ผู้ใด ประสงค์จะใช้ขมิ้น
หรือแม้เครื่องย้อมอย่างอื่น ย้อมอากาศ
การกระทำของผู้นั้น ก่อให้เกิดความลำบากใจเท่านั้น

จิตของเรานี้เสมอด้วยอากาศ มั่นคงดีภายใน
แน่ะเธอผู้มีความเลวทราม เธออย่ามาหวังคนอย่างนั้น
เหมือนตัวแมลงเม่าชอบเล่นกองไฟ ก็ย่อมถึงความตาย [๑๒๐]

---

[๑๒๐] ขุ.เถร. ๒๖/๑๑๕๓-๑๑๕๙/๔๑๖ -๔๑๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.
... มหาโมคคัลลานภาษิตต่อจากนี้ไป โปรดดูในภาคผนวก ก.

บทที่ ๓

บทบาทและวิธีการของพระมหาโมคคัลลานะ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การศึกษาของภิกษุทั้งหลายนั้นก็จะอยู่ในหลักไตรสิกขา คือ อธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา[๑] ถือว่าเป็นหน้าที่สำคัญที่จะต้องกระทำตั้งแต่แรกของบุคคลผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เพราะหลักไตรสิกขานั้น เป็นเหตุให้บรรลุมรรคผลขั้นใดขั้นหนึ่งได้ การบรรลุมรรคผลของภิกษุเหล่านั้นในปฐมโพธิกาล เกิดจากการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ครั้นแล้วพระพุทธเจ้าก็จะส่งพระสาวกเหล่านั้นออกไปประกาศพระพุทธศาสนา ดังพระพุทธพจน์ว่า

"ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราและเธอทั้งหลายพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์ ท่านทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป เพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูลเพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย อย่าไป ๒ รูป โดยทางเดียวกัน ท่านทั้งหลายจงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลางและงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีในจักษุมีอยู่ หากไม่ได้ฟังธรรม ก็จะเสื่อมจากธรรม ผู้ที่อาจรู้ทั่วถึงธรรมมีอยู่"[๒]

ตั้งแต่นั้นมา การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายเจริญรุ่งเรืองไปทั่วทุกทิศ หมู่คนที่ศรัทธาหันมานับถือพระพุทธศาสนาก็มีมากขึ้น โดยลำดับจนกลายเป็นกลุ่มใหญ่เรียกว่า พุทธบริษัท ซึ่งถือว่าเป็นองค์กรสำคัญที่ทำให้กองทัพธรรม โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นพระธรรมราชา จอมทัพธรรม มีพระสารีบุตรเป็นพระธรรมเสนาบดี นาย

---

[๑] องฺ.ติก. ๒๐ ๔๐/๒๒๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒] วิ.ม. ๔/๓๒/๒๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

...อถโข ภควา เต ภิกฺขู อามนฺเตสิ มุตฺตาหํ ภิกฺขเว สพฺพปาเสหิ เย ทิพฺพา เย จ มานุสา, ตุมฺเหปิ ภิกฺขเว สพฺพปาเสหิ เย ทิพฺพา เย จ มานุสา, จรถ ภิกฺขเว จาริกํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ, มา เอเกน เทฺว อคมิตฺถ, เทเสถ ภิกฺขเว ธมฺมํ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ, สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสถ, สนฺติ สตฺตา อปฺปรชกฺขชาติกา อสฺสวนตา ธมฺมสฺส ปริหายนฺติ, ภวิสฺสนฺติ ธมฺมสฺส อญฺญาตาโร.

ทัพธรรม และพระสาวกมีพระมหาโมคคัลลานะเป็นต้นเป็นพระธรรมเสนา แม่ทัพธรรม ผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา[๓]

พระมหาโมคคัลลานะ เป็นพระสาวกองค์หนึ่ง ในบรรดาพระสาวกผู้มีชื่อเสียง เช่น พระสารีบุตร พระมหากัสสปะ พระมหากัจจายนะ พระมหาโกฏฐิตะ พระมหากัปปินะ พระมหาจุนทะ พระอนุรุทธะ พระเรวตะ พระอานนท์[๔] ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการแสดงธรรม สนทนาธรรม แก่เพื่อนพรหมจารี อุบาสกและอุบาสิกาผู้ถวายความอุปถัมภ์บำรุง ด้วยหลักพุทธธรรมที่ประกอบด้วยเหตุผลอันเกี่ยวกับเรื่องความดีและความชั่ว แก่บุคคลทั่วไปผู้เป็นเจ้าลัทธิและผู้อยู่ครองเรือน ด้วยการใช้ฤทธิ์เป็นอุปกรณ์ในการชักจูงคนในเบื้องต้นแล้ว แสดงธรรมในที่สุด และมีบทบาทในการถามปัญหากับเหล่าเทวดาถึงบุญกรรมอะไรที่เป็นเหตุให้ได้ทิพยสมบัติเหล่านั้น ตลอดถึงการเที่ยวไปยังยมโลกแล้วถามปัญหากับเหล่าสัตว์ผู้เกิดในยมโลกถึงบาปอกุศลกรรมอะไรที่เป็นเหตุให้ได้รับทุกข์ทรมาน ซึ่งพอจะแยกได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ บทบาทของพระมหาโมคคัลลานะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและวิธีการของพระมหาโมคคัลลานะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งมีสารัตถะสำคัญที่ควรนำมาศึกษาวิจัยตามลำดับดังต่อไปนี้

๓.๑ บทบาทของพระมหาโมคคัลลานะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

บทบาทของพระมหาโมคคัลลานะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น ผู้วิจัยจะกล่าวใน ๔ ด้าน คือ (๑) การแสดงธรรมแก่พุทธบริษัท (๒) การแสดงธรรมแก่เทพบุตรเทพธิดาและบุคคลทั่วไป (๓) การเป็นสมณทูตในเทวโลกและยมโลก (๔) การแสดงฤทธิ์ ซึ่งพอจะแยกศึกษาตามลำดับได้ดังนี้

๓.๑.๑ การแสดงธรรมแก่พุทธบริษัท

อนุมานสูตร : ว่าด้วยการคาดหมาย

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะอยู่ ณ เภสกฬาวัน เขตกรุงสุงสุมารคิระ แคว้นภัคคะ ได้เรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้วแสดงธรรม ให้ฟังว่า

ภิกษุผู้ปวารณาให้ภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนได้ แต่เธอเป็นผู้ว่ายาก ไม่อดทน ไม่ยอมรับฟังคำสั่งสอน จึงไม่มีเพื่อนพรหมจารีว่ากล่าวตักเตือนหรือคุ้นเคยด้วย

---

[๓] พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม. การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา. (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๕๓-๕๔.

[๔] ม.อุ. ๑๔/๑๔๔/๑๒๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

แล้วกล่าวธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่ายาก ๑๖ ข้อ คือ (๑) มีความปรารถนาเลวทราม (๒) ชอบยกตนข่มผู้อื่น (๓) มีความโกรธ (๔) มีความผูกโกรธ (๕) ชอบระแวงผู้อื่น (๖) พูดคำที่จะก่อให้เกิดความโกรธ (๗) ถูกผู้เป็นโจทก์ฟ้อง กลับโต้เถียงโจทก์ (๘) ถูกผู้เป็นโจทก์ฟ้อง กลับรุกรานโจทก์ (๙) ถูกผู้เป็นโจทก์ฟ้อง กลับปรักปรำโจทก์ (๑๐) ถูกผู้เป็นโจทก์ฟ้อง กลับเอาเรื่องอื่นมากลบเกลื่อน พูดนอกเรื่อง แสดงความโกรธ ความพยาบาทและความไม่เชื่อฟังให้ปรากฏ (๑๑) ถูกผู้เป็นโจทก์ฟ้อง ไม่ทำให้ผู้เป็นโจทก์สบายใจในความประพฤติ (๑๒) ลบหลู่ตีเสมอ (๑๓) มีความริษยา มีความตระหนี่ (๑๔) ชอบโอ้อวด มีมายา (๑๕) กร้าวร้าว ชอบดูหมิ่นผู้อื่น (๑๖) ชอบถือความเห็นตนเป็นใหญ่ ดื้อรั้น สละคืนความเห็นได้ยาก[๔]

ภิกษุไม่ปวารณาให้ภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือน แต่เธอเป็นผู้ว่าง่าย อดทน ยินดีรับฟังคำสั่งสอน จึงมีเพื่อนพรหมจารีว่ากล่าวตักเตือนหรือคุ้นเคยด้วย แล้วกล่าวธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่าง่าย ๑๖ ข้อ คือ (๑) ไม่มีความปรารถนาเลวทราม (๒) ไม่ชอบยกตนข่มผู้อื่น (๓) ไม่มีความโกรธ (๔) ไม่มีความผูกโกรธ (๕) ไม่มีความระแวงสงสัยผู้อื่น (๖) ไม่กล่าวคำที่ใกล้ต่อความโกรธ (๗) ถูกผู้เป็นโจทก์ฟ้อง ก็ไม่โต้เถียงโจทก์ (๘) ถูกผู้เป็นโจทก์ฟ้อง ก็ไม่รุกรานโจทก์ (๙) ถูกผู้เป็นโจทก์ฟ้อง ก็ไม่ปรักปรำโจทก์ (๑๐) ถูกผู้เป็นโจทก์ฟ้อง ก็ไม่โต้ตอบ ไม่เอาเรื่องอื่นมากลบเกลื่อน พูดนอกเรื่อง ไม่แสดงความโกรธ ความพยาบาท และความไม่เชื่อฟังให้ปรากฏ (๑๑) ถูกผู้เป็นโจทก์ฟ้อง ทำให้ผู้เป็นโจทก์สบายใจในความประพฤติ (๑๒) ไม่ลบหลู่ตีเสมอ (๑๓) ไม่ริษยา ตระหนี่ (๑๔) ไม่โอ้อวด ไม่มีมายา (๑๕) ไม่กร้าวร้าว ดูหมิ่นผู้อื่น (๑๖) ไม่ยึดถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ ไม่ดื้อรั้น สละคืนความเห็นได้ง่าย[๖]

ภิกษุพึงคาดหมายตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า ผู้ใดแล มีความปรารถนาเลวทราม ลุอำนาจของความปรารถนาเลวทราม ผู้นี้ก็ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา ถึงเราแลพึงมีความปรารถนาเลวทราม ลุอำนาจความปรารถนาเลวทราม แม้ตัวเราก็ไม่พึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น ภิกษุเมื่อรู้อย่างนี้ ก็ควรที่จะตั้งใจว่า (๑) เราจักไม่มีความปรารถนาเลวทราม ลุอำนาจความปรารถนาเลวทราม (๒) เราจักไม่ยกตนข่มผู้อื่น (๓) เราจักไม่โกรธ ไม่ถูกความโกรธครอบงำ (๔) เราจักไม่โกรธ ไม่ผูกโกรธ เพราะเหตุความโกรธ (๕) เราจักไม่โกรธ ไม่ขัดเคือง เพราะเหตุความโกรธ (๖) เราจักไม่โกรธ ไม่กล่าวคำที่ใกล้ความ

---

[๔] ม.มู. ๑๒/๑๙๑/๑๔๔-๑๔๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖] ม.มู. ๑๒/๑๙๑/๑๔๔-๑๔๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

โกรธ (๗) เราถูกผู้เป็นโจทก์ฟ้อง จักไม่โต้เถียงโจทก์ (๘) เราถูกผู้เป็นโจทก์ฟ้อง จักไม่รุกรานโจทก์ (๙) เราถูกผู้เป็นโจทก์ฟ้อง จักไม่ปรักปรำโจทก์ (๑๐) เราถูกผู้เป็นโจทก์ฟ้อง จักไม่โต้ตอบ ไม่เอาเรื่องอื่นมากลบเกลื่อน พูดนอกเรื่อง ไม่แสดงความโกรธ ความพยาบาท และความไม่เชื่อฟังให้ปรากฏ (๑๑) เราถูกผู้เป็นโจทก์ฟ้อง จักทำให้ผู้โจทก์สบายใจในความประพฤติ (๑๒) เราจักไม่ลบหลู่ ไม่ตีเสมอ (๑๓) เราจักไม่ริษยา ไม่ตระหนี่ (๑๔) เราจักไม่โอ้อวด ไม่มีมายา (๑๕) เราจักไม่กร้าวร้าว ไม่ดูหมิ่นผู้อื่น (๑๖) เราจักไม่ยึดถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ ไม่ดื้อรั้น สละคืนความเห็นได้ง่าย”

ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เรายังมีความปรารถนาเลวทราม ลุอำนาจความปรารถนาเลวทรามอยู่หรือไม่ ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราแลยังมีความปรารถนาเลวทราม ลุอำนาจความปรารถนาเลวทรามอยู่ ก็ควรพยายามละบาปอกุศลธรรมเหล่านั้นเสีย แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราแลไม่มีความปรารถนาเลวทราม ไม่ลุอำนาจความปรารถนาเลวทราม ก็ควรอยู่ด้วยความปีติปราโมทย์ หมั่นศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ทั้งกลางวันและกลางคืน ฯลฯ ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่ รู้อย่างนี้ว่า เราแลไม่ยึดถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ ไม่ดื้อรั้น สละคืนความเห็นได้ง่าย ก็ควรอยู่ด้วยความปีติปราโมทย์ หมั่นศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน”

เปรียบเหมือนสตรีหรือบุรุษ ผู้ยังหนุ่มสาวชอบแต่งตัวส่องเงาหน้าของตนในกระจกหรือในถาดน้ำที่ใสสะอาด ถ้าแลเห็นฝุ่นธุลี หรือไฝฝีขี้แมลงวันบนใบหน้าของตน ก็พยายามจะกำจัดเสีย ถ้าไม่แลเห็นฝุ่นธุลีหรือไฝฝีขี้แมลงวัน ก็นึกดีใจว่า หน้าของเราสะอาดดีแท้ แม้ฉันใด ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่ เห็นบาปอกุศลธรรมแม้ทั้งหมดเหล่านี้ยังละไม่ได้ ก็ควรพยายามละเสีย ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่ เห็นบาปอกุศลธรรมแม้ทั้งหมดเหล่านี้ที่ตนละได้แล้ว ก็ควรอยู่ด้วยความปีติปราโมทย์ หมั่นศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน ฉันนั้นเหมือนกัน”

อนวัสสุตปริยาย : ว่าด้วยการบรรยายถึงผู้มีใจไม่ชุ่มด้วยกาม

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ ได้เรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้วแสดงธรรมให้ฟังว่า ภิกษุเป็นผู้มีใจไม่ชุ่มด้วยกามเป็น

ม.มู. ๑๒/๑๙๓/๑๔๙-๑๕๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ม.มู. ๑๒/๑๙๔/๑๕๐-๑๕๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ม.มู. ๑๒/๑๙๔/๑๕๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

... โปรดดูเนื้อความเต็มในภาคผนวก ข.

อย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยตาแล้ว ไม่น้อมใจไปในรูปอันน่ารัก ฯลฯ ภิกษุนี้เรียกว่า เป็นผู้มีใจไม่ซุ่มแล้วในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ อันจะพึงรู้แจ้งด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ถ้าแม้มารเข้าไปหาภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนั้นทางตา มารย่อมไม่ได้ช่อง ไม่ได้เหตุ ฯลฯ ถ้าแม้มารเข้าไปหาภิกษุนั้นทางใจ มารย่อมไม่ได้ช่อง ไม่ได้เหตุ ถ้าแม้บุรุษมีคบหญ้าลุกโชนพึงเข้าไปใกล้กูฏาคารศาลาในทิศตะวันออก ไฟไม่พึงได้ช่อง ไม่พึงได้เหตุ เพราะการขยำดินทาอย่างแน่นหนา ถ้าแม้บุรุษมีคบหญ้าลุกโชนพึงเข้าไปใกล้กูฏาคารศาลาในทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศเบื้องต่ำ ทิศเบื้องบน ไฟไม่พึงได้ช่อง ไม่พึงได้เหตุ เพราะการขยำดินทาอย่างแน่นหนา ถ้าแม้บุรุษมีคบหญ้า ลุกโชนพึงเข้าไปใกล้กูฏาคารศาลานั้นแต่ที่ใดที่หนึ่ง ไฟไม่พึงได้ช่อง ไม่พึงได้เหตุ แม้ฉันใด ถ้าแม้มารเข้าไปหาภิกษุนั้นผู้มีปกติอยู่อย่างนั้นทางตา มารก็ไม่ได้ช่อง ไม่ได้เหตุ ถ้าแม้มารเข้าไปหาภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนั้นทางหู จมูก ลิ้น กาย ใจ มารก็ไม่ได้ช่อง ไม่ได้เหตุ ฉันนั้น ภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนั้น ย่อมครอบงำรูป รูปไม่ครอบงำภิกษุ ภิกษุครอบงำเสียง เสียงไม่ครอบงำภิกษุ ภิกษุครอบงำกลิ่น กลิ่นไม่ครอบงำภิกษุ ภิกษุครอบงำรส รสไม่ครอบงำภิกษุ ภิกษุครอบงำโผฏฐัพพะ โผฏฐัพพะไม่ครอบงำภิกษุ ภิกษุครอบงำธรรมารมณ์ ธรรมารมณ์ไม่ครอบงำภิกษุ ภิกษุนี้เรียกว่า ผู้ครอบงำรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ เธอครอบงำบาปอกุศลธรรมเหล่านั้น อันมีความเศร้าหมอง ให้เกิดในภพใหม่ มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชรา มรณะต่อไป ภิกษุเป็นผู้มีใจไม่ซุ่มด้วยกามเป็นอย่างนี้แล"[๑๐]

ครั้งนั้น พระพุทธเจ้า เสด็จลุกขึ้นจากบรรทมแล้ว รับสั่งเรียกพระมหาโมคคัลลานะมาตรัสว่า ดีละ ๆ โมคคัลลานะ เธอได้ภาษิตอวัสสุตปริยายและอนวัสสุตปริยายแก่ภิกษุทั้งหลายดีแล้ว ๆ ภิกษุทั้งหลายมีใจชื่นชมเพลิดเพลินในภาษิตแล้ว

ปฐมัชฌานปัญหาสูตร : ว่าด้วยปัญหารูปฌาน ที่ ๑

สมัยที่พระมหาโมคคัลลานะอยู่ ณ เชตวันมหาวิหาร ได้เรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้วกล่าวว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ขอโอกาส เมื่อเราหลีกเร้นอยู่ในที่ลับ ความปริวิตกแห่งใจได้เกิดขึ้นอย่างนี้ว่า ที่เรียกว่า ปฐมฌาน ๆ ดังนี้ ปฐมฌานเป็นไฉน เรามีความคิดอย่างนี้ว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานอันมีวิตกวิจารปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ นี้เรียกว่า ปฐมฌาน ผมก็สงัดจากกามและอกุศล

---

[๑๐] ส.สฬ. ๑๘/๒๔๙/๒๐๑-๒๐๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

ธรรม บรรลุปฐมฌานอันมีวิตกวิจาร ปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เมื่อเราอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ สัญญามนสิการ อันประกอบด้วยกาม ย่อมฟุ้งซ่าน

ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าเสด็จเข้ามาหาเราด้วยฤทธิ์ แล้วได้ตรัสว่า โมคคัลลานะ ๆ เธออย่าประมาทปฐมฌาน จงดำรงจิตไว้มั่นในปฐมฌาน จงทำจิตให้มีภาวะเป็นหนึ่งผุดขึ้นในปฐมฌาน จงตั้งจิตไว้ให้มั่นในปฐมฌาน สมัยต่อมา เราสงัดจากกาม สงัดจากกุศลธรรม บรรลุปฐมฌานอันไม่มีวิตกวิจาร ปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลเมื่อจะพูดให้ถูก พึงพูดคำใดว่า สาวกอันพระพุทธเจ้าทรงอนุเคราะห์แล้ว ถึงความเป็นผู้รู้ยิ่งใหญ่ บุคคลเมื่อจะพูดให้ถูกพึงพูดคำนั้นกะเราว่า สาวกผู้อันพระพุทธเจ้าทรงอนุเคราะห์แล้ว ถึงความเป็นผู้รู้ยิ่งใหญ่**

อากาสานัญจายตนปัญหาสูตร : ว่าด้วยปัญหาอรูปฌานที่ ๑

ที่เรียกว่า อากาสานัญจายตนฌาน ๆ ดังนี้ อากาสานัญจายตนฌาน เป็นไฉน เราได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะล่วงรูปสัญญาได้ เพราะดับปฏิฆสัญญาได้ เพราะไม่มนสิการนานัตตสัญญา โดยประการทั้งปวงว่า "อากาศไม่มีที่สุด" บรรลุอากาสานัญจายตนฌานอยู่ นี้เรียกว่า อากาสานัญจายตนฌาน เรา เพราะล่วงรูปสัญญาได้ เพราะดับปฏิฆสัญญาได้ เพราะไม่มนสิการนานัตตสัญญาโดยประการทั้งปวงว่า "อากาศไม่มีที่สุด" บรรลุอากาสานัญจายตนฌาน เมื่อเราอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ สัญญามนสิการ อันประกอบด้วยรูปสัญญา ย่อมฟุ้งซ่าน

ครั้งนั้น พระพุทธเจ้า เสด็จเข้ามาหาเราด้วยฤทธิ์ แล้วได้ตรัสว่า โมคคัลลานะ ๆ เธออย่าประมาทอากาสานัญจายตนฌาน จงดำรงจิตไว้มั่นในอากาสานัญจายตนฌาน จงทำจิตให้มีภาวะเป็นหนึ่งผุดขึ้นในอากาสานัญจายตนฌาน จงตั้งจิตไว้ให้มั่นในอากาสานัญจายตนฌาน สมัยต่อมา เรา เพราะล่วงรูปสัญญาได้ เพราะดับปฏิฆสัญญาได้ เพราะไม่มนสิการนานัตตสัญญา โดยประการทั้งปวงว่า "อากาศไม่มีที่สุด" บรรลุอากาสานัญจายตนฌานอยู่ ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคล เมื่อจะพูดให้ถูก พึงพูดคำใดว่า

** *สํ.สฬา. ๑๘/๓๓๒-๓๓๕/๒๔๐-๒๔๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.*

... ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะระงับวิตกวิจารได้แล้ว บรรลุทุติยฌาน ที่มีความผ่องใสแห่งใจในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น อันไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ นี้เรียกว่า ทุติยฌาน

... ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะปีติจางคลายไปแล้ว มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานซึ่งพระอริยะทั้งหลายกล่าวสรรเสริญกันว่า "ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข" นี้เรียกว่า ตติยฌาน

... ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถฌาน อันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข อันบริสุทธิ์ เพราะอุเบกขาอยู่ นี้เรียกว่า จตุตถฌาน

สาวกอันพระพุทธเจ้าทรงอนุเคราะห์แล้ว ถึงความเป็นผู้รู้ยิ่งใหญ่ บุคคลเมื่อจะพูดให้ถูก พึงพูดคำนั้นกะเราว่า สาวกผู้อันพระพุทธเจ้าทรงอนุเคราะห์แล้ว ถึงความเป็นผู้รู้ยิ่งใหญ่[๖๓]

พยากรณสูตร : ว่าด้วยการพยากรณ์ผู้เจริญงอกงามในธรรม

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้วแสดงธรรมให้ฟังว่า ถ้าภิกษุในธรรมวินัยนี้ พยากรณ์อรหัตตผล พระพุทธเจ้าหรือพระสาวกของพระพุทธเจ้า ย่อมซักถามสอบถามไล่เลียงภิกษุนั้น เธอก็จะถึงความเป็นคนเปล่า ไม่มีคุณ ไม่เจริญ ถึงความพินาศ ความฉิบหายมิใช่ประโยชน์ พระพุทธเจ้าหรือพระสาวกของพระพุทธเจ้า กำหนดพิจารณาอยู่ มนสิการถึงภิกษุรูปนั้น ก็รู้ชัดว่า ท่านรูปนี้ เป็นผู้มักโกรธ มีความผูกโกรธ มีความลบหลู่ ชอบตีเสมอ มีความปรารถนา มีความตระหนี่ มีความโอ้อวด มีมายา มีความปรารถนาเลวทราม และเป็นผู้หลงลืมสติ ธรรมเหล่านี้เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศแล้ว ถ้าภิกษุยังไม่ละธรรมเหล่านั้น จักไม่มีความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมวินัย แต่ถ้าภิกษุละธรรมเหล่านี้ได้ จักมีความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้[๖๔]

๓.๑.๒ การแสดงธรรมแก่เทพบุตร เทพธิดาและบุคคลทั่วไป

สักกสูตร : ว่าด้วยคุณของพระรัตนตรัยแก่ท้าวสักกะ

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะหายตัวจากเชตวันมหาวิหารไปปรากฏบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ท้าวสักกะจอมเทพพร้อมกับบริวาร ๕๐๐ องค์ เข้าไปหาท่าน ไหว้ท่านแล้ว จึงยืนอยู่ ณ ที่สมควร และมีเทวดาองค์อื่น ๆ เข้าไปหาท่านเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนมีจำนวนมากถึง ๘๐,๐๐๐ องค์ ไหว้ท่านแล้วจึงยืนอยู่ ณ ที่สมควร[๖๕] ท่านได้แสดงธรรมให้ท้าวสักกะและบริวารฟังว่า การถึงพระรัตนตรัยยังประโยชน์ให้สำเร็จ บุคคลบางคนใน

---

[๖๓] สํ.สฬา. ๑๘/๓๓๖-๓๓๙/๒๔๒-๒๔๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

... ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ล่วงอากาสานัญจายตนฌาน โดยประการทั้งปวงว่า "วิญญาณไม่มีที่สุด" บรรลุวิญญาณัญจายตนฌานอยู่ นี้เรียกว่า วิญญาณัญจายตนฌาน

... ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ล่วงวิญญาณัญจายตนฌาน โดยประการทั้งปวงว่า "ไม่มีอะไร" บรรลุอากิญจัญญายตนฌานอยู่ นี้เรียกว่า อากิญจัญญายตนฌาน

... ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ล่วงอากิญจัญญายตนฌาน โดยประการทั้งปวงแล้ว บรรลุเนวสัญญานาสัญญายตนฌานอยู่ นี้เรียกว่า เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน

[๖๔] องฺ.ทสก. ๒๔/๘๔/๑๒๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๕] สํ.สฬา. ๑๘/๓๔๑/๒๔๕-๒๕๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

โลกนี้ หลังจากตายแล้ว เพราะการถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์นั่นแล จึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ มีศรัทธาความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหว ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หลังจากตายแล้ว จึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เขาเหล่านั้น ย่อมครอบงำเทวดาพวกอื่น ด้วยฐานะ ๑๐ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุข ยศ ความเป็นใหญ่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นของทิพย์[๔๕]

ว่าด้วยอนุปุพพิกถาและอริยสัจ

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะท่องเที่ยวไปในเทวโลกถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แล้วพบเทพธิดา ๔ นาง บนวิมานแต่ละหลัง ซึ่งตั้งอยู่เรียงรายกันในภพนั้น จึงถามบุรพกรรมของแต่ละนาง แต่ละนางเมื่อถูกพระเถระถามถึงบุรพกรรมจึงได้บอกบุรพกรรมของตน ๆ แก่พระเถระ หลังจากนั้นพระเถระก็กล่าวอนุปุพพิกถาแล้วประกาศอริยสัจแก่เทพธิดาเหล่านั้น เมื่อพระเถระกล่าวอริยสัจจบลง เทพธิดาเหล่านั้นพร้อมกับบริวาร ก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน[๔๖]

ว่าด้วยอสุภกรรมฐาน

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะพักอยู่ ณ เชตวันมหาวิหาร ได้แสดงธรรมสั่งสอนหญิงแพศยาคนหนึ่งที่มาเล้าโลมว่า ท่านไม่ยินดีในร่างกายที่ประกอบด้วยโครงกระดูกและเนื้อ ซึ่งรัดรึงไว้ด้วยเส้นเอ็น เป็นของไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น น่าเกลียด

---

[๔๕] สํ.สฬา. ๑๘/๓๔๑-๓๔๒/๒๔๕-๒๔๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

... แม้เรื่องจันทเทพบุตร สุยามเทพบุตร สันตุสิตเทพบุตร สุนิมมิตเทพบุตร และวสวัตติเทพบุตร ก็มีนัยเช่นเดียวกัน พึงทราบเนื้อความที่ได้กล่าวไว้ เหมือนกับเรื่องท้าวสักกะเถิด

[๔๖] มงฺคล. ๑/๖๖/๗๑. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๐.

... คำว่า อนุปุพพิกถา คือ เรื่องที่กล่าวถึงตามลำดับ มี ๕ ประการ คือ (๑) ทานกถา เรื่องทาน กล่าวถึงการให้ การเสียสละ (๒) สีลกถา เรื่องศีล กล่าวถึงความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม (๓) สัคคกถา เรื่องสวรรค์ กล่าวถึงความสุขและผลที่น่าปรารถนา อันเป็นส่วนดีของกาม (๔) กามาทีนวกถา เรื่องโทษแห่งกาม กล่าวถึงส่วนเสีย ข้อบกพร่องแห่งกาม (๕) เนกขัมมานิสังสกถา เรื่องอานิสงส์แห่งการออกจากกาม กล่าวถึงส่วนดีของการไม่หมกหมุ่นติดอยู่ในกาม และมีฉันทะที่จะแสวงหาความดีงามยิ่งขึ้นไปกว่านั้น (วิ.ม. ๔/๒๖/๒๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐)

... คำว่า อริยสัจ คือ ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ มี ๔ ประการ คือ (๑) ทุกข์ ความทุกข์ ได้แก่ ชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น (๒) ทุกขสมุทัย เหตุเกิดทุกข์ ได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา และ วิภวตัณหา (๓) ทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหา ๓ ประการ ดับสิ้นไป (๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ข้อปฏิบัติที่นำไปสู่ความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค มีสัมมาทิฏฐิ เป็นต้น (วิ.ม. ๔/๑๕/๑๔-๑๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐)

ที่คนทั้งหลายเข้าใจว่าเป็นของผู้อื่นและเป็นของตน และได้เปรียบเทียบร่างกายของหญิงแพศยานั้นว่า เหมือนถุงที่บรรจุคูถเต็ม มีหนังหุ้มห่อปกปิดไว้ เหมือนนางปีศาจ มีฝีที่อก มีช่อง ๙ ช่อง เป็นที่ไหลออกของสิ่งไม่สะอาดอยู่เป็นนิตย์ เรือนร่างของเธอมีช่อง ๙ ช่อง ส่งกลิ่นเหม็น ท่านผู้เห็นภัยในวัฏฏะ ควรเว้นเรือนร่างเช่นนั้น เหมือนชายหนุ่มผู้รักความสะอาดหลีกเลี่ยงมูตรคูถไปจนห่างไกล และถ้าหากบุคคลพึงรู้จักเรือนร่างของนางเหมือนอย่างที่เรารู้ ก็จะพากันหลีกนางไปเสียห่างไกล เหมือนชายหนุ่ม ผู้รักความสะอาด เห็นหลุมคูถในฤดูฝน แล้วก็หลีกเลี่ยงไปจนห่างไกล[๑๗]

แสดงธรรมว่าด้วยการทำจิตให้เลื่อมใส

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวแนะนำพราหมณ์ผู้เป็นหลานชายพระสารีบุตรเกี่ยวกับการทำใจให้เลื่อมใสในพระมหากัสสปะว่า แน่ะพราหมณ์ เชิญท่านไหว้พระมหากัสสปะผู้สงบ เว้นจากการทำชั่ว อยู่ในที่สงัด เป็นมุนี เป็นพุทธทายาทผู้ประเสริฐ แม้ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดเป็นพราหมณ์เกิดติดต่อกันถึง ๑๐๐ ชาติ มีความรู้ เล่าเรียนมนต์ขั้นจบไตรเพท การเรียนเป็นต้นที่กล่าวมาทั้งหมดของผู้นั้น ย่อมมีค่าไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งบุญที่ได้ไหว้พระมหากัสสปะรูปนี้ เธออย่าได้รุกรานภิกษุผู้เข้าสมาบัติ ๘ ทั้งอนุโลมและปฏิโลม ออกจากสมาบัติแล้วเที่ยวบิณฑบาตเลย อย่าได้ทำลายตนเองเลย ควรที่จะทำจิตให้เลื่อมใสในพระอรหันต์ ผู้คงที่ รีบประนมมือไหว้เสียเถิด[๑๘]

๓.๑.๓ การเป็นสมณทูตในเทวโลกและยมโลก

บทบาทของพระมหาโมคคัลลานะ ในการเป็นสมณทูตนั้น นับว่าน่าสนใจมาก เพราะท่านสามารถเที่ยวจาริกไปสนทนากับเทวดาบนสวรรค์และสัตว์ผู้เกิดในยมโลกได้ ก่อนอื่นนั้น ผู้วิจัย จะได้กล่าวคำนิยามของคำว่า "สมณทูต" ก่อน

คำว่า สมณะ คือ ผู้สงบ[๑๙] หรือผู้ระงับบาป[๒๐] ในพระพุทธศาสนา หมายถึงพระอริยบุคคล

คำว่า ทูต ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้นิยามความหมายไว้ว่า "ผู้นำความไปแจ้งทั้ง ๒ ฝ่าย, ผู้รับใช้ไปเจรจาแทน, ผู้สื่อสาร, ผู้

---

[๑๗] ขุ.เถร. ๒๖/๑๑๕๓-๑๑๕๖/๔๑๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๘] ขุ.เถร. ๒๖/๑๑๗๘-๑๑๘๒/๔๑๘-๔๑๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๙] ขุ.ธ. ๒๕/๓๘๘/๘๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒๐] องฺ. สตฺตก. ๒๓/๔๖/๑๑๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

...สกฺกายทิฏฺฐิอาทีนํ สตฺตนฺนํ ภิกฺขเว ธมฺมานํ สมิตตฺตา สมโณ โหติ.

ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้แทนไปยังต่างประเทศ เพื่อเจรจาหรือเจริญสันติไมตรีเป็นทางราชการ"[๒๑] เมื่อกล่าวโดยรวบรัดแล้ว คำว่า ทูต หมายถึง บุคคลที่เป็นตัวแทนของบุคคลหนึ่ง ไปทำหน้าที่ติดต่องาน เชื่อมสัมพันธ์หรือเจรจาข้อตกลงกับอีกฝ่ายหนึ่ง ทำหน้าที่เจรจาเรื่องต่าง ๆ[๒๒]

ฉะนั้น คำว่า สมณทูต จึงหมายถึง พระอริยบุคคลผู้เป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนา ซึ่งทำหน้าที่เจรจาเรื่องต่าง ๆ ในมนุษยโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก สมณทูตนี้ถือว่ามีความสำคัญมาก เพราะกิจสำคัญต่าง ๆ จะสำเร็จได้ต้องอาศัยสมณทูตเป็นตัวประสานที่สำคัญ ถ้าสมณทูตมีความฉลาดสามารถ ย่อมดำเนินกิจการต่าง ๆ ของตนให้ลุล่วงไปด้วยดี และยังก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกันทั้งสองฝ่าย ทั้งยังเป็นที่นับถือเกรงขามของฝ่ายที่ตนจะไปเจรจาด้วย

ในการเลือกสมณะไปเป็นทูต จึงต้องพิถีพิถันพิจารณาให้ได้สมณะผู้มีคุณสมบัติครบถ้วน ซึ่งคุณสมบัติของการเป็นทูตนั้น มี ๘ ประการ คือ ๑. เป็นผู้รับฟังที่ดี ๒. พูดให้ผู้อื่นฟังได้ดี ๓. เรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ได้เร็ว ๔. มีความจำดี ๕. รู้เอง คือรู้และคาดการณ์ต่าง ๆ ด้วยไหวพริบปัญญา ๖. ให้ผู้อื่นรู้ดี คือชี้แจงให้เขาหมดความสงสัย ๗. ฉลาดในสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ รู้ว่าอะไรควรอะไรไม่ควร ๘. ไม่ก่อการทะเลาะ คือ มีความอดทน ไม่โกรธง่าย[๒๓] ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้ จะหาได้ในพระมหาโมคคัลลานะทุกประการ

เรื่องราวเกี่ยวกับการที่พระมหาโมคคัลลานะได้จาริกไปบนสวรรค์ สนทนากับเทพบุตรเทพธิดาตามวิมานต่าง ๆ แล้วนำเรื่องราวต่าง ๆ มาบอกเล่าแก่มนุษย์ทั้งหลาย เพื่อเป็นการประกาศให้มวลมนุษย์ทราบว่าคนที่เคยกระทำบุญกุศลไว้ ย่อมได้รับผลบุญกุศลตอบสนองจริงซึ่งมีอยู่หลายเรื่องด้วยกัน เช่น

---

[๒๑] ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**. (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๐๑.

[๒๒] พระเทพปริยัติโมลี (ทองดี สุรเตโช). **หน้าที่ของคน**. (กรุงเทพฯ : เลี่ยงเชียง, ๒๕๓๕),หน้า ๗๒.

[๒๓] วิ.จู. ๗/๓๔๗/๑๔๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ขุ. อฏฺฐก. ๒๓/๑๖/๑๖๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

...ภิกฺขุ โสตา จ โหติ สาเวตา จ อุคฺคเหตา จ ธาเรตา จ วิญฺญาตา จ วิญฺญาเปตา จ กุสโล จ สหิตาสหิตสฺส, โน จ กลหการโก.

ปายาสิวิมาน : ว่าด้วยวิมานของคนรับใช้พระเจ้าปายาสิ

พระมหาโมคคัลลานะ ได้ถามเทพบุตรองค์หนึ่งว่า วิมานของท่านนี้ เปรียบเหมือนสุธัมมสภาของท้าวสักกเทวราชอันเป็นสภาที่หมู่เทพนั่งประชุมกันอย่างพร้อมเพียง ส่องแสงสว่างไสวอยู่ในอากาศ ท่านได้มีเทวฤทธิ์ มีอานุภาพมาก สมัยที่ท่านเกิดเป็นมนุษย์ ได้ทำบุญอะไรไว้ เพราะบุญอะไร ท่านจึงมีอานุภาพรุ่งเรือง และมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้

เทพบุตรนั้น ดีใจที่ถูกถาม จึงตอบปัญหาของผลกรรมไปตามที่พระเถระถามว่า สมัยที่ข้าพเจ้าเกิดเป็นมนุษย์อยู่ในหมู่มนุษย์ เป็นชายหนุ่มรับใช้ของพระเจ้าปายาสิ ได้ทรัพย์มาแล้วก็ทำการแจกจ่าย และท่านผู้มีศีลทั้งหลายเป็นที่รักของข้าพเจ้า ข้าพเจ้ามีจิตเลื่อมใส ได้ถวายข้าวและน้ำเป็นทานอย่างไพบูลย์โดยเคารพ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงมีผิวพรรณงามเช่นนี้ มีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้[๒๔]

จิตตลดาวิมาน : ว่าด้วยวิมานเปรียบเหมือนสวนจิตรลดา

พระมหาโมคคัลลานะ ได้ถามเทพบุตรองค์หนึ่งว่า สวนจิตรลดา เป็นสวนประเสริฐชั้นดีเยี่ยมของทวยเทพชั้นดาวดึงส์ ส่องแสงสว่างไสว ฉันใด วิมานของท่านนี้ก็ฉันนั้น ส่องสว่างไสวอยู่ในอากาศ ท่านได้มีเทวฤทธิ์ มีอานุภาพมาก สมัยที่ท่านเกิดเป็นมนุษย์ ได้ทำบุญอะไรไว้ เพราะบุญอะไร ท่านจึงมีอานุภาพรุ่งเรือง และมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ อย่างนี้

เทพบุตรนั้น ดีใจที่ถูกถาม จึงตอบปัญหาของผลกรรมไปตามที่พระเถระถามว่า สมัยเมื่อข้าพเจ้าเกิดเป็นมนุษย์อยู่ในหมู่มนุษย์ เป็นคนยากจน ไม่มีที่พึ่ง ยากไร้ เป็นกรรมกร เลี้ยงดูบิดามารดาผู้แก่เฒ่า และท่านผู้มีศีลทั้งหลายเป็นที่รักของข้าพเจ้า ข้าพเจ้ามีจิตเลื่อมใส ได้ถวายข้าวและน้ำเป็นทานอย่างดีโดยเคารพ เพราะบุญนั้น ข้าพเจ้าจึงมีผิวพรรณงามเช่นนี้ และมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้[๒๕]

มณิถูณวิมาน : ว่าด้วยวิมานมีเสาทำด้วยแก้วมณี

พระมหาโมคคัลลานะ ได้ถามเทพบุตรองค์หนึ่งว่า วิมานมีเสาทำด้วยแก้วมณีนี้สูงมาก วัดโดยรอบได้ ๑๒ โยชน์ เป็นปราสาท ๗๐๐ ยอด ดูโอฬาร มีเสาประดับด้วยแก้วไพฑูรย์ มีพื้นปูลาดด้วยแผ่นทองคำสวยงาม ท่านดื่มกินอยู่ในวิมานนี้ มีทวย

---

[๒๔] ขุ.วิ. ๒๖/๑๑๐๘-๑๑๑๒/๑๒๓-๑๒๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒๕] ขุ.วิ. ๒๖/๑๑๑๔-๑๑๑๘/๑๒๔-๑๒๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

เทพพากันมาบรรเลงพิณทิพย์ไพเราะ ในวิมานของท่านนี้มีเบญจกามคุณอันเป็นทิพรส และเหล่าเทพนารีผู้ประดับประดาด้วยอาภรณ์ทองคำฟ้อนอยู่ เพราะบุญอะไร ท่านจึงมีผิวพรรณงามเช่นนี้ และมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้

เทพบุตรนั้น ดีใจที่ถูกถาม จึงตอบปัญหาของผลกรรมไปตามที่พระเถระถามว่า สมัยเมื่อข้าพเจ้าเกิดเป็นมนุษย์ในหมู่มนุษย์ ได้สร้างที่จงกรมไว้ใกล้หนทางในป่า และปลูกต้นไม้ไว้ให้อย่างร่มรื่น และท่านผู้มีศีลทั้งหลายเป็นที่รักของข้าพเจ้า ข้าพเจ้ามีจิตเลื่อมใส ได้ถวายข้าวและน้ำเป็นทานอย่างไพบูลย์โดยเคารพ เพราะบุญนั้น ข้าพเจ้าจึงมีผิวพรรณงามเช่นนี้ และมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้[๒๖]

เรื่องราวต่าง ๆ ของเทพบุตรที่พระมหาโมคคัลลานะ เคยไปสนทนาสอบถามถึงผลกรรมที่ได้เคยกระทำไว้เมื่อครั้งสมัยเกิดเป็นมนุษย์นั้นมีมาก ผู้ต้องการทราบเรื่องราวของเทพบุตรเหล่านั้นโดยละเอียด โปรดดูรายละเอียดจากพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๖ ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ ปุริสวิมาน[๒๗]

นอกจากนี้พระมหาโมคคัลลานะ ยังได้เคยสนทนากับเหล่าเทพธิดาอีกด้วย เรื่องราวที่สนทนากับเหล่าเทพธิดานั้น มีมากกว่าเรื่องราวที่สนทนากับเหล่าเทพบุตร ผู้วิจัยขอนำมากล่าวเพียงบางเรื่อง เช่น

ปฐมปีฐวิมาน : ว่าด้วยวิมานตั่งทองคำ

พระมหาโมคคัลลานะ ได้ถามเทพธิดาองค์หนึ่งว่า เทพธิดาผู้ประดับองค์ทรงมาลัย ทรงภูษาสวยงาม ตั่งทองคำของเธอดูโอ่อ่า ล่องลอยไปในที่ต่าง ๆ ได้รวดเร็วสมใจปรารถนา เธอเปล่งรัศมีสว่างไสวดังสายฟ้าแลบออกจากกลีบเมฆ เพราะบุญอะไร ผิวพรรณของเธอจึงงามเช่นนี้ ผลอันพึงปรารถนาจึงสำเร็จแก่เธอในวิมานนี้ และโภคะทั้งมวลล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่เธอ เทพธิดาผู้มีอานุภาพมาก สมัยเมื่อเธอเกิดเป็นมนุษย์ได้ทำบุญอะไรไว้ เพราะบุญอะไร เธอจึงมีอานุภาพรุ่งเรือง และมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้

เทพธิดานั้น ดีใจที่ถูกถาม จึงตอบปัญหาของผลกรรมไปตามที่พระเถระถามว่า เมื่อดิฉันเกิดเป็นมนุษย์อยู่ในหมู่มนุษย์ ได้ถวายตั่งแก่บรรดาภิกษุผู้เดินมาถึง ได้

---

[๒๖] ขุ.วิ. ๒๖/๑๑๒๖-๑๑๓๓/๑๒๖-๑๒๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒๗] ขุ.วิ. ๒๖/๙๑๐-๙๔๐/๙๖-๑๐๖, ๒๖/๑๐๑๕-๑๐๗๔/๑๐๙-๑๑๙, ๒๖/๑๐๘๑-๑๑๐๗/๑๒๐-๑๒๓, ๒๖/๑๑๒๐-๑๑๒๕/๑๒๕-๑๒๖, ๒๖/๑๑๓๔-๑๒๐๖/๑๒๗-๑๓๖, ๒๖/๑๒๘๒-๑๒๘๙/๑๔๙-๑๕๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

กราบไหว้ ประคองอัญชลี และถวายทานตามกำลังทรัพย์ เพราะบุญนั้น ผิวพรรณของดิฉันจึงงามเช่นนี้ ผลอันน่าปรารถนาจึงสำเร็จแก่ดิฉันในวิมานนี้ และโภคะทั้งมวลล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่ดิฉัน ข้าแต่ภิกษุผู้มีอานุภาพมาก เพราะบุญที่ได้ทำไว้สมัยเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ดิฉันจึงมีอานุภาพรุ่งเรือง และมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้[๒๘]

อุตตราวิมาน : ว่าด้วยวิมานของอุตตราเทพธิดา

พระมหาโมคคัลลานะ ได้ถามเทพธิดาองค์หนึ่งว่า เทพธิดา เธอมีผิวพรรณงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ ดุจดาวประกายพรึก (ดาวรุ่งหรือดาวพระศุกร์ที่เห็นในเวลาเช้ามืด) เพราะบุญอะไร ผิวพรรณของเธอจึงงามเช่นนี้ ผลอันพึงปรารถนาจึงสำเร็จแก่เธอในวิมานนี้ และโภคะทั้งมวลล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่เธอ เทพธิดาผู้มีอานุภาพมาก สมัยเมื่อเธอเกิดเป็นมนุษย์ได้ทำบุญอะไรไว้ เพราะบุญอะไร เธอจึงมีอานุภาพรุ่งเรือง และมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้

เทพธิดานั้น ดีใจที่ถูกถาม จึงตอบปัญหาของผลกรรมไปตามที่พระเถระถามว่า เมื่อดิฉันยังอยู่ครองเรือน ไม่ได้มีความริษยา ตระหนี่ ตีเสมอ ดิฉันไม่มักโกรธ ประพฤติตามคำสั่งสามี และไม่ประมาทในการรักษาศีลอุโบสถเป็นนิตย์ ดิฉันเข้าจำอุโบสถ ซึ่งประกอบด้วยองค์ ๘ ทุกวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำแห่งปักษ์ พร้อมทั้งวันรับวันส่ง สำรวมระวังศีลตลอดเวลา และแจกจ่ายทานโดยเคารพ จึงได้ครองวิมานนี้ ดิฉันงดเว้นการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติผิดในกาม การพูดเท็จ การดื่มน้ำเมา ยินดีในศีล ๕ ฉลาดในอริยสัจ เป็นอุบาสิกาของพระสมณโคดมพุทธเจ้า ผู้ทรงมีพระจักษุทรงพระยศ เพราะศีลของตน ดิฉันจึงมีเกียรติยศบริวาร ไร้โรค เสวยผลบุญอยู่เป็นสุข เพราะบุญนั้น ผิวพรรณของดิฉันจึงงามเช่นนี้ ผลอันน่าปรารถนาจึงสำเร็จแก่ดิฉันในวิมานนี้ และโภคะทั้งมวลล้วนแต่น่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่ดิฉัน ข้าแต่ภิกษุผู้มีอานุภาพมาก เพราะบุญที่ได้ทำไว้สมัยเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ดิฉันจึงมีอานุภาพรุ่งเรืองและมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้[๒๙]

---

[๒๘] ขุ.วิ. ๒๖/๑-๗/๑-๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๒๙] ขุ.วิ. ๒๖/๑๒๘-๑๓๕/๑๙-๒๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

ปฐมภิกขาทายิกาวิมาน : ว่าด้วยวิมานของเทพธิดาผู้ถวายภิกษา

พระมหาโมคคัลลานะ ได้ถามเทพธิดาองค์หนึ่งว่า เทพธิดา เธอมีผิวพรรณงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ ดุจดาวประกายพรึก เพราะบุญอะไร ผิวพรรณของเธอจึงงามเช่นนี้ และมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้

เทพธิดานั้น ดีใจที่ถูกถาม จึงตอบปัญหาของผลกรรมไปตามที่พระเถระถามว่า ชาติก่อน ดิฉันเกิดเป็นมนุษย์อยู่ในหมู่มนุษย์ในมนุษยโลก ได้เห็นพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากกิเลส มีพระทัยผ่องใสไม่มัวหมอง จึงมีความเลื่อมใส ได้ถวายภิกษาแด่พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นด้วยมือทั้งสองของตน เพราะบุญนั้น ผิวพรรณของดิฉันจึงงามเช่นนี้ และมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้[๓๐]

เรื่องราวต่าง ๆ ของเทพธิดา ที่พระมหาโมคคัลลานะเคยไปสนทนาสอบถามถึงผลกรรมที่เคยได้กระทำไว้ เมื่อครั้งสมัยเกิดเป็นมนุษย์นั้นมีมาก ผู้ต้องการทราบเรื่องราวของเทพธิดาเหล่านั้นโดยละเอียด โปรดดูรายละเอียดจากพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๖ ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ อิตถีวิมาน[๓๑]

การเป็นสมณทูตของท่านนั้น มิใช่สนทนากับเหล่าเทวดาบนสวรรค์เท่านั้น แต่ท่านยังได้ไปยมโลกแล้วสนทนากับสัตว์ผู้เกิดในยมโลกอีก เรื่องราวที่ท่านได้สนทนากับสัตว์ผู้เกิดในยมโลกนั้นมีหลายเรื่อง จะขอกล่าวเพียงบางเรื่อง เช่น

ภุสเปตวัตถุ : ว่าด้วยเปรตแกลบ

พระมหาโมคคัลลานะ ได้สนทนาถามเปรตที่กำลังเสวยทุกข์อยู่ว่า ท่านทั้ง ๔ ตนนี้ ตนหนึ่งกอบเอาแกลบข้าวสาลีที่ไฟกำลังลุกโชน โปรยใส่ศีรษะของตนเอง อีกตนหนึ่ง เอาฆ้อนเหล็กทุบศีรษะตนเอง ส่วนตนนี้เป็นหญิงกินเนื้อส่วนหลังและโลหิตของตนเอง ส่วนท่านกินคูถซึ่งเป็นของไม่สะอาด ไม่น่าปรารถนา นี้เป็นผลของกรรมอะไร

นางเปรตผู้เคยเป็นภรรยาของพ่อค้าโกงตอบว่า เมื่อก่อน ผู้นี้ทำร้ายมารดา ส่วนผู้นี้เป็นพ่อค้าโกง ผู้นี้กินเนื้อแล้วแก้ตัวด้วยการกล่าวเท็จ เมื่อตอนที่ดิฉันเป็นมนุษย์อยู่ในหมู่มนุษย์ เป็นหญิงแม่เรือนใหญ่กว่าทุกคนในตระกูล เมื่อสิ่งของที่ชนเหล่าอื่นขอได้ยังมีอยู่ ก็เก็บซ่อนเสียโดยคิดว่า จะไม่ให้อะไร ๆ จากของที่มีอยู่นี้ ปกปิดไว้ด้วยการ

---

[๓๐] ขุ.วิ. ๒๖/๒๗๐-๒๗๗/๓๗-๓๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓๑] ขุ.วิ. ๒๖/๔-๖๒/๒-๑๐, ๒๖/๗๕-๑๘๓/๑๒-๒๔, ๒๖/๒๑๗-๒๒๗/๓๑-๓๓, ๒๖/๒๒๙-๒๖๙/๓๓-๓๗, ๒๖/๒๗๘-๓๑๕/๓๘-๔๓, ๒๖/๓๒๗-๕๕๖/๔๘-๕๗, ๒๖/๕๖๕-๖๑๘/๕๗-๕๙, ๒๖/๖๔๐-๗๐๔/๖๖-๖๙, ๒๖/๗๑๑-๗๒๘/๗๑-๗๓, ๒๖/๗๕๕-๗๙๓/๗๖-๗๙, ๒๖/๘๐๘-๘๓๖/๘๐-๘๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

กล่าวเท็จว่า ในเรือนของเราไม่มีสิ่งนั้น ถ้าเราปกปิดของที่มีไว้ ขอคูถจงเป็นอาหาร เพราะวิบากทั้งสอง คือ วิบากแห่งการกล่าวเท็จ และภัตข้าวสาลีมีกลิ่นหอม จึงกลับกลายเป็นคูถสำหรับดิฉัน และกรรมทั้งหลายไม่ไร้ผล เพราะกรรมย่อมไม่สูญหาย ดังนั้น ดิฉันจึงต้องทั้งกินทั้งดื่มซึ่งคูถซึ่งมีกลิ่นเหม็น มีหนอน"[๗๒]

สัฏฐิกูฏเปตวัตถุ : ว่าด้วยเปรตถูกฆ้อนหกหมื่นอันตีศีรษะ

วันหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะ ลงจากภูเขาคิชฌกูฏ ได้เห็นเปรตตนหนึ่ง จึงถามว่า ทำไม ท่านจึงวิ่งไปวิ่งมาเหมือนคนบ้า เหมือนเนื้อที่วิ่งพล่าน ท่านคงทำกรรมชั่วไว้โดยไม่ต้องสงสัย จะมาร้องครวญครางอื้ออึงไปทำไม เปรตตอบว่า พระคุณเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าเป็นเปรตตกยาก เกิดในยมโลก เพราะทำบาปกรรมไว้ จึงต้องจากโลกนี้ไปยังเปตโลก ฆ้อนเหล็กจำนวน ๖๐,๐๐๐ อัน จึงตกลงมาตีกระหม่อมศีรษะของข้าพเจ้า เมื่อท่านถามต่อไปอีกว่า ท่านได้ทำกรรมชั่วทางกายวาจาและใจอะไรไว้ เพราะผลกรรมอะไร ท่านจึงต้องได้รับทุกข์เช่นนี้ และฆ้อนเหล็กจำนวน ๖๐,๐๐๐ อัน ตกลงมาตีกระหม่อมศีรษะของท่านเพราะกรรมอะไร ก็ตอบพระเถระว่า ครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้าได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งนามว่าสุเนตร ผู้อบรมอินทรีย์แล้ว ผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ กำลังนั่งเข้าฌานอยู่ที่โคนต้นไม้ ข้าพเจ้าได้ดีดก้อนกรวดทำลายกระหม่อมของท่าน เพราะผลกรรมนั้น ข้าพเจ้าจึงต้องได้รับทุกข์เช่นนี้ ฆ้อนเหล็กจำนวน ๖๐,๐๐๐ อัน ตกลงมาตีกระหม่อมศีรษะของข้าพเจ้า ท่านก็กล่าวตอบว่า ท่านบุรุษชั่ว เพราะเหมาะสมควรแก่กรรมของท่าน ฆ้อนเหล็กจำนวน ๖๐,๐๐๐ อัน จึงตกลงมาตีกระหม่อมศีรษะของท่าน"[๗๓]

จากการศึกษาดังกล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่า พระมหาโมคคัลลานะ เป็นผู้มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธา ถวายลาภสักการะเป็นอันมาก ท่านยังเป็นผู้มีคุณสมบัติของความเป็นสมณทูตครบบริบูรณ์ เพราะเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้สนทนากับเทวดาและสัตว์ผู้เกิดในยมโลกนั้น ท่านได้ทรงจำไว้ทั้งหมด เรียนรู้ได้เร็ว และในขณะที่สนทนานั้น ท่านก็เป็นผู้รับฟังที่ดี เป็นนักตั้งคำถามที่ดี ทำให้ผู้ถูกถามอยากตอบคำถามนั้น ในการเที่ยวจาริกไปในเทวโลกและยมโลกนั้น นับได้ว่าท่านได้ให้ข้อคิดเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนให้มนุษย์ทั้งหลายหมั่นบำเพ็ญความดีต่อไป

---

[๗๒] ขุ.เปต. ๒๖/๔๔๗-๔๕๒/๒๐๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๗๓] ขุ.เปต ๒๖/๔๐๖-๔๑๔/๒๕๕-๒๕๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๓.๑.๔ การแสดงฤทธิ์

พระมหาโมคคัลลานะได้แสดงฤทธิ์ เมื่อมีความจำเป็นต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเท่านั้น ไม่แสดงฤทธิ์อย่างพร่ำเพรื่อ และการแสดงฤทธิ์ของท่านนั้นมีความสอดคล้องกับกาลเทศะ เพราะท่านใช้ฤทธิ์ในการทำพุทธประสงค์บางเรื่องให้สำเร็จ การเหาะไปยังเทวโลกเพื่อสั่งสอนเทวดาและพรหม หรือแม้แต่การใช้ฤทธิ์ปราบสัตว์ผู้มีฤทธิ์ ซึ่งเป็นมิจฉาทิฏฐิก็เป็นเรื่องปกติธรรมดาของท่าน ในที่นี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอเรื่องการแสดงฤทธิ์ของพระมหาโมคคัลลานะเพียงบางเรื่องเท่าที่จำเป็นโดยสังเขป เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้าวิจัยของผู้สนใจทั่วไป ดังต่อไปนี้

มัจฉริยโกสิยเสฏฐิวัตถุ : ว่าด้วยเรื่องปราบมัจฉริยโกสิยเศรษฐี

สมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เชตวันมหาวิหาร ทรงใช้ให้พระมหาโมคคัลลานะ ไปสักกรนิคม เขตกรุงราชคฤห์ เพื่อปราบเศรษฐีโกสิยะ ผู้มีโภคสมบัติมากถึง ๘๐ โกฏิ แต่มีความตระหนี่มาก ไม่ให้แม้หยาดน้ำมันเท่าปลายหญ้าแก่คนอื่น ท่านได้ไปบ้านของเศรษฐีขณะที่เศรษฐีพร้อมกับภรรยากำลังช่วยกันทอดขนมบนประสาทชั้นที่ ๗ เมื่อเศรษฐีเห็นพระมหาโมคคัลลานะมาปรากฏตัวอยู่บนปราสาทนั้น แสดงอาการไม่พอใจ พูดแบบไม่เคารพต่อพระมหาโมคคัลลานะ และพระมหาโมคคัลลานะได้แสดงฤทธิ์ต่อท่านเศรษฐีตามลำดับ ดังนี้

๑. หลังจากนุ่งห่มเป็นปริมณฑลแล้ว เหาะไปปรากฏกายที่ประตูของประสาทชั้นที่ ๗ ประตุจแก้วมณีอยู่ในอากาศฉะนั้น[๓๔]

๒. เดินจงกรมในอากาศ กลับไปกลับมา ตอนที่เศรษฐีพูดว่า แม้ยืนในอากาศก็จักไม่ได้ขนม

๓. นั่งขัดสมาธิ ตอนที่เศรษฐีพูดท้าว่า แม้นั่งสมาธิในอากาศ ก็จักไม่ได้ขนม

๔. ยืนที่ขอบหน้าต่าง ตอนที่เศรษฐีพูดว่า แม้ยืนที่ขอบหน้าต่าง ก็จักไม่ได้ขนม

๕. บังหวนควันทั่วประสาท เมื่อเศรษฐีพูดท้าให้บังหวนควัน

๖. เมื่อเศรษฐีเจอควันแบบนี้เข้าก็ถอดใจ ไม่พูดให้พระเถระพ่นไฟ เพราะกลัวไฟไหม้บ้าน ช่วงนั้นเป็นดุจเวลาที่เศรษฐีถูกเข็มแทงตา[๓๕]

---

[๓๔] ธ.อ. ๓/๓๓. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๗.

[๓๕] ธ.อ. ๓/๓๔. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๗.

๗. แสดงฤทธิ์ทำขนมที่ทอดให้พองเต็มถาด และทำชิ้นต่อมา ๆ ให้ใหญ่ขึ้นโดยลำดับ ในเมื่อเศรษฐีพร้อมกับภรรยาช่วยกันทอดขนมกิน

๘. แสดงฤทธิ์ทำขนมที่ทอดทุกชิ้นให้ติดกันเป็นชิ้นเดียว ขณะที่เมื่อภรรยาเศรษฐีกำลังหยิบจากตระกร้า แม้สองผัวเมียจะพยายามแบ่งแยกออกจนเหงื่อตก ก็ไม่สามารถแบ่งแยกออกได้ เศรษฐีจึงพูดกะภรรยาว่า เราไม่ต้องการขนมเหล่านี้ เอาไปถวายพระสมณะเถิด นางถือตระกร้ามาหาพระเถระ และพระเถระก็แสดงธรรมให้ฟังโดยพรรณาคุณของพระรัตนตรัย แสดงผลทานที่ถวายแล้วมีผลจริง คล้ายกับดวงจันทร์บนท้องฟ้า"[๓๖]

เศรษฐีฟังธรรมแล้วเกิดความเลื่อมใส นิมนต์พระเถระให้มานั่งบนบัลลังก์ เพื่อจะถวายขนม จึงถูกพระเถระกล่าวห้ามเป็นเชิงบอกว่า ท่านเศรษฐี เวลานี้พระพุทธเจ้า พร้อมกับภิกษุ ๕๐๐ รูป ประทับนั่งรอ เพื่อจะเสวยขนม ณ เชตวันมหาวิหาร ถ้าท่านอยากจะถวาย จงให้ภรรยาถือขนมและเครื่องอุปกรณ์มีนมเป็นต้นไปยังมหาวิหารเถิด เศรษฐีก็ตอบว่า อยากจะถวายเหลือเกิน แต่ไปไม่ได้ เพราะไกลเหลือเกินถึง ๔๕ โยชน์จากที่นี้

๙. แสดงฤทธิ์พาเศรษฐีพร้อมกับภรรยามายังมหาวิหารโดยอธิษฐานให้ปลายบันไดอยู่ที่เดิม ส่วนเชิงบันไดปรากฏอยู่ที่ซุ้มประตูเชตวันมหาวิหาร โดยใช้เวลาที่เร็วกว่าเวลาที่เศรษฐีลงจากชั้นบนมาชั้นล่างเสียอีก แล้วก็นำเศรษฐีพร้อมกับภรรยาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลให้พระพุทธเจ้าพร้อมกับภิกษุสงฆ์รับขนมจากเศรษฐีพร้อมกับภรรยา หลังจากฉันเสร็จภัตตกิจแล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุโมทนา ในเวลาจบอนุโมทนาเศรษฐีพร้อมกับภรรยาก็บรรลุโสดาบัน ถวายอภิวาทพระพุทธเจ้าขึ้นบันไดที่ซุ้มประตูแล้วไปปรากฏยังปราสาทของตนเหมือนเดิม"[๓๗]

จากเรื่องนี้ ชี้ให้เห็นว่า พระมหาโมคคัลลานะได้แสดงฤทธิ์ที่สังเกตเห็นได้คือ ท่านได้แสดงฤทธิ์ทำของน้อยให้เป็นของมาก และการทำสิ่งที่ไกลให้เป็นสิ่งที่ใกล้ อันจัดเป็นการแสดงฤทธิ์ที่เรียกว่า อิทธิวิธิ ซึ่งเป็นประการหนึ่งในอภิญญา ๖

นันโทปนันทนาคทมนกถา : ว่าด้วยเรื่องการปราบนันโทปนันทนาคราช

สมัยที่พระพุทธเจ้า ประทับอยู่ ณ เชตวันมหาวิหาร อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี พิจารณาหมื่นโลกธาตุในเวลาใกล้รุ่ง ได้เห็นอุปนิสัยแห่งสรณคมน์ของนันโท

---

[๓๖] ธ.อ. ๓/๓๔. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๗.

[๓๗] ธ.อ. ๓/๓๐-๓๕. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๗.

ปนันทนาคราชแล้วทรงดำริว่า พญานาคนี้เป็นมิจฉาทิฏฐิ ไม่มีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ใครจะเปลื้องพญานาคนี้ออกจากมิจฉาทิฏฐิเห็นทีจะต้องให้มหาโมคคัลลานะเป็นผู้ปลดเปลื้องพญานาคนี้ออกจากมิจฉาทิฏฐิ และเวลาเช้า พระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป ก็เสด็จจาริกไปเทวโลก เช้าวันนั้น นันโทปนันทนาคราช กำลังเตรียมจะดื่มสุรา เห็นพระพุทธเจ้าพร้อมกับภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป เหาะข้ามวิมานไป ไม่พอใจคิดว่า สมณะโล้นพวกนี้ จะไปก็ดี จะมาก็ดียังภพดาวดึงส์ต้องผ่านภพของเราทุกที ต่อไปนี้เราจะไม่ให้สมณะพวกนี้โปรยฝุ่นที่เท้าลงบนกระหม่อมของเราอีกแล้ว จึงลุกยืนแล้วไปยังที่เชิงภูเขาสิเนรุ แปลงร่าง เอาขนดพันรอบภูเขาสิเนรุ ๗ รอบ แผ่พังพานบังภพดาวดึงส์เอาไว้

เมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนี้ พระรัฐบาลได้ ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า เมื่อยืนตรงนี้เมื่อก่อน เห็นภูเขาสิเนรุ เครื่องอลังการของภูเขาสิเนรุ ภพดาวดึงส์ เวชยันตปราสาท ธงทิวบนเวชยันตปราสาท ใครมาทำให้ไม่สามารถเห็นสิ่งเหล่านี้ได้ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า รัฐบาล ก็นันโทปนันทนาคราช โกรธพวกเรา จึงเอาขนดพันรอบภูเขาสิเนรุไว้ถึง ๗ รอบ แล้วแผ่พังพานยืนปิดกั้นบังไว้ พระรัฐบาล กราบทูลว่า ข้าพระองค์จะทรมานนันโทปนันทนาคราชเอง แต่ถูกพระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธไม่อนุญาต พระเถระแม้เหล่านี้ คือ พระภัททิยะ พระราหุล เป็นต้น ก็ลุกขึ้นทูลขออาสาจะปราบพญานาค แต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาต ในตอนท้าย เมื่อพระมหาโมคคัลลานะทูลขออาสาปราบพญานาค พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตทันที[illegible] และในการทรมานนันโทปนันทนาคราชของพระมหาโมคคัลลานะนั้น มีเนื้อหาพอสรุปได้เป็นข้อ ๆ โดยลำดับดังต่อไปนี้

๑. พระมหาโมคคัลลานะได้แปลงร่างเป็นพญานาคใหญ่ เอาขนดพันตัวนันโทปนันทนาคราชถึง ๑๔ รอบ แล้วแผ่พังพานไว้บนพังพานของนันโทปนันทนาคราช พร้อมกับบีบรัดนันโทปนันทนาคราชกับภูเขาสิเนรุ

๒. บังหวนควันใส่ต่อสู้กับนันโทปนันทนาคราช

๓. พ่นไฟเข้าต่อสู้กับนันโทปนันทนาคราช

๔. แปลงร่างกลับเป็นพระเถระตามเดิม เหาะเข้าช่องหูซ้าย ออกช่องหูขวา เหาะเข้าช่องหูขวา ออกช่องหูซ้าย เหาะเข้าช่องจมูกขวา ออกช่องจมูกซ้าย เหาะเข้าช่องจมูกซ้าย ออกช่องจมูกขวาของนันโทปนันทนาคราช

[illegible] ขุ.เถร.อ. ๒/๔๐๐/๕๕๕-๕๕๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓ ; วิสุทฺธิ. ๒/๓๐-๓๒. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

๕. เมื่อนันโทปนันทนาคราชนาคราชอ้าปาก พระเถระก็เหาะเข้าไปเดินจงกรมกลับไปกลับมา ภายในท้อง

๖. ตอนที่เดินจงกรมอยู่นั้น พระพุทธเจ้าตรัสให้พระมหาโมคคัลลานะระวังตัวให้มาก เพราะนันโทปนันทนาคราชนี้ มีฤทธิ์มาก ซึ่งช่วงนี้ นันโทปนันทนาคราชคิดแผนหวังเอาเขี้ยวงับพระเถระไว้ตอนเดินออกมา จึงพูดเป็นชิงให้ออกมา และพระเถระก็ออกมายืนภายนอก

๗. พอเห็นพระเถระออกมายืนภายนอกได้ นันโทปนันทนาคราชก็พ่นลมออกทางช่องจมูกใส่ทันที พระเถระก็เข้าจตุตถฌานฉับพลัน แม้ขุมขนสักเส้นหนึ่งของพระเถระ ก็ไม่หวั่นไหวเพราะลมนั้นเลย นัยว่า ปาฏิหาริย์ทั้งหมดดังกล่าวมานี้ พระเถระที่เหลือเหล่านี้ เช่น พระรัฐบาล พระภัททิยะ พระราหุลทำได้ แต่มาถึงตอนช่วงนี้พระเถระเหล่านี้ไม่อาจที่จะเข้าจตุตถฌานได้อย่างฉับพลัน เหตุนั้น พระพุทธเจ้าจึงไม่ทรงอนุญาตพระเถระเหล่านี้ แสดงฤทธิ์ปราบนันโทปนันทนาคราช

๘. พระเถระแปลงร่างเป็นพญาครุฑ ใช้ลมแห่งพญาครุฑด้วยปีกทั้งสอง ไล่ตามจับนันโทปนันทนาคราช

๙. นันโทปนันทนาคราชจึงแปลงเป็นกุมารน้อย พร้อมกับกล่าวว่า ข้าพเจ้าขอถึงท่านเป็นสรณะ ในขณะเดียวกัน พระเถระก็แปลงร่างจากพญาครุฑมาเป็นพระเถระตามเดิมแล้ว เมื่อนันโทปนันทนาคราชไหว้ที่เท้าแล้ว พระเถระจึงนำนันโทปนันทนาคราชไปเฝ้าพระพุทธเจ้าได้สำเร็จ และพระพุทธเจ้าได้ตรัสกับนันโทปนันทนาคราชว่า จงเป็นสุขเถิดท่านนาคราช หลังจากนั้น พระพุทธเจ้าพร้อมกับภิกษุสงฆ์กลับมายังเชตวันมหาวิหาร

โมคคัลลานัตเถรปัญหวัตถุ : ว่าด้วยถามปัญหากับเหล่าเทพธิดา

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะขึ้นไปเทวโลกยืนอยู่ ณ ประตูวิมานของเทพธิดาผู้มีศักดิ์มากองค์หนึ่ง แล้วถามเทพธิดาเจ้าของวิมาน ผู้เข้ามาไหว้ท่านว่า "เทพธิดาเธอได้ทิพยสมบัติมากมาย อย่างนี้ เพราะกระทำกุศลกรรมอะไรไว้" เทพธิดา กล่าวห้ามว่า "ท่านผู้เจริญ อย่าถามดิฉันเจ้าค่ะ" ด้วยนึกละอายใจว่า "ตนกระทำกุศลเพียงเล็กน้อยเท่านั้น" พระเถระกล่าวย้ำด้วยความอยากรู้เหตุของการทำความดีว่า "ขอเธอจงบอกถึงการกระทำกุศลกรรมเถิด เทพธิดา" เทพธิดาจึงกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ทาน ดิฉันก็ไม่ได้ถวาย การบูชา ก็มิได้กระทำ พระธรรม ก็ไม่เคยฟัง ดิฉันรักษาคำสัตย์เพียงอย่างเดียวเจ้าค่ะ"

พระเถระ ฟังคำบอกกล่าวของเทพธิดานั้นแล้ว ก็เลยไปยังประตูวิมานของเทพธิดาองค์อื่นอีก แล้วถามถึงการทำความดีที่เป็นเหตุให้มาเสวยทิพยสมบัติ กับเทพธิดาทั้งหลายที่เข้ามาหาท่าน ความจริงแล้ว เทพธิดาเหล่านั้น ไม่ต้องการจะตอบคำถามนั้น ด้วยนึกละอายความดีที่ตนกระทำไว้เพียงน้อยนิด แต่ไม่อาจจะปกปิดเอาไว้ได้ จึงจำเป็นต้องตอบอย่างตรงไปตรงมา มิได้คิดปิดบังอำพราง

เทพธิดาองค์หนึ่งกล่าวขึ้นก่อนว่า "ท่านเจ้าค่ะ บรรดาบุญกรรมมีทานเป็นต้น ดิฉันไม่เคยกระทำบุญกรรมอะไรเลย แต่ในกาลพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ดิฉันได้เป็นทาสีของเจ้านายคนหนึ่งผู้เป็นคนดุร้าย หยาบคายเหลือประมาณ เจ้านายนั้นใช้ไม้หรือท่อนฟืนที่ฉวยได้ ตีที่ศีรษะของดิฉัน เมื่อดิฉันเจ็บก็เกิดความโกรธ แต่พอเกิดความโกรธ ดิฉันก็นึกติเตียนตนเองว่า 'เจ้านายของเจ้านี้เป็นใหญ่ อาจกระทำให้เจ้าเสียโฉมก็ได้ อาจจะตัดอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งมีจมูกเป็นต้นของเจ้าก็ได้ เจ้าอย่าโกรธเลย' เมื่อติเตียนตนอย่างนี้แล้ว ก็ทำใจไม่ให้โกรธ ด้วยเหตุนั้นดิฉันจึงมาได้สมบัตินี้"[๓๙]

ฝ่ายเทพธิดาองค์อื่น ๆ ต่างก็บอกถึงทานอันนิดหน่อยที่ตนได้กระทำมาแล้วแก่พระเถระว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า ดิฉันได้รักษาไร่อ้อยได้ถวายอ้อยหนึ่งลำแก่ภิกษุรูปหนึ่ง[๔๐] เทพธิดาองค์อื่นก็กล่าวว่า ดิฉันถวายผลมะพลับหนึ่งผล[๔๑] อีกองค์หนึ่งก็กล่าวว่า ดิฉันได้ถวายฟักทองหนึ่งผล[๔๒] องค์ต่อมาก็กล่าวว่า ดิฉันได้ถวายผลลิ้นจี่หนึ่งผล[๔๓] อีกองค์หนึ่งก็กล่าวว่า ดิฉันได้ถวายเหง้ามันหนึ่งกำมือ[๔๔] และอีกองค์หนึ่งก็กล่าวว่า ดิฉันได้

---

[๓๙] ขุ.วิ. ๒๖/๔๐๑-๔๐๖/๕๓-๕๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ธ.อ. ๖/๑๗๕. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๘.

[๔๐] ขุ.วิ. ๒๖/๔๒๗-๔๓๖/๕๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ธ.อ. ๖/๑๗๕-๑๗๖. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๘.

[๔๑] ขุ.วิ. ๒๖/๔๓๗-๔๔๔/๕๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ธ.อ. ๖/๑๗๖. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๘.

[๔๒] ขุ.วิ. ๒๖/๔๕๓-๔๖๐/๕๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ธ.อ. ๖/๑๗๖. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๘.

[๔๓] ขุ.วิ. ๒๖/๔๖๙-๔๗๖/๕๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ธ.อ. ๖/๑๗๖. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๘.

[๔๔] ขุ.วิ. ๒๖/๕๐๑-๕๐๘/๕๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ธ.อ. ๖/๑๗๖. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๘.

... โปรดดูภาพประกอบในภาคผนวก ข

ถวายยอดสะเดาหนึ่งกำมือ[๔๔] ข้าแต่พระคุณเจ้า พวกดิฉันได้กระทำความดีเพียงเล็กน้อย จึงมาได้สมบัติเช่นนี้

๓.๒ วิธีการของพระมหาโมคคัลลานะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

วิธีการของพระมหาโมคคัลลานะ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นับว่าไม่ด้อยไปกว่าพระสาวกรูปอื่น ๆ กล่าวคือ ท่านใช้วิธีการเผยแผ่แบบสนทนา แบบบรรยาย แบบถามตอบปัญหา และแบบการใช้ฤทธิ์ ซึ่งการใช้ฤทธิ์เป็นวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่แตกต่างจากพระสาวกบางรูป มีผลทำให้พุทธบริษัทและบุคคลทั่วไปที่ยังไม่มีความเลื่อมใสก็มีความเลื่อมใส และที่มีความเลื่อมใสอยู่แล้วก็มีความเลื่อมใสยิ่งขึ้น ทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองและมั่นคง

ก่อนที่จะกล่าวถึงวิธีการของท่านนั้น ผู้วิจัย จะได้กล่าวถึงวิธีการการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลสักเล็กน้อย เพื่อเป็นการชี้ให้เห็นว่า วิธีการหลักที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการประกาศพระพุทธศาสนานั้นมีอะไรบ้าง ทรงใช้แก่ใคร ที่ไหน และได้ผลเป็นอย่างไรบ้าง เพื่อเป็นการเชื่อมโยงให้เห็นวิธีการของพระมหาโมคคัลลานะเป็นลำดับไป

สมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี ได้แสดงธรรมแก่นักบวชและบุคคลทั่วไป จนมีคนจำนวนมากเกิดความศรัทธาเลื่อมใส ยอมตนหันมานับถือพระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญขึ้นโดยลำดับ ต่อมา พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปยังอุรุเวลาเสนานิคม[๔๕] และพักอยู่ ณ ที่นั้น และเมื่อพระองค์ได้แสดงธรรมโปรดเจ้าลัทธิผู้บูชาไฟนามว่าอุรุเวลกัสสปะได้เป็นผลสำเร็จ คนที่เป็นสาวก เมื่อหัวหน้ายอมตนเป็นสาวกแล้ว ก็พลอยยอมตนเป็นสาวกไปด้วย และประชาชนผู้นับถือเจ้าลัทธินั้น ก็พลอยยอมตนเป็นสาวกนับถือไปด้วย[๔๖]

ดังนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงธรรมสอนอุรุเวลกัสสปะให้เป็นสาวกได้สำเร็จ จะเห็นได้ว่า เมื่อประชาชนมาเพื่อสักการะบูชาเจ้าลัทธิที่ตนนับถือ เห็นการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ และเมื่อพระพุทธเจ้าให้พระอุรุเวลกัสสปะประกาศลัทธิของตนว่าไม่มีแก่นสารแล้ว ได้ประกาศหลักการของพระพุทธศาสนาให้ประชาชนที่นับถือตนฟัง จึงเป็นเหตุให้

---

[๔๔] ขุ.วิ. ๒๖/๕๐๙-๕๑๖/๕๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ธ.อ. ๖/๑๙๖. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๙.

[๔๕] วิ.ม. ๔/๓๒/๒๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๖] วิ.ม. ๔/๓๗-๕๑/๓๒-๔๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

คนจำนวนนั้นหันมานับถือตามที่เจ้าลัทธิผู้ที่ตนนับถือแนะนำ แม้แต่พระเจ้าพิมพิสาร เมื่อทราบข่าวว่า พระพุทธเจ้า มาพักอยู่ที่ลัฏฐิวัน (สวนตาลหนุ่ม) ก็เสด็จมาเข้าเฝ้า พร้อมกับบริวารประมาณ ๑๒ นหุต (๑๒๐,๐๐๐) และเมื่อพระพุทธเจ้าแสดงธรรมให้ฟัง พระเจ้าพิมพิสารก็บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน พร้อมกับบริวาร ๑๑ นหุต ส่วนอีก ๑ นหุต ตั้งอยู่ในสรณะและศีลแล้ว คนจำนวนมากที่อยู่ในปกครองของพระเจ้าพิมพิสาร ก็พลอยเลื่อมใสพระพุทธศาสนาไปด้วยตามผู้นำของตน ทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญแพร่หลายอย่างรวดเร็ว ในแคว้นมคธ[๖๙]

ต่อมา เมื่อพระสาวกมีจำนวนมากขึ้น ในวันเพ็ญเดือนมาฆะ (เดือน ๓) ท่ามกลางพระสงฆ์จำนวน ๑,๒๕๐ รูป ซึ่งมาประชุมกันโดยมิได้นัดหมายล้วนแต่เป็นพระอรหันต์อภิญญา ๖ บวชด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าถือโอกาสนั้น ได้ประทานโอวาทปาติโมกข์ อันเป็นการประกาศหลักการ อุดมการณ์และวิธีการในพระพุทธศาสนา โดยมีใจความ ดังต่อไปนี้

ตอนที่ ๑

การไม่ทำความชั่วทุกอย่าง
การทำความดีให้สมบูรณ์
การชำระจิตให้บริสุทธิ์
นี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

ตอนที่ ๒

ความอดทน คือความอดกลั้น เป็นตบะอย่างยิ่ง
พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสนิพพานว่า ยอดเยี่ยม
คนที่ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต
คนที่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ

ตอนที่ ๓

การไม่ว่าร้าย การไม่เบียดเบียน
การสำรวมในปาติโมกข์
การรู้จักประมาณการบริโภค
มีที่นั่งที่นอนอันสงัด

---

[๖๙] วิ.ม. ๔/๕๕-๕๗/๕๖-๕๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

และการบำเพ็ญจิตให้เป็นสมาธิ
นี้เป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย[๔๙]

เมื่อพระสาวกได้ฟังโอวาทปาติโมกข์แล้ว จึงเดินทางไปประกาศพระพุทธศาสนายังดินแดนต่าง ๆ ประชาชนเห็นอาการอันน่าเลื่อมใสของพระสาวกแล้ว จึงเกิดศรัทธาเลื่อมใส เมื่อพระสาวกมาแสดงธรรมให้ฟัง ก็ประกาศตนเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาจำนวนมาก

วิธีการในการเผยแผ่ของพระสาวกนั้น พระสาวกแต่ละรูปจะใช้ไม่เหมือนกัน ตามอัธยาศัยของบุคคลนั้น ๆ ตามสมควร บางรูปใช้การสั่งสอนเทศนาธรรม บางรูปใช้การถามตอบ บางรูปใช้ฤทธิ์ บางรูปก็ปฏิบัติตนเคร่งครัดในข้อวัตรปฏิบัติ จึงเป็นเหตุให้พระสาวกแต่ละรูปได้รับเอตทัคคะในแต่ละด้าน เช่น พระสารีบุตร เป็นเอตทัคคะด้านมีปัญญา[๕๐] สามารถแสดงธรรมจักรและอริยสัจ ๔ ได้กว้างขวางพิสดารเทียบเท่ากับพระองค์ พระมหากัจจายนะ เป็นเอตทัคคะด้านการชี้แจงเนื้อความโดยย่อให้พิสดารได้[๕๑] พระนันทะ เป็นเอตทัคคะด้านคุ้มครองทวารในอินทรีย์[๕๒] พระอนุรุทธะ เป็นเอตทัคคะด้านมีทิพยจักษุ[๕๓] คือท่านจะพิจารณาดูสัตว์โลกด้วยทิพยจักษุเป็นนิตย์

---

[๔๙] ขุ.ธ. ๒๕/๑๘๓-๑๘๕/๔๙-๕๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

สพฺพปาปสฺส อกรณํ กุสลสฺสูปสมฺปทา
สจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธาน สาสนํ.

ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา
นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา
น หิ ปพฺพชิโต ปรูปฆาตี
สมโณ โหติ ปรํ วิเหฐยนฺโต.

อนูปวาโท อนูปฆาโต ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร
มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมึ ปนฺตญฺจ สยนาสนํ
อธิจิตฺเต จ อาโยโค เอตํ พุทฺธาน สาสนนฺติ.

... คำว่า โอวาทปาติโมกข์นี้ พระพุทธเจ้าแสดงเพียง ๒๐ พรรษา สมัยต้นปฐมโพธิกาลเท่านั้น ต่อจากนั้นมา พระองค์ก็ไม่แสดงโอวาทปาติโมกข์อีกเลย เพราะภิกษุบริษัทของพระองค์ไม่บริสุทธิ์ (วิ.จู.๗/๓๘๖/๒๑๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐)

[๕๐] องฺ. เอกก. ๒๐/๑๔๙/๒๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๑] องฺ. เอกก. ๒๐/๑๔๗/๒๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๒] องฺ. เอกก. ๒๐/๒๓๐/๒๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๓] องฺ. เอกก. ๒๐/๑๔๒/๒๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

วิธีการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้านั้น มีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. ทรงสั่งสอนเพื่อจะให้ผู้ฟังรู้ยิ่งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น มีขันธ์ ๕ เป็นต้น

๒. ทรงสั่งสอนมีเหตุพร้อมทั้งปัจจัย ที่ผู้ฟังอาจตรองตามให้เห็นจริงได้

๓. ทรงสั่งสอนมีปาฏิหาริย์คือผู้ปฏิบัติตามย่อมได้ประโยชน์โดยสมควรแก่การปฏิบัติ[๕๔]

บรรดาวิธีการแสดงธรรมทั้ง ๓ ประการนี้ ผู้วิจัย จะได้กล่าวถึงวิธีการแสดงธรรมข้อที่ ๓ คือ ทรงสั่งสอนมีปาฏิหาริย์ ได้แก่ การที่พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการสั่งสอนมีปาฏิหาริย์นั้น ก็เนื่องมาจากคนที่พระองค์จะไปแสดงธรรมนั้น เป็นผู้มีจิตใจที่เชื่อในฤทธิ์เดชความศักดิ์สิทธิ์ของผู้มีฤทธิ์ กลัวผู้มีฤทธิ์จะมาทำร้ายเบียดเบียนตน เรื่องปาฏิหาริย์นี้ สมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เชตวันมหาวิหาร ได้ตรัสไว้ ๓ ประการ คือ (๑) อิทธิปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์คือฤทธิ์ (๒) อาเทสนาปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์คือการดักใจ กล่าวคือรอบรู้กระบวนการของจิตจนสามารถกำหนดอาการของจิตที่เล็กน้อยแล้วบอกสภาพของจิต ความนึกคิด และอุปนิสัยได้ถูกต้อง (๓) อนุสาสนีปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์คือการพร่ำสอน[๕๕]

อย่างไรก็ตาม แม้พระพุทธเจ้าจะทรงใช้ฤทธิ์ในการสั่งสอน แต่พระองค์ก็ทรงใช้ฤทธิ์เป็นอุปกรณ์ในการชักนำคนผู้ศรัทธาในด้านฤทธิ์ให้หันกลับมาสู่สิ่งที่ประเสริฐกว่า และเมื่อคนเกิดความเลื่อมใสแล้ว ก็จะแสดงอนุสาสนีปาฏิหาริย์อันเป็นการสอนคนที่ให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น เป็นการสรุปท้ายทุกครั้ง ดังเรื่องอุรุเวลกัสสปะ[๕๖] หรือแม้แต่พระสาวกก็ใช้ฤทธิ์ก็เหมือนกัน ดังเรื่องพระชัมพุกะ แสดงฤทธิ์เหาะไปในอากาศถึง ๗ ครั้ง สูงประมาณ ๗ ลำต้นตาล เพื่อประกาศความที่ตนเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า[๕๗] หรือพระสังกิจจะแสดงฤทธิ์ปราบพวกโจร จนพวกโจรเห็นอานุภาพของท่านแล้วได้ยอมบวช ในที่สุด ได้บรรลุธรรม[๕๘]

---

[๕๔] องฺ. ติก. ๒๐/๑๒๖/๒๖๙-๒๗๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๕] องฺ.ติก. ๒๐/๖๑/๑๖๕-๑๖๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๖] วิ.ม. ๔/๔๕-๕๑/๔๐-๔๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๗] ธ.อ. ๓/๑๕๒. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๗.

[๕๘] ธ.อ. ๔/๑๑๐-๑๓๒. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๔๙๔.

วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น มีหลายแบบ แต่ที่น่าสังเกตคือ วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บ่อย ๆ นั้นมีหลายแบบด้วยกัน เช่น

๑. แบบสากัจฉา หรือการสนทนา เป็นวิธีที่ทรงใช้ในเมื่อผู้เข้าเฝ้า หรือทรงพบนั้นยังไม่ได้มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระศาสนา ยังไม่รู้ไม่เข้าใจหลักธรรม ในการสนทนา พระพุทธเจ้าจะทรงเป็นฝ่ายถามนำคู่สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจธรรมและความเลื่อมใสในที่สุด เช่น ปฐมปัจโจโรหณีสูตร[๕๙] การสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับพราหมณ์ชานุสโสณิ ถึงเรื่องวิธีการอาบน้ำลอยบาป ครั้นจบการสนทนาแล้ว ชานุสโสณิพราหมณ์ก็ประกาศตนเป็นอุบาสก

๒. แบบบรรยาย เป็นวิธีการที่ทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชนหรือพระสงฆ์จำนวนมากและบรรดาคนเหล่านั้นส่วนมาก เป็นผู้มีพื้นฐานความรู้ ความเข้าใจ กับมีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติม และหาความสงบสุขทางจิตใจ และวิธีการนี้พระพุทธเจ้าจะทรงใช้บรรยายแบบกว้าง ๆ เช่น ปฐมสัตตกสูตร ว่าด้วยธรรมที่ไม่เสื่อมของภิกษุ ๗ ประการ ซึ่งมีเรื่องอยู่ว่า สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ ได้ทรงแสดงถึงธรรมที่ภิกษุปฏิบัติแล้ว จะมีแต่ความเจริญฝ่ายเดียวไม่มีความเสื่อมเลย เรียกว่า อปริหานิยธรรม มี ๗ ประการคือ (๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ (๒) พร้อมเพรียงกันประชุม (๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่บัญญัติขึ้น (๔) เคารพภิกษุที่เป็นประธาน (๕) ไม่ลุอำนาจแก่ตัณหาที่เกิดขึ้น (๖) ยินดีในเสนาสนะป่า (๗) ระลึกถึงเพื่อนพรหมจารีผู้มีศีลที่ยังไม่มาก็ขอให้มา ที่มาแล้วก็ขอให้อยู่เป็นสุข[๖๐]

๓. แบบถามตอบปัญหา เป็นวิธีการที่ทรงใช้ในเมื่อผู้ที่มาถามปัญหามีความสงสัยข้องใจในข้อความต่าง ๆ โดยมากผู้ที่มาถามปัญหานั้น เป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น บางคนก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนาหรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน บางคนก็มาถามเพื่อทดลองภูมิหรือเพื่อข่มให้จน[๖๑] เช่น ธนัญชานิสูตร ว่าด้วยเรื่องนางธนัญชานิพราหมณี ผู้เป็นภรรยาของพราหมณ์ภารทวาชโคตร ซึ่งมีเรื่องอยู่ว่า วันหนึ่ง พราหมณ์ภารทวาชะเกิดไม่พอใจภรรยาที่กล่าวนอบน้อมพระพุทธเจ้าอยู่เสมอ จึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วถามคำถามว่า ฆ่าอะไรจึงจะมีความสุข พระพุทธเจ้า

---

[๕๙] องฺ.ทสก. ๒๔/๑๑๙/๑๙๐-๑๙๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๐] องฺ.สตฺตก. ๒๓/๒๓/๑๙-๒๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๑] องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๖๕/๑๙๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า**. (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ฟ จำกัด, ๒๕๓๐), หน้า ๔๓-๔๔.

ก็ทรงตอบว่า ฆ่าความโกรธเสียได้จึงมีความสุข ในที่สุด พราหมณ์ภารทวาชะก็ประกาศตนเป็นอุบาสก และได้บวชในพระพุทธศาสนา ภายหลังได้บรรลุพระอรหัตตผล[๖๒] หรือเรื่องเกสีสูตร ว่าด้วยเรื่องการตอบข้อสงสัยระหว่างพระพุทธเจ้ากับนายเกสี ถึงเรื่องวิธีการฝึกและการฆ่าม้า ในที่สุด นายเกสี ก็ประกาศตนเป็นอุบาสก[๖๓]

ในการถามตอบปัญหานั้น พระพุทธเจ้าทรงสอนให้พิจารณาดูลักษณะของปัญหาและวิธีการตอบปัญหาไว้ ๔ ประการ คือ

๑. เอกังสพยากรณียปัญหา ปัญหาที่ควรตอบโดยตรง

๒. ปฏิปุจฉาพยากรณียปัญหา ปัญหาที่ควรย้อนถามก่อนแล้วจึงตอบ

๓. วิภัชชพยากรณียปัญหา ปัญหาที่ควรจะต้องแยกแยะตอบ

๔. ฐปนียปัญหา ปัญหาที่ไม่ควรตอบ[๖๔]

จากรายละเอียดดังกล่าวมาเมื่อทราบถึงวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและวิธีการที่พระสาวกนำมาใช้ในประเด็นหลักโดยสังเขปแล้ว ต่อจากนี้ไป ผู้วิจัย จะได้กล่าวถึงวิธีการของพระมหาโมคคัลลานะ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตามวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ท่านใช้บ่อยซึ่งมีอยู่ ๔ ประการ คือ

๓.๒.๑ แบบการสนทนา

ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบสนทนานี้ พระมหาโมคคัลลานะได้ใช้วิธีการแบบเดียวกับพระพุทธเจ้า นั่นคือ การเริ่มต้นการสนทนาเป็นจุดสำคัญ การเริ่มต้นที่ดี มีส่วนช่วยในการเผยแผ่ให้สำเร็จเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ ยังสร้างบรรยากาศในการเผยแผ่ให้ราบรื่นอีกด้วย ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน ไม่ทำให้ผู้ฟังเกิดความตึงเครียดหรืออึดอัดแต่ประการใด และในการเผยแผ่ได้มุ่งไปที่เนื้อหาสาระอันก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่นำมาเผยแผ่ ไม่กระทบตนเองและผู้อื่น ไม่ยกตนข่มผู้อื่น ใช้ภาษาสุภาพนุ่มนวลตั้งใจสอน และเผยแผ่โดยเคารพ[๖๕] และการเผยแผ่คำสอนของท่านแต่ละครั้ง จะมีลักษณะลีลาการสอนดำเนินไป ๔ ประการ คือ

๑. อธิบายขยายความให้เห็นอย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง

---

[๖๒] สํ.ส. ๑๕/๑๘๗/๑๙๒-๑๙๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๓] องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๑๑๑/๑๒๘-๑๒๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๔] ที.ปา. ๑๑/๓๑๒/๒๐๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๔๒/๕๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๕] พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า. หน้า ๔๒.

๒. จูงใจให้เห็นจริงตามนั้น และนำไปปฏิบัติจนบรรลุตามวัตถุประสงค์

๓. เร้าใจให้แกล้วกล้า เกิดกำลังใจ ให้มีความพยายามขยันหมั่นเพียร

๔. ปลอบชโลมใจให้แช่มชื่นร่าเริง โดยมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ[๖๖] ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบสนทนาของพระมหาโมคคัลลานะ ซึ่งจะได้สรุปเนื้อหาสาระยกมากล่าวในที่นี้ โดยสังเขปเพียง ๓ สูตร เช่น

โมคคัลลานสูตร

ว่าด้วยโลกและการเกิด

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะอยู่ ณ กูฏาคารศาลา ได้กล่าวเนื้อความนี้กับวัจฉปริพาชกผู้ที่ถามท่านว่า โลกเที่ยงหรือ โลกไม่เที่ยงหรือ โลกมีที่สุดหรือ โลกไม่มีที่สุดหรือ ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกันหรือ ชีวะเป็นอย่างหนึ่งสรีระเป็นอย่างหนึ่งหรือ สัตว์ตายแล้วเกิดอีกหรือ สัตว์ตายแล้วไม่เกิดอีกหรือ สัตว์ตายแล้วเกิดอีกและไม่เกิดอีกหรือ สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดก็ไม่ใช่หรือ [๖๗]

พระมหาโมคคัลลานะได้ตอบว่า ปัญหาเหล่านี้ พระพุทธเจ้า ไม่ทรงพยากรณ์ และปริพาชกวัจฉโคตร ได้ถามท่านต่ออีกว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ปริพาชกผู้นับถือลัทธิอื่น จึงพยากรณ์ปัญหาเหล่านี้ และอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาเหล่านี้ พระมหาโมคคัลลานะได้ตอบคำถามของปริพาชกวัจฉโคตรถึงเหตุที่ทำให้ปริพาชกผู้นับถือลัทธิอื่นนอกจากพระพุทธศาสนาพยากรณ์อย่างนั้นว่า เพราะปริพาชกเหล่านั้น ยังยึดถือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ แต่ละอย่างว่า "นั่นเป็นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา" ส่วนพระพุทธเจ้า ไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาเหล่านั้น เพราะทรงพิจารณาเห็น ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ แต่ละอย่างว่า "นั่นไม่เป็นของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา"[๖๘]

มหาโมคคัลลานสูตร : ว่าด้วยปฏิปทาของพระมหาโมคคัลลานะ

สมัยหนึ่ง พระสารีบุตรเข้าไปหาพระมหาโมคคัลลานะถึงที่อยู่แล้วสนทนาธรรมโดยถามว่า จิตของท่าน หลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย ไม่ถือมั่นอุปาทาน เพราะ

---

[๖๖] ที.สี. ๙/๓๔๔/๑๙๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๗] สํ.สฬา. ๑๘/๔๑๖/๓๔๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๘] สํ.สฬา. ๑๘/๔๑๖/๓๔๓-๓๔๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

อาศัยปฏิปทาข้อไหน บรรดาปฏิปทา ๔ ข้อ คือ (๑) ทุกขาปฏิปทา ทันธาภิญญา (๒) ทุกขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา (๓) สุขาปฏิปทา ทันธาภิญญา (๔) สุขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา พระมหาโมคคัลลานะกล่าวตอบว่า จิตของผมหลุดพ้นแล้ว ไม่ถือมั่นอุปาทาน เพราะอาศัยปฏิปทาข้อที่ ๒ คือ ทุกขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา ข้อปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้เร็ว[๖๙]

ปฐมเทวจาริกสูตร : ว่าด้วยข้อปฏิบัติเป็นเหตุให้เข้าถึงสุคติ

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะพักอยู่ ณ เชตวันมหาวิหาร ได้เหาะไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แล้วสนทนาถึงข้อปฏิบัติเป็นเหตุให้เข้าถึงสุคติกับพวกเทวดาว่า การประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าว่า "แม้เพราะเหตุนี้ พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ฯลฯ เป็นพระพุทธเจ้า" เป็นความดีแล เพราะเหตุที่ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อตายไป ย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์ การประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม... ในพระสงฆ์... เป็นความดีแล เพราะเหตุที่ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อตายไปย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์ การประกอบด้วยศีลที่พระอริยะยินดี ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ด่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกตัณหาและทิฏฐิถูกต้อง เป็นไปเพื่อสมาธิ เป็นความดีแล เพราะเหตุที่ประกอบด้วยศีลที่พระอริยะยินดีแล้ว สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อตายไปย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เมื่อเทวดาทั้งหลายได้ฟังเนื้อความนั้นจบลง ได้กล่าวเนื้อความนี้ให้พระเถระฟังมีนัยเช่นเดียวกัน[๗๐]

๓.๒.๒ แบบบรรยาย

พระมหาโมคคัลลานะ ใช้วิธีการนี้เหมือนกับที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บรรยายแก่พุทธบริษัททั่วไปในการแสดงธรรม โดยที่ท่านได้ช่วยเหลือพระพุทธเจ้าในการอบรมสั่งสอนภิกษุสงฆ์และเทศนาสั่งสอนประชาชน โดยใช้วิธีการบรรยายให้เหมาะกับอัธยาศัยของผู้ฟังในที่ประชุมนั้น ๆ หรือในบางครั้ง ก็เรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว บรรยาย

---

[๖๙] องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๑๖๗/๑๗๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

... ในอรรถกถา อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต กล่าวว่า มรรค ๓ เบื้องต่ำ คือ โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค และอนาคามิมรรคของพระมหาโมคคัลลานะจัดเป็น สุขาปฏิปทา ทันธาภิญญา ปฏิบัติง่าย แต่รู้ช้า ส่วนอรหัตตมรรค จัดเป็น ทุกขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้เร็ว (องฺ.จตุกฺก.อ. ๒/ ๑๖๗/๒๗๐. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๔)

[๗๐] สํ.ม. ๑๙/๑๐๑๔-๑๐๑๕/๓๑๖-๓๑๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ธรรมให้ฟัง ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบบรรยายของพระมหาโมคคัลลานะ ซึ่งจะได้สรุปเนื้อหาสาระ ยกมากล่าวในที่นี้โดยสังเขปเพียง ๒ สูตร เช่น

อวัสสุตปริยายสูตร : ว่าด้วยการบรรยายถึงผู้มีใจชุ่มด้วยกาม

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ เมื่อพระพุทธเจ้าก่อนที่จะเข้าบรรทม ก็เรียกท่านมาแล้วรับสั่งให้แสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย ท่านก็ได้บรรยายธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีใจชุ่มด้วยกามเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักษุแล้ว ย่อมน้อมใจไปในรูปอันน่ารัก ย่อมขัดเคืองในรูปอันไม่น่ารัก ไม่ตั้งกายคตาสติไว้ มีใจมีประมาณน้อยอยู่ และไม่รู้ชัดเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับไปไม่เหลือแห่งบาปอกุศลธรรม ที่บังเกิดขึ้นแล้วแก่เธอตามความเป็นจริง ฯลฯ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ รู้แจ้งธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ย่อมน้อมใจในธรรมารมณ์อันน่ารัก ย่อมขัดเคืองในธรรมารมณ์อันไม่น่ารัก ไม่เข้าไปตั้งกายคตาสติไว้ มีใจประมาณน้อยอยู่ และไม่รู้ชัดเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับไปไม่เหลือแห่งบาปอกุศลธรรม ที่เกิดขึ้นแล้วแก่เธอตามความเป็นจริง ภิกษุนี้เรียกว่า เป็นผู้มีใจชุ่มแล้วใน รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ อันจะพึงรู้แจ้งด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ถ้าแม้มารเข้าไปหาภิกษุนั้น ผู้มีปกติอยู่อย่างนั้นทางจักษุ มารย่อมได้ช่องได้เหตุ ฯลฯ ถ้าแม้มารเข้าไปหาภิกษุนั้น ผู้มีปกติอยู่อย่างนั้นทางใจ มารย่อมได้ช่องได้เหตุ

เรือนไม้อ้อก็ดี เรือนหญ้าก็ดี ซึ่งแห้งกรอบที่เขาสร้างไว้นอกฤดูฝน ถ้าแม้บุรุษมีคบหญ้าลุกโชนพึงเข้าไปใกล้เรือนไม้อ้อหรือเรือนหญ้านั้นทางทิศตะวันออก ไฟพึงได้ช่องได้เหตุ ถ้าแม้บุรุษมีคบหญ้าลุกโชนพึงเข้าไปใกล้เรือนไม้อ้อหรือเรือนหญ้าทางทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศเบื้องต่ำ ทิศเบื้องบน ไฟพึงได้ช่องได้เหตุ ถ้าแม้บุรุษนั้นมีคบหญ้าลุกโชน พึงเข้าไปใกล้เรือนไม้อ้อหรือเรือนหญ้านั้น แต่ทิศใดทิศหนึ่ง ไฟพึงได้ช่องได้เหตุ แม้ฉันใด ถ้าแม้มารเข้าไปหาภิกษุนั้นผู้มีปกติอยู่อย่างนั้นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ มารพึงได้ช่องได้เหตุ ฉันนั้น

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย รูปครอบงำภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนั้น ภิกษุไม่ครอบงำรูป เสียงครอบงำภิกษุ ภิกษุไม่ครอบงำเสียง กลิ่นครอบงำภิกษุ ภิกษุไม่ครอบงำกลิ่น รสครอบงำภิกษุ ภิกษุไม่ครอบงำรส โผฏฐัพพะครอบงำภิกษุ ภิกษุไม่ครอบงำโผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ครอบงำภิกษุ ภิกษุไม่ครอบงำธรรมารมณ์ ภิกษุนี้เรียกว่าเป็นผู้ถูกรูปกลิ่นเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะธรรมารมณ์ครอบงำ ไม่ครอบงำรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะ

ธรรมารมณ์ ธรรมทั้งหลายที่เป็นบาปอกุศลมีความเศร้าหมอง ให้เกิดในภพใหม่ มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติชราและมรณะต่อไปครอบงำภิกษุนั้นได้ แต่เธอครอบงำธรรมเหล่านั้นไม่ได้ ภิกษุผู้มีใจชุ่มแล้วด้วยกามเป็นอย่างนี้แล"[๗๑]

โกลิตสูตร : ว่าด้วยอาการดุษณีอันเป็นอริยะ

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะ อยู่ ณ เชตวันมหาวิหารได้บรรยายถึงอาการดุษณีอันเป็นอริยะแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะวิตกวิจารระงับไปก่อนแล้ว จึงบรรลุทุติยฌานที่มีความที่จิตผ่องใสในภายใน มีภาวะที่ธรรมเป็นเอกผุดขึ้น อันไม่มีวิตกไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ นี้เรียกว่า อาการดุษณีอันเป็นอริยะ และเรานั้น เพราะวิตกวิจารระงับไปก่อนแล้ว จึงบรรลุทุติยฌาน ที่มีจิตผ่องใสในภายใน มีภาวะที่ธรรมเป็นเอกผุดขึ้น อันไม่มีวิตกไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุข อันเกิดจากสมาธิอยู่ เมื่อเรานั้น อยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ สัญญามนสิการอันเกิดร่วมกับวิตก ย่อมฟุ้งขึ้น

ทีนั้น พระพุทธเจ้าได้เตือนเราว่า โมคคัลลานะ เธออย่าได้ประมาทอาการดุษณีอันเป็นอริยะ เธอจงสำรวมตั้งใจในอาการดุษณีอันเป็นอริยะ จงทำจิตให้เป็นธรรมเอกผุดขึ้นในอาการดุษณีอันเป็นอริยะ จงตั้งจิตไว้มั่นในอาการดุษณีอันเป็นอริยะ ต่อมาเรานั้น เพราะวิตกวิจารระงับไปก่อนแล้ว จึงบรรลุทุติยฌาน ที่มีความผ่องใสแห่งใจในภายใน มีภาวะที่ธรรมเป็นเอกผุดขึ้น อันไม่มีวิตกไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ ก็บุคคลเมื่อว่ากล่าวโดยชอบหมายถึงบุคคลใดพึงกล่าวว่า สาวกผู้อันพระพุทธเจ้าทรงอนุเคราะห์แล้ว บรรลุความรู้อันยิ่งใหญ่ บุคคลเมื่อว่ากล่าวโดยชอบพึงกล่าวหมายถึงเรานั้นว่า สาวกผู้อันพระพุทธเจ้าทรงอนุเคราะห์แล้ว ได้บรรลุความรู้อันยิ่งใหญ่"[๗๒]

๓.๒.๓ แบบถามตอบปัญหา

การถามตอบปัญหานี้ พระมหาโมคคัลลานะจะใช้ในเมื่อผู้มาถามปัญหานั้น มีความสงสัยข้องใจในปัญหาต่าง ๆ ส่วนมากผู้ที่มาถามปัญหานั้น มักเป็นผู้ที่นับถือลัทธิ

---

[๗๑] สํ.สฬา. ๑๘/๑๔๓/๑๗๑-๑๗๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ขุ.ขุ. ๓๐/๑๔๙/๒๙๙-๓๐๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

... เนื้อความตอนนี้ ในขุททกนิกาย จูฬนิทเทส เป็นเพียงเนื้อความย่อยในขัคควิสาณสูตรเท่านั้น ไม่ได้จัดเป็นสูตรเดียวไว้เหมือนกับในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค แต่ประการใด

[๗๒] สํ.นิ. ๑๖/๒๓๕/๒๕๙-๒๖๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ศาสนาอื่น บางคนมาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนา หรือเทียบเคียงกับคำสอนของตน บางคนมาถามเพื่อทดลองภูมิหรือเพื่อข่มให้จน แต่ในบางครั้ง ท่านก็เป็นผู้ถามนำคู่สนทนาเพื่อให้การสนทนาดำเนินต่อไป หรือเพื่ออนุเคราะห์เหล่าชนที่เข้ามาสนทนา ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบถามตอบปัญหาของพระมหาโมคคัลลานะ ซึ่งจะได้สรุปเนื้อหาสาระ ยกมากล่าวในที่นี้โดยสังเขปเพียง ๓ สูตร เช่น

อุจฉุเปตวัตถุ : ว่าด้วยการแก้กรรมให้แก่อุจฉุเปรต

สมัยหนึ่ง อุจฉุเปรต เข้าไปหาพระมหาโมคคัลลานะแล้วกล่าวเรื่องนี้เชิงถามว่า ไร่อ้อยแปลงใหญ่นี้เกิดมีแก่ข้าพเจ้า เป็นผลบุญมิใช่น้อย ข้าพเจ้ากินอ้อยนั้นไม่ได้ ท่านผู้เจริญ นิมนต์ท่านบอกด้วยเถิดว่า นี้เป็นผลของกรรมอะไร ข้าพเจ้าเดือดร้อน อยากกินอ้อย พยายามตะเกียกตะกาย ทนทุกข์จะกินสักหน่อยหนึ่งก็สิ้นเรี่ยวแรง พร่ำเพ้ออยู่ นี้เป็นผลของกรรมอะไร ข้าพเจ้าหมดแรง ซวนเซล้มลงดิ้นเร่า ๆ อยู่บนพื้นดิน เหมือนปลาดิ้นรนอยู่บนบกที่ร้อนจัด และเมื่อข้าพเจ้าร้องไห้อยู่ สัตว์ทั้งหลายก็พากันมากินน้ำตาของข้าพเจ้า ท่านผู้เจริญ นี้ เป็นผลกรรมอะไร ข้าพเจ้า ทั้งเหนื่อย ทั้งหิว ปากคอแห้งผาก ไม่ประสบความสุขสำราญ อย่างไรหนอ ข้าพเจ้าจึงจะกินอ้อยได้

พระมหาโมคคัลลานะ กล่าวว่า เมื่อชาติก่อน ท่านเกิดเป็นมนุษย์ได้ทำกรรมไว้ด้วยตนเอง เราจะบอกให้ท่านเข้าใจ ท่านเดินกินอ้อยไป บุรุษคนหนึ่งเดินตามหลังท่าน และเขาหวังจะกินอ้อยจึงขอท่าน ท่านมิได้พูดอะไรแก่เขาและเขาก็วิงวอนท่านผู้ไม่พูด จึงได้กล่าวกับท่านว่า ขอท่านให้อ้อยแก่ผมบ้าง ท่านได้ยื่นอ้อยให้แก่บุรุษนั้นข้างหลัง นี้เป็นผลของกรรมนั้นแล ขอเชิญท่านหันหลังไปหยิบเอา ครั้นรับแล้ว เชิญกินอ้อยนั้นตามต้องการเถิด เพราะเหตุนั้นแล ท่านจักเป็นผู้ดีใจ ร่าเริง เบิกบานและบันเทิงใจ เปรตนั้นได้หันหลังไปหยิบอ้อยนั้นแล้วกินตามความต้องการ ครั้นแล้วจึงดีใจ ร่าเริง เบิกบาน และบันเทิงใจ[๗๓]

ติสสพรหมสูตร : ว่าด้วยพรหมผู้รู้จักพระอรหันต์

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะได้เหาะขึ้นไปยังพรหมโลกถามเรื่องนี้กับติสสพรหมว่า เทวดาเหล่าไหน มีญาณหยั่งรู้ในบุคคลผู้ยังมีอุปาทานขันธ์เหลือว่ายังมีอุปาทานขันธ์เหลือ หรือในบุคคลผู้ไม่มีอุปาทานขันธ์เหลือว่าไม่มีอุปาทานขันธ์เหลือ เมื่อ

---

[๗๓] ขุ.เปต. ๒๖/๗๓๗-๗๔๕/๒๔๗-๒๔๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

ติสสพรหมตอบว่า เทวดาชั้นพรหมย่อมรู้เรื่องนี้ดี จึงถามต่อว่า เทวดาชั้นพรหมทั้งหมดหรือที่รู้เรื่องนี้ดี เมื่อติสสพรหมตอบว่า ไม่ใช่ทั้งหมด จึงถามต่อว่า เทวดาชั้นพรหมเหล่าไหนที่รู้เรื่องนี้ดี ติสสพรหม จึงตอบว่า เทวดาชั้นพรหม ผู้ยินดีด้วยอายุ วรรณะ สุข ยศ และความเป็นอธิบดีอันเป็นของพรหม แต่ไม่รู้ชัดตามความเป็นจริง ซึ่งอุบายเป็นเครื่องสลัดออกไปอย่างยิ่งแห่งอายุเป็นต้นนั้น ไม่มีญาณหยั่งรู้เรื่องนี้ ส่วนเทวดาชั้นพรหม ผู้ไม่ยินดีด้วยอายุ วรรณะ สุข ยศ และความเป็นอธิบดีอันเป็นของพรหม และรู้ชัดตามความเป็นจริง ซึ่งเป็นอุบายเป็นเครื่องสลัดออกไปอย่างยิ่งแห่งอายุเป็นต้นนั้น ย่อมมีญาณหยั่งรู้เรื่องนี้[๗๔]

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นอุภโตภาควิมุตก็ดี เป็นปัญญาวิมุตก็ดี เป็นกายสักขีก็ดี เป็นทิฏฐิปัตตะก็ดี เป็นสัทธาวิมุตก็ดี เป็นธัมมานุสารีก็ดี เทวดาเหล่านั้น ย่อมรู้ภิกษุนั้น ๆ อย่างนี้ว่า ท่านรูปนี้ ๆ เป็นอุภโตภาควิมุต ปัญญาวิมุต กายของท่านจักตั้งอยู่เพียงใด พวกเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จักเห็นท่านเพียงนั้น เพราะดับขันธ์ไป เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายจักไม่เห็นท่าน เทวดาเหล่านั้น ย่อมมีญาณหยั่งรู้เรื่องนี้ได้ อย่างนี้ว่า ท่านรูปนี้ เป็นกายสักขี เป็นทิฏฐิปัตตะ เป็นสัทธาวิมุต เป็นธัมมานุสารี แม้ไฉน ท่านผู้นี้อาศัยเสนาสนะสมควร คบกัลยาณมิตร เจริญอินทรีย์ พึงทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ยอดเยี่ยม ที่เหล่ากุลบุตรออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน เทวดาเหล่านั้น ย่อมมีญาณหยั่งรู้อย่างนี้ในบุคคลผู้มีอุปาทานขันธ์เหลือว่ามีอุปาทานขันธ์เหลือ หรือในบุคคลผู้ไม่มีอุปาทานขันธ์เหลือว่าไม่มีอุปาทานขันธ์เหลือ พระมหาโมคคัลลานะชื่นชมธรรมภาษิตของติสสพรหมแล้ว เหาะกลับมาจากพรหมโลก[๗๕]

คูถขาทกเปตวัตถุ : ว่าด้วยเปรตกินคูถ

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะ ได้ถามเปรตตนหนึ่งว่า ท่านเป็นใครหนอโผล่ขึ้นมาจากหลุมคูถ ยืนเศร้าสร้อยอยู่ ท่านคงทำกรรมชั่วไว้ จะร้องครวญครางอื้ออึงไปทำไมเล่า เปรตตอบว่า พระคุณเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าเป็นเปรตตกยากเกิดในยมโลก เพราะทำกรรมชั่วไว้ จึงต้องจากโลกนี้ไปยังเปตโลก พระมหาโมคคัลลานะถามต่ออีกว่า ท่านได้ทำกรรมชั่วทางกายวาจาใจอะไรไว้หรือ เพราะผลกรรมอะไร ท่านจึงได้รับทุกข์เช่นนี้ เปรตตอบว่า ภิกษุรูปหนึ่งอยู่ประจำในวัดของข้าพเจ้า เป็นผู้ริษยา ตระหนี่ตระกูล ผูก

---

[๗๔] องฺ.สตฺตก. ๒๓/๕๖/๖๑-๖๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๗๕] องฺ. สตฺตก. ๒๓/๕๖/๖๓-๖๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ขาดในเรือนของข้าพเจ้า มีใจกระด้าง มักด่าว่าภิกษุอาคันตุกะทั้งหลาย ข้าพเจ้าเชื่อคำของภิกษุนั้น ได้ด่าว่าภิกษุทั้งหลาย เพราะผลกรรมนั้น ข้าพเจ้าจึงต้องจากโลกนี้ไปยังเปตโลก พระมหาโมคคัลลานะก็ถามต่ออีกว่า ภิกษุ ผู้คุ้นเคยกับตระกูลของท่าน ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม มีปัญญาทราม มรณภาพแล้วไปสู่คติไหนหนอ เปรตก็ตอบว่า ข้าพเจ้าอยู่บนศีรษะของเปรตผู้เคยเป็นภิกษุผู้ทำกรรมชั่วนั้นแล และภิกษุนั้นไปเกิดเป็นเปรตผู้คอยปรนนิบัติข้าพเจ้าเอง พระคุณเจ้าผู้เจริญ ชนเหล่าอื่นถ่ายสิ่งใดลงไป สิ่งนั้นเป็นอาหารของข้าพเจ้า และข้าพเจ้าถ่ายสิ่งใดลงไป เปรตซึ่งเคยเป็นภิกษุนั้น อาศัยสิ่งนั้นเป็นอยู่"[๗๖]

๓.๒.๔ แบบการใช้ฤทธิ์

วิธีการใช้ฤทธิ์นี้แม้พระพุทธเจ้าก็ทรงเคยใช้หลายครั้ง เช่น เรื่องการทรมานพญานาคในบริเวณกองทรายให้อุรุเวลกัสสปะเห็น[๗๗] แต่ก็ทรงใช้ฤทธิ์เป็นเพียงอุปกรณ์ในการชักนำคนให้เข้ามาสู่สิ่งที่ดีกว่า แล้วได้แสดงธรรมในตอนท้าย แม้พระมหาโมคคัลลานะก็เช่นเดียวกัน ก็ใช้ฤทธิ์นี้เพื่อเป็นการดึงความสนใจของคนที่มีความสนใจเรื่องปาฏิหาริย์ เพื่อเป็นการเตรียมคนให้มีภาวะที่เหมาะสม ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะแสดงธรรม หรือแสดงธรรมแก่คนเหล่านั้นด้วยตนเอง โดยเพียงใช้ฤทธิ์เป็นอุปกรณ์ในการดึงดูดความสนใจคนเหล่านั้น หรือบางครั้งใช้ฤทธิ์ในการหาเหตุผลมาสนับสนุนเรื่องการประกาศหลักกรรม ดังจะเห็นได้จากตัวอย่าง ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบการใช้ฤทธิ์ ของพระมหาโมคคัลลานะ ซึ่งจะได้สรุปเนื้อหาสาระ ยกมากล่าวในที่นี้เพียง ๔ เรื่องเช่น

อัคคิทัตตปุโรหิตวัตถุ : ว่าด้วยการใช้ฤทธิ์ปราบเจ้าลัทธิอัคคิทัตตะ

หลังที่พระพุทธเจ้าเห็นอุปนิสัยแห่งการบรรลุธรรมของเจ้าลัทธิอัคคิทัตตะพร้อมกับบริวาร จึงส่งพระมหาโมคคัลลานะไปเพื่อเตรียมคนให้มีความพร้อมก่อนที่พระองค์จะไปแสดงธรรมโปรดแก่คนเหล่านั้น เมื่อพระเถระไปถึงแล้ว ได้ใช้ฤทธิ์บันดาลให้ฝนตก และใช้ฤทธิ์มีประการ ต่าง ๆ ปราบนาคชื่ออหิฉัตตะจนยอมสยบ ให้ประจักษ์แก่สายตาของอัคคิทัตตะพร้อมกับบริวาร จนคนเหล่านั้นเกิดความยอมรับในความสามารถ[๗๘]

---

[๗๖] ขุ.เปต. ๒๖/๗๖๖-๗๗๓/๒๕๐-๒๕๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๗๗] วิ.ม. ๔/๓๗-๓๙/๓๒-๓๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๗๘] ธ.อ. ๖/๑๐๕-๑๑๑. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๙.

... โปรดดูเนื้อความเต็มในบทที่ ๒

นันโทปนันทนาคทมนกถา : ว่าด้วยปราบนันโทปนันทนาคราช

หลังจากที่พระพุทธเจ้าเห็นอุปนิสัยแห่งสรณคมน์ของนันโทปนันทนาคราชแล้ว ได้เสด็จไปยังที่อยู่ของนันโทปนันทนาคราช พร้อมกับพระเถระทั้งหลาย แล้วให้พระมหาโมคคัลลานะแสดงฤทธิ์ปราบนันโทปนันทนาคราช พระเถระรับสนองพระดำรัสแล้วก็ได้ใช้ฤทธิ์มีประการต่าง ๆ ถึง ๙ วิธี เข้าต่อสู้กับนันโทปนันทนาคราช จนนันโทปนันทนาคราชยอมแพ้ต่อพระเถระ[๘๙]

นอกจากนี้ยังมีเรื่องการใช้ฤทธิ์อีกมากมายที่พระมหาโมคคัลลานะ เหาะขึ้นไปยังเทวโลกแล้วสนทนาถึงบุญกุศลที่เคยกระทำไว้กับเทพบุตรเทพธิดา เช่น

ปฐมอคาริยวิมาน : ว่าด้วยปฐมอคาริยวิมาน

พระมหาโมคคัลลานะถามเทพบุตรตนหนึ่งว่า สวนจิตรลดาเป็นสวนประเสริฐชั้นดีเยี่ยมของทวยเทพชั้นดาวดึงส์ ส่องแสงสว่างไสวฉันใด วิมานของท่านนี้ก็มีอุปมาฉันนั้น ส่องแสงสว่างไสวอยู่ในอากาศ ท่านบรรลุเทวฤทธิ์มีอานุภาพมาก สมัยที่ท่านเกิดเป็นมนุษย์ได้กระทำบุญอะไรไว้ เพราะบุญอะไร ท่านจึงมีอานุภาพรุ่งเรืองและมีรัศมีกายสว่างไสวทั่วทุกทิศอย่างนี้

เทพบุตรนั้นดีใจที่ถูกถาม จึงตอบปัญหาผลกรรมไปตามที่พระเถระถามว่า ข้าพเจ้าและภรรยาเมื่อยังครองเรือนอยู่ในมนุษยโลก ได้เป็นดังอู่ข้าวอู่น้ำ มีจิตเลื่อมใสได้ถวายข้าวและน้ำเป็นทานอย่างไพบูลย์ โดยเคารพ เพราะบุญนั้น ข้าพเจ้าจึงมีผิวพรรณงามเช่นนี้ ฯลฯ และมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้[๙๐]

หรือเรื่องการใช้ฤทธิ์ที่พระมหาโมคคัลลานะ เหาะไปยังยมโลกแล้วสนทนากับสัตว์ผู้เกิดในยมโลกถึงบาปกรรมที่เคยกระทำไว้อันเป็นเหตุให้ได้รับความทุกข์ทรมาน ซึ่งจะได้นำมากล่าวในที่นี้เช่นดังเรื่อง

คณเปตวัตถุ : เรื่องหมู่เปรต

พระมหาโมคคัลลานะ ถามเปรตทั้งหลายว่า พวกท่านเปลือยกาย มีร่างกายผอม มีผิวพรรณและรูปร่างน่าเกลียดน่ากลัว ซูบผอม มีร่างกายสะพรั่งไปด้วยเส้นเอ็น มี

---

[๘๙] ขุ.เถร.อ.๒/๔๐๐/๕๕๕-๕๕๖.ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓; ขุ.อป.อ. ๑/๓๙๙/๒๙๘-๓๐๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔; วิสุทธิ. ๒/๓๐-๓๓. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

... โปรดดูเนื้อความเต็มในตอนต้นของบทนี้

[๙๐] ขุ.วิ. ๒๖/๑๐๔๘-๑๐๕๒/๑๑๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ซี่โครงผุดขึ้น ท่านผู้นิรทุกข์ พวกท่านเปลือยกาย เป็นใครกันหนอ เมื่อเปรตทั้งหลายตอบว่า พระคุณเจ้าผู้เจริญ พวกข้าพเจ้าเป็นเปรตตกยาก เกิดในยมโลก เพราะทำกรรมชั่วไว้ จึงต้องจากโลกนี้ไปยังเปตโลก ก็ถามต่ออีกว่า พวกท่านได้ทำกรรมชั่วทางกาย วาจาและใจอะไรไว้ เพราะผลกรรมอะไร ท่านทั้งหลายจึงต้องจากโลกนี้ไปยังเปตโลก

พวกเปรตตอบว่า เมื่อสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้เป็นเหมือนท่าน้ำ ซึ่งไม่มีใครหวงห้าม พวกข้าพเจ้า มีความตระหนี่ จึงเก็บทรัพย์เพียงครึ่งมาสกไว้ เมื่อไทยธรรมมีอยู่ ก็ไม่ได้ทำที่พึ่งแก่ตนให้ทาน พวกข้าพเจ้ากระหายน้ำ จึงเข้าไปใกล้แม่น้ำ แม่น้ำกลับกลายเป็นว่างเปล่าไป ในเวลาร้อน พวกข้าพเจ้าเข้าไปใกล้ร่มไม้ ร่มไม้กลับกลายเป็นแดดไป ทั้งลมก็ร้อนเหมือนไฟ พัดพุ่งเผาพวกข้าพเจ้าไป พวกข้าพเจ้าหิวโหย อยากอาหารพากันเดินทางหลายโยชน์ ก็ไม่ได้อาหารเลย หงายกลิ้งไป บางครั้งก็ล้มคว่ำ หน้าอกและศีรษะก็กระทบกัน พวกข้าพเจ้าช่างมีบุญน้อยเสียจริงหนอ พระคุณเจ้าผู้เจริญ พวกข้าพเจ้าควรจะเสวยทุกข์ มีความกระหายเป็นต้นนี้ และทุกข์อย่างอื่นที่หนักกว่านั้น เพราะเมื่อไทยธรรมมีอยู่ ก็ไม่ได้ทำที่พึ่งแก่ตน ให้ทาน และพวกข้าพเจ้านั้น จากเปตโลกนี้ไปแล้วได้กำเนิดเป็นมนุษย์ จักเป็นคนเอื้อเฟื้อ สมบูรณ์ด้วยศีล และทำกุศลให้มากแน่แท้[๗๗]

จากการศึกษาในรายละเอียดต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้ ชี้ให้เห็นว่า พระมหาโมคคัลลานะได้ใช้วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบของการสนทนา แบบบรรยาย แบบถามตอบปัญหา และแบบการใช้ฤทธิ์ดังกล่าวมาแล้ว อนึ่ง วิธีแบบการใช้ฤทธิ์ เป็นวิธีการขั้นสุดท้ายในอันที่จะกำจัดผู้ที่เป็นมิจฉาทิฏฐิบุคคลอย่างแรงกล้าให้กลับได้สติสัมปชัญญะหันมาเป็นสัมมาทิฏฐิบุคคล ตลอดถึงการใช้ฤทธิ์เพื่อส่งข่าวสารให้รู้ทั่วถึงกันทั้งในทุคติภูมิและสุคติภูมิ เพื่อให้มวลมนุษย์ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท หมั่นบำเพ็ญบุญกุศล มีการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา มีความตระหนักแจ่มชัด มีความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรมว่า บุญบาปมีจริง นรกสวรรค์มีจริง ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ฉะนั้น วิธีการใช้ฤทธิ์ดังกล่าวมานี้จึงเป็นส่วนประกอบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จนสามารถชักนำคนให้มาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก และนับว่าเป็นวิธีการหนึ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระมหาโมคคัลลานะ แม้พระพุทธเจ้าและพระสาวกบางรูปก็เคยใช้วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบวิธีการใช้ฤทธิ์นี้เช่นเดียวกัน

---

[๗๗] ขุ.เปต. ๒๖/๗๔๒-๗๕๒/๒๕๒-๒๕๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

บทที่ ๔

ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหาโมคคัลลานะกับบุคคลต่าง ๆ

พระมหาโมคคัลลานะ เป็นพระเถระรูปหนึ่งที่มีส่วนช่วยพระพุทธเจ้าในการประกาศพระศาสนา มีผลต่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ ท่านมีความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ นับตั้งแต่พระพุทธเจ้า ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา บุคคลทั่วไปที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา ตลอดถึงอมนุษย์ ซึ่งพอจะแยกเป็นหัวข้อศึกษาได้ตามลำดับดังต่อไปนี้

๔.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหาโมคคัลลานะกับพระพุทธเจ้า

พระมหาโมคคัลลานะ เป็นพระสาวกรูปหนึ่งในจำนวนภิกษุชาวกรุงราชคฤห์ที่ออกบวชคราวที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกรุ่นแรกไปประกาศพระพุทธศาสนา แม้พระพุทธเจ้า ก็เสด็จไปกรุงราชคฤห์ประกาศพระศาสนา เพื่อโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง พระเจ้าพิมพิสารผู้ปกครองเมือง พระมหาโมคคัลลานะ ได้ออกบวชในครั้งนี้ ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงมีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า ในฐานะ ๓ ประการ คือ

๔.๑.๑ เป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้าย

พระมหาโมคคัลลานะเมื่อเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว เพื่อนพรหมจารีทั้งหลายเรียกท่านว่า พระโมคคัลลานะ ต่อมา เรียกว่า พระมหาโมคคัลลานะ เพราะมีคุณมาก แต่ถ้าจะนับโดยความสัมพันธ์โดยเชื้อชาติแล้ว ท่านไม่ได้เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าโดยทางวงศ์ตระกูลเครือญาติสาโลหิตแต่ประการใด แต่เมื่อบรรพชาอุปสมบทแล้วไม่นานได้รับการแต่งตั้งจากพระพุทธเจ้าให้เป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้ายผู้มีฤทธิ์มาก คู่กับพระสารีบุตรผู้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาผู้มีปัญญามาก

พระมหาโมคคัลลานะ เมื่อได้รับหน้าที่พระอัครสาวกเบื้องซ้าย และดำรงตำแหน่งเป็นเอตทัคคะด้านมีฤทธิ์แล้ว ตั้งใจรับงานของพระพุทธเจ้าด้วยความเคารพและปฏิบัติจนสุดความสามารถ สมกับได้รับตำแหน่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้าย เช่น

พระมหาโมคคัลลานะ เป็นผู้มีบทบาทในการนำภิกษุสงฆ์ผู้มีความเข้าใจผิดไม่รู้ชัดแจ่มแจ้งในธรรมวินัย เพราะเหตุแห่งการยุยงของผู้ไม่ประสงค์ดีให้หันหน้ามาสามัคคีกันเหมือนเดิม เช่น พระเทวทัตพร้อมกับพระโกกาลิกะ พาภิกษุวัชชีบุตร ๕๐๐ รูป ผู้ไม่เข้าใจธรรมวินัยดีพอและบวชใหม่ แยกออกจากพระพุทธเจ้าไปอยู่ที่คยาสีส

ประเทศ พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว จึงสั่งพระมหาโมคคัลลานะพร้อมพระสารีบุตรไปเพื่อเกลี้ยกล่อมให้ภิกษุวัชชีบุตรเข้าใจแล้วนำกลับมายังสำนักของพระองค์ เมื่อไปถึงแล้ว พระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวสอนภิกษุวัชชีบุตรด้วยอิทธิปาฏิหาริย์และพระสารีบุตรได้กล่าวสอนด้วยอนุสาสนีปาฏิหาริย์ จนภิกษุวัชชีบุตรเหล่านั้นเข้าใจแล้ว นำภิกษุเหล่านั้นกลับสู่สำนักของพระพุทธเจ้าได้เป็นผลสำเร็จ[๑] ซึ่งถือเป็นความสำเร็จของท่านที่ทำให้ภิกษุสงฆ์ผู้เข้าใจผิด เกิดความรู้ความเข้าใจและมีความสามัคคีกันสืบไป

ทุติยคิลานสูตร : ว่าด้วยผู้เป็นไข้หายด้วยโพชฌงค์ ๗

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ เกิดอาพาธไม่สบายเป็นไข้หนัก และเมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบข่าว เสด็จไปเยี่ยมท่านถึงที่อยู่แล้วตรัสว่า โมคคัลลานะ เธอพออดทนได้ไหม พอยังอัตภาพให้เป็นไปได้ไหม ทุกขเวทนาคลายลงไม่กำเริบหรือ ความทุเลาปรากฏความกำเริบไม่ปรากฏหรือ พระมหาโมคคัลลานะ กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์อดทนแทบไม่ได้ ยังอัตภาพให้เป็นไปแทบไม่ได้ ทุกขเวทนาของข้าพระองค์กำเริบหนักขึ้นยังไม่ทุเลา ความกำเริบปรากฏ ความทุเลาไม่ปรากฏเลย

พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้นึกถึงโพชฌงค์ ๗ ว่า โมคคัลลานะ โพชฌงค์ ๗ ประการนี้ ตถาคตกล่าวไว้ชอบแล้ว ที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน[๒] โพชฌงค์ ๗ ประการ อะไรบ้าง คือ (๑) สติสัมโพชฌงค์ (๒) ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ (๓) วีริยสัมโพชฌงค์ (๔) ปีติสัมโพชฌงค์ (๕) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ (๖) สมาธิสัมโพชฌงค์ (๗) อุเบกขาสัมโพชฌงค์[๓] โมคคัลลานะ สติสัมโพชฌงค์ ตถาคตกล่าวไว้ชอบแล้ว ที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ฯลฯ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ตถาคตกล่าวไว้ชอบแล้ว ที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

โมคคัลลานะ โพชฌงค์ ๗ ประการนี้แล ตถาคตกล่าวไว้ชอบแล้ว ที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน พระมหาโมคคัล

---

[๑] วิ.จู. ๗/๓๔๔-๓๔๕/๑๔๐-๑๔๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; ธ.อ. ๑/๑๓๓. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๑.

[๒] สํ.ม. ๑๙/๑๙๖/๗๒-๗๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓] สํ.ม. ๑๙/๑๙๕/๖๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ลานะจึงกราบทูลต่อพระพุทธเจ้าว่า โพชฌงค์ ดีนัก ๆ พระพุทธเจ้าข้าแล้วมีใจเบิกบานชื่นชมภาษิตของพระพุทธเจ้าแล้วหายจากอาพาธนั้น ด้วยอาการดังกล่าวมานี้[๔]

กกุธเถรสูตร : ว่าด้วยศาสดา ๕ จำพวก

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะอยู่ ณ โฆสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี ได้ฟังเรื่องศาสดา ๕ จำพวก ที่พระพุทธเจ้าตรัสให้ฟังว่า โมคคัลลานะ ศาสดา ๕ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก คือ (๑) ศาสดาบางคนมีศีลไม่บริสุทธิ์ แต่ปฏิญญาว่ามีศีลบริสุทธิ์ (๒) ศาสดาบางคนมีอาชีวะไม่บริสุทธิ์ แต่ปฏิญญาว่ามีอาชีวะบริสุทธิ์ (๓) ศาสดาบางคนมีธรรมเทศนาไม่บริสุทธิ์ แต่ปฏิญญาว่ามีธรรมเทศนาบริสุทธิ์ (๔) ศาสดาบางคนมีไวยากรณ์ไม่บริสุทธิ์ แต่ปฏิญญาว่ามีไวยากรณ์บริสุทธิ์ (๕) ศาสดาบางคนมีญาณทัสสนะไม่บริสุทธิ์ แต่ปฏิญญาว่ามีญาณทัสสนะบริสุทธิ์ โมคคัลลานะ ศาสดา ๕ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก[๕]

ว่าด้วยการตอบพุทธปุจฉา

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ กรุงราชคฤห์ ภายหลังจากที่พระสาวกทั้งหลายขออาสาจักแสดงปาฏิหาริย์แข่งกับพวกเดียรถีย์ แต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาต และเมื่อพระมหาโมคคัลลานะขออาสาจักแสดงปาฏิหาริย์แข่งกับพวกเดียรถีย์เอง พระพุทธเจ้าก็ตรัสถามถึงวิธีการจักแสดงปาฏิหาริย์กับมหาโมคคัลลานะว่า เธอจะทำอย่างไร พระมหาโมคคัลลานะกราบทูลว่า ข้าพระองค์จะวางภูเขาสิเนรุไว้ที่ระหว่างฟันแล้วเคี้ยวกินภูเขานั้น ดุจเมล็ดผักกาด

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า จะทำอะไรอีก ก็กราบทูลว่า ข้าพระองค์จักม้วนแผ่นดินผืนใหญ่นี้ ดุจม้วนเสื่อลำแพน แล้วใส่ไว้ในระหว่างนิ้วมือ

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า จะทำอะไรอีก ก็กราบทูลว่า ข้าพระองค์ จะหมุนแผ่นดินใหญ่ให้เป็นเหมือนหมุนแป้นภาชนะดินของช่างหม้อแล้วให้มหาชนเคี้ยวกินโอชะของแผ่นดิน

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า จะทำอะไรอีก ก็กราบทูลต่อไปว่า ข้าพระองค์จักทำแผ่นดินไว้ในมือซ้าย และวางสัตว์ทั้งหลายไว้ในทวีปอื่น ๆ ด้วยมือขวา

---

[๔] สํ.ม. ๑๙/๑๙๖/๗๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕] องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๐๐/๑๑๔-๑๑๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า จักทำอะไรอีก ก็กราบทูลว่า ข้าพระองค์จักทำภูเขาสิเนรุให้เป็นด้ามร่ม ยกแผ่นดินใหญ่ขึ้นวางไว้บนภูเขาสิเนรุนั้น เอามืออีกข้างหนึ่งถือไว้ คล้ายภิกษุถือร่มแล้วเดินจงกรมไปในอากาศ พระพุทธเจ้าข้า

พระพุทธเจ้าตรัสรับรองคำกราบทูลการแสดงปาฏิหาริย์ของมหาโมคคัลลานะว่า โมคคัลลานะ เรารู้ถึงอานุภาพเห็นปานนี้ของเธอแล้ว[๖]

อีกเรื่องหนึ่ง สมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เมืองเวรัญชา และที่นี้มีภิกขาหารน้อย ประชาชนหาเลี้ยงชีพฝืดเคือง มีกระดูกคนตายขาวเกลื่อน ต้องมีสลากซื้ออาหาร ภิกษุสงฆ์จะยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยการถือบาตรแสวงหาก็ทำไม่ได้ง่าย สมัยนั้นมีพวกพ่อค้าม้าชาวอุตตราปถะ มีม้าประมาณ ๕๐๐ ตัว ได้เข้าพักแรมตลอดฤดูฝนในเมืองเวรัญชา พวกเขาได้ตกแต่งข้าวแดงสำหรับรูปละแล่งไว้ที่คอกม้า ในตอนเช้าภิกษุทั้งหลาย ครองอันตรวาสกถือบาตรจีวรเข้าไปบิณฑบาตในเมืองเวรัญชา เมื่อไม่ได้อาหารจึงเที่ยวไปบิณฑบาตที่บริเวณคอกม้า ส่วนพระอานนท์บดข้าวแดงแล่งหนึ่งที่ศิลาแล้วน้อมเข้าไปถวายแด่พระพุทธเจ้าและพระพุทธเจ้าก็เสวยอาหารที่บดนั้น

ต่อมา พระมหาโมคคัลลานะเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วกราบทูลว่า บัดนี้เมืองเวรัญชามีภิกษาหารน้อย ประชาชนหาเลี้ยงชีพฝืดเคือง มีกระดูกคนตายขาวเกลื่อนต้องมีสลากซื้ออาหาร ภิกษุสงฆ์จะยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยการถือบาตรแสวงหาทำไม่ได้ง่าย แต่พื้นภายใต้ของแผ่นดินใหญ่นี้ สมบูรณ์ มีรสอันโอชา เหมือนน้ำหวานแมลงผึ้งน้อย ไม่มีตัวอ่อน ฉะนั้น ข้าพระองค์จะพึงพลิกแผ่นดิน ภิกษุทั้งหลายจะได้ฉันง้วนดินพระพุทธเจ้าข้า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า โมคคัลลานะ สัตว์ผู้อาศัยบนแผ่นดิน เธอจะทำอย่างไรกับพวกเขา กราบทูลว่า ข้าพระองค์จักเนรมิตฝ่ามือข้างหนึ่ง ให้เป็นดุจแผ่นดินใหญ่ แล้วให้หมู่สัตว์ผู้อยู่บนแผ่นดินเหล่านั้นไปอยู่ในฝ่ามือนั้นแทน จักพลิกแผ่นดินด้วยฝ่ามืออีกข้างหนึ่ง เมื่อถูกพระพุทธเจ้าตรัสห้ามไม่อนุญาตให้พลิกแผ่นดิน ก็ทูลถามว่า ขอภิกษุสงฆ์พึงไปบิณฑบาตในอุตตรกุรุทวีปได้ไหม เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถามว่าภิกษุผู้ไม่มีฤทธิ์เล่า เธอจักทำอย่างไรกับภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า ข้าพระองค์สามารถพาภิกษุเหล่านั้นไปได้ทั้งหมด พระพุทธเจ้าข้า แต่พระพุทธเจ้าก็ตรัสห้ามไม่อนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ไปบิณฑบาตยังอุตตรกุรุทวีป[๗]

---

[๖] ธ.อ. ๖/๗๙. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๙.

[๗] วิ.มหา. ๑/๑๗/๘-๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

จากเรื่องนี้ แม้พระมหาโมคคัลลานะ จักยังไม่ได้แสดงฤทธิ์เลยก็ตาม แต่เป็นการยืนยันที่ท่านมีฤทธิ์มากจริง ๆ ซึ่งเป็นการตอบพุทธปุจฉา อันแสดงวิธีการที่จะแสดงปาฏิหาริย์ และเมื่อพระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาต ท่านก็ไม่ทำ ดังนั้น จึงสรุปว่า ท่านเป็นเถระที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน และเชื่อฟังคำสั่งสอนโดยเคารพ อันจัดเป็นคุณธรรมของท่านอีกข้อหนึ่ง ที่น่านำมาใช้เป็นแบบอย่างในปัจจุบัน

๔.๑.๒ เป็นพระธรรมเสนา

พระมหาโมคคัลลานะเป็นผู้ทำงานที่ดีที่สุด ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าได้พระนามว่าธรรมราชา จอมทัพธรรม พระสารีบุตรได้ชื่อว่าธรรมเสนาบดี[๘] นายทัพธรรม เหตุผลที่พระสารีบุตรได้ชื่อว่า ธรรมเสนาบดี น่าจะเป็นคำที่เลียนมาจากคำเรียกแม่ทัพ ดังเนื้อความที่ให้ความหมายตรงกันข้าม กองทัพที่กรีฑาไปทำการรบถึงที่ไหน ย่อมแผ่อนัตถทุกข์ถึงที่นั้น ส่วนกองทัพธรรมจาริกไปประกาศพระธรรมถึงที่ไหน ย่อมแผ่หิตสุขไปถึงที่นั้น[๙]

พระสาวกมีพระมหาโมคคัลลานะเป็นต้นได้ชื่อว่าธรรมเสนา[๑๐] กองทัพธรรม หรือกองทัพพระสงฆ์ผู้ประกาศพระศาสนา[๑๑] และในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระมหาโมคคัลลานะนับได้ว่าเป็นธรรมเสนาผู้มีบทบาทสำคัญยิ่ง เพราะเป็นผู้สามารถทำพุทธประสงค์หลายเรื่องให้สำเร็จได้ แม้บางเรื่องพระสาวกรูปอื่นมีพระรัฐบาล พระภัททิยะ พระราหุล ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นธรรมเสนาเหมือนกัน ขออนุญาตแสดงความจำนงว่าจะทำเรื่องนี้เอง เช่น เรื่องนันโทปนันทนาคราช แต่พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงอนุญาตโดยเหตุผลที่ว่า พระเถระเหล่านี้ไม่อาจที่จะเข้าจตุตถฌานได้ฉับพลัน ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงไม่ทรงอนุญาตพระเถระเหล่านี้[๑๒]

---

[๘] พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม. **การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.** (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙) หน้า ๕๔.

[๙] ม. กิตติสาโร. **แนะพุทธานุพุทธประวัติ.** (พระนคร: วัฒนาพานิช, ๒๔๙๕), หน้า ๙๐.

[๑๐] พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม. **การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.** หน้า ๕๔.

[๑๑] พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พจนานุกรม ฉบับประมวลศัพท์.** (กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๑๐.

[๑๒] ขุ.เถร.อ. ๒/๔๐๐/๕๕๕-๕๕๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓; ขุ.อป.อ. ๑/๓๙๔/๒๙๔-๓๐๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๔.

การปฏิบัติศาสนกิจที่ได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้านั้น พระมหาโมคคัลลานะสามารถปฏิบัติงานสนองพระพุทธเจ้าไม่บกพร่องเลย ทั้งยังเป็นแบบอย่างที่ภิกษุจะเอาเป็นบรรทัดฐานได้เป็นอย่างดี เช่น ครั้งหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะ นั่งขัดสมาธิตั้งกายตรงดำรงกายคตาสติไว้มั่นอยู่ภายในอยู่ไม่ไกลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าได้ทอดพระเนตรเห็นพระมหาโมคคัลลานะผู้นั่งอยู่อย่างนั้นโดยตลอด จึงทรงเปล่งอุทานว่า

ภิกษุเข้าไปตั้งกายคตาสติไว้แล้ว
สำรวมแล้วในผัสสายตนะ ๖
มีจิตตั้งมั่นแล้วเนือง ๆ
พึงรู้นิพพานของตน[๘๓]

อีกเรื่องหนึ่ง พระพุทธเจ้า ประทับอยู่ ณ โฆสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี ครั้งนั้นกกุธเทพบุตร ผู้เคยเป็นอุปัฏฐากของพระมหาโมคคัลลานะ เพิ่งตายไปจากโลกนี้ไม่นานเข้าไปหาพระมหาโมคคัลลานะ ถึงที่อยู่แล้วบอกเรื่องที่พระเทวทัตคิดปกครองภิกษุสงฆ์และพระเทวทัตได้เสื่อมจากฤทธิ์พร้อมกับการเกิดความคิดนั้นแก่พระมหาโมคคัลลานะและพระมหาโมคคัลลานะ ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่อยู่แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุตรของพระเจ้าโกลิยะนามว่ากกุธะ ผู้เป็นอุปัฏฐากของข้าพระองค์ ทำกาละได้ไม่นานได้บังเกิดในหมู่เทพชื่อว่ามโนมยะหมู่หนึ่ง เป็นผู้ได้อัตภาพใหญ่เหมือนคามเขตในแว่นแคว้นมคธสองสามหมู่ เพราะการได้อัตภาพนั้น เขาไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน หลังจากนั้น กกุธเทพบุตรได้เข้ามาหาข้าพระองค์ถึงที่อยู่แล้วบอกว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระเทวทัตคิดปรารถนาอย่างนี้ว่า เราจักปกครองภิกษุสงฆ์ และพระเทวทัตได้เสื่อมจากฤทธิ์พร้อมกับการเกิดความคิดนั้น ครั้นแล้ว ก็อภิวาทข้าพระองค์ทำประทักษิณหายไป ณ ที่นั้น[๘๔]

อีกเรื่องหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะและพระสารีบุตรพร้อมกับภิกษุผู้เป็นบริวาร ได้จาริกไปยังเมืองมัจฉิกาสณฑ์ เพื่อเยี่ยมเยียนจิตตคหบดีผู้เป็นโสดาบัน ในการไปนั้น พระมหาโมคคัลลานะและพระสารีบุตรมีบริวาร ๑,๐๐๐ รูป จิตตคหบดีได้ข่าวพระอัครสาวกทั้งสองพร้อมกับบริวาร ๑,๐๐๐ รูปกำลังมา ก็ไปต้อนรับถึงกึ่งโยชน์ทีเดียว แล้วพาภิกษุเหล่านั้นเข้าไปยังวิหารของตนทำอาคันตุกวัตร อ้อนวอนพระสารีบุตรว่า ผมประสงค์จะฟังธรรมกถาสักหน่อยหนึ่งครับ พระเถระกล่าวธรรมกถาหน่อยหนึ่งให้ฟัง

---

[๘๓] ขุ.อุ. ๒๕/๒๕/๑๒๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

[๘๔] องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๐๐/๑๑๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

จิตตคหบดีกำลังฟังธรรมของพระเถระอยู่แล้วก็ได้บรรลุอนาคามิผล[๗๕] และในการไปยังเมืองมัจฉิกาสณฑ์เพื่ออนุเคราะห์แก่จิตตคหบดีของพระอัครสาวกทั้งสองนั้นได้ผลสำเร็จอีกเรื่องหนึ่ง คือพระสุธัมมะผู้มีปากกล้า ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดมัจฉิกาสณฑ์ ภายหลังได้รับฟังโอวาทจากพระพุทธเจ้าแล้วก็ได้กลับใจเป็นผู้ประพฤติดี ในที่สุดได้บรรลุพระอรหัตตผล[๗๖]

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะอยู่ ณ โคสิงคสาลวัน ได้สนทนาธรรมกับพระพุทธเจ้าโดยกราบทูลว่า ข้าพระองค์ได้สนทนากับพระสารีบุตรว่า แน่ะท่านสารีบุตร ปฏิภาณตามที่เป็นของตนเราทั้งหลายพยากรณ์แล้ว บัดนี้ เราจะขอถามท่านในข้อนี้ว่า ป่าโคสิงคสาลวันเป็นสถานที่น่ารื่นรมย์ ราตรีแจ่มกระจ่าง ไม้สาละบานสะพรั่งทั่วต้น กลิ่นคล้ายทิพย์ฟุ้งไป แน่ะท่านสารีบุตร ป่าโคสิงคสาลวันจะพึงงามด้วยภิกษุเห็นปานใด เมื่อข้าพระองค์กล่าวอย่างนี้ ท่านสารีบุตรได้กล่าวตอบข้าพระองค์ว่า แน่ะท่านโมคคัลลานะ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ทำจิตให้เป็นไปในอำนาจและไม่เป็นไปตามอำนาจของจิต เธอหวังจะอยู่ด้วยวิหารสมาบัติใดในตอนเช้า ก็อยู่ด้วยวิหารสมาบัตินั้นได้ในตอนเช้า เปรียบเหมือนผอบผ้าของพระราชาหรืออำมาตย์ของพระราชา ซึ่งเต็มไปด้วยผ้าที่ย้อมเป็นสีต่าง ๆ พระราชาหรืออำมาตย์ของพระราชานั้น หวังจะห่มคู่ผ้าชนิดใดในตอนเช้า ก็ห่มคู่ผ้าชนิดนั้นในตอนเช้า แน่ะท่านโมคคัลลานะ ป่าโคสิงคสาลวันพึงงามด้วยภิกษุเห็นปานนี้ พระพุทธเจ้าตอบว่า ดีละ ๆ โมคคัลลานะ สารีบุตร เมื่อพยากรณ์โดยชอบพึงพยากรณ์ตามนั้น[๗๗]

อีกเรื่องหนึ่ง สมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ กุณฑิฐานวัน ในกุณฑิยาประเทศ หลังจากที่นางสุปปวาสาเพิ่งหายจากป่วยไข้ จึงต้องการจะทำบุญถวายบิณฑบาตแก่พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ตลอด ๗ วัน แต่พระพุทธเจ้าทรงรับนิมนต์จากโยมอุปัฏฐากของพระมหาโมคคัลลานะไว้ก่อนแล้ว จึงทรงตรัสเรียกพระมหาโมคคัลลานะมาให้ไปช่วยชี้แจงกับโยมอุปัฏฐากของท่านว่า นางสุปปวาสาธิดาโกลิยเศรษฐี เพิ่งหายจากป่วยไข้ ต้องการจะถวายอาหารบิณฑบาตแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ขอให้นางถวายก่อนท่านได้ไหม เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว พระมหาโมคคัลลานะก็ทูลรับสนองพระดำรัสช่วยไปชี้แจงกับโยมอุปัฏฐากของท่าน จนโยมอุปัฏฐากของท่านยอมให้นางสุปปวาสาธิดาโกลิยเศรษฐีถวายทานก่อนแล้ว แต่ก่อนจะยอมนั้น โยม

---

[๗๕] ธ.อ. ๓/๑๒๓-๑๒๔. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๗.

[๗๖] ธ.อ. ๓/๑๒๔-๑๒๗. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๗.

[๗๗] ม.มู. ๑๒/๓๔๓-๓๔๔/๓๐๔-๓๐๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

อุปัฏฐากของท่านมีข้อแม้ว่า ขอให้พระมหาโมคคัลลานะ ให้หลักประกัน ๓ ข้อ คือ ความมีโภคะ ชีวิต และความมีศรัทธา แต่ท่านให้หลักประกันแก่อุปัฏฐากเพียง ๒ ข้อ คือ ความมีโภคะและชีวิต แต่ไม่ให้หลักประกันเรื่องความมีศรัทธา[๖๗] เพราะศรัทธาเป็นของมีอยู่เฉพาะตน และในที่สุด ก็ขอโอกาสให้นางสุปปวาสาถวายทานก่อนได้เป็นผลสำเร็จ

อีกเรื่องหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ภายหลังเที่ยวจาริกไปบนสวรรค์แล้วพบปราสาททิพย์หลังหนึ่ง สูงประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ที่บังเกิดแก่นันทิยะผู้เป็นบุตรคหบดี ผู้สร้างศาลา ๔ มุข มี ๔ ห้อง ถวายพระพุทธเจ้าที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันแล้วลงมาจากเทวโลก เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลถามว่า ทิพยสมบัติ เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทำความดีที่ยังมีชีวิตอยู่ในมนุษยโลกได้หรือ พระพุทธเจ้าตรัสว่า โมคคัลลานะ ทิพยสมบัติเกิดขึ้นในเทวโลกเพื่อนันทิยะ อันเธอได้เห็นมาแล้วไม่ใช่หรือ ไฉน จึงถามตถาคตอีกเล่า พระมหาโมคคัลลานะทูลถามอีกว่า ทิพยสมบัติเกิดขึ้นแก่เจ้าของที่ยังไม่ตายอย่างนั้นหรือ พระพุทธเจ้าตรัสว่า โมคคัลลานะ เธอพูดอะไรอย่างนั้น แล้วตรัสอุปมาให้ฟังว่า เปรียบเหมือนใครยืนอยู่ที่ประตูเรือน เห็นบุตรหรือพี่น้องผู้จากไปอยู่ต่างถิ่นนานกลับมาบ้านเดิมแล้วรีบเข้าไปเรือนบอกว่า คนชื่อโน้นมาแล้ว พวกญาติของเขาต่างยินดีร่าเริงออกมาต้อนรับเขาว่า พ่อผู้เจริญมาแล้ว ฉันใด พวกเทวดาต่างพากันถือเอาเครื่องทิพยบรรณาการ ๑๐ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุข ยศ ความเป็นใหญ่ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะที่เป็นของทิพย์ รีบพากันออกมาต้อนรับสตรีหรือบุรุษผู้ทำความดีไว้ในโลกด้วยความยินดี ฉันนั้น[๖๘]

๔.๑.๓ เป็นผู้ทูลถามและกระตุ้นเตือนให้ตรัสเรื่องราวที่ยังไม่เปิดเผย

พระมหาโมคคัลลานะกับพระลักขณะ ชวนกันลงจากภูเขาคิชฌกูฏ แล้วพระมหาโมคคัลลานะได้เห็นเปรตตนหนึ่ง ศีรษะของมันยาวประมาณ ๓ คาวุต (๑๒ กิโลเมตร) ตัวนั้นคล้ายกับร่างกายมนุษย์ ส่วนศีรษะคล้ายกับหัวสุกร หางเกิดที่ปากของมัน หมู่หนอนไหลออกจากปากของมัน ณ สถานแห่งหนึ่งจึงทำการแย้ม พระลักขณะจึงถามเหตุแห่งการแย้ม แต่พระมหาโมคคัลลานะบอกให้พระลักขณะถามในสำนักของพระพุทธเจ้า เมื่อพระลักขณะถามเรื่องนี้กะพระมหาโมคคัลลานะในเวลาต่อมา พระพุทธเจ้าตรัสว่า ตถาคตเห็นเปรตนั้น ณ ควงโพธิต้นไม้ที่ประทับนั่งตรัสรู้แล้วเหมือนกัน แต่ตถาคตไม่

---

[๖๗] ขุ.อุ. ๒๕/๑๘/๑๑๔-๑๑๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๘] ธ.อ. ๖/๑๕๕-๑๕๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ตรัส เพราะทรงเห็นว่า ชนเหล่าใดไม่เชื่อฟังคำของตถาคต ความไม่เชื่อนั้นพึงมีเพื่อไม่ใช่ประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเหล่านั้น บัดนี้ ตถาคตได้มหาโมคคัลลานะเป็นพยานแล้ว จึงตรัสได้ มหาโมคคัลลานะพูดความจริง เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลถามถึงบุรพกรรมของเปรตนั้น จึงตรัสว่า

ว่าด้วยบุรพกรรมของสุกรเปรต

ทราบว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้านามว่ากัสสปะ มีพระเถระ ๒ รูป คือ พระมหาเถระ มีพรรษา ๖๐ พระอนุเถระ มีพรรษา ๕๙ อยู่พร้อมเพรียงกัน ดุจพี่น้องอยู่ร่วมท้องมารดาเดียวกันในวัดใกล้บ้านแห่งหนึ่ง ต่อมา ภิกษุธรรมกถึกรูปหนึ่งมายังวัดนั้น เห็นว่า วัดนี้มีภิกษาสมบูรณ์ ประสงค์จะให้ภิกษุทั้งสองรูปนั้นหนีไปจากวัด ส่วนตนจะได้อยู่ในวัดนี้แทน จึงเข้าไปยุแหย่พระมหาเถระว่า "ท่านครับ ตั้งแต่วันที่ผมมาแล้ว พระอนุเถระพูดอย่างนี้ว่า ท่านสัตบุรุษ ท่านผู้เป็นบุตรแห่งตระกูล พระมหาเถระนี้เป็นอลัชชี มีศีลไม่น่ารัก ท่านเมื่อจะทำการคบหากับพระมหาเถระนั้น พึงใคร่ครวญแล้วจึงทำ" ครั้นแล้วเข้าไปยุแหย่พระอนุเถระอย่างนั้นเหมือนกันอีก พระเถระทั้งสองรูปนั้น แตกกันแล้วหลีกออกจากวัดนั้น ไม่ไปโดยทางเดียวกัน ต่างอยู่ ณ สถานที่ที่ตนชอบ

ต่อมาภายหลัง โดยกาลล่วงไป ๑๐๐ ปี พระเถระทั้งสองนั้น ได้มาพบกันในวิหารเดียวกัน ในเสนาสนะเดียวกัน จึงแสดงโทษแก่กันและกัน เป็นผู้สามัคคีกันในวันนั้น ปรึกษากันว่า มาเถิด พวกเราจักขับไล่พระธรรมกถึกนั้นออกจากวัด ไปยังวิหารนั้นแล้ว ชี้นิ้วว่า 'คุณไม่สมควรอยู่ในที่นี้' พระธรรมกถึกไม่อาจอยู่ในที่นั้น จึงหนีไป ทีนั้น สมณธรรมที่พระธรรมกถึกนั้นบำเพ็ญไว้สองหมื่นปี ไม่อาจรักษาไว้ได้ เธอจุติจากอัตภาพนั้นหมกไหม้ในอเวจีมหานรกสิ้นพุทธันดร ๑ บัดนี้ มาเกิดเป็นสุกรเปรตที่ภูเขาคิชฌกูฏเสวยทุกข์ด้วยอัตภาพดังกล่าวแล้ว[๒๐]

อีกเรื่องหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะได้สนทนากับพระลักขณะในสำนักของพระพุทธเจ้าถึงเรื่องที่ได้เห็นเปรต ตัวมีอัตภาพ ๓ คาวุต ฆ้อนเหล็ก ๓ หมื่นอันไฟติดทั่วแล้ว ตกไปเบื้องบนกระหม่อมของเปรตนั้นแล้ว ตั้งขึ้นทำลายศีรษะ ศีรษะที่แตกแล้วย่อมตั้งขึ้นอีก และพระพุทธเจ้าตรัสรับรองว่า มหาโมคคัลลานะพูดความจริง แล้วทรงอ้างมหาโมคคัลลานะเป็นพยาน ตรัสบุรพกรรมของเปรตนั้นแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

---

[๒๐] ธ.อ. ๗/๖๗-๗๒. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๐๕; มงฺคล. ๑/๒๖๙/๒๔๗-๒๔๘. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๐.

... โปรดดูภาพประกอบ คราวที่พระมหาโมคัลลานะเที่ยวจาริกไปยังนรกเพื่อโปรดสัตว์นรก ในภาคผนวก ช

ว่าด้วยบุรพกรรมของสัฏฐิกูฏเปรต

ในอดีตกาล มีบุรุษคนหนึ่งเรียนศิลปะ เรื่องการดีดกรวดในสำนักของบุรุษเปลี้ยนั้นแล ครั้งนั้น บุรุษเปลี้ยสั่งเขาว่า พ่อ ท่านเมื่อจะทดลองศิลปะ จงตรวจดูใคร ๆ ที่ไม่มีบิดามารดา ซึ่งเมื่อประหารแล้ว ไม่มีปรับสินไหมเพราะเมื่อฆ่าแม่โค จะถูกปรับสินไหม ๑๐๐ เมื่อฆ่าคนจะถูกปรับสินไหม ๑,๐๐๐ เขาห่อก้อนกวดไว้ในพก ตรวจหาคนเช่นนั้นอยู่ วันหนึ่งพบพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าสุเนตรกำลังบิณฑบาต จึงสำคัญว่า ท่านผู้นี้ไม่มีพ่อแม่ จึงดีดก้อนกรวดหมายช่องหูขวาของพระปัจเจกพุทธเจ้า ก้อนกรวดเข้าไปแล้วทะลุออกช่องหูซ้าย พระปัจเจกพุทธเจ้าเกิดทุกขเวทนา ไม่อาจเที่ยวบิณฑบาตได้ จึงเหาะไปแล้วปรินิพพานที่บรรณศาลา พวกมนุษย์เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าไม่มาคิดว่า ความไม่ผาสุกอะไรจะมี จึงไปยังบรรณศาลา พบพระปัจเจกพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ต่างคร่ำครวญ แม้บุรุษชั่วนั้นจำพระปัจเจกพุทธเจ้าได้ในที่นั้นจึงพูดว่า ผมเมื่อจะทดลองศิลปะของตน ได้ประหารท่านผู้นี้แล้ว พวกมนุษย์ได้ฟังคำพูดนั้นแล้ว จึงช่วยกันทุบตีเขาจนตาย เขาเกิดในอเวจีมหานรก หมกไหม้จนแผ่นดินนี้หนาขึ้นได้ประมาณโยชน์หนึ่ง เพราะกรรมนั้น บัดนี้ได้เกิดเป็นสัฏฐิกูฏเปรต เสวยทุกข์นี้อยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ เพราะวิบากกรรมที่ยังเหลือ[๒๑]

อนึ่ง แม้สูตรอื่น ๆ จากนี้ไป จะมีข้อความตอนต้นเหมือนกันกับอัฏฐิสูตร ในบทที่ ๒ ตอนว่าด้วยเป็นกาลวาทีบุคคล ดังนั้น ผู้วิจัยจะกล่าวเฉพาะข้อความที่แตกต่างกันเท่านั้น เช่น

อสิโลมสูตร : ว่าด้วยเปรตมีขนเป็นดาบ

พระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวตอบพระลักขณะว่า เมื่อผมลงจากภูเขาคิชฌกูฏได้เห็นเปรตมีขนเป็นดาบลอยอยู่ในอากาศ ดาบเหล่านั้นของเปรตนั้นลอยอยู่ขึ้นไป ๆ แล้วก็ตกลงที่กายของเปรตนั้น นัยว่า เปรตนั้นส่งเสียงร้องครวญคราง พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เปรตนี้ได้เคยเป็นคนฆ่าสุกรขายอยู่ในกรุงราชคฤห์นี้เอง[๒๒]

---

[๒๑] ธ.อ. ๓/๑๕๘-๑๖๒. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๗; มงฺคล. ๑/๑๔๓/๑๖๒-๑๖๓. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๐.

[๒๒] สํ.นิ. ๑๖/๒๐๖/๒๔๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; วิ.มหา. ๑/๒๒๙/๑๖๐-๑๖๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

... เนื้อความตอนนี้ ในวินัยปิฎก มหาวิภังค์ เป็นเพียงวินีตวัตถุเท่านั้น ไม่ได้จัดเป็นสูตรไว้เหมือนอย่างในสังยุตตนิกาย นิทานวรรคแต่ประการใด

สัตติสูตร : ว่าด้วยเปรตมีขนเป็นหอก

พระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวตอบพระลักขณะว่า เมื่อผมลงจากภูเขาคิชฌกูฏ ได้เห็นเปรตมีขนเป็นหอกลอยอยู่ในอากาศ หอกเหล่านั้นของเปรตนั้นลอยขึ้นไป ๆ แล้วก็ตกลงที่กายของเปรตนั้น นัยว่า เปรตนั้นส่งเสียงร้องครวญคราง พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เปรตนี้ได้เคยเป็นคนฆ่าเนื้อขายอยู่ในกรุงราชคฤห์นี้เอง[๒๓]

อุสุโลมสูตร : ว่าด้วยเปรตมีขนเป็นลูกธนู

พระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวตอบพระลักขณะว่า เมื่อผมลงจากภูเขาคิชฌกูฏ ได้เห็นเปรตมีขนเป็นลูกธนูลอยอยู่ในอากาศ ลูกธนูเหล่านั้นของเปรตเหล่านั้นลอยขึ้นไป ๆ แล้วก็ตกลงที่กายของเปรตนั้น นัยว่า เปรตนั้นส่งเสียงร้องครวญคราง พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เปรตนี้ได้เคยเป็นเพชฌฆาตอยู่ในกรุงราชคฤห์นี้เอง[๒๔]

สูจิโลมสูตร : ว่าด้วยเปรตมีขนเป็นปฏัก

พระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวตอบพระลักขณะว่า เมื่อผมลงจากภูเขาคิชฌกูฏ ได้เห็นเปรตมีขนเป็นปฏักลอยอยู่ในอากาศ ปฏักเหล่านั้นของเปรตนั้นลอยขึ้นไป ๆ แล้วก็ตกลงที่กายของเปรตนั้น นัยว่า เปรตนั้นส่งเสียงร้องครวญคราง พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เปรตนี้ได้เคยเป็นคนฝึกม้าอยู่ในกรุงราชคฤห์นี้เอง[๒๕]

ทุติยสูจิโลมสูตร : ว่าด้วยเปรตมีขนเป็นเข็ม

พระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวตอบพระลักขณะว่า เมื่อผมลงจากภูเขาคิชฌกูฏ ได้เห็นเปรตมีขนเป็นเข็มลอยอยู่ในอากาศ เข็มเหล่านั้นของเปรตนั้นเข้าไปในศีรษะแล้วออกทางปาก เข้าไปในปากแล้วออกทางอก เข้าไปในอกแล้วออกทางท้อง เข้าไปทางท้องแล้วออกทางขาอ่อน เข้าไปทางขาอ่อนแล้วออกทางแข้ง เข้าไปทางแข้งแล้ว

---

[๒๓] สํ.นิ. ๑๖/๒๐๗/๒๔๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; วิ.มหา. ๑/๒๒๙/๑๖๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒๔] สํ.นิ. ๑๖/๒๐๘/๒๔๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; วิ.มหา. ๑/๒๒๘/๑๖๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒๕] สํ.นิ. ๑๖/๒๐๙/๒๔๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; วิ.มหา. ๑/๒๒๙/๑๖๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ออกทางเท้า นัยว่า เปรตนั้นส่งเสียงร้องครวญคราง พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เปรตนี้ได้เคยเป็นคนพูดส่อเสียดอยู่ในกรุงราชคฤห์นี้เอง[๒๖]

กุมภัณฑสูตร : ว่าด้วยเปรตมีอัณฑะใหญ่เท่าหม้อ

พระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวตอบพระลักขณะว่า เมื่อผมลงจากภูเขาคิชฌกูฏ ได้เห็นเปรตมีลูกอัณฑะใหญ่เท่าหม้อลอยอยู่ในอากาศ เปรตนั้นแม้เมื่อเดินไปก็แบกอัณฑะนั้นไว้บนบ่า แม้เมื่อนั่งก็นั่งทับอัณฑะนั้นนั่นเอง พวกแร้ง กา และนกตะกรุมต่างโผถลาตามจิกทึ้งเปรตนั้น นัยว่า เปรตนั้นส่งเสียงร้องครวญคราง พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เปรตนี้ได้เคยเป็นผู้พิพากษาตัดสินอรรถคดีโกงอยู่ในกรุงราชคฤห์นี้เอง[๒๗]

สสีสกสูตร : ว่าด้วยเปรตผู้จมอยู่ในหลุมคูถจนมิดศีรษะ

พระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวตอบพระลักขณะว่า เมื่อผมลงจากภูเขาคิชฌกูฏ ได้เห็นเปรตผู้จมอยู่ในหลุมคูถจนมิดศีรษะ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เปรตนี้ได้เคยเป็นชู้กับภรรยาของผู้อื่นอยู่ในกรุงราชคฤห์นี้เอง[๒๘]

คูถขาทสูตร : ว่าด้วยเปรตกินคูถ

พระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวตอบลักขณะว่า เมื่อผมลงจากภูเขาคิชฌกูฏ ได้เห็นเปรตผู้จมอยู่ในหลุมคูถใช้มือทั้งสองกอบคูถกิน พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เปรตนี้ได้เคยเป็นพราหมณ์อยู่ในกรุงราชคฤห์นี้เอง พราหมณ์นั่นนิมนต์ภิกษุสงฆ์ ในศาสนาของพระกัสสปะสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยภัตรแล้ว เอาคูถใส่จนเต็มรางแล้วใช้ให้คนไปบอกเวลา แล้วกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอพวกท่านโปรดฉันและจงนำไปให้พอแก่ความต้องการเถิด[๒๙]

---

[๒๖] สํ.นิ. ๑๖/๒๑๐/๒๔๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐; วิ.มหา. ๑/๒๒๙/๑๖๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

[๒๗] สํ.นิ. ๑๖/๒๑๑/๒๔๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐; วิ.มหา. ๑/๒๒๙/๑๖๑-๑๖๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

[๒๘] สํ.นิ. ๑๖/๒๑๒/๒๔๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐; วิ.มหา. ๑/๒๒๙/๑๖๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

... โปรดดูภาพประกอบคราวที่พระมหาโมคคัลลานะเที่ยวจาริกไปยังนรกเพื่อโปรดสัตว์นรก ในภาคผนวก ข

[๒๙] สํ.นิ. ๑๖/๒๑๓/๒๔๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐; วิ.มหา. ๑/๒๒๙/๑๖๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

มังคุลิตถีสูตร : ว่าด้วยนางเปรตตัวมีกลิ่นเหม็น

พระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวตอบพระลักขณะว่า เมื่อผมลงจากภูเขาคิชฌกูฏ ได้เห็นนางเปรตตัวมีกลิ่นเหม็น น่าเกลียดลอยอยู่ในอากาศ พวกแร้ง กา และนกตะกรุม ต่างโผถลาตามจิกทึ้งนางเปรตนั้น นัยว่า นางเปรตนั้นส่งเสียงร้องครวญคราง พระพุทธเจ้าตรัสว่า นางเปรตนี้ได้เคยเป็นหญิงแม่มดอยู่ในกรุงราชคฤห์นี้เอง[๖๐]

โอกิลินีสูตร : ว่าด้วยนางเปรตตัวมีน้ำเหลืองไหล

พระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวตอบพระลักขณะว่า เมื่อผมลงจากภูเขาคิชฌกูฏ ได้เห็นนางเปรตตัวมีน้ำเหลืองไหลเยิ้ม เต็มไปด้วยถ่านเพลิงลอยอยู่ในอากาศ พวกแร้ง กา และนกตะกรุม ต่างโผถลาตามจิกทึ้งนางเปรตนั้น นัยว่า นางเปรตนั้นส่งเสียงร้องครวญคราง พระพุทธเจ้าตรัสว่า นางเปรตนี้ได้เคยเป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้ากาลิงคะ นางถูกความหึงหวงครอบงำ ได้เอาเตาซึ่งเต็มด้วยถ่านเพลิงเทราดหญิงร่วมสามี[๖๑]

อสีสกสูตร : ว่าด้วยเปรตไม่มีศีรษะ

พระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวตอบพระลักขณะว่า เมื่อผมลงจากภูเขาคิชฌกูฏ ได้เห็นตัวกะพันธ์ไม่มีศีรษะ มีตาและปากอยู่ที่อกลอยอยู่ในอากาศ พวกแร้ง กา และนกตะกรุม ต่างโผถลาตามจิกทึ้งตัวกะพันธ์นั้น นัยว่า ตัวกะพันธ์ส่งเสียงร้องครวญคราง พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ตัวกะพันธ์นี้ได้เคยเป็นเพชฌฆาตผู้ฆ่าโจรชื่อว่าหาริกะอยู่ในกรุงราชคฤห์นี้เอง[๖๒]

ปาปภิกขุสูตร : ว่าด้วยปาปภิกษุเปรต

พระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวตอบพระลักขณะว่า เมื่อผมลงจากภูเขาคิชฌกูฏ ได้เห็นภิกษุเปรตลอยอยู่ในอากาศ ผ้าสังฆาฏิ บาตร ประคดเอวและร่างกายของภิกษุเปรตนั้น อันไฟติดทั่วลุกโชติช่วงแล้ว นัยว่า ภิกษุเปรตนั้นส่งเสียงร้องครวญคราง

---

[๖๐] สํ.นิ. ๑๖/๒๑๕/๒๔๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; วิ.มหา. ๑/๒๓๐/๑๖๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๑] สํ.นิ. ๑๖/๒๑๖/๒๔๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; วิ.มหา. ๑/๒๓๐/๑๖๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๒] สํ.นิ. ๑๖/๒๑๗/๒๔๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; วิ.มหา. ๑/๒๓๐/๑๖๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเปรตนี้ได้เคยเป็นภิกษุชั่วช้าในศาสนาของพระกัสสปะสัมมาสัมพุทธเจ้า[๖๓]

อนึ่ง เรื่องภิกษุณีเปรต สิกขมานาเปรต และสามเณรเปรต มีเนื้อความเหมือนกันกับภิกษุเปรต

ปาปสามเณรีสูตร : ว่าด้วยปาปสามเณรีเปรต

พระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวตอบพระลักขณะว่า เมื่อผมลงจากภูเขาคิชฌกูฏได้เห็นสามเณรีเปรตลอยอยู่ในอากาศ ผ้าห่ม บาตร ประคดเอว และร่างกายของสามเณรีเปรตนั้น อันไฟติดทั่วลุกโชติช่วงแล้ว นัยว่า สามเณรีเปรตนั้นส่งเสียงร้องครวญคราง ผมคิดว่า น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ เปรตแม้เช่นนี้ก็จักมี ยักษ์เช่นนี้ก็จักมี การกลับได้อัตภาพเช่นนี้ก็จักมี

ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย สาวกทั้งหลายเป็นผู้มีจักษุหนอ เป็นผู้มีญาณหนอ เพราะแม้สาวกก็จักรู้เห็นสัตว์เช่นนี้ หรือจักเป็นพยาน เมื่อก่อน แม้ตถาคตก็ได้เห็นสามเณรีเปรตนั้นเหมือนกัน แต่ไม่ได้พยากรณ์ไว้ หากตถาคตพึงพยากรณ์สามเณรีเปรตนั้นไซร้ คนอื่น ๆ ก็จะไม่พึงเชื่อตถาคต ข้อนั้นพึงเป็นไปเพื่อไม่ใช่ประโยชน์ เพื่อความทุกข์สิ้นกาลนานแก่ผู้ที่ไม่เชื่อตถาคต ภิกษุทั้งหลาย สามเณรีเปรตนั้น ได้เคยเป็นสามเณรีผู้ชั่วช้าในศาสนาของพระกัสสปะสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยผลกรรมนั้น สามเณรีนั้นหมกไหม้แล้วในนรก สิ้นหลายร้อย หลายพันปี หลายแสนปี ด้วยผลของเศษกรรมนั้นแล เธอจึงต้องเสวยกรรมการกลับได้อัตภาพเช่นนี้[๖๔]

จากการศึกษาดังกล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่า พระมหาโมคคัลลานะเป็นผู้กระตุ้นเตือนในการเปิดเผยเรื่องราวต่าง ๆ ที่ยังไม่เปิดเผยอย่างแท้จริง เพราะเรื่องราวเหล่านี้พระพุทธเจ้าจะยังไม่ตรัสแน่นอน เพราะไม่มีใครจะเป็นพยานได้ แต่เมื่อพระมหาโมคคัลลานะได้นำเรื่องราวเหล่านี้มากล่าวในที่ประชุม จึงเป็นเหตุทำให้พระพุทธเจ้าได้พระมหาโมคคัลลานะเป็นพยาน แล้วตรัสบุรพกรรมของเปรตเหล่านั้น ๆ แก่ภิกษุทั้งหลาย

---

[๖๓] สํ.นิ. ๑๖/๒๑๙/๒๔๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; วิ.มหา. ๑/๒๓๐/๑๖๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๔] สํ.นิ. ๑๖/๒๒๒/๒๔๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; วิ.มหา. ๑/๒๓๐/๑๖๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

หลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องราวเหล่านี้จบลงแล้ว คนจำนวนมากก็ได้บรรลุอริยผลมีโสดาปัตติผลเป็นต้น[๓๕]

๔.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหาโมคคัลลานะกับพุทธบริษัท

พระมหาโมคคัลลานะ เมื่อกล่าวโดยทั่วไป เปรียบเสมือนพระหัตถ์ซ้ายของพระพุทธเจ้า ฉะนั้น ท่านจึงมีความสัมพันธ์กับพุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา

๔.๒.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหาโมคคัลลานะกับภิกษุ

พระมหาโมคคัลลานะ มีความสัมพันธ์กับภิกษุค่อนข้างมาก เพราะท่านมีความสามารถหลายด้าน เช่น

เป็นผู้ประสานการทำงานร่วมกัน

พระมหาโมคคัลลานะกับพระสารีบุตรนั้น มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมาก ในฐานะที่พระสารีบุตรเป็นพระอัครสาวกฝ่ายขวาและพระมหาโมคคัลลานะเป็นพระอัครสาวกฝ่ายซ้าย เพราะมีหลายเรื่องที่พระมหาโมคคัลลานะกับพระสารีบุตรได้ไปทำงานร่วมกันจากพระพุทธดำรัส เช่น การไปเป็นคณะธรรมจาริกโปรดจิตตคหบดี ที่มัจฉิกาสณฑ์ เขตกรุงกาสี เพื่อเป็นการสงเคราะห์ ซึ่งพระมหาโมคคัลลานะกับพระสารีบุตรได้ไปในที่นั้น ก็เป็นเหตุให้จิตตคหบดีได้บรรลุธรรมชั้นอนาคามิผลในที่สุด[๓๖] หรือการไปนำพระวัชชีบุตรผู้บวชใหม่ที่คยาสีสประเทศกลับมาจากพระเทวทัตได้[๓๗] หรือแม้แต่ในเวลาที่พระสารีบุตรอาพาธ ก็ดูแลรักษากัน เช่น สมัยหนึ่ง พระสารีบุตรเกิดอาพาธเพราะโรคลมในท้อง ครั้นพระมหาโมคคัลลานะทราบเรื่องจึงเข้าไปถามอาการว่า เคยฉันอะไรจึงหาย เมื่อพระสารีบุตรกล่าวว่า เคยฉันกระเทียมจึงหาย จึงแจ้งเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายและกราบทูลแด่พระพุทธเจ้า ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้อาพาธฉันกระเทียมได้[๓๘]

---

[๓๕] ธ.อ. ๓/๑๕๙. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๗; ธ.อ. ๕/๕๘. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๔.

[๓๖] วิ.จู. ๖/๓๓/๔๓-๔๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; ธ.อ. ๓/๑๖๔. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๗.

[๓๗] ธ.อ. ๑/๓๓. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๕.

[๓๘] วิ.จู. ๗/๒๘๙/๔๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

เป็นที่ปรึกษา

ภิกษุรูปไหนก็ตามที่มีปัญหา มักจะมาปรึกษากับพระมหาโมคคัลลานะอยู่เสมอ เช่น วันหนึ่ง พระสารีบุตร ภายหลังจากที่นางเปรตซึ่งเคยเป็นมารดาผู้มีร่างกายซูบผอม มีแต่ซี่โครงผุดขึ้น เปลือยกาย มีผิวพรรณและรูปร่างน่าเกลียดน่ากลัว เข้ามาหาแล้วกล่าวกะพระสารีบุตรว่า ขอลูกจงให้ทานเพื่อแม่ ครั้นให้แล้ว จงอุทิศส่วนกุศลให้แม่บ้าง ถ้ากระไร แม่จะพึงพ้นจากการกินหนองและเลือดได้ พระสารีบุตรฟังคำของนางเปรตผู้เคยเป็นมารดาแล้วคิดจะช่วยเหลือ จึงเข้าไปปรึกษากับพระมหาโมคคัลลานะ ครั้นต่อมา พระสารีบุตร ก็ได้ (ให้)สร้างกุฏิ ๔ หลัง แล้วถวายกุฏิ ข้าวและน้ำแก่พระสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง ๔ อุทิศส่วนบุญให้แก่นางเปรต ในลำดับที่พระเถระอุทิศส่วนบุญให้นั้นแล วิบากคือข้าวน้ำดื่มและเครื่องนุ่งห่มก็เกิดแก่นางเปรตนั้นทันที หลังจากนั้น นางเปรตนั้นมีร่างกายหมดจด นุ่งผ้าสะอาด สวมผ้าเนื้อดีกว่าผ้าแคว้นกาสี มีอาภรณ์และเครื่องประดับวิจิตรงดงาม เข้าไปสนทนากับพระมหาโมคคัลลานะ พร้อมทั้งไหว้พระเถระผู้เป็นมุนี มีความกรุณา[๓๙]

อีกเรื่องหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะกับพระปิณโฑลภารทวาชะอยู่เขตกรุงราชคฤห์ ภายหลังจากที่เศรษฐีกรุงราชคฤห์ ได้ไม้จันทน์แล้วทำเป็นบาตรห้อยไว้ และประกาศว่า พระอรหันต์จงเหาะมาเอาไปเถิด เมื่อล่วง ๗ วัน ยังไม่มีใครมาเอาบาตรไป พวกนักเลงได้สนทนากันว่า คงไม่มีพระอรหันต์ในโลกแล้ว พระมหาโมคคัลลานะได้ยินคำนั้น จึงพูดกับพระปิณโฑลภารทวาชะว่า ท่านได้ยินข้อสนทนาของพวกนักเลงไหม คนเหล่านี้ พูดเหมือนจะเป็นการย่ำยีพระพุทธศาสนา ท่านมีฤทธานุภาพมาก จงเหาะไปนำเอาบาตรลงมาเถิด พระปิณโฑลภารทวาชะก็พูดว่า ท่านโมคคัลลานะ จงถือบาตรนั้นเถิด แต่ถ้าท่านไม่เอา ผมจะถือเอาเอง เมื่อพระมหาโมคคัลลานะบอกปฏิเสธว่าไม่ถือเอา พระปิณโฑลภารทวาชะก็เหาะขึ้นไปโดยเอาปลายเท้าคีบก้อนหินใหญ่ประมาณ ๓ คาวุต (๑๒ กิโลเมตร) ไว้ เวียนรอบกรุงราชคฤห์ ๗ ครั้ง แล้วจับบาตรถือลงมาให้แก่เศรษฐี เศรษฐีก็นำบาตรนั้นบรรจุอาหารอย่างดีถวายพระเถระ[๔๐]

อีกเรื่องหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะพร้อมกับพระลักขณะชวนกันเข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ขณะที่ลงจากภูเขาคิชฌกูฏถึงสถานที่แห่งหนึ่ง พระมหาโมค

---

[๓๙] ขุ.เปต. ๒๖/๑๑๖-๑๓๓/๑๖๕-๑๖๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก์ ๒๕๐๐.

[๔๐] วิ.จู. ๗/๒๕๒/๗-๑๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก์ ๒๕๐๐ ; ธ.อ. ๖/๖๗-๗๐. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๔.

คัลลานะได้เห็นเปรตตนหนึ่งจึงทำการแย้มให้ปรากฏ เมื่อพระลักขณะเห็นการแย้มจึงถาม แต่พระมหาโมคคัลลานะได้แนะนำให้พระลักขณะถามเรื่องนี้กับท่านในสำนักของพระพุทธเจ้า

จากเรื่องนี้ ชี้ให้เห็นว่า พระมหาโมคคัลลานะกับพระลักขณะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน เป็นผู้ที่ช่วยประกาศพระศาสนาอย่างชัดเจน เพราะเมื่อทั้งสองพบเห็นเรื่องราวต่าง ๆ ก็จะนำเรื่องราวนั้นมาสนทนาในสำนักของพระพุทธเจ้า เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงปรารภเหตุนั้น ตรัสอธิบายกรรมและผลของกรรมแก่พุทธบริษัทต่อไป

เป็นคู่สนทนา

ว่าด้วยแม่น้ำตโปทา

คราวหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะอยู่ที่ตโปทาราม เขตกรุงราชคฤห์ ได้เรียกภิกษุทั้งหลายมากล่าวว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย แม่น้ำตโปทานี้ไหลมาจากสระน้ำที่ใสเย็นจืดสนิท สะอาด มีท่าเทียบน่ารื่นรมย์ มีฝูงปลาและเต่าอาศัยอยู่มาก มีดอกบัวขนาดเท่าวงล้อบานอยู่ แต่กระนั้นแม่น้ำตโปทา ก็ยังคงร้อนเดือดพล่านไหลไป ภิกษุทั้งหลายพากันติเตียนว่า ไฉน พระมหาโมคคัลลานะจึงกล่าวอย่างนั้น แล้วนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำตโปทาไหลผ่านมาระหว่างมหานรกสองขุม ดังนั้น จึงคงเดือดพล่านไหลไป โมคคัลลานะกล่าวจริง[๕๑]

ว่าด้วยการสู้รบ

หลังจากที่พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพ แคว้นมคธ ทำสงครามกับพวกเจ้าลิจฉวีแล้วพ่ายแพ้ ภายหลังท้าวเธอทรงระดมพลยกไปรบจนได้ชัยชนะ ให้ตีกลองประกาศชัยชนะในการสงครามว่า พระราชาทรงชนะพวกเจ้าลิจฉวี ต่อมา พระมหาโมคคัลลานะได้เรียกภิกษุทั้งหลายมากล่าวว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระเจ้าแผ่นดินทรงพ่ายแพ้พวกเจ้าลิจฉวี แต่ให้ตีกลองป่าวประกาศชัยชนะในการสงครามว่า พระราชาทรงชนะพวกเจ้าลิจฉวี ภิกษุทั้งหลายพากันติเตียนว่า ไฉน พระมหาโมคคัลลานะจึงกล่าวอย่างนั้น แล้วนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ครั้งแรกพระเจ้าแผ่นดินทรงพ่ายแพ้พวกเจ้าลิจฉวี ภายหลังท้าวเธอทรงระดมพลยกไปรบจนได้ชัยชนะ โมคคัลลานะกล่าวจริง[๕๒]

---

[๕๑] วิ.มหา. ๑/๒๓๐/๑๖๔-๑๖๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๒] วิ.มหา. ๑/๒๓๑/๑๖๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ว่าด้วยการได้ยินเสียงช้างลงน้ำ

คราวหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะได้เรียกภิกษุทั้งหลายมากล่าวว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ผมเข้าอาเนญชสมาธิ (สมาธิที่ไม่หวั่นไหว) ที่ฝั่งแม่น้ำสัปปินิกา ได้ยินเสียงโขลงช้างลงน้ำแล้วขึ้นจากน้ำส่งเสียงดังเหมือนนกกระเรียน ภิกษุทั้งหลายพากันติเตียนว่า ไฉน พระมหาโมคคัลลานะจึงกล่าวอย่างนั้น แล้วนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สมาธินั้นมีอยู่จริง แต่ยังไม่บริสุทธิ์ โมคคัลลานะกล่าวจริง[๕๓]

ว่าด้วยข้อเปรียบเทียบระหว่างหม้อเกลือเล็กกับหม้อเกลือใหญ่

สมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เชตวันมหาวิหาร พระมหาโมคคัลลานะอยู่ ณ เวฬุวันมหาวิหาร พระสารีบุตรได้เข้าเยี่ยมถึงที่พักในเวลาเย็นแล้วถามว่า โมคคัลลานะ อินทรีย์หน้าตาของท่านผ่องใสนัก วันนี้ ท่านเห็นทีจะอยู่ด้วยวิหารธรรมอันละเอียดกระมัง เมื่อพระมหาโมคคัลลานะตอบว่า ท่านสารีบุตร วันนี้ ผมอยู่ด้วยวิหารธรรมอันหยาบ แต่ผมได้สนทนาธรรมกับพระพุทธเจ้าด้วยทิพยจักษุและทิพยโสตธาตุ โดยที่ผมได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า "บุคคลเป็นผู้ปรารภความเพียร ด้วยเหตุเท่าไร" และพระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า "ผู้มีความเพียรตั้งสัจจะว่า จะเหลืออยู่แต่หนัง เอ็น กระดูก ก็ตามที ขอเลือดและเนื้อในร่างกาย จงเหือดแห้งไปเถิด ผลใดที่จะพึงบรรลุด้วยเรี่ยวแรง ความเพียร ความบากบั่นของบุรุษ ยังไม่บรรลุผลนั้นแล้ว จะหยุดทำความเพียรเป็นไม่มี"[๕๔] บุคคลเป็นผู้ปรารภความเพียรด้วยเหตุเท่านี้แล

พระสารีบุตรกล่าวชมพระมหาโมคคัลลานะว่า เปรียบเหมือนก้อนหินเล็ก ๆ ที่เอาไปวางเปรียบกับขุนเขาหิมพานต์ ฉันใด เราเมื่อจะเทียบกับท่านก็ฉันนั้น แท้จริง ท่านมีฤทธานุภาพมาก เมื่อจำนงอยู่พึงหวังอยู่ตลอดกัปได้ และพระมหาโมคคัลลานะก็กล่าวชมพระสารีบุตรว่า เปรียบเหมือนก้อนเกลือเล็ก ๆ ที่เอาไปวางเปรียบกับหม้อเกลือใหญ่ ฉันใด เราเมื่อจะเทียบกับท่านก็ฉันนั้น แท้จริง ท่านสารีบุตรอันพระพุทธเจ้าตรัสชมสรรเสริญยกย่องมิใช่น้อยมีอาทิว่า "ภิกษุผู้ถึงฝั่งคือนิพพาน เป็นผู้เยี่ยมด้วยปัญญาศีลและอุปสมะ คือสารีบุตร" พระเถระทั้งสอง ต่างชื่นชมคำสุภาษิตของกันและกัน เช่นนี้แล[๕๕]

---

[๕๓] วิ.มหา. ๑/๒๓๒/๑๖๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๔] สํ.นิ. ๑๖/๒๓๗/๒๖๑-๒๖๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; องฺ.ทุก. ๒๐/๕/๕๐-๕๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๕] สํ.นิ. ๑๖/๒๓๗/๒๖๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

เป็นอาจารย์

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะเคยเป็นผู้ให้โอวาทสมัยที่สิวลีบวช และพระมหาโมคคัลลานะเป็นผู้ให้อนุสาสน์พร่ำสอน เมื่อตอนปลงผมจนเป็นเหตุให้พระสิวลีได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในที่สุด[๙๖]

อีกเรื่องหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะนั้นยังได้เป็นอาจารย์ของพระราหุลอีกด้วย ดังเรื่องมีอยู่ว่า สมัยหนึ่ง พระราหุลทราบว่าพระมารดาเป็นโรคลม และโรคนั้นจะสงบได้ด้วยการได้เสวยน้ำมะม่วงผสมน้ำตาลกรวด แต่ไม่รู้จะไปหาที่ไหน จึงรู้สึกหนักใจ ตามปกติ เมื่อมีเรื่องที่ต้องการความช่วยเหลือ พระราหุลจะระลึกถึงบุคคลสำคัญ ๔ ท่าน คือ พระสารีบุตร ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ พระมหาโมคคัลลานะผู้เป็นอาจารย์ พระอานนท์ผู้เป็นอา พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระพุทธบิดา[๙๗]

อีกคราวหนึ่ง พระมหาโกฏฐิตะได้ภาษิตพรรณนาคุณของพระพุทธเจ้าพระมหาโมคคัลลานะและพระสารีบุตร ในขณะที่ตนออกบวชตอนหนึ่งว่า "เราเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต พระโมคคัลลานะ เป็นอาจารย์ พระสารีบุตร เป็นอุปัชฌาย์"[๙๘]

เป็นผู้ตั้งคำถาม

ว่าด้วยสติปัฏฐาน ๔

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะอยู่ ณ เชตวันมหาวิหาร รู้ความปริวิตกแห่งใจของพระอนุรุทธะ จึงได้ถามเรื่องนี้กะพระอนุรุทธะว่า ด้วยเหตุเพียงเท่าไหร่ ภิกษุจึงจะชื่อว่าปรารภสติปัฏฐาน ๔ พระอนุรุทธะตอบว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นกายในภายนอกอยู่ ฯลฯ พิจารณาเห็นกายทั้งภายในและภายนอกอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

แม้ในเวทนา จิต และธรรมทั้งหลาย ก็พึงพิจารณาโดยนัยเช่นเดียวกัน ท่านผู้มีอายุ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล ภิกษุจึงชื่อว่าปรารภสติปัฏฐาน ๔[๙๙]

---

[๙๖] ขุ.อป. ๓๓/๔๕/๒๓๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๙๗] ขุ.ชา.อ. ๑/๑๖/๒๒๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๕ ; ขุ.ชา.อ. ๔/๒๘๑/๑๒๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๕.

[๙๘] ขุ.อป. ๓๓/๒๔๔/๒๑๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๙๙] สํ.ม. ๑๙/๙๐๐/๒๕๘-๒๕๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

สารีปุตตสูตร : ว่าด้วยปฏิปทาของพระสารีบุตร

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะได้ไปเยี่ยมไปหาพระสารีบุตรถึงที่อยู่แล้ว เรียนถามพระสารีบุตรว่า จิตของท่านหลุดพ้นแล้วจากอาสวะ ไม่ถือมั่นอุปาทานเพราะอาศัยปฏิปทาข้อไหน บรรดาปฏิปทา ๔ ข้อ คือ (๑) ทุกขาปฏิปทา ทันธาภิญญา (๒) ทุกขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา (๓) สุขาปฏิปทา ทันธาภิญญา (๔) สุขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา พระสารีบุตรกล่าวตอบว่า จิตของผมหลุดพ้นแล้วจากอาสวะ ไม่ถือมั่นอุปาทานเพราะอาศัยปฏิปทาข้อที่ ๔ คือ สุขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา ข้อปฏิบัติสะดวกทั้งรู้ได้เร็ว เพราะอาศัยปฏิปทาข้อนี้ จึงทำให้จิตของผมหลุดพ้นแล้วจากอาสวะ ไม่ถือมั่นอุปาทาน[๕๐]

โคลิสสานิสูตร : ว่าด้วยโคลิสสานิภิกษุผู้อยู่ป่า

สมัยหนึ่ง พระสารีบุตรอยู่ ณ เวฬุวันมหาวิหาร ได้ปรารภโคลิสสานิภิกษุผู้มีมารยาททราม แล้วเรียกภิกษุทั้งหลายมากล่าวว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุดงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์อยู่ในสงฆ์ ควรเป็นผู้มีความเคารพยำเกรงในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ถ้าภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุดงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์อยู่ในสงฆ์ เป็นผู้ไม่มีความเคารพยำเกรงในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย จะมีผู้ว่ากล่าวภิกษุรูปนั้นได้ว่า ท่านผู้นี้ไม่มีความเคารพยำเกรงในสงฆ์ ในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย จะมีประโยชน์อะไรด้วยการอยู่แต่ผู้เดียวเล่า ดังนั้น ธรรมดาภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุดงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์อยู่ในสงฆ์ ควรเป็นผู้มีความเคารพยำเกรงในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย เมื่อพระสารีบุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว พระมหาโมคคัลลานะได้เรียนถามว่า ท่านสารีบุตร ธรรมดาภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุดงค์เท่านั้นหรือ ที่สมควรสมาทานประพฤติธรรมเหล่านั้น หรือแม้ภิกษุผู้อยู่ใกล้บ้านก็ควรสมาทานประพฤติธรรมเหล่านั้น พระสารีบุตรตอบว่า ท่านโมคคัลลานะ แม้ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุดงค์ ยังควรสมาทานประพฤติธรรมเหล่านี้ จะกล่าวไปใยถึงภิกษุผู้อยู่ใกล้บ้านเล่า[๕๑]

---

[๕๐] องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๑๖๗/๑๙๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

[๕๑] ม.ม. ๑๓/๑๗๓/๑๔๕-๑๔๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

๔.๒.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหาโมคคัลลานะกับภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา

พระมหาโมคคัลลานะ มีความสัมพันธ์กับภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ความสัมพันธ์ของพระมหาโมคคัลลานะ กับภิกษุณีนั้นเป็นไปในลักษณะการให้โอวาท กับอุบาสกและอุบาสิกาเป็นไปในลักษณะการสนทนาและแสดงธรรมจนอุบาสกและอุบาสิกาเกิดความเลื่อมใสนับถือพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น เช่น

เป็นผู้ให้โอวาท

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะอยู่ ณ กรุงเวสาลี นางวิมล ผู้มีอาชีพที่อาศัยเรือนร่างเป็นอยู่เห็นพระมหาโมคคัลลานะขณะเที่ยวบิณฑบาตในกรุงเวสาลี ก็มีจิตพอใจรักใคร่จึงเข้าไปหาพระมหาโมคคัลลานะถึงที่อยู่หมายประเล้าประโลม พระมหาโมคคัลลานะก็ได้กล่าวความไม่งามของเรือนร่างให้นางวิมลฟัง นางวิมลพอได้ฟังโอวาทของท่านแล้วมีความสังเวช มีความละอายและมีความสะดุ้งกลัวต่อความชั่ว ปวารณาตัวเป็นอุบาสิกาผู้มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ภายหลังได้บวชเป็นภิกษุณี และได้บรรลุพระอรหัตตผลในที่สุด[๕๒]

อีกเรื่องหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะอยู่ ณ วิหารแห่งหนึ่ง นางนันทุตตรา บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกัมมาสธัมมนิคม แคว้นกุรุ เรียนพื้นฐานวิชาและบ่อเกิดแห่งศิลปะบางอย่างแล้วบวชเป็นนิครนถ์ ขวนขวายในวาทะ ถือเอากิ่งไม้หว้าเที่ยวไปทั่วชมพูทวีป เหมือนกับนางภัททากุณฑลเกสี เข้าไปหาพระมหาโมคคัลลานะ สนทนาถามปัญหากะพระมหาโมคคัลลานะ และนางไม่สามารถตอบปัญหาที่ถูกถามได้ จึงประสบความปราชัย แล้วตั้งอยู่ในโอวาทของพระมหาโมคคัลลานะ ต่อมาได้บวชในพระพุทธศาสนา บำเพ็ญสมณธรรม ในที่สุด ได้บรรลุพระอรหัตตผล[๕๓]

จากเรื่องนี้ ชี้ให้เห็นว่า พระมหาโมคคัลลานะแม้จะไม่ได้เกี่ยวข้องกับภิกษุณีโดยตรง แต่ท่านก็มีส่วนในการชักนำ โดยกล่าวแนะนำสั่งสอนเป็นเหตุให้นางทั้งสองออกบวชในพระพุทธศาสนา ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในที่สุด

---

[๕๒] ขุ.เถรี.อ. ๑/๔๔๐/๙๘-๙๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

[๕๓] ขุ.เถรี.อ. ๑/๔๔๓/๑๑๑-๑๑๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

เป็นผู้ให้การอนุเคราะห์

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะอยู่ ณ เชตวันมหาวิหาร ภายหลังที่พระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไป จำพรรษาบนดาวดึงส์เพื่อโปรดพุทธมารดา มหาชนไม่ได้พบพระพุทธเจ้าผู้เจริญที่สุดในโลก ผู้ประเสริฐที่สุดกว่านรชน อีกพวกหนึ่งคร่ำครวญว่า "พระพุทธเจ้าทรงยินดีความสงัด จักเสด็จไปสู่แดวันอื่นหรือชนบทอื่นเสียแล้ว เพราะทรงละอายว่าเราจักแสดงปาฏิหาริย์เช่นนี้แก่บริษัทเห็นปานนี้ พระองค์ก็จักไม่เสด็จกลับมายังที่นี้อีก" จึงพากันเข้าไปหาพระมหาโมคคัลลานะเรียนถามว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ไหน พระมหาโมคคัลลานะแม้รู้อยู่ แต่ก็ให้คำปรึกษาโดยแนะนำให้มหาชนไปเรียนถามพระอนุรุทธะเพื่อมุ่งหมายที่จะให้คุณแห่งพระสาวกรูปอื่น ๆ ปรากฏ[๕๔]

ภายหลังที่มหาชนคิดว่า พวกเราไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้าจักไม่ไป แล้วทำที่พักอยู่ ณ ที่นั้นนั่นแล พระมหาโมคคัลลานะก็แสดงธรรม วิสัชนาปัญหาของเหล่าชนที่มาดูปาฏิหาริย์ ส่วนจุลอนาถบิณฑิกะให้อาหารต่าง ๆ มีข้าวต้ม ข้าวสวย ของเคี้ยว พลู ของหอม ดอกไม้ และเครื่องประดับแก่มหาชนทั้งเช้าและเย็นตลอดไตรมาส เมื่อเหลืออีก ๗ วันจะถึงวันปวารณา มหาชนซึ่งอยู่กัน ๓๖ โยชน์ โดยประมาณ จึงเข้าไปหาพระมหาโมคคัลลานะเรียนว่า พวกเราอยากทราบถึงวันเสด็จลงของพระพุทธเจ้า เพราะถ้าพวกเราไม่เห็นพระพุทธเจ้าจักไม่ไป ท่านฟังถ้อยคำนั้นแล้ว รับว่า ดีละ แล้วดำลงที่แผ่นดินตรงนั้นนั่นเอง แล้วอธิษฐานให้มหาชนเห็นท่านผู้ไปยังเชิงเขาสิเนรุขึ้นไปอยู่ มีรูปปรากฏดุจด้ายกัมพลเหลืองที่ร้อยในแก้วมณี ขึ้นไปโดยท่ามกลางเขาสิเนรุ แม้พระเถระขึ้นไปถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระพุทธเจ้า ดุจเทินไว้ด้วยเศียรเกล้า กราบทูลว่า มหาชนประสงค์จะเฝ้าพระองค์ก่อนแล้วจักไป พระองค์จะเสด็จลงเมื่อไหร่ พระพุทธเจ้าตรัสว่าโมคคัลลานะ เราจักเสด็จลงที่ประตูเมืองสังกัสสนคร ในวันมหาปวารณา ผู้ปรารถนาจักพบเราจงไปในที่นั้นเถิด พระมหาโมคคัลลานะนำข่าวนั้นกลับลงมาแจ้งให้มหาชนได้ทราบตามรับสั่ง[๕๕]

๔.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหาโมคคัลลานะกับบุคคลทั่วไป

พระมหาโมคคัลลานะ นอกจากจะมีความสัมพันธ์กับพุทธบริษัทโดยทั่วไปแล้ว ยังมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ที่เป็นเจ้าลัทธิบ้าง ที่เป็นผู้อยู่ครองเรือนบ้าง ผู้วิจัยขอแยกศึกษาใน ๒ ลักษณะ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหาโมคคัลลานะกับนัก

---

[๕๔] ธ.อ. ๖/๔๓-๔๔. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๗.

[๕๕] ธ.อ. ๖/๔๙. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๗.

บวช และความสัมพันธ์ระหว่างพระมหาโมคคัลลานะกับผู้ครองเรือน ซึ่งมีเนื้อหาสาระพอสรุปได้ดังนี้

๔.๓.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหาโมคคัลลานะกับนักบวช

เป็นที่ปรึกษา

ครั้งหนึ่ง ปริพาชกวัจฉโคตร เข้าไปหาพระมหาโมคคัลลานะที่กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี เรียนถามว่า โลกเที่ยงหรือ โลกไม่เที่ยงหรือ โลกมีที่สุดหรือ โลกไม่มีที่สุดหรือ ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกันหรือ ชีวะเป็นอย่างหนึ่งสรีระเป็นอย่างหนึ่งหรือ สัตว์ตายแล้วเกิดอีกหรือ สัตว์ตายแล้วไม่เกิดอีกหรือ สัตว์ตายแล้วเกิดอีกและไม่เกิดอีกหรือ สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็ไม่ใช่ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่หรือ พระมหาโมคคัลลานะก็ตอบว่า ปัญหาเหล่านี้พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ ปริพาชกวัจฉโคตรถามอีกว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ปริพาชกผู้นับถือลัทธิอื่น จึงพยากรณ์ปัญหาเรื่องโลกเที่ยงเป็นต้น และอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาเหล่านี้ พระมหาโมคคัลลานะ ก็ได้ตอบให้ปริพาชกวัจฉโคตรฟังว่า ปริพาชกผู้นับถือลัทธิอื่นย่อมพยากรณ์อย่างนั้น เพราะว่าปริพาชกเหล่านั้น ยังยึดถือตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ แต่ละอย่างว่า "นั่นเป็นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา" ส่วนพระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์เหล่านั้น เพราะทรงพิจารณาเห็นตา หู จมูก ลิ้น กายและใจแต่ละอย่างว่า "นั่นไม่เป็นของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา" ครั้นต่อมา ปริพาชกวัจฉโคตร ก็ชื่นชมยกย่องคำตอบของพระมหาโมคคัลลานะที่ตรงกันสมกันเทียบกันได้กับการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า ไม่ผิดเพี้ยนแม้ในบทที่สำคัญ[๖]

เป็นผู้ทรมานผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิให้กลับใจ

ครั้งหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะภายหลังจากที่รับพุทธบัญชาให้ไปปราบเจ้าลัทธิอัคคิทัตตะ ผู้เคยเป็นปุโรหิตของพระเจ้าโกศลแล้ว ก็ทูลลาเดินทางไป ขณะเดินทางไป พลางก็คิดอุบาย เนื่องจากเจ้าลัทธิอัคคิทัตตะมีบริวารนับถือคำสอนอยู่มากมาย ถ้าไปพูดในที่ประชุมในตอนนี้ จะถูกต่อต้านจึงคิดหากุศโลบาย แล้วจึงใช้ฤทธิ์เนรมิตให้ฝนเม็ดใหญ่ตกลงมาในที่นั้น กลุ่มบริวารของท่านพากันลุกฮือหนีฝนเข้าไปหลบในบรรณศาลาของตน ๆ แล้ว พระเถระจึงไปยืนอยู่ที่ประตูบรรณศาลาของเจ้าลัทธิอัคคิทัตตะ แล้วร้องเรียกขึ้นทักว่า อัคคิทัตตะ เจ้าลัทธิอัคคิทัตตะ ได้ยินเสียงเรียกชื่อก็รู้สึกไม่พอใจ เพราะมี

---

[๖] สํ.สฬา. ๑๘/๔๑๖/๓๔๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

มานะถือตัวว่า ในโลกนี้ ไม่มีใคร ๆ จะอาจมาเรียกชื่อของตนได้ จึงร้องถามออกไปว่า ท่านเป็นใครกัน ทำไมมาเรียกชื่อเราได้ พระมหาโมคคัลลานะก็ตอบว่า ข้าพเจ้าเอง ท่านพราหมณ์[๕๓]

๔.๓.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหาโมคคัลลานะกับผู้ครองเรือนเป็นผู้อนุเคราะห์

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าภายหลังเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหัตตผลของอุคคเสนเศรษฐีบุตรแล้ว จึงเสด็จไปยังที่แสดงกายกรรม และอธิษฐานจิตให้บริษัทแลดูพระองค์ ไม่ให้แลดูอุคคเสนะ และเมื่ออุคคเสนะเสียใจคิดว่า เราฝึกศิลปะมาแรมปี เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปสู่พระนคร บริษัทไม่แลดูเราเลย กลับไปแลดูพระพุทธเจ้าเท่านั้น การแสดงศิลปะของเราเปล่าประโยชน์หนอ พระพุทธเจ้ารู้วาระจิตของอุคคเสนะ จึงเรียกพระมหาโมคคัลลานะมาแล้วตรัสว่า โมคคัลลานะ เธอจงไปบอกเศรษฐีบุตรว่า เชิญแสดงศิลปะเถิด ท่านเหาะไปยังแป้นแล้วเรียกเศรษฐีบุตรแล้วกล่าวว่า เชิญเถิด อุคคเสนะ บุตรคนฟ้อน ผู้มีกำลังมาก เชิญท่านจงดู เชิญท่านทำความยินดีแก่บริษัท ให้มหาชนร่าเริงเถิด

อุคคเสนะฟังถ้อยคำของพระมหาโมคคัลลานะแล้วดีใจหวังว่า พระพุทธเจ้ามีพระประสงค์จะดูศิลปะของเรา ยืนบนปลายแป้นแล้วกล่าวว่า เชิญเถิด ท่านโมคคัลลานะ ผู้มีปัญญามาก มีฤทธิ์มาก เชิญท่านจงดู เราจะทำความยินดีแก่บริษัท จะให้มหาชนร่าเริง แล้วกระโดดจากปลายแป้นขึ้นสู่อากาศ หกคะเมน ๑๔ ครั้งในอากาศลงมายืนอยู่บนปลายไม้แป้นเหมือนเดิม ต่อมาพระพุทธเจ้าตรัสแก่เขาว่า อุคคเสนะ ธรรมดาบัณฑิตควรละความอาลัยรักใคร่ในขันธ์ทั้งหลาย ทั้งเป็นอดีตอนาคตและปัจจุบันเสีย จึงจะพ้นจากทุกข์มีชาติเป็นต้นได้ แล้วตรัสคาถาว่า

เธอจงเปลื้องอาลัยในก่อนเสีย
จงเปลื้องอาลัยข้างหลังเสีย
จงเปลื้องอาลัยในท่ามกลางเสีย
ก็จักเป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพ
มีใจหลุดพ้นในธรรมทั้งปวง
ไม่เข้าถึงชาติและชราอีก[๕๔]

---

[๕๓] ธ.อ. ๖/๑๐๕-๑๐๗. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๙.

... โปรดดูเนื้อความเต็มในบทที่ ๒

[๕๔] ธ.อ. ๘/๒๕-๒๗. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๙.

เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงธรรมเทศนาจบลง มหาชนที่ประชุมกันจำนวนมากก็ได้บรรลุธรรม ส่วนอุคคเสนเศรษฐีบุตรผู้เป็นนักกายกรรม ได้บรรลุพระอรหัตตผลขณะที่อยู่บนปลายไม้แป้น และได้ลงจากปลายไม้แป้นแล้วขอบวชในพระพุทธศาสนา[๑๙] จากเรื่องนี้ แม้พระพุทธเจ้าจะเป็นผู้แสดงธรรมเอง แต่พระมหาโมคคัลลานะก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับอุคคเสนเศรษฐีบุตรเหมือนกัน คือมีส่วนร่วมก่อนการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า

เป็นผู้ทรมานผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิให้กลับใจ

ครั้งหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะ ภายหลังจากที่รับพระบัญชาจากพระพุทธเจ้าเพื่อไปยังสักกรนิคมปราบเศรษฐีโกสิยะผู้มีโภคสมบัติมากถึง ๘๐ โกฏิ แต่มีความตระหนี่มาก ไม่ให้แม้หยาดน้ำมันเท่าปลายหญ้าคาแก่ผู้อื่น และแม้ตัวเองก็ไม่ยอมใช้จ่าย หวงแหนทรัพย์สมบัติยิ่งนัก เหมือนผีเสื้อน้ำหวงแหนสระโบกขรณี ฉะนั้น[๒๐] ครั้นพระมหาโมคคัลลานะทรมานเศรษฐีพร้อมกับภรรยาได้แล้ว ก็นำไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ เชตวันมหาวิหาร และเศรษฐีพร้อมกับภรรยาหลังจากฟังธรรมแล้ว ได้บรรลุโสดาปัตติผล และตั้งแต่นั้นมา มัจฉริยโกสิยเศรษฐีได้บริจาคทรัพย์จำนวน ๘๐ โกฏิไว้ในพระพุทธศาสนา[๒๑]

๔.๔ ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหาโมคคัลลานะกับอมนุษย์

พระมหาโมคคัลลานะ นอกจากจะมีความสัมพันธ์กับพุทธบริษัทและบุคคลทั่วไปที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา ท่านยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับอมนุษย์ผู้มีกายทิพย์และมีกายน่ากลัวอีกด้วย เช่น

๔.๔.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหาโมคคัลลานะกับเทวดาและพรหม

พระมหาโมคคัลลานะกับพวกเทวดาและพรหมนั้น นับว่าเป็นความสอดคล้องที่สุด เพราะท่านสามารถเที่ยวไปยังเทวโลกเพื่อสนทนากับพวกเทวดาและพวกพรหม แล้วนำเรื่องราวนั้นมาบอกให้มนุษย์ได้ทราบ ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหาโมคคัลลานะกับเทวดาและพรหมนั้น มีในหลายด้าน เช่น

---

[๑๙] ธ.อ. ๘/๒๗-๒๘. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๔๙๘.

[๒๐] ธ.อ. ๓/๓๐. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๗.

... เนื้อความที่ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้ใช้ฤทธิ์ปราบโกสิยเศรษฐีนั้น ผู้วิจัยได้กล่าวไว้แล้ว ในบทที่ ๓ เรื่องการแสดงฤทธิ์

[๒๑] ธ.อ. ๓/๓๔-๓๕. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๗.

เป็นผู้ถามปัญหา

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะอยู่ ณ เชตวันมหาวิหาร แล้วได้หายตัวจากเชตวันมหาวิหารไปยังเทวโลกแล้ว ได้สนทนาเรื่องกรรมและผลของกรรมกับเทพบุตรและเทพธิดา ดังเรื่องต่อไปนี้

ปฐมกรณียวิมาน : ว่าด้วยกรณียวิมาน

พระมหาโมคคัลลานะได้ถามเทพบุตรองค์หนึ่งว่า วิมานมีเสาทำด้วยแก้วมณีนี้สูงมาก วัดโดยรอบได้ ๑๒ โยชน์ เป็นปราสาท ๗๐๐ ยอด ดูโอฬาร มีเสาประดิษฐ์ด้วยแก้วไพฑูรย์ มีพื้นปูลาดด้วยแผ่นทองคำสวยงาม ท่านสถิต ดื่ม กิน อยู่ในวิมานนั้นมีทวยเทพพากันบรรเลงพิณทิพย์ดังไพเราะ ในวิมานของท่านนี้มีเบญจกามคุณอันเป็นทิพรส และเหล่าเทพนารีประดับประดาด้วยอาภรณ์ทองคำฟ้อนรำอยู่ เพราะบุญอะไรผิวพรรณของท่านจึงงามเช่นนี้ ผลอันพึงปรารถนาจึงสำเร็จแก่ท่านในวิมานนี้ และโภคะทั้งมวลล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่ท่าน สมัยที่ท่านเกิดเป็นมนุษย์ได้ทำบุญอะไรไว้ เพราะบุญอะไร ท่านจึงมีอานุภาพรุ่งเรืองและมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้

เทพบุตรได้ตอบพระมหาโมคคัลลานะว่า บัณฑิตผู้รู้แจ้ง บำเพ็ญบุญต่าง ๆ ในพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้เสด็จไปโดยชอบแล้ว ซึ่งเป็นบุญเขตที่ใคร ๆ ถวายทานแล้วมีผลมาก ข้าพเจ้าทำจิตให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธเจ้าเสด็จจากป่ามายังหมู่บ้านเพื่อประโยชน์แก่เราหนอ แล้วจึงได้มาอุบัติในหมู่เทพชั้นดาวดึงส์ เพราะบุญนั้นข้าพเจ้าจึงมีผิวพรรณงามเช่นนี้ ผลอันพึงปรารถนาจึงสำเร็จแก่ข้าพเจ้าในวิมานนี้ และโภคะทั้งมวลล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้า เพราะบุญนั้น ข้าพเจ้าจึงมีผิวพรรณงามเช่นนี้ และมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้[๖๒]

ปฐมสุณิสาวิมาน : ว่าด้วยวิมานของผู้เคยเป็นหญิงสะใภ้

พระมหาโมคคัลลานะได้ถามเทพธิดาองค์หนึ่งว่า เทพธิดา เธอมีผิวพรรณงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ ดุจดาวประกายพรึก เพราะบุญอะไรผิวพรรณของเธอจึงงามเช่นนี้ ผลอันน่าปรารถนาจึงสำเร็จแก่เธอในวิมานนี้ และโภคะทั้งมวลล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่เธอ สมัยที่เธอเกิดเป็นมนุษย์เคยทำบุญอะไรไว้ เพราะบุญอะไร เธอจึงมีอานุภาพรุ่งเรืองและมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้

---

[๖๒] ขุ.วิ. ๒๖/๙๒๖-๙๓๔/๙๘-๙๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

เทพธิดาตอบได้พระมหาโมคคัลลานะว่า ดิฉันเกิดเป็นมนุษย์อยู่ในมนุษยโลก เป็นสะใภ้ ดิฉันอยู่ในเรือนพ่อผัว ได้เห็นภิกษุผู้ปราศจากธุลี มีใจผ่องใสไม่มัวหมอง ได้ถวายขนมแก่ภิกษุด้วยมือทั้งสองของตน ครั้นแบ่งขนมครึ่งหนึ่งถวายแล้ว ดิฉันจึงมาบันเทิงอยู่ในสวนนันทวัน เพราะบุญนั้น ดิฉันจึงมีอานุภาพรุ่งเรืองและมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้[๖๓]

เป็นผู้อนุเคราะห์

พระมหาโมคคัลลานะได้พบกับกัณฐกเทพบุตร ผู้ออกจากพิภพของท้าวสักกะแล้วขึ้นบนทิพยยาน มีบริวารมากมายแวดล้อม ออกไปชมอุทยานด้วยเทวานุภาพ แล้วจึงสนทนาปราศรัยกับกัณฐกเทพบุตร โดยกัณฐกเทวบุตรเรียนท่านว่า ข้าพเจ้าเมื่ออยู่ในมนุษย์ เป็นม้ากัณฐกะ ได้เป็นสหชาติกับพระมหาบุรุษ หลังจากนำพระมหาบุรุษออกมาตอนกลางคืน ถึงเขตแดนประเทศอื่น พระมหาบุรุษให้ข้าพเจ้าพร้อมฉันนะอำมาตย์กลับ ข้าพเจ้าเกิดความเสียใจเพราะอาลัยรักในพระมหาบุรุษ ก็หัวใจแตกตายแล้วมาเกิดในวิมานนี้ ด้วยอานุภาพแห่งปีติที่ว่า พระมหาบุรุษเสด็จออกนี้ จะได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ จึงเป็นผลให้ได้ทิพยสมบัติและเบญจคุณ แล้วเรียนพระเถระต่อไปอีกว่า แม้ท่านไปเฝ้าพระพุทธเจ้า จงกราบทูลพระพุทธเจ้าด้วยว่า ข้าพระองค์ ขอถวายนมัสการพระยุคลบาทว่า ข้าพระองค์จะไปเฝ้า ขอเห็นพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระคุณ ยากที่บุคคลจะเห็นได้ พระมหาโมคคัลลานะเมื่อฟังคำกล่าวชี้แจงของกัณฐกเทพบุตรอย่างนี้แล้ว ลงจากเทวโลกเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลตามถ้อยคำของกัณฐกเทพบุตรที่สั่งฝากมานั้น[๖๔]

อีกเรื่องหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะขึ้นไปบนดาวดึงส์ หยุดยืนอยู่ใกล้ ๆ ปราสาททิพย์หลังหนึ่ง อันสำเร็จด้วยแก้วมณี ๗ ประการ มีหมู่นารีเต็มบริเวณ ๑๒ โยชน์ จึงได้สนทนากับเทพบุตรทั้งหลาย โดยถามว่า ปราสาทิพย์หลังนี้เกิดขึ้นเพื่อใคร เทพบุตรทั้งหลายตอบว่า ท่านผู้เจริญ วิมานนั้นเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์แก่นันทิยะ บุตรคหบดีผู้สร้างศาลา ๔ มุข ประกอบด้วย ๔ ห้อง ถวายพระพุทธเจ้าใกล้ป่าอิสิปตนะ ฝ่ายนางเทพธิดาทั้งหลายพอเห็นท่านแล้วพากันลงมาจากปราสาทนั้นแล้วกล่าวกะพระมหาโมคคัลลานะว่า ท่านผู้เจริญ พวกดิฉันเกิดในที่นี้ ด้วยความหวังว่า จักเป็นนางบำเรอของนันทิยะ แต่เมื่อไม่พบนันทิยะก็รู้สึกเอือมระอาเสียจริง ด้วยว่าการละมนุษยสมบัติแล้วถือ

---

[๖๓] ขุ.วิ. ๒๖/๑๐๘-๑๐๙/๑๗-๑๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๔] ขุ.วิ. ๒๖/๑๑๗๑-๑๑๙๘/๑๓๒-๑๓๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; จำเนียร ทรงฤกษ์. ชีวประวัติพุทธสาวก เล่ม ๔. (กรุงเทพฯ. อักษรสมัย, ๒๕๒๔), หน้า ๗๓-๗๕.

เอาทิพยสมบัตินั้น เป็นเสมือนการทุบหม้อดินถือเอาหม้อทองคำ ขอพระคุณเจ้า พึงกรุณาบอกแก่นันทิยะนั้นเพื่อประโยชน์ในการมาเสวยสุขในที่นี้ด้วย พระมหาโมคคัลลานะกลับจากเทวโลกแล้ว นำข่าวนั้นมากราบทูลแด่พระพุทธเจ้า[๖๕]

๔.๔.๒. ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหาโมคคัลลานะกับมาร นาค เปรต

พระมหาโมคคัลลานะ มิได้สนทนากับเทวดาและพรหมบนเทวโลกเท่านั้น แต่ท่านยังได้เคยสนทนากับพวกมาร นาค เปรต อีกด้วย เช่น

เป็นผู้อนุเคราะห์

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะอยู่ ณ มฤคทายวัน เขตเมืองสุงสุมารคีระ แคว้นภัคคะ เดินจงกรมอยู่ในที่แจ้ง ถูกมารเข้าไปในท้องในไส้ จึงมีอาการเหมือนมีก้อนหินหนัก ๆ และกระสอบที่บรรจุถั่วเหลืองเต็มอยู่ในท้อง จึงเข้าไปพักยังวิหารนั่งพิจารณาดู ก็พบมารใจบาปอยู่ในท้องในไส้จึงกล่าวว่า มาร ท่านจงออกมาอย่าได้เบียดเบียนพระพุทธเจ้าและสาวกของพระพุทธเจ้าเลย การเบียดเบียนนั้นอย่าได้มีเพื่อสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เพื่อทุกข์แก่ท่านตลอดกาลนานเลย มารคิดว่า สมณะรูปนี้ไม่เห็นเรา จึงกล่าวคำเห็นปานนี้ แล้วคิดต่อว่า แม้สมณะที่เป็นพระพุทธเจ้าก็ยังไม่รู้จักเราได้เร็วพลัน ไฉนสมณะที่เป็นสาวกจักรู้จักเราได้

ลำดับนั้น พระมหาโมคคัลลานะกล่าวกะมารว่า มาร เรารู้จักท่าน ด้วยเหตุนี้ท่านอย่าเข้าใจว่า สมณะนี้ไม่รู้จัก แล้วกล่าวกะมารที่ออกมายืนอยู่ที่บานประตูว่า มาร เรื่องเคยมีมาแล้ว เราเคยเป็นมารชื่อว่าทุสี มีน้องสาวชื่อว่ากาลี ท่านเป็นบุตรของน้องสาวของเรา ท่านเป็นหลานชายของเรา[๖๖] แล้วกล่าวเรื่องราวที่ทุสีมารเคยประทุษร้ายพระกกุสันธอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระวิธุระอัครสาวก แล้วไปตกนรกสิ้นกาลนาน ให้มารนั้นฟัง ภายหลังที่พระมหาโมคคัลลานะกล่าวชี้แจงเรื่องทุสิมารจบลง มารนั้นเสียใจอันตรธานหายไปในที่นั้นนั่นเอง[๖๗]

---

[๖๕] ธ.อ. ๖/๑๕๕-๑๕๖. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๔.

... โปรดดูภาพประกอบ คราวที่พระมหาโมคคัลลานะเที่ยวจาริกไปยังสวรรค์ เพื่อโปรดเหล่าเทวดา ในภาคผนวก ข.

[๖๖] ม.มู. ๑๒/๕๐๖-๕๐๗/๔๕๐-๔๕๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๗] ม.มู. ๑๒/๕๑๓/๔๕๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

เป็นผู้ทรมานสัตว์มิจฉาทิฏฐิให้กลับใจ

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะอยู่ ณ เชตวันมหาวิหาร หลังจากรับพุทธบัญชามาปราบอัคคิทัตตะแล้ว ได้ไปขอที่พักยังบริเวณกองทรายกับท่านอัคคิทัตตะ และท่านอัคคิทัตตะอนุญาต ฝ่ายพญานาคชื่อว่าอหิฉัตตะที่อยู่ที่กองทรายเห็นพระเถระล้ำเข้ามาในเขตแดน จึงพ่นควันพิษใส่ท่านทันที พระเถระต้องการจะสั่งสอนให้พญานาครู้สึกตัวในความสำคัญผิดนั้น จึงเนรมิตควันพิษปล่อยใส่พญานาคบ้าง ควันพิษที่พุ่งออกจากพญานาคและพระเถระ ได้พุ่งตั้งขึ้นไปจนถึงพรหมโลก และควันพิษนั้นไม่ถูกพระเถระเลย ถูกแต่พญานาคฝ่ายเดียว เมื่อพญานาคสู้ควันพิษไม่ได้จึงบันดาลเป็นเปลวไฟพุ่งเข้าใส่พระเถระ ฝ่ายพระเถระเข้าเตโชสมาบัติฉับพลันให้ลุกเป็นไฟต่อสู้กับพญานาค และเปลวไฟนั้นได้พุ่งขึ้นไปจนถึงพรหมโลก แต่เปลวไฟนั้นไม่ถูกพระเถระเลย ถูกแต่พญานาคฝ่ายเดียว จึงทำให้ตัวทั้งหมดของพญานาคเป็นดุจถูกคบเพลิงลนจนทั่วตัว ครั้นแล้วพระมหาโมคคัลลานะทรมานให้พญานาคหมดพยศได้ขึ้นนั่งบนกองทราย โดยมีพญานาคเอาขนดหางโอบรอบกองทราย แผ่พังพานโดยประมาณเท่าห้องโถงของเรือนยอดกั้นอยู่เบื้องบนพระเถระ[๖๗]

อีกเรื่องหนึ่ง สมัยที่พระพุทธเจ้าพร้อมบริวารเสด็จเที่ยวจาริกไปยังเทวโลก และนันโทปนันทนาคราชไม่พอใจ จึงเอาขนดพันรอบภูเขาสิเนรุไว้ถึง ๗ รอบ แล้วแผ่พังพานปิดกั้นบังไว้ และพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระมหาโมคคัลลานะไปปราบพญานาค ท่านทูลรับพุทธบัญชาแล้ว ก็ใช้ฤทธิ์ต่อสู้กับนันโทปนันทนาคราชมีประการต่าง ๆ เช่น การแปลงร่างเป็นพญานาคใหญ่ การพ่นพิษใส่ การพ่นไฟใส่ การเหาะไปมาผ่านช่องหูซ้ายขวา ช่องจมูกซ้ายขวา การเดินจงกรมภายในท้องพญานาค และการแปลงเป็นพญาครุฑ ในที่สุด สามารถทรมานนันโทปนันทนาคราชให้สิ้นพยศได้ แล้วนำตัวไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าได้สำเร็จ[๖๘]

เป็นผู้ถามคำถาม

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะได้ถามนางเปรตตนหนึ่งว่า เธอเป็นใครหนอโผล่ขึ้นมาจากหลุมคูถยืนเศร้าสร้อยอยู่ เธอคงทำกรรมชั่วไว้ จะร้องครวญครางอื้ออึงไปทำไมเล่า นางเปรตตอบว่า พระคุณเจ้าผู้เจริญ ดิฉันเป็นเปรตตกยากเกิดในยมโลก

---

[๖๗] ธ.อ. ๖/๑๐๘-๑๐๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๒๘.

[๖๘] ขุ.เถร.อ. ๒/๔๐๐/๕๕๕-๕๕๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; วิสุทธิ. ๒/๓๐-๓๓. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๙.

เพราะทำกรรมชั่วไว้ จึงต้องจากโลกนี้ไปยังเปตโลก ท่านถามต่ออีกว่า เธอได้ทำกรรมชั่วทางกายวาจาใจอะไรไว้หรือ เพราะผลกรรมอะไร เธอจึงได้รับทุกข์เช่นนี้ นางเปรตตอบว่า ภิกษุรูปหนึ่งอยู่ประจำในวัดของดิฉัน เป็นผู้ริษยา ตระหนี่ตระกูล ผูกขาดในเรือนของดิฉัน มีใจกระด้าง มักด่าว่าภิกษุอาคันตุกะทั้งหลาย ดิฉันเชื่อคำของภิกษุนั้น ได้ด่าว่าภิกษุทั้งหลาย เพราะผลกรรมนั้น ดิฉันจึงต้องจากโลกนี้ไปยังเปตโลก ท่านก็ถามต่ออีกว่า ภิกษุผู้คุ้นเคยกับตระกูลของเธอ ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม มีปัญญาทราม มรณภาพแล้วไปสู่คติไหนหนอ นางเปรตก็ตอบว่า ดิฉันอยู่บนศีรษะของเปรตผู้เคยเป็นภิกษุผู้ทำกรรมชั่วนั้นแล และภิกษุนั้นไปเกิดเป็นเปรตผู้คอยปรนนิบัติดิฉันเอง พระคุณเจ้าผู้เจริญ ชนเหล่าอื่นถ่ายสิ่งใดลงไป สิ่งนั้นเป็นอาหารของดิฉัน และดิฉันถ่ายสิ่งใดลงไป เปรตซึ่งเคยเป็นภิกษุนั้นก็อาศัยสิ่งนั้นเป็นอยู่[๗๐]

---

[๗๐] ขุ.เปต. ๒๖/๗๗๔-๗๙๑/๒๕๑-๒๕๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

... โปรดดูภาพประกอบคราวที่พระมหาโมคคัลลานะเที่ยวจาริกไปยังยมโลกเพื่อโปรดสัตว์ผู้เกิดในยมโลก ในภาคผนวก ช

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยบทบาทของพระมหาโมคคัลลานะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาพบว่า พระมหาโมคคัลลานะมีผลงานด้านการเผยแผ่ พอสรุปได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ บทบาทโดยตรง และบทบาทโดยอ้อม ซึ่งมีเนื้อหาสาระพอสรุปได้ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๕.๑ บทบาทโดยตรง

พระมหาโมคคัลลานะเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลักษณะเป็นการสนองพระบัญชาของพระพุทธเจ้า เป็นที่ปรึกษาให้แก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาและบุคคลทั่วไป เป็นผู้ให้โอวาทแก่ภิกษุณี เป็นผู้ให้ความเอื้อเฟื้ออนุเคราะห์แก่เพื่อนพรหมจารี เป็นผู้ประสานความสามัคคีให้กับหมู่ภิกษุ เป็นผู้ตอบคำถามแก่เจ้าลัทธิเทวดาและสัตว์ผู้เกิดในยมโลก เป็นผู้แสดงฤทธิ์เพื่อปราบพยศแก่ภิกษุผู้คึกคะนอง เศรษฐีผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ สัตว์ผู้มีฤทธิ์มากและดุร้าย และท้าวสักกะผู้มัวประมาท เป็นคู่สนทนากับภิกษุ หมู่เทพบุตรเทพธิดาบนเทวโลกและสัตว์ผู้เกิดในยมโลก แล้วนำเรื่องราวมาประกาศแก่มนุษย์ในมนุษยโลก จนเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสและยอมรับนับถือพระรัตนตรัยของหมู่ชนกันอย่างแพร่หลาย และเป็นผู้แสดงธรรมแก่พุทธบริษัทโดยรับฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วนำไปถ่ายทอดหรือเผยแผ่แก่พุทธบริษัทและบุคคลทั่วไปด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น

๕.๑.๑ วิธีแบบบรรยาย

วิธีนี้ เป็นการแสดงธรรมแบบกว้าง ๆ ในที่ประชุมใหญ่ โดยส่วนมาก ผู้เข้าประชุมฟังธรรมนั้น จะเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในหลักพุทธธรรมอย่างดี และมีศรัทธาความเลื่อมใส ใคร่ที่จะแสวงหาความรู้เพิ่มเติม เช่น คราวหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะได้เรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้วแสดงธรรมให้ฟังความว่า ถ้าภิกษุในธรรมวินัยนี้พยากรณ์อรหัตตผล พระตถาคตผู้ฉลาดในจิตของผู้อื่นย่อมสอบถามภิกษุ ภิกษุนั้นก็ถึงความเป็นคนเปล่าไม่มีคุณ ไม่เจริญ พระตถาคตผู้ฉลาดในจิตของผู้อื่นย่อมใส่ใจถึงภิกษุนั้นว่า ทำไม ท่านรูปนี้จึงพยากรณ์อรหัตตผล พระตถาคตผู้ฉลาดในจิตของผู้อื่นย่อมใส่ใจถึงภิกษุนั้นว่า ท่านรูปนี้ เป็นผู้มักโกรธ มีความผูกโกรธ มีความลบหลู่ ชอบตีเสมอ มีความปรารถนา มีความตระหนี่ มีความโอ้อวด มีมายา มีความปรารถนาเลวทราม หลงลืมสติ

ธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้เป็นความเสื่อมในธรรมวินัย ถ้าภิกษุยังไม่ละธรรมเหล่านี้ ก็จักไม่มีความเจริญงอกงามในธรรมวินัยนี้ แต่ถ้าภิกษุนั้นละธรรมเหล่านี้ได้ ก็จักมีความเจริญงอกงามในธรรมวินัยนี้

๕.๑.๒ วิธีอธิบายแบบขยายความ

วิธีนี้เป็นวิธีที่ยกหัวข้อแห่งพุทธธรรมที่ตั้งหัวข้อไว้สั้น ๆ เป็นหลักการขึ้นมาแล้วอธิบายขยายความนั้น ๆ เช่น สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะอยู่ ณ เภสกฬาวัน ได้เรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว แสดงการอนุมานว่าด้วยธรรมอันทำคนให้เป็นผู้ว่ายาก ๑๖ ข้อ มีความปรารถนาเลวทราม เป็นต้น และธรรมอันทำคนให้เป็นผู้ว่าง่าย ๑๖ ข้อ มีความไม่มีความปรารถนาเลวทราม เป็นต้น แล้วได้อธิบายขยายความถึงการแนะนำตักเตือนตนเองให้ภิกษุทั้งหลายฟังความว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้พึงพิจารณาตนอย่างนี้ว่า ผู้ใดแลมีความปรารถนาเลวทราม ลุอำนาจความปรารถนาเลวทราม ผู้นี้ก็ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา ถึงเราแลพึงมีความปรารถนเลวทราม ลุอำนาจความปรารถนาเลวทราม แม้ตัวเราก็ไม่พึงเป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น ภิกษุเมื่อรู้อย่างนี้ ก็ควรที่จะมีความคิดว่า เราจักไม่มีความปรารถนาเลวทราม ลุอำนาจความปรารถนา เลวทราม ดังนี้เป็นต้น และได้อธิบายขยายความถึงการพิจารณาตรวจสอบตนเองให้ภิกษุทั้งหลายฟังความว่า ถ้าเห็นว่าตนเป็นผู้ประกอบด้วยบาปอกุศลธรรมก็ควรเพียรพยายามเพื่อละเสีย ถ้าพิจารณาเห็นชัดว่า ตนละบาปอกุศลธรรมเหล่านั้นได้หมดแล้ว ก็ควรจะอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์ หมั่นศึกษาอยู่ทั้งกลางวันและกลางคืนในกุศลธรรมเหล่านั้น

๕.๑.๓ วิธีเปรียบเทียบ

วิธีนี้เป็นวิธีที่อธิบายจากรูปธรรมไปหานามธรรมและยอมรับทั่วไปว่า เป็นวิธีที่ได้ผลมากวิธีหนึ่ง ดังที่พระมหาโมคคัลลานะเปรียบเทียบให้ภิกษุทั้งหลายฟังโดยความตอนหนึ่งว่า ภิกษุเป็นผู้มีใจชุ่มแล้วในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ อันจะพึงรู้แจ้งด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนี้ ถ้าแม้มารเข้ามาหาภิกษุนั้นทางตา มารก็ได้ช่องได้เหตุ ถ้าแม้มารเข้ามาหาภิกษุนั้นทางหู ฯลฯ ถ้าแม้มารเข้ามาหาภิกษุนั้นทางใจ มารก็ได้ช่องได้เหตุ

เปรียบเหมือนเรือนที่ทำด้วยไม้อ้อ หรือเรือนทำด้วยหญ้าแห้งกรอบ ฝนย่อมรั่วรดได้ ถ้าแม้บุรุษใช้คบหญ้าที่จุดไฟแล้ว เข้าไปจุดเรือนนั้นทางทิศตะวันออก ไฟก็ได้ช่องได้เหตุ ถ้าแม้บุรุษใช้คบหญ้าที่จุดไฟแล้ว เข้าไปจุดเรือนนั้นทางทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศเบื้องล่าง ทิศเบื้องบน แม้ทางทิศไหน ๆ ไฟก็ได้ช่องได้เหตุ ฉันใด

ภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน รูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะและธรรมารมณ์ครอบงำภิกษุได้ ภิกษุครอบงำรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะและธรรมารมณ์ไม่ได้ ภิกษุนี้ชื่อว่าเป็นผู้ถูกรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะและธรรมารมณ์ครอบงำ หรือดังพระมหาโมคคัลลานะเคยเปรียบเทียบร่างกายให้หญิงแพศยาฟังว่า ร่างกายนี้เปรียบเหมือนถุงที่บรรจุคูถเต็ม มีหนังหุ้มห่อปกปิดไว้ เหมือนนางปีศาจ มีฝีที่อก มีช่อง ๙ ช่อง เป็นที่ไหลออกของสิ่งไม่สะอาดอยู่เป็นนิตย์ เรือนร่างของเธอมีช่อง ๙ ช่อง ส่งกลิ่นเหม็น ท่านผู้เห็นภัยในวัฏฏสงสารควรเว้นเรือนร่างเช่นนั้น เหมือนชายหนุ่มผู้รักความสะอาด เห็นหลุมคูถในฤดูฝนแล้ว ก็หลีกเลี่ยงไปจนห่างไกล

๕.๑.๔ วิธีตอบคำถาม

พระมหาโมคคัลลานะมักจะตอบคำถามด้วยวิธีต่าง ๆ คือ

ด้วยวิธีตอบตรง ๆ

วิธีนี้เป็นวิธีที่ตอบคำถามอย่างตรงไปตรงมา ซึ่งมีคำตอบเป็นนัยเดียว ดังที่พระมหาโมคคัลลานะเคยตอบคำถามของพรหมบริษัทองค์หนึ่งที่ถามว่า พระสาวกรูปอื่น ๆ ของพระพุทธเจ้า ที่มีฤทธิ์มากมีอานุภาพมาก เหมือนอย่างท่านพระมหาโมคคัลลานะ ท่านพระมหากัสสปะ ท่านพระมหากัปปินะ ท่านพระอนุรุทธะมีอยู่หรือไม่ โดยเหตุผลว่า พระสาวกรูปอื่น ๆ ของพระพุทธเจ้า ผู้มีวิชชาสาม สำเร็จฤทธิ์ รู้จักจิตใจของผู้อื่น สิ้นอาสวะกิเลส เป็นพระอรหันต์มีอยู่มาก หรือดังพระมหาโมคคัลลานะเคยตอบคำถามของพระสารีบุตรที่ถามว่า จิตของท่านหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย ไม่ถือมั่นอุปาทาน เพราะอาศัยปฏิปทาข้อไหน บรรดาปฏิปทา ๔ ข้อ คือ ปฏิบัติลำบากทั้งรู้ช้า ปฏิบัติลำบากแต่รู้เร็ว ปฏิบัติสบายแต่รู้ช้า และปฏิบัติสบายทั้งรู้เร็ว โดยตอบว่า จิตของผมหลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย ไม่ถือมั่นอุปาทาน เพราะอาศัยปฏิปทาข้อที่ปฏิบัติลำบากแต่รู้เร็ว

ด้วยวิธีแยกแยะ

วิธีนี้เป็นวิธีตอบอย่างพินิจวิเคราะห์ถึงแก่นของคำถามของผู้ถามไปโดยลำดับ เช่น ดังพระมหาโมคคัลลานะได้ตอบพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ตรัสถามเรื่องจะแสดงปาฏิหาริย์อย่างไร ไปตามลำดับว่า "ข้าพระองค์ จะวางภูเขาสิเนรุไว้ที่ระหว่างฟันแล้วเคี้ยวกินภูเขาสิเนรุนั้น ดุจเมล็ดผักกาด" ว่า "ข้าพระองค์จักม้วนแผ่นดินใหญ่นี้ดุจม้วนเสื่อลำแพน แล้วใส่ไว้ในระหว่างนิ้วมือ" ว่า "ข้าพระองค์จะหมุนแผ่นดินใหญ่ให้เป็นเหมือนหมุนแป้นภาชนะดินของช่างหม้อแล้วให้มหาชนเคี้ยวกินโอชาของแผ่นดิน"

ว่า "ข้าพระองค์จักทำแผ่นดินไว้ในมือซ้าย และวางสัตว์ทั้งหลายไว้ในทวีปอื่น ๆ ด้วยมือขวา" ว่า "ข้าพระองค์จักทำภูเขาสิเนรุให้เป็นด้ามร่ม ยกแผ่นดินใหญ่ขึ้นวางไว้บนภูเขาสิเนรุนั้น เอามืออีกข้างหนึ่งถือไว้ คล้ายภิกษุถือร่มแล้วเดินจงกรมไปในอากาศ พระพุทธเจ้าข้า"

ด้วยการปฏิเสธไม่ตอบ

วิธีการนี้ เป็นวิธีที่พระมหาโมคคัลลานะนำผู้ถามเรื่องที่ตอบแล้วไม่เกิดประโยชน์เข้าสู่เรื่องที่เห็นว่าจะเป็นประโยชน์มากกว่า ดังที่พระมหาโมคคัลลานะได้เคยตอบคำถามของปริพาชกวัจฉโคตรที่ถามว่า โลกเที่ยงหรือ โลกไม่เที่ยงหรือ โลกมีที่สุดหรือ โลกไม่มีที่สุดหรือ ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกันหรือ ชีวะเป็นอย่างหนึ่งสรีระเป็นอย่างหนึ่งหรือ สัตว์ตายแล้วเกิดอีกหรือ สัตว์ตายแล้วไม่เกิดอีกหรือ สัตว์ตายแล้วเกิดอีกและไม่เกิดอีกหรือ สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็ไม่ใช่ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่หรือ โดยมีใจความว่า ปัญหาเหล่านี้พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ และเมื่อถูกถามอีกว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย ให้ปริพาชกผู้นับถือลัทธิอื่นพยากรณ์ปัญหาเหล่านี้ และอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาเหล่านี้ จึงตอบว่า เพราะปริพาชกเหล่านั้นยังยึดถือตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจแต่ละอย่างว่า 'นั่นเป็นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา' จึงพยากรณ์ปัญหาเหล่านี้ ส่วนพระพุทธเจ้า เพราะทรงพิจารณาเห็นตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจแต่ละอย่างว่า 'นั่นไม่เป็นของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา' จึงไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาเหล่านี้

จากเรื่องดังกล่าวมานี้ พอสรุปได้ว่า บทบาทเหล่านี้ของท่านพระมหาโมคคัลลานะ ทำให้พุทธบริษัทและบุคคลทั่วไป ตลอดถึงอมนุษย์เกิดศรัทธาเลื่อมใส หันมายอมรับนับถือพระพุทธศาสนากันอย่างแพร่หลาย ทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็ว แต่ก็มีเพียงบางส่วนที่ไม่ได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา เพราะยังยึดติดอยู่กับลัทธิเดิมที่ตนนับถือมาก่อน ถึงกระนั้นก็ตาม ก็ยังเคารพนับถือในคุณสมบัติส่วนตัวท่านเป็นกรณีพิเศษ ซึ่งเท่ากับเป็นการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มความเชื่อต่าง ๆ อันมีอยู่ในขณะนั้น

๕.๒ บทบาทโดยอ้อม

บทบาทนี้ ก็คือ การที่พระมหาโมคคัลลานะได้ทูลถามถึงเรื่องทิพยสมบัติเกิดขึ้นเพื่อคนที่ยังไม่ตาย เรื่องข้อปฏิบัติอะไรจึงจะทำให้ภิกษุเป็นผู้หลุดพ้นได้ เรื่องการจะทำปัพพาชนียกรรมกะภิกษุผู้ประพฤติเลวทรามว่าจะทำอย่างไร เรื่องการที่ท่านนำ

พาภิกษุทั้งหลายที่เป็นธรรมวาทีไปปราบเหล่าภิกษุที่เป็นอธรรมวาที เรื่องการไปพบเปรตแล้วนำเรื่องราวนั้นมาสนทนากับพระลักขณะในสำนักของพระพุทธเจ้า ซึ่งเท่ากับเป็นการ กระตุ้นเตือนให้พระพุทธเจ้าทรงเปิดเผยเรื่องราวต่าง ๆ ที่ยังไม่ได้เปิดเผยให้ถูกเปิดเผยเรื่องช่วยดูแลพวกภิกษุและชาวบ้านรวมทั้งตอบคำถามและชี้แจงข้อสงสัยแก่เหล่ามหาชน เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าจำพรรษาบนเทวโลก เรื่องการขึ้นไปทูลถามพระพุทธเจ้าว่า จะเสด็จกลับลงมาเมื่อไร คราวที่พระองค์เสด็จขึ้นไปจำพรรษา ณ ดาวดึงสเทวโลก กราบทูลเรื่องข้อวัตรปฏิบัติของภิกษุให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย เรื่องการบอกถึงยาสมุนไพรที่นำมารักษาโรคบางโรคได้ เรื่องการทำให้เศรษฐีผู้ตระหนี่พร้อมกับภรรยาหันมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เป็นเหตุให้เศรษฐีได้ทำบุญกับพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก เรื่องการสอนพุทธบริษัทในเวลาทำบุญนั้น ควรที่จะถวายปัจจัย ๔ อย่างประณีตด้วยมือทั้งสองของตนเองโดยเคารพ จึงจะทำให้ทักษิณาทานนั้นมีผลมากและมีอานิสงส์มาก เรื่องการช่วยพระพุทธเจ้าในการไปปราบผู้มีฤทธิ์มากจนหมดพยศ ก่อนที่พระพุทธเจ้าจักไปแสดงธรรมในภายหลัง เรื่องเป็นผู้อำนวยการสร้างถาวรวัตถุอันเป็นสิ่งล้ำเลิศในพระพุทธศาสนา หรือการที่ท่านนั้นเป็นผู้ที่ยืนยันถึงเรื่องผลของความชั่วในอดีต ที่มาให้ผลในปัจจุบันชาติ ถึงแม้จะมีฤทธิ์มีอำนาจก็หนีบาปกรรมไม่พ้น เรื่องการช่วยเหลือพระพุทธเจ้าในการปกครอง แล้วช่วยกำจัดคนไม่ดีออกไปจากสังฆมณฑล การเที่ยวจาริกบนสวรรค์แล้วถามบุรพกรรมของเทวดาเหล่านั้นที่เป็นเหตุให้มาได้ทิพยสมบัตินั้นกะเหล่าเทวดา หรือการเที่ยวจาริกไปยังยมโลกแล้วถามบุรพกรรมที่เป็นเหตุให้มาได้รับความทุกข์ทรมานกะสัตว์ผู้เกิดในที่นั้น ซึ่งเป็นการเปิดเผยพิสูจน์ผลของการทำดีและทำชั่วตลอดถึงการนำเรื่องราวที่เทวดาฝากมาจากเทวโลก แล้วนำมาเปิดเผยยังมนุษยโลก

จากการศึกษาดังกล่าวมานี้ชี้ให้เห็นว่า พระมหาโมคคัลลานะ เป็นพระสาวกรูปหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายจนท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้เป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้าย เป็นเอตทัคคะด้านมีฤทธิ์มากและเป็นพระธรรมเสนาที่มีความสามารถที่สุดในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตลอดถึงเป็นพระเถระที่มีผลงานเป็นสารัตถประโยชน์ คติธรรม ข้อคิด และท่านยังมีคุณสมบัติเฉพาะตัว คือ การเที่ยวจาริกไปในเทวโลกพรหมโลกและยมโลก ทำให้หมู่ชนผู้ได้ฟังเรื่องราวที่ท่านได้สนทนาถึงผลบุญที่เป็นเหตุให้ได้ทิพยสมบัติกับเหล่าเทวดาบนสวรรค์ และผลบาปที่เป็นเหตุให้ได้รับความทุกข์ทรมานกับเหล่าสัตว์ผู้เกิดในยมโลก แล้วทำให้มวลมนุษย์ได้ข้อคิด และกลับได้สติในการบำเพ็ญบุญกุศลดังกล่าวมาแล้ว ดังนั้น พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ควรที่จะรีบทำความดีเสียแต่วันนี้ เพราะเมื่อเราทำความดีช้า ใจของเราย่อมยินดี

ในความชั่ว ควรที่จะรีบบำเพ็ญบุญกุศลต่าง ๆ มีการให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา เพื่อพัฒนาจิตใจให้มีศักยภาพสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนกระทั่งเป็นอุปนิสัยปัจจัยให้เข้าถึงพระนิพพาน ด้วยการประพฤติปฏิบัติตามทางที่ถูกต้อง ดังที่พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ ป.ธ. ๙) ได้กล่าวไว้ในหนังสือทาง ๗ สาย ว่า ทางนั้นมี ๒ ทาง คือ (๑) ปกติมคฺโค ทางปกติ ได้แก่ ทางบก ทางน้ำ ทางอากาศ สำหรับคนและสัตว์เดิน (๒) ปฏิปทามคฺโค ทางปฏิบัติ ได้แก่บุญบาปที่คนทำสำหรับกาย วาจา ใจเดิน และทางปฏิบัตินี้ ท่านได้จำแนกเป็น ๗ สาย มีเนื้อหาสาระพอสรุปได้ดังนี้

๑. **ทางไปนรก** ได้แก่ โทสะ เพราะโทสะเป็นเหตุ สัตว์ทั้งหลายจึงไปตกนรก อันมีลักษณะเช่นเดียวกับโทสะ เพราะโทสะมีชาติดุร้าย

๒. **ทางไปเปรตและอสุรกาย** ได้แก่ โลภะ เพราะโลภะคือตัณหา สัตว์ทั้งหลายตายไปแล้ว จึงไปเกิดเป็นเปรตและอสุรกาย เช่น เปรตที่เป็นญาติของพระเจ้าพิมพิสาร โลภกินของที่จะนำไปถวายพระ ตายแล้วได้ไปเกิดเป็นเปรต

๓. **ทางไปดิรัจฉาน** ได้แก่ โมหะ เพราะโมหะเป็นตัวการนำไป สัตว์ทั้งหลายตายไปจึงไปเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน อันมีความลุ่มหลงอยู่เป็นนิจ

๔. **ทางไปมนุษย์** ได้แก่ ศีล ๕ และกุศลกรรมบถ ๑๐ เพราะผู้ที่จะได้เกิดมาเป็นมนุษย์ก็เพราะได้อาศัยธรรมของมนุษย์[*] อันได้แก่ศีล ๕ และกุศลกรรมบถ ๑๐ อันเป็นคุณธรรมที่จะเสกสรรปั้นแต่งให้เป็นคน ถ้าใครขาดธรรมทั้ง ๒ หมวดนี้ ก็จัดว่าเป็นคนไม่เต็มคน ดังนั้น ท่านจึงจำแนกมนุษย์เป็น ๕ จำพวก คือ

๑. **มนุสฺสเนรยิโก** มนุษย์สัตว์นรก ได้แก่ มนุษย์ผู้ดุร้าย เที่ยวฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเขา

๒. **มนุสฺสเปโต** มนุษย์เปรต ได้แก่ มนุษย์ผู้มากไปด้วยความโลภ ชอบลักเล็กขโมยน้อย

๓. **มนุสฺสติรจฺฉาโน** มนุษย์สัตว์ดิรัจฉาน ได้แก่ มนุษย์ที่มีโมหะ ผู้ไม่รู้จักบาปบุญ คุณ โทษ ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์

๔. **มนุสฺสภูโต** มนุษย์แท้ ๆ ได้แก่ บุคคลที่เกิดมาเป็นคนแล้ว หมั่นรักษาศีล ๕ อยู่เป็นนิตย์

---

[*] ธรรมของมนุษย์ โปรดดูในภาคผนวก ฆ

๔. **มนุสฺสเทโว** มนุษย์เทวดา ได้แก่ มนุษย์ผู้มีศีล ๕ อยู่เป็นนิตย์ แล้วยังพยายามบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ให้ยิ่งขึ้นไปมีให้ทาน ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม มีศีริโอตตัปปะ เป็นต้น

๕. **ทางไปสวรรค์** ได้แก่ มหากุศล ๘ ประการซึ่งนำสรรพสัตว์ให้ไปเกิดในสวรรค์ ๖ ชั้น มีสวรรค์ชั้นจาตุมมหาราชเป็นต้น มหากุศล ๘ ประการ ได้แก่

๑. **โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ** อสงฺขาริกํ เวลาทำบุญ[๒] มีความดีใจ ปรารถนานิพพาน ทำบุญเอง

๒. **โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ** สสงฺขาริกํ เวลาทำบุญมีความดีใจ ปรารถนานิพพาน มีผู้ชักชวนจึงทำบุญ

๓. **อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ** อสงฺขาริกํ เวลาทำบุญ มีใจเฉย ๆ ปรารถนานิพพาน ทำบุญเอง

๔. **อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ** สสงฺขาริกํ เวลาทำบุญ มีใจเฉย ๆ ปรารถนานิพพาน มีผู้ชักชวนจึงทำบุญ

๕. **โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ** อสงฺขาริกํ เวลาทำบุญ มีความดีใจ ไม่ได้ปรารถนานิพพาน ทำบุญเอง

๖. **โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ** สสงฺขาริกํ เวลาทำบุญ มีความดีใจ ไม่ได้ปรารถนานิพพาน มีผู้ชักชวนจึงทำบุญ

๗. **อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ** อสงฺขาริกํ เวลาทำบุญ มีใจเฉย ๆ ไม่ได้ปรารถนานิพพาน ทำบุญเอง

๘. **อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ** สสงฺขาริกํ เวลาทำบุญ มีใจเฉย ๆ ไม่ได้ปรารถนานิพพาน มีผู้ชักชวนจึงทำบุญ

๖. **ทางไปพรหมโลก** ได้แก่ สมถกรรมฐาน ซึ่งหมายถึง กรรมฐานคือการฝึกจิตให้สงบเป็นสมาธิ ธรรมเป็นเครื่องสงบระงับจิต ธรรมยังจิตให้สงบระงับจากนิวรณ์ (ธรรมที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุคุณความดี) มี ๕ ประการ คือ (๑) กามฉันทะ ความพอใจในกาม (๒) พยาบาท ความคิดร้าย (๓) ถีนมิทธะ ความหดหู่และความเซื่องซึม (๔) อุทธัจจกุกกุจจะ ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ (๕) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย อารมณ์

---

[๒] คำว่า **บุญ** นี้ โปรดดูในภาคผนวก ง

ของสมถกรรมฐาน* มีอยู่ ๔๐ คือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ จตุธาตุววัตถาน ๑ อรูป ๔

๒. **ทางไปนิพพาน** ได้แก่ วิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งเป็นอุบายทำใจให้เกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริงในสภาวธรรมตามความเป็นจริง คือ ปัญญาที่เห็นไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจตา ความไม่เที่ยง ทุกขตา ความเป็นทุกข์ และอนัตตตา ความมิใช่ตัวตน อันให้ถอนความหลงผิดรู้ผิดในสังขารเสียได้ การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความเห็นแจ้ง รู้ชัดภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนมีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลสและความทุกข์ อารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐาน* คือ ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ ย่อให้สั้น ได้แก่ รูปกับนาม นั่นก็คือกายกับใจนั่นเอง

เพราะฉะนั้น พระมหาโมคคัลลานะ เป็นพระสาวกผู้ที่ชี้แนะแนวทางที่มีเหตุผลสั่งสอนพุทธบริษัทและบุคคลทั่วไปให้เป็นผู้ไม่ประมาทในบุญกิริยาวัตถุ ดังกล่าวแล้ว อันเป็นสาเหตุประการหนึ่ง ที่ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาโดยลำดับ ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า พระมหาโมคคัลลานะเป็นพระอัครสาวกองค์สำคัญ ซึ่งมีปฏิปทาน่าศรัทธาเลื่อมใสอย่างยิ่ง มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทำให้ประชาชนหันมาเลื่อมใสพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น พร้อมทั้งทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายมาจนกระทั่งทุกวันนี้

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยถึงบทบาทของพระมหาโมคคัลลานะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาพบว่า ยังมีสารัตถะสำคัญที่น่าสนใจศึกษาอีกหลายเรื่อง เช่น เรื่องที่พระมหาโมคคัลลานะเที่ยวจาริกไปยังเทวโลก แล้วสอบถามถึงบุรพกรรมของเหล่าเทพบุตรและเหล่าเทพธิดาที่เป็นเหตุให้ได้รับทิพยสมบัตินั้น เรื่องเหล่านี้ควรจะได้มีการศึกษาค้นคว้าวิจัยเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นแล้วนำมาตีพิมพ์เผยแพร่ เพื่อจะได้เป็นหิตานุหิตประโยชน์แก่พหูชน และเป็นตัวอย่างในการบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนา เพราะถ้ามีการศึกษาค้นคว้าการสร้างผลงานทางวิชาการดังกล่าวกันอย่างจริงจังแล้ว ก็จะทำให้พุทธบริษัทหรือผู้สนใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนามีความรู้ความเข้าใจในหลักกรรมและผลของกรรมพร้อมทั้งนำหลักคำสอนไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง.

---

* อารมณ์ของสมถกรรมฐานนี้ โปรดดูในภาคผนวก ข

* อารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐานนี้ โปรดดูในภาคผนวก ฉ

บรรณานุกรม

หลักฐานปฐมภูมิ

พระไตรปิฎก

ขุทฺทกนิกาย ขุทฺทกปาฐ ธมฺมปท อุทาน อิติวุตฺตก สุตฺตนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๕. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ขุทฺทกนิกาย วิมานวตฺถุ เปตวตฺถุ เถรคาถา เถรีคาถา มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๖. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ขุทฺทกนิกาย ชาตก มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๗. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ขุทฺทกนิกาย ชาตก มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๘. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ขุทฺทกนิกาย จูฬนิทฺเทส มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๓๐. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ขุทฺทกนิกาย อปทาน มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๓๒. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ขุทฺทกนิกาย อปทาน มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๓๓. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ทีฆนิกาย สีลกฺขนฺธวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ทีฆนิกาย มหาวารวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ทีฆนิกาย ปาฏิกวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

มชฺฌิมนิกาย มูลปณฺณาสก มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

มชฺฌิมนิกาย มชฺฌิมปณฺณาสก มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

มชฺฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสก มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

วินยปิฏเก มหาวิภงฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

วินยปิฏเก มหาวิภงฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

วินยปิฏเก มหาวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

วินยปิฏเก มหาวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

วินยปิฏเก จูฬวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สํยุตฺตนิกาย สคาถวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สํยุตฺตนิกาย นิทานวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สํยุตฺตนิกาย สฬายตนวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๘. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สํยุตฺตนิกาย มหาวารวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๙. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

องฺคุตฺตรนิกาย เอกก ทุก ติกนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๐. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

องฺคุตฺตรนิกาย จตุกฺกนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

องฺคุตฺตรนิกาย ปญฺจก ฉกฺกนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๒. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

องฺคุตฺตรนิกาย สตฺตก อฏฺฐก นวกนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๓. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

องฺคุตฺตรนิกาย ทสก เอกาทสกนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๔. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

อรรถกถาฎีกาและปกรณวิเสส

พระธรรมปาละ. **ปรมตฺถทีปนิยา นาม ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถาย เถรคาถาวณฺณนา ปฐโม ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

________. **ปรมตฺถทีปนิยา นาม ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถาย เถรคาถาวณฺณนา ทุติโย ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

________. **ปรมตฺถทีปนิยา นาม ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถาย เถรีคาถาวณฺณนา.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

________. **ปรมตฺถทีปนิยา นาม ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถาย อุทานวณฺณนา.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

________. **ปรมตฺถทีปนิยา นาม ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถาย วิมานวตฺถุวณฺณนา.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

________. **ปรมตฺถทีปนิยา นาม ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถาย เปตวตฺถุวณฺณนา.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

พระพุทธโฆสาจารย์. **ธมฺมปทฏฺฐกถาย ปฐโม ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

________. **ธมฺมปทฏฺฐกถาย ทุติโย ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๖.

________. **ธมฺมปทฏฺฐกถาย ตติโย ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๗.

________. **ธมฺมปทฏฺฐกถาย จตุตฺโถ ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๙๔.

________. **ธมฺมปทฏฺฐกถาย ปญฺจโม ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.

________. **ธมฺมปทฏฺฐกถาย ฉฏฺโฐ ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

__________. **ธมฺมปทฏฺฐกถาย สตฺตโม ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๕.

__________. **ธมฺมปทฏฺฐกถาย อฏฺฐโม ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๙๘.

__________. **ชาตกฏฺฐกถา ปฐโม ภาโค.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๔.

__________. **ชาตกฏฺฐกถา ทุติโย ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

__________. **ชาตกฏฺฐกถา ตติโย ภาโค.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๔.

__________. **ชาตกฏฺฐกถา จตุตฺโถ ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

__________. **ชาตกฏฺฐกถา ปญฺจโม ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

__________. **ชาตกฏฺฐกถา ฉฏฺโฐ ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

__________. **ชาตกฏฺฐกถา สตฺตโม ภาโค.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๕.

__________. **ชาตกฏฺฐกถา อฏฺฐโม ภาโค.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๔.

__________. **ชาตกฏฺฐกถา นวโม ภาโค.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๔.

__________. **ชาตกฏฺฐกถา ทสโม ภาโค.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๔.

__________. **ปปญฺจสูทนิยา นาม มชฺฌิมนิกายฏฺฐกถาย มูลปณฺณาสกวณฺณนา ปฐโม ภาโค.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๒.

__________. **ปปญฺจสูทนิยา นาม มชฺฌิมนิกายฏฺฐกถาย อุปริปณฺณาสกวณฺณนา ตติโย ภาโค.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๓.

__________. **มโนรถปูรณิยา นาม องฺคุตฺตรนิกายฏฺฐกถาย เอกกนิปาตวณฺณนา ปฐโม ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

__________. **มโนรถปูรณิยา นาม องฺคุตฺตรนิกายฏฺฐกถาย ทุกนิปาตวณฺณนา ทุติโย ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

__________. **มโนรถปูรณิยา นาม องฺคุตฺตรนิกายฏฺฐกถาย ปญฺจกาทินิปาตวณฺณนา ตติโย ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

__________. **ปปญฺจสูทนิยา นาม มชฺฌิมนิกายฏฺฐกถาย มชฺฌิมปณฺณาสกวณฺณนา ปฐโม ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

__________. **ปปญฺจสูทนิยา นาม มชฺฌิมนิกายฏฺฐกถาย มชฺฌิมปณฺณาสกวณฺณนา ทุติโย ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

__________. **ปปญฺจสูทนิยา นาม มชฺฌิมนิกายฏฺฐกถาย อุปริปณฺณาสกวณฺณนา ตติโย ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

__________. **สุมงฺคลวิลาสินิยา นาม ทีฆนิกายฏฺฐกถาย สีลกฺขนฺธวณฺณนา ปฐโม ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

__________. **สมนฺตปาสาทิกาย นาม วินยปิฏกฏฺฐกถาย ปาราชิกวณฺณนา ปฐโม ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

__________. **สมนฺตปาสาทิกาย นาม วินยปิฏกฏฺฐกถาย สํฆาทิเสสาทิกณฺฑวณฺณนา ทุติโย ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

__________. **สารตฺถปฺปกาสินิยา นาม สํยุตฺตนิกายฏฺฐกถาย นิทานวคฺคขนฺธวคฺควณฺณนา ทุติโย ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

__________. **สารตฺถปฺปกาสินิยา นาม สํยุตฺตนิกายฏฺฐกถาย สฬายตนวคฺคขนฺธวคฺควณฺณนา ตติโย ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

__________. **วิสุทฺธิมคฺคปกรณํ ปฐโม ภาโค.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๗.

__________. **วิสุทฺธิมคฺคปกรณํ ทุติโย ภาโค**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาณ. ๒๕๓๙.

พระสารีบุตร. **สารตฺถทีปนีฎีกา ตติโย ภาโค**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระสิริมังคลาจารย์. **มงฺคลตฺถทีปนิยา ปฐโม ภาโค**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๓๐.

__________. **มงฺคลตฺถทีปนิยา ทุติโย ภาโค**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๓๖.

วิสุทฺธชนวิลาสินิยา นาม ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถาย อปทานวณฺณนา ปฐโม ภาโค. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาณ. ๒๕๓๔.

วิสุทฺธชนวิลาสินิยา นาม ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถาย อปทานวณฺณนา ทุติโย ภาโค. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาณ. ๒๕๓๔.

หลักฐานทุติยภูมิ

ภาษาไทย

กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย. **อินเดียสมัยพุทธกาล**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๒.

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. **พระพุทธศาสนาสำหรับประชาชน ตอน ๓**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๓.

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. **พุทธกิจ ๔๕ พรรษา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๙.

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. **ประวัติพระสาวก เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๐.

กิตติศักดิ์ ยโสธโร,พระ. **การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

จิตติภัทร อจลธมฺโม,พระมหา. **การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

บรรจบ บรรณรุจิ. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องอสีติมหาสาวกกับการบรรลุธรรม.** วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_________. **ปาฏิหาริย์และกฎแห่งกรรมในพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_________. **อสีติมหาสาวก.** กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

ปิ่น มุทุกันต์. **บทบาทพระบรมครู.** กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๐๖.

ผ กิตฺติสาโร. เปรียญ น.ธ.เอก. **แนะนำพุทธานุพุทธประวัติ.** พระนคร: วัฒนาพานิช, ๒๔๙๕.

พร รัตนสุวรรณ. **นรก สวรรค์** (ภาคนรก). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๑.

พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

พระธรรมโกศาจารย์. (ชอบ อนุจารี). **พุทธประวัติทัศนศึกษา.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โครงการมูลนิธิหอไตรวัดสุทัศน์ ฯ, ๒๕๒๘.

_________. **ตำนานพระอรหันต์แปดทิศ.** กรุงเทพฯ: บริษัทประยูรวงศ์ จำกัด, ๒๕๒๘.

พระธรรมธีรราชมหามุนี, (โชดก ญาณสิทธิ). **ทาง ๗ สาย.** กรุงเทพมหานคร : หจก. การพิมพ์พระนคร, ๒๕๓๐.

_________. **หลักปฏิบัติสมถะ-วิปัสสนากรรมฐาน.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

พระราชวรมุนี, (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ฟ จำกัด, ๒๕๓๐.

_________.**พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

_________. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

_________. **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ).** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

พระอุดรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๗.

พระอุดรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และจำลอง สารพัดนึก. **พจนานุกรมบาลี-ไทย** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕.** กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๕.

วิทย์ วิศทเวทย์ และ เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชาพระพุทธศาสนา.** นนทบุรี: ไทยร่มเกล้า จำกัด, ๒๕๓๓.

สมจินต์ สมฺมาปญฺโญ, พระมหา. **นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท.** กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปรมานุชิตชิโนรส. **พระปฐมโพธิกถา.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๓.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **พุทธานุพุทธประวัติ.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

เสถียร โพธินันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๙.

เสถียร โพธินันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๑.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๘.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **กรรมกับการเวียนว่ายตายเกิด.** กรุงเทพมหานคร: ลิเบอร์ตี้-เพรส, ๒๕๓๐.

__________. **พระพุทธศาสนา ทัศนะและวิจารณ์.** กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์-การพิมพ์, ๒๕๒๙.

สารนาถ. **ตามรอยบาทพระพุทธองค์ เล่ม ๑.** พระนคร: เฟื่องอักษร, ๒๕๐๘.

________. **ตามรอยบาทพระพุทธองค์ เล่ม ๒.** พระนคร: เฟื่องอักษร, ๒๕๐๘.

ศิริรักษ์ ขาวสนิท. **บทบาทของพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลาน์.** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

หลวงวิจิตรวาทการ. **ศาสนาสากล เล่ม ๒.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ลูก ส.ธรรมภักดี, ๒๕๒๓.

อมร โสภณวิเชษฐ์วงศ์ และกวี อิศริววรรณ. **หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชาพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, ๒๕๓๕.

ภาษาอังกฤษ

F.L. WOODWARD, M.A. (Trans.). **PALI TEXT SOCIETY'S GRADUAL SAYINGS I.** OXFORD : PALI TEXT SOCIETY, 1989.

ภาคผนวก ก

พระมหาโมคคัลลานะ เป็นกำลังสำคัญในการช่วยเหลือพระพุทธเจ้าประกาศพระศาสนาตั้งแต่ปฐมโพธิกาลจนถึงปัจฉิมกาลนับเป็นเวลานานถึง ๔๔ พรรษา คติธรรมเครื่องเตือนใจที่ท่านกล่าวไว้มีมากมาย ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เมื่อศึกษาดูแล้วพบว่า ท่านได้กล่าวเรื่องราวต่าง ๆ ในโอกาสที่แตกต่างกัน มีสารัตถะที่สำคัญที่ควรศึกษาดังนี้

๑. ว่าด้วยการสอนให้ภิกษุพิจารณาดูอัตภาพร่างกาย

พระมหาโมคคัลลานะ ได้กล่าวสอนภิกษุทั้งหลายว่า

เชิญท่านดูอัตภาพ ที่ผ้าและอาภรณ์เป็นต้นทำให้วิจิตร
มีกายเป็นแผล มีกระดูก ๓๐๐ ท่อนเป็นโครงร่าง
กระสับกระส่าย ที่พวกคนเขลาดำริหวังกันส่วนมาก
ซึ่งไม่มีความยั่งยืน ตั้งมั่นเลย

เชิญท่านดูรูป ที่แก้วมณีและต่างหูทำให้วิจิตร
มีหนังหุ้มกระดูกไว้ภายใน
งามพร้อมผ้านุ่งและผ้าห่ม
เท้าทั้งสอง ย้อมด้วยครั่งสด
หน้าทาด้วยจุณ ก็สามารถทำคนเขลาให้หลง
แต่ไม่สามารถทำคนที่แสวงหาฝั่ง
คือนิพพานให้ลุ่มหลงได้

ผมทั้งหลาย ที่ตบแต่ง
ให้เป็นลอนดังกระดานหมากรุก
ตาทั้งสอง ที่หยอดด้วยยาหยอดตา
ก็สามารถทำคนเขลาให้ลุ่มหลงได้
แต่ไม่สามารถทำคนที่แสวงหาฝั่ง
คือนิพพานให้ลุ่มหลงได้

กายเปื่อยเน่า ซึ่งตบแต่งแล้ว
เหมือนกล่องยาหยอดตาใหม่ ๆ ที่งดงาม
ก็สามารถทำคนเขลาให้ลุ่มหลงได้

แต่ไม่สามารถทำคนที่แสวงหาฝั่ง
คือนิพพานให้ลุ่มหลงได้

๒. ว่าด้วยการปรินิพพานของพระสารีบุตร

พระมหาโมคคัลลานะ ได้กล่าวเนื้อความนี้แก่ภิกษุทั้งหลายตอนที่พระสารีบุตรปรินิพพานว่า

เมื่อพระสารีบุตร ผู้ถึงพร้อมด้วยศีลสังวรเป็นต้น
ปรินิพพานแล้ว ก็เกิดเหตุน่าสะพรึงกลัวขนพองสยองเกล้า
สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ
มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา
เกิดขึ้นแล้ว ย่อมดับไป
ความสงบระงับสังขารเหล่านั้นโดยสิ้นเชิง เป็นความสุข

ท่านผู้บำเพ็ญเพียรผู้พิจารณาเห็นขันธ์ ๕
โดยความเป็นสภาวะแปรปรวน และไม่ใช่ตัวตน
ย่อมรู้แจ้งอย่างแจ่มชัดชัดเจน
ดุจนายขมังธนู ใช้ลูกศรยิง
ปลายขนเนื้อทราย ได้อย่างไม่พลาด

ก็ท่านผู้บำเพ็ญเพียรผู้พิจารณาเห็นสังขารทั้งหลาย
โดยเป็นสภาวะแปรปรวน และไม่ใช่ตัวตน
ย่อมรู้แจ้งอย่างแจ่มชัดชัดเจน
ดุจนายขมังธนู ใช้ลูกศรยิง
ปลายขนเนื้อทราย ได้อย่างไม่พลาด

๓. ว่าด้วยการปฏิบัติธรรมของท่านเอง

พระมหาโมคคัลลานะ ได้กล่าวสั่งสอนตนว่า

ภิกษุผู้มีสติ ควรรีบละเว้นกามราคะเสีย
เหมือนคนอยู่ที่ต่ำ ถูกคนอยู่ที่สูงใช้หอกแทง
รีบถอนหอกออกและรักษาแผล
และเหมือนคนถูกไฟไหม้ศีรษะ
รีบดับไฟที่ไหม้ศีรษะนั้นเสีย
ภิกษุควรรีบละเว้นความกำหนัดในภพเสีย

เหมือนคนอยู่ที่ต่ำ ถูกคนอยู่ที่สูงใช้หอกแทง
รีบถอนหอกออกและรักษาแผล
และเหมือนคนถูกไฟไหม้ศีรษะ
รีบดับไฟที่ไหม้ศีรษะนั้นเสีย

เราได้ถูกพระผู้มีพระพุทธเจ้าผู้อบรมพระองค์แล้ว
มีพระวรกายเป็นชาติสุดท้ายทรงใช้แล้ว
ได้ทำปราสาทของนางวิสาขามิคารมารดา
ให้ไหวด้วยปลายนิ้วเท้า

บุคคล จะพึงบรรลุนิพพาน
อันเป็นเหตุปลดเปลื้องกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวง
ด้วยความเพียรย่อหย่อนก็ไม่ได้
ด้วยกำลังความเพียรนิดหน่อย ก็ไม่ได้

ภิกษุนี้ยังหนุ่มแน่น
และเป็นคนประเสริฐ
ชนะมารพร้อมทั้งเสนามาร
มีร่างกายเป็นชาติสุดท้ายอยู่

ภิกษุผู้เป็นกุลบุตรของพระพุทธเจ้า
ซึ่งคงที่ หาผู้เสมอเหมือนมิได้
ย่อมอยู่ที่ซอกเขาเข้าฌาน
เหมือนสายฟ้าแลบส่องลอดเข้าไป
ตามช่องภูเขาเวภาระและภูเขาปัณฑวะ

เราผู้สงบระงับ งดเว้นจากการทำความชั่ว
อยู่แต่ในเสนาสนะที่สงัด เป็นมุนี
เป็นทายาทของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ
อันท้าวมหาพรหมพร้อมทั้งเทวดากราบไหว้บูชา

๙. ว่าด้วยการอนุเคราะห์

พระมหาโมคคัลลานะ ได้กล่าวแนะนำพราหมณ์ผู้เป็นหลานชายของพระสารีบุตรว่า

แน่ะพราหมณ์ เชิญท่านไหว้พระมหากัสสปะ

ผู้สงบระงับ งดเว้นจากการทำชั่ว
อยู่ในเสนาสนะที่สงัด เป็นพระมุนี
เป็นทายาทของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ
　　ก็ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดเป็นพราหมณ์
สืบเชื้อสายพราหมณ์ติดต่อกันมาทั้งหมด ถึง ๑๐๐ ชาติ
มีความรู้ ถึงแม้จะเป็นผู้เล่าเรียนมนต์ จบไตรเพท
การเรียนสำเร็จเป็นต้นนั้นของผู้นั้น
ย่อมมีค่าไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งบุญ
ที่ได้ไหว้พระมหากัสสปะรูปนี้
　　ในเวลาเช้า ภิกษุรูปใด
เข้าวิโมกข์สมาบัติ ๘ ทั้งอนุโลมและปฏิโลม
ออกจากสมาบัติแล้ว จึงเที่ยวไปบิณฑบาต
แน่ะพราหมณ์ ท่านอย่ารุกรานภิกษุรูปนั้น
อย่าได้ทำลายตนเองเลย
เชิญทำใจให้เลื่อมใสพระอรหันต์ผู้คงที่
รีบประนมมือไหว้เสียเถิด
ศีรษะของท่านอย่าได้แตกเลย

๕. ว่าด้วยการสอนให้สำนึกตัว

พระมหาโมคคัลลานะ ได้กล่าวสอนโปฏฐิลภิกษุว่า
　　โปฏฐิลภิกษุนี้ ไม่เห็นพระสัทธรรม
ถูกอวิชชาหุ้มห่อไว้ เดินทางผิด
ซึ่งเป็นทางคด ไม่ควรเดิน
หมกมุ่นอยู่ในสังขาร ติดอยู่ในลาภสักการะ
ดังตัวหนอนที่ติดคูถ จึงเป็นคนเปล่า

๖. ว่าด้วยการสรรเสริญพระสารีบุตร

พระมหาโมคคัลลานะ ได้กล่าวเนื้อความนี้แก่ภิกษุทั้งหลายว่า
　　เชิญท่านทั้งหลายดูท่านพระสารีบุตร
มีคุณ น่าดูน่าชม หลุดพ้นได้
ด้วยวิกขัมภนปหานและสมุจเฉทปหาน

มีจิตมั่นคงดีภายใน
เป็นผู้ปราศจากลูกศรคือราคะเป็นต้น
สิ้นสังโยชน์แล้ว ได้บรรลุวิชชาแล้ว
ละมัจจุได้แล้ว ควรแก่ทักษิณา
เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก

๗. ว่าด้วยการประกาศคุณของตัวท่านเอง

พระมหาโมคคัลลานะ ได้กล่าวเนื้อความนี้แก่ภิกษุทั้งหลายว่า
พระสารีบุตรแล
เยี่ยมกว่าภิกษุผู้ทรงธรรมชั้นสูง
ทั้งด้านปัญญา ศีลและอุปสมะ
ส่วนเราเป็นผู้ชำนาญการนิรมิตอัตภาพ
ชั่วขณะเดียวได้ตั้งแสนโกฏิ
เป็นผู้ฉลาดในวิธีแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ
ภิกษุโมคคัลลานโคตร ถึงความสำเร็จ
โดยความเป็นผู้ชำนาญ ในสมาธิและวิชชา
เป็นปราชญ์ มีอินทรีย์มั่นคง
ในพระศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้อันตัณหาอาศัยมิได้
ได้ตัดเครื่องจองจำคือกิเลสเสียได้แล้ว
เหมือนช้างทำลายปลอก
ที่ทำด้วยเถาหัวด้วน ให้ขาดเสียอย่างง่ายดาย
เราปรนนิบัติพระพุทธเจ้า
ทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว
ปลงภาระอันหนักได้แล้ว
ถอนตัณหาที่นำไปสู่ภพได้แล้ว
เราออกจากเรือน
บวชเป็นบรรพชิต เพื่อประโยชน์ใด
ประโยชน์นั้นเราได้บรรลุแล้ว
ความสิ้นไปแห่งสังโยชน์ทั้งปวง เราได้บรรลุแล้ว

๘. ว่าด้วยการอนุเคราะห์มารที่จะมาประทุษร้าย

พระมหาโมคคัลลานะ ได้กล่าวสอนมารผู้ชอบประทุษร้ายว่า

นรกที่ทุสสิมาร ได้ทำร้าย
พระวิธุระอัครสาวก และพระกกุสันธสัมมาสัมพุทธเจ้า
แล้วได้หมกไหม้อยู่ เป็นเช่นไร
คือ นรกที่มีขอเหล็กจำนวน ๑๐๐ อัน
ทั้งให้เกิดทุกขเวทนาเฉพาะตัวทั่วทั้งหมด

นรกที่ทุสสิมาร ได้ทำร้าย
พระวิธุระอัครสาวก และพระกกุสันธสัมมาสัมพุทธเจ้า
แล้วได้หมกไหม้อยู่เป็นเช่นนี้

ภิกษุใด เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า
ย่อมรู้กรรมและผลของกรรมโดยชัดแจ้ง
มารผู้มีบาป ท่านทำร้ายภิกษุรูปนั้นเข้า
จะต้องประสพทุกข์แน่แท้
วิมานทั้งหลาย ที่อยู่ท่ามกลางมหาสมุทร
ตั้งอยู่ได้ตลอดกัป
มีสีดังแก้วไพฑูรย์งดงาม มีแสงไฟสว่าง
ดุจกองไฟที่ลุกโพลง ทั้งเพียบพร้อมด้วยรัศมี
มีหมู่นางอัปสรผู้มีผิวพรรณต่างกันฟ้อนรำอยู่

ภิกษุใด เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า
ย่อมรู้วิมานเหล่านั้นได้โดยชัดแจ้ง
มารผู้มีบาป ท่านทำร้ายภิกษุรูปนั้นเข้า
จะต้องประสพทุกข์แน่แท้

ภิกษุใด อันพระพุทธเจ้าทรงใช้ไปแล้ว
และภิกษุสงฆ์เป็นอันมากก็เห็นอยู่
ได้ทำปราสาทของนางวิสาขามิคารมารดา
ให้ไหวด้วยปลายนิ้วเท้า

ภิกษุใด เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า
ย่อมรู้วิมานนี้ โดยชัดแจ้ง
มารผู้มีบาป ท่านทำร้ายภิกษุรูปนั้นเข้า

จะต้องประสพทุกข์แน่แท้

ภิกษุใด แสดงยอดเขาสิเนรุให้มนุษย์
ชาวชมพูทวีป ชาวปุพพวิเทหทวีป
ชาวอมรโคยานทวีป และชาวอุตตรกุรุทวีป
เห็นด้วยวิโมกข์ได้

ภิกษุใด เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า
ย่อมรู้วิโมกข์ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้นี้โดยชัดแจ้ง
มารผู้มีบาป ท่านทำร้ายภิกษุรูปนั้นเข้า
จะต้องประสพทุกข์แน่แท้

ไฟไม่ได้ตั้งใจเลยว่า เราจะไหม้คนพาล
แต่คนพาลต่างหาก
ที่กระโดดเข้าไปหาไฟที่ลุกโพลงให้ไหม้ตนเอง

แน่ะมารผู้มีบาป ท่านก็เช่นเดียวกัน
ทำร้ายพระพุทธเจ้าและพระสาวกนั้นแล้ว
ก็จักเผาไหม้ตนเอง
เหมือนคนพาลถูกไฟไหม้

มารที่เคยทำร้าย
พระพุทธเจ้าและพระสาวกนั้นแล้ว
ได้ประสพสิ่งอันไม่ใช่บุญ
แน่ะมารผู้มีบาป หรือว่าท่านเข้าใจว่า
บาปจะไม่ให้ผลแก่เรา

แน่ะมารผู้มุ่งแต่จะให้เขาตาย
ท่านสั่งสมบาปมานาน
จึงแน่นอนว่า จะต้องประสพทุกข์แน่แท้
ท่านจงอย่าคิดร้าย
ต่อพระพุทธเจ้าและพระสาวกอีกต่อไปเลย*

---

*ขุ.เถร. ๒๖/๑๑๖๐-๑๒๑๖/๔๑๗-๔๒๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ภาคผนวก ข

พระมหาโมคคัลลานะ ได้ชื่อว่าเป็นอาจารย์ด้านทิศอุดรของหมู่คณะ อันถือว่าเป็นกำลังสำคัญในการช่วยเหลือพระพุทธเจ้าประกาศพระศาสนาทั้งแก่เทวดาและมนุษย์ และยังได้แสดงฤทธิ์ปราบบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิจำนวนมาก ให้คลายความเห็นผิดแล้วกลับมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ดังนั้น ท่านจึงมีหลักธรรมอันเป็นสารัตถะประโยชน์มากมายดังที่ได้แสดงไว้ในสูตรต่าง ๆ ในที่นี้ ผู้วิจัยจะนำมากล่าวพอเป็นอุทาหรณ์เพียง ๑ สูตร คือ

อนุมานสูตร : ว่าด้วยความคาดหมาย

ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง ท่านพระมหาโมคัลลานะพำนักอยู่ ณ เภสกฬาวันอันเป็นสถานที่ให้อภัยแก่เนื้อ ตำบลสุงสุมารคิระ ภัคคชนบท ณ ที่นั้นแล ท่านพระมหาโมคคัลลานะเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลายผู้มีอายุ ภิกษุเหล่านั้นรับคำของท่านพระมหาโมคคัลลานะแล้ว

ธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่ายาก

ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวว่า

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าแม้ภิกษุปวารณาไว้ว่า ขอท่านจงว่ากล่าวข้าพเจ้า ๆ เป็นผู้ควรที่ท่านว่ากล่าวได้ แต่ภิกษุนั้นเป็นคนว่ายาก ประกอบด้วยธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่ายาก เป็นผู้ไม่อดทน ไม่รับคำพร่ำสอนโดยเคารพ เมื่อเป็นเช่นนี้ เพื่อนพรหมจารีต่างไม่สำคัญภิกษุนั้นว่า ควรว่ากล่าว ควรพร่ำสอน ทั้งไม่สำคัญว่า ควรถึงความไว้วางใจในบุคคลนั้นได้

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ทำให้เป็นคนว่ายากเป็นไฉน คือ

๑. ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีความปรารถนาเลวทราม ลุอำนาจความปรารถนาเลวทราม แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้มีความปรารถนาเลวทราม ลุอำนาจความปรารถนาเลวทรามนี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่ายาก

๒. ภิกษุเป็นผู้ยกตนข่มผู้อื่น แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ยกตนข่มผู้อื่น นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่ายาก

๓. ภิกษุเป็นคนมักโกรธ อันความโกรธครอบงำแล้ว แม้ข้อที่ภิกษุเป็นคนมักโกรธ อันความโกรธครอบงำแล้ว นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่ายาก

๔. ภิกษุเป็นคนมักโกรธ ผูกโกรธ เพราะความโกรธเป็นเหตุ แม้ข้อที่ภิกษุเป็นคนมักโกรธ ผูกโกรธ เพราะความโกรธเป็นเหตุ นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่ายาก

๕. ภิกษุเป็นคนมักโกรธ มักระแวงจัด เพราะความโกรธเป็นเหตุ แม้ข้อที่ภิกษุเป็นคนมักโกรธ มักระแวง เพราะความโกรธเป็นเหตุ นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่ายาก

๖. ภิกษุเป็นคนมักโกรธ เปล่งวาจาใกล้ต่อความโกรธ แม้ข้อที่ภิกษุเป็นคนมักโกรธ เปล่งวาจาใกล้ต่อความโกรธ นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่ายาก

๗. ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้อง กลับโต้เถียงโจทก์ แม้ข้อที่ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้อง กลับโต้เถียงโจทก์ นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่ายาก

๘. ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้อง กลับรุกรานโจทก์ แม้ข้อที่ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้อง กลับปรักปรำโจทก์ นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่ายาก

๙. ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้อง กลับปรักปรำโจทก์ แม้ข้อที่ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้อง กลับปรักปรำโจทก์ นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่ายาก

๑๐. ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็น โจทก์ฟ้อง กลับเอาเรื่องอื่นมากลบเกลื่อน พูดนอกเรื่อง แสดงความโกรธ ความมุ่งร้าย และความไม่เชื่อฟังให้ปรากฏ แม้ข้อที่ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้อง กลับเอาเรื่องอื่นมากลบเกลื่อน พูดนอกเรื่อง แสดงความโกรธ ความมุ่งร้าย และความไม่เชื่อฟังให้ปรากฏ นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่ายาก

๑๑. ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้อง ไม่พอใจตอบในความประพฤติ แม้ข้อที่ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้อง ไม่พอใจตอบในความประพฤติ นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่ายาก

๑๒. ภิกษุเป็นคนลบหลู่ ตีเสมอ แม้ข้อที่ภิกษุเป็นคนลบหลู่ ตีเสมอ นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่ายาก

๑๓. ภิกษุเป็นคนริษยา เป็นคนตระหนี่ แม้ข้อที่ภิกษุเป็นคนริษยา เป็นคนตระหนี่ นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่ายาก

๑๔. ภิกษุเป็นคนโอ้อวด เจ้ามายา แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้โอ้อวด เจ้ามายา นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่ายาก

๑๕. ภิกษุเป็นคนกระด้าง ดูหมิ่นผู้อื่น แม้ข้อที่ภิกษุเป็นคนกระด้าง ดูหมิ่นผู้อื่น นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่ายาก

๑๖. ภิกษุเป็นคนยึดถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ ดื้อรั้น สละคืนความเห็นได้ยาก แม้ข้อที่ภิกษุเป็นคนยึดถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ ดื้อรั้น สละคืนความเห็นได้ยาก นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่ายาก

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้ เรียกว่า ธรรมที่ทำให้เป็นคนว่ายาก

ธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่าง่าย

ถ้าแม้ภิกษุไม่ปวารณาไว้ว่า ขอท่านจงว่ากล่าวข้าพเจ้า ข้าพเจ้า เป็นผู้ควรที่ท่านจะว่ากล่าวได้ แต่ภิกษุนั้นเป็นคนว่าง่าย ประกอบด้วยธรรมที่ทำให้เป็นคนว่าง่าย เป็นผู้อดทน รับคำพร่ำสอนโดยเคารพ เมื่อเป็นเช่นนี้เพื่อนพรหมจารีต่างสำคัญภิกษุนั้นว่า ควรว่ากล่าวได้ ควรพร่ำสอนได้ ทั้งสำคัญว่า ควรถึงความไว้วางใจในบุคคลนั้นได้

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ทำให้เป็นคนว่าง่าย เป็นไฉน คือ

๑. ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ไม่เป็นผู้มีความปรารถนาเลวทราม ไม่ลุอำนาจความปรารถนาเลวทราม แม้ข้อที่ภิกษุไม่เป็นผู้มีความปรารถนาเลวทราม ไม่ลุอำนาจความปรารถนาเลวราม นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่าง่าย

๒. ภิกษุเป็นผู้ไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น แม้ข้อที่ภิกษุไม่ยกตนข่มผู้อื่น นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่าง่าย

๓. ภิกษุไม่เป็นคนมักโกรธ อันความโกรธไม่ครอบงำแล้ว นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่าง่าย

๔. ภิกษุไม่เป็นคนมักโกรธ ไม่ผูกโกรธ เพราะความโกรธเป็นเหตุ แม้ข้อที่ภิกษุไม่เป็นคนมักโกรธ ไม่ผูกโกรธ เพราะความโกรธเป็นเหตุ นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่าง่าย

๕. ภิกษุไม่เป็นคนมักโกรธ ไม่ระแวงจัด เพราะความโกรธเป็นเหตุ แม้ข้อที่ภิกษุไม่เป็นคนมักโกรธ ไม่มักระแวงจัด เพราะความโกรธเป็นเหตุ นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่าง่าย

๖. ภิกษุไม่เป็นคนมักโกรธ ไม่เปล่งวาจาใกล้ต่อความโกรธ แม้ข้อที่ภิกษุไม่เป็นคนมักโกรธ ไม่เปล่งวาจาใกล้ต่อความโกรธ นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่าง่าย

๗. ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้องไม่โต้เถียงโจทก์ แม้ข้อที่ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้อง ไม่โต้เถียงโจทก์ นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่าง่าย

๘. ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้องไม่รุกรานโจทก์ แม้ข้อที่ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้อง ไม่รุกรานโจทก์ นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่าง่าย

๙. ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้องไม่ปรักปรำโจทก์ แม้ข้อที่ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้อง ไม่ปรักปรำโจทก์ นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่าง่าย

๑๐. ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้อง ไม่เอาเรื่องอื่นมากลบเกลื่อน ไม่พูดนอกเรื่อง ไม่แสดงความโกรธ ความมุ่งร้าย และความไม่เชื่อฟังให้ปรากฏ แม้ข้อที่ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้อง ไม่เอาเรื่องอื่นมากลบเกลื่อน ไม่พูดนอกเรื่อง ไม่แสดงความโกรธ ความมุ่งร้าย และความไม่เชื่อฟังให้ปรากฏ นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่าง่าย

๑๑. ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้อง พอใจตอบในความประพฤติ แม้ข้อที่ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้อง พอใจตอบในความประพฤติ นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่าง่าย

๑๒. ภิกษุไม่เป็นคนลบหลู่ ไม่ตีเสมอ แม้ข้อที่ภิกษุไม่เป็นคนลบหลู่ ไม่ตีเสมอ นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่าง่าย

๑๓. ภิกษุเป็นคนไม่ริษยา ไม่เป็นคนตระหนี่ แม้ข้อที่ภิกษุไม่เป็นคนริษยา ไม่เป็นคนตระหนี่ นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่าง่าย

๑๔. ภิกษุไม่เป็นคนโอ้อวด มิใช่เจ้ามายา แม้ข้อที่ภิกษุไม่เป็นคนไม่โอ้อวด มิใช่เจ้ามายา นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่าง่าย

๑๕. ภิกษุเป็นคนไม่กระด้าง ไม่ดูหมิ่นผู้อื่น แม้ข้อที่ภิกษุไม่เป็นคนกระด้าง ไม่ดูหมิ่นผู้อื่น นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่าง่าย

๑๖. ภิกษุไม่ยึดถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ ไม่ดื้อรั้น สละคืนความเห็นได้ง่าย แม้ข้อที่ภิกษุไม่ยึดถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ ไม่ดื้อรั้น สละคืนความเห็นได้ง่าย นี้ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นคนว่าง่าย

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้ เรียกว่าธรรมที่ทำให้เป็นคนว่าง่าย

การเทียบเคียงตนเอง

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ในธรรมทั้ง ๑๖ ข้อนั้น ภิกษุพึงเทียบเคียงตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า

๑. บุคคลที่มีความปรารถนาเลวทราม ลุอำนาจแห่งความปรารถนาเลวทราม หาเป็นที่รักใคร่พอใจของเราไม่ ก็หากเราจะพึงเป็นคนมีความปรารถนาเลวทราม ลุอำนาจแห่งความปรารถนาเลวทรามบ้างเล่า เราคงไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของคนอื่น ภิกษุผู้รู้อยู่อย่างนี้ พึงยังความคิดให้เกิดขึ้นว่า เราจักไม่เป็นคนมีความปรารถนาเลวทราม ไม่ลุอำนาจแห่งความปรารถนาเลวทราม

๒. บุคคลที่ยกตนข่มผู้อื่น ก็หาเป็นที่รักใคร่พอใจของเราไม่ ก็หากเราพึงเป็นคนยกตนข่มผู้อื่นบ้างเล่า เราคงไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของคนอื่น ภิกษุผู้รู้อยู่อย่างนี้ พึงยังความคิดให้เกิดขึ้นว่า เราจักไม่ยกตนข่มผู้อื่น

๓. บุคคลที่เป็นคนมักโกรธ อันความโกรธครอบงำ ก็หาเป็นที่รักพอใจของเราไม่ ก็หากเราจะพึงเป็นคนมักโกรธ อันความโกรธครอบงำบ้างเล่า เราก็คงไม่เป็นที่รักใครพอใจของคนอื่น ภิกษุผู้รู้อยู่อย่างนี้ พึงยังความคิดให้เกิดขึ้นว่า จักไม่เป็นคนมักโกรธ ไม่ให้ความโกรธครอบงำ

๔. บุคคลที่เป็นคนมักโกรธ ผูกโกรธเพราะความโกรธเป็นเหตุ ก็หาเป็นที่รักใคร่พอใจของเราไม่ ก็หากเราจะพึงเป็นคนโกรธ ผูกโกรธ เพราะความเป็นเหตุบ้างเล่า เราคงไม่เป็นที่รักใครพอใจของคนอื่น ภิกษุผู้รู้อยู่อย่างนี้ พึงยังความคิดให้เกิดขึ้นว่า เราจักไม่เป็นคนมักโกรธ ไม่ผูกโกรธ เพราะความโกรธเป็นเหตุ

๕. บุคคลที่เป็นคนมักโกรธ มักระแวงจัด เพราะความโกรธเป็นเหตุ ก็หาเป็นที่รักใคร่พอใจของเราไม่ ก็หากเราจะพึงเป็นคนมักโกรธ มักระแวงจัด เพราะความโกรธเป็นเหตุบ้างเล่า เราก็คงไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่พอใจของคนอื่น ภิกษุผู้รู้อยู่อย่างนี้ พึงยังความคิดให้เกิดขึ้นว่า เราจักไม่เป็นคนมักโกรธไม่มักระแวงจัด เพราะความโกรธเป็นเหตุ

๖. บุคคลที่เป็นคนมักโกรธ เปล่งวาจาใกล้ต่อความโกรธ ก็หาเป็นที่รักใคร่พอใจของเราไม่ ก็หากเราจะพึงเป็นคนมักโกรธ เปล่งวาจาใกล้ต่อความโกรธบ้างเล่า เราก็คงไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของคนอื่น ภิกษุผู้รู้อยู่อย่างนี้ พึงยังความคิดให้เกิดขึ้นว่า เราจักไม่เป็นคนมักโกรธ ไม่เปล่งวาจาใกล้ต่อความโกรธ

๗. บุคคลที่ถูกบุคคลผู้เป็นโจทก์ฟ้อง กลับโต้เถียงโจทก์ ก็หาเป็นที่รักใคร่พอใจของเราไม่ ก็หากเราจะพึงถูกบุคคลผู้เป็นโจทก์ฟ้อง กลับโต้เถียงโจทก์บ้างเล่า เราคงไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของคนอื่น ภิกษุผู้รู้อยู่อย่างนี้ พึงยังความคิดให้เกิดขึ้นว่า เราถูกบุคคลผู้เป็นโจทก์ฟ้อง จักไม่โต้เถียงโจทก์

๘. บุคคลที่ถูกบุคคลผู้เป็นโจทก์ฟ้อง กลับรุกรานโจทก์ ก็หาเป็นที่รักใคร่พอใจของเราไม่ ก็หากเราจะพึงถูกบุคคลผู้เป็นโจทก์ฟ้อง กลับรุกรานโจทก์บ้างเล่า เราคงไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของคนอื่น ภิกษุผู้รู้อยู่อย่างนี้พึงยังความคิดให้เกิดขึ้นว่า เราถูกบุคคลผู้เป็นโจทก์ฟ้อง จักไม่รุกรานโจทก์

๙. บุคคลที่ถูกบุคคลผู้เป็นโจทก์ฟ้อง กลับปรักปรำโจทก์ ก็หาเป็นที่รักใคร่พอใจของเราไม่ ก็หากเราจะพึงถูกบุคคลผู้เป็นโจทก์ฟ้อง กลับปรักปรำโจทก์บ้างเล่า

เราก็คงไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของคนอื่น ภิกษุผู้รู้อยู่อย่างนี้พึงยังความคิดให้เกิดขึ้นว่า เราถูกบุคคลผู้เป็นโจทก์ฟ้อง จักไม่ปรักปรำโจทก์

๑๐. บุคคลที่ถูกบุคคลผู้เป็นโจทก์ฟ้อง กลับเอาเรื่องอื่นมากลบเกลื่อน พูดนอกเรื่อง แสดงความโกรธ ความมุ่งร้าย และความไม่เชื่อฟังให้ปรากฏ ก็หาเป็นที่รักใคร่พอใจของเราไม่ ก็หากเราจะพึงถูกบุคคลผู้เป็นโจทก์ฟ้อง กลับเอาเรื่องอื่นมากลบเกลื่อน พูดนอกเรื่อง แสดงความโกรธ ความมุ่งร้าย และความไม่เชื่อฟังให้ปรากฏบ้างเล่า เราคงไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของคนอื่น ภิกษุผู้รู้อยู่อย่างนี้ พึงยังความคิดให้เกิดขึ้นว่า เราถูกบุคคลผู้เป็นโจทก์ฟ้อง จักไม่เอาเรื่องอื่นมากลบเกลื่อน ไม่นอกเรื่อง ไม่แสดงความโกรธ ความมุ่งร้าย และความไม่เชื่อฟังให้ปรากฏ

๑๑. บุคคลที่ถูกบุคคลผู้เป็นโจทก์ฟ้อง ไม่พอใจตอบในความประพฤติก็หาเป็นที่รักใคร่พอใจของเราไม่ ก็หากเราจะพึงถูกบุคคลผู้เป็นโจทก์ฟ้อง ไม่พอใจตอบในความประพฤติ เราคงไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของคนอื่น ภิกษุผู้รู้อยู่อย่างนี้ พึงยังความคิดให้เกิดขึ้นว่า เราถูกบุคคลผู้เป็นโจทก์ฟ้อง พอใจตอบในความประพฤติ

๑๒. บุคคลที่เป็นคนลบหลู่ ตีเสมอ ก็หาเป็นที่รักใคร่พอใจของเราไม่ ก็หากเราจะพึงเป็นคนลบหลู่ตีเสมอบ้างเล่า เราคงไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของคนอื่น ภิกษุผู้รู้อยู่อย่างนี้ พึงยังความคิดให้เกิดขึ้นว่า เราจักไม่เป็นคนลบหลู่ ตีเสมอ

๑๓. บุคคลที่เป็นคนริษยา เป็นคนตระหนี่ ก็หาเป็นที่รักใคร่พอใจของเราไม่ ก็หากเราจะพึงเป็นคนริษยา เป็นคนตระหนี่บ้างเล่า เราคงไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของคนอื่น ภิกษุผู้รู้อยู่อย่างนี้ พึงยังความคิดให้เกิดขึ้นว่า เราจักไม่เป็นคนริษยา ไม่เป็นคนตระหนี่

๑๔. บุคคลที่เป็นคนโอ้อวด เจ้ามายา ก็หาเป็นที่รักใคร่พอใจของเราไม่ ก็หากเราจะพึงเป็นคนโอ้อวด เจ้ามายาบ้างเล่า เราคงไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของคนอื่น ภิกษุผู้รู้อยู่อย่างนี้ พึงยังความคิดให้เกิดขึ้นว่า เราจักไม่เป็นคนโอ้อวด ไม่มีมายา

๑๕. บุคคลที่เป็นคนกระด้าง ดูหมิ่นผู้อื่น นี้ก็หาเป็นที่รักใคร่พอใจของเราไม่ ก็หากเราจะพึงเป็นคนกระด้าง ดูหมิ่นผู้อื่นบ้างเล่า เราคงไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของคนอื่น ภิกษุผู้รู้อยู่อย่างนี้ พึงยังความคิดให้เกิดขึ้นว่า เราจักไม่เป็นคนกระด้าง ไม่ดูหมิ่นผู้อื่น

๑๖. บุคคลที่ยึดถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ ดื้อรั้น สละคืนความเห็นได้ยาก ก็หาเป็นที่รักใคร่พอใจของเราไม่ ก็หากเราจะพึงเป็นคนที่ยึดถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ ดื้อรั้น สละคืนความเห็นได้ยากบ้างเล่า เราคงไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของคนอื่น

ภิกษุผู้รู้อยู่อย่างนี้ พึงยังความคิดให้เกิดขึ้นว่า เราจักไม่เป็นคนยึดถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ ไม่ดื้อรั้น สละคืนความเห็นได้ง่าย ดังนี้

การพิจารณาตนเอง

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ในธรรมทั้ง ๑๖ ข้อนั้น

๑. ภิกษุพึงพิจารณาตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นคนมีความปรารถนาเลวทราม ลุอำนาจความปรารถนาเลวทรามหรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นคนมีความปรารถนาเลวทราม ลุอำนาจความปรารถนาเลวทรามจริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วนั้นเสีย หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราไม่ใช่คนมีความปรารถนาเลวทราม ไม่ลุอำนาจความปรารถนาเลวทราม ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืน ในกุศลธรรมทั้งหลาย

๒. ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นคนยกตนข่มผู้อื่นหรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นคนยกตนข่มผู้อื่นจริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วนั้นเสีย หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราไม่เป็นคนยกตนข่มผู้อื่น ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติ และปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืนในกุศลธรรมทั้งหลาย

๓. ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นคนมักโกรธ อันความโกรธครอบงำแล้วหรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นคนมักโกรธ อันความโกรธครอบงำแล้วจริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วนั้นเสีย หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราไม่เป็นคนมักโกรธ อันความโกรธไม่ครอบงำ ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืน ในกุศลธรรมทั้งหลาย

๔. ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นคนมักโกรธ ผูกโกรธเพราะความโกรธเป็นเหตุหรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นคนมักโกรธ ผูกโกรธ เพราะความโกรธเป็นเหตุจริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วนั้นเสีย หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราไม่เป็นคนมักโกรธ ไม่ผูกโกรธ เพราะความโกรธเป็นเหตุ ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืน ในกุศลธรรมทั้งหลาย

๕. ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นคนมักโกรธ ผูกโกรธ มักระแวงจัด เพราะความโกรธเป็นเหตุหรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นคนมักโกรธ มักระแวงจัด เพราะความโกรธเป็นเหตุจริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรม

อันชั่วนั้นเสีย หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราไม่เป็นคนมักโกรธ ไม่มักระแวงจัด เพราะความโกรธเป็นเหตุ ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืน ในกุศลธรรมทั้งหลาย

๖. ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นคนมักโกรธ เปล่งวาจาใกล้ต่อความโกรธหรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นคนมักโกรธ เปล่งวาจาใกล้ต่อความโกรธจริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วนั้นเสีย หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราไม่เป็นคนมักโกรธ ไม่เปล่งวาจาใกล้ต่อความโกรธ ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืน ในกุศลธรรมทั้งหลาย

๗. ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นจำเลยถูกโจทก์ฟ้องกลับโต้เถียงโจทก์หรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นจำเลยถูกโจทก์ฟ้อง กลับโต้เถียงโจทก์ ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วนั้นเสีย หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นจำเลยถูกโจทก์ฟ้อง ไม่กลับโต้เถียงโจทก์ ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืน ในกุศลธรรมทั้งหลาย

๘. ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นจำเลยถูกโจทก์ฟ้องกลับรุกรานโจทก์หรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นจำเลยถูกโจทก์ฟ้อง กลับรุกรานโจทก์จริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วนั้นเสีย หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นจำเลยถูกโจทก์ฟ้อง ไม่กลับรุกรานโจทก์ ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืน ในกุศลธรรมทั้งหลาย

๙. ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นจำเลยถูกโจทก์ฟ้องกลับปรักปรำโจทก์หรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นจำเลยถูกโจทก์ฟ้อง กลับปรักปรำโจทก์จริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วนั้นเสีย หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นจำเลยถูกโจทก์ฟ้อง ไม่กลับปรักปรำโจทก์ ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืน ในกุศลธรรมทั้งหลาย

๑๐. ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นจำเลยถูกโจทก์ฟ้องกลับเอาเรื่องอื่นมากลบเกลื่อน พูดนอกเรื่อง แสดงความโกรธ ความมุ่งร้าย และความไม่เชื่อฟังให้ปรากฏหรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นจำเลยถูกโจทก์ฟ้องกลับเอาเรื่องอื่นมากลบเกลื่อน พูดนอกเรื่อง แสดงความโกรธ ความมุ่งร้าย และความไม่เชื่อฟังให้ปรากฏจริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วนั้นเสีย หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นจำเลยถูกโจทก์ฟ้อง ไม่เอาเรื่องอื่นมา กลบเกลื่อน ไม่พูดนอกเรื่อง ไม่แสดง

ความโกรธ ความมุ่งร้าย และความไม่เชื่อฟังให้ปรากฏ ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืน ในกุศลธรรมทั้งหลาย

๑๑. ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นจำเลยถูกโจทก์ฟ้อง ไม่พอใจตอบในความประพฤติหรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นจำเลยถูกโจทก์ฟ้อง ไม่พอใจตอบในความประพฤติจริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วนั้นเสีย หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นจำเลยถูกโจทก์ฟ้อง พอใจตอบในความประพฤติ ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืน ในกุศลธรรมทั้งหลาย

๑๒. ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นลบหลู่ ตีเสมอหรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นคนลบหลู่ ตีเสมอจริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วนั้นเสีย หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราไม่เป็นคนลบหลู่ ไม่ตีเสมอ ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืน ในกุศลธรรมทั้งหลาย

๑๓. ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นคนริษยา เป็นคนตระหนี่หรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นคนริษยา เป็นคนตระหนี่จริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วนั้นเสีย หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราไม่เป็นคนริษยา ไม่เป็นคนตระหนี่ ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืน ในกุศลธรรมทั้งหลาย

๑๔. ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นคนโอ้อวด เจ้ามายาหรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นคนโอ้อวด เจ้ามายาจริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วนั้นเสีย หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราไม่เป็นคนโอ้อวด ไม่เป็นคนเจ้ามายา ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืน ในกุศลธรรมทั้งหลาย

๑๕. ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นคนกระด้าง ดูหมิ่นผู้อื่นหรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเป็นคนกระด้าง ดูหมิ่นผู้อื่นจริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วนั้นเสีย หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราไม่เป็นคนกระด้าง ไม่ดูหมิ่นผู้อื่น ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืน ในกุศลธรรมทั้งหลาย

๑๖. ภิกษุพึงพิจารณาตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า เราเป็นคนยึดถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ ดื้อรั้น สละคืนความเห็นได้ยากหรือไม่ หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เรา

เป็นคนยึดถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ ดื้อรั้น สละคืนความเห็นได้ยากจริง ก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วนั้นเสีย หากพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราไม่เป็นคนยึดถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ ไม่ดื้อรั้น สละคืนความเห็นได้ง่าย ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืน ในกุศลธรรมทั้งหลาย

หากภิกษุพิจารณาอยู่ เห็นชัดอกุศลธรรมอันชั่วเหล่านี้ทั้งหมดที่ยังละไม่ได้ในตน ภิกษุนั้นก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วทั้งหมดเหล่านี้ หากพิจารณาอยู่ เห็นชัดอกุศลธรรมอันชั่วทั้งหมดเหล่านี้ ที่ละได้แล้วในตน ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืน ในกุศลธรรมทั้งหลาย

อุปมาเหมือนสตรีหรือบุรุษ รุ่นหนุ่มรุ่นสาว ชอบโอ่อ่า ส่องดูเงาหน้าของตนในกระจกเงา หรือในภาชนะน้ำใสสะอาดบริสุทธิ์ ถ้าเห็นธุลีหรือสิวบนใบหน้านั้น ย่อมพยายามที่จะให้ธุลีหรือสิวนั้นหายไป หากไม่เห็นธุลีหรือสิวบนใบหน้านั้น ก็รู้สึกพอใจว่า ช่างเป็นลาภของเรา ใบหน้าของเราบริสุทธิ์สะอาด ดังนี้ ฉันใด แม้ภิกษุหากพิจารณาอยู่ เห็นชัดอกุศลธรรมอันชั่วทั้งหมดเหล่านี้ ที่ยังละไม่ได้ในตน ภิกษุนั้นก็ควรพยายามเพื่อที่จะละอกุศลธรรมอันชั่วทั้งหมดเหล่านั้นเสีย แต่ถ้าเมื่อพิจารณาอยู่ เห็นชัดอกุศลธรรมอันชั่วทั้งหมดเหล่านี้ ที่ละได้แล้วในตน ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นทีเดียว หมั่นศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืน ในกุศลธรรมทั้งหลาย ฉันนั้นนั่นเทียว

ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวภาษิตดังนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นพอใจต่างชื่นชมยินดีภาษิตของท่านพระมหาโมคคัลลานะแล้วแล

ภาคผนวก ค

อดีตชาติของพระมหาโมคคัลลานะ

ในคัมภีร์ขุททกนิกาย อปทาน กล่าวว่า พระมหาโมคคัลลานะ ได้เคยเกิดเป็นท้าวสักกะ ๗๗ ครั้ง เกิดเป็นพระราชา ๑๐๘ ครั้ง เกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๕๕ ครั้ง[๑] และในอรรถกถาชาดกต่าง ๆ ได้กล่าวถึงกำเนิดในอดีตชาติของท่านไว้มาก ทั้งที่เป็นมนุษย์ อมนุษย์ และสัตว์ดิรัจฉาน คือ

ก. เคยเกิดเป็นท้าวสักกะเทวดาและสารถีของพระอินทร์

เป็น	พระไตรปิฎก	เล่ม/ข้อ/หน้า
จันทเทพบุตร	สุธาโภชนชาดก	๒๘/๒๔๙/๘๘

เป็น	ชาดก	เล่ม/หน้า
ท้าวสักกะ	อิลลิสชาดก	๒/๑๔๕
เทพบุตร	กักการุชาดก	๔/๒๗๖
เทพบุตร	พิสารโกสิยชาดก	๕/๔๕๐

ข. เคยเกิดเป็นพราหมณ์

เป็น	จริยาปิฎกอรรถกถา	ข้อ/หน้า
พราหมณ์	ภิสจริยาวัณณนา	๔๑/๒๔๓

ค. เคยเกิดเป็นพระราชา

เป็น	ชาดก	เล่ม/หน้า
พระราชา	อลีนจิตตชาดก	๓/๙
พระราชา	โสณนันทชาดก	๘/๑๙๘

ง. เคยเกิดเป็นพระราชกุมาร

เป็น	ชาดก	เล่ม/หน้า
ราชบุตร	สังวรชาดก	๖/๖๐
ราชบุตร	ชวนหังสชาดก	๖/๑๕๗

---

[๑] ขุ.อป. ๓๒/๓๘๔-๓๘๕/๔๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๓๓.

ราชกุมาร	ภิสชาดก	๖/๒๗๒
ภัทรราชกุมาร	สัมภวชาดก	๗/๒๑๖
ภัททเสนกุมาร	จันทกุมารชาดก	๑๐/๑๒๕

จ. เคยเกิดเป็นสามัญชนทั่วไป

เป็น	พระไตรปิฎก	เล่ม/ข้อ/หน้า
คนกระจอก	อิลลิสชาดก	๒๗/๗๘/๓๒
กิสวัจฉดาบส	สรภังคชาดก	๒๗/๓๐๖๗/๖๑๑
สิริวัฑฒกุฎุมพี	อรรถกถา	๑/๑๘๙-๑๙๐/๑๓๔-๑๔๐

เป็น	ชาดก	เล่ม/หน้า
สารถี	ราโชวาทชาดก	๓/๕
โทณมาปกอำมาตย์	กุรุธัมมชาดก	๔/๑๑๖
อายุรบัณฑิต	ปัณณกชาดก	๕/๑๓๐
กิสวัจฉดาบส	อินทริยชาดก	๕/๒๘๑
โคปาลกุมาร	หัตถิปาลชาดก	๗/๑๓๐
กุลบุตร	สรภังคชาดก	๗/๒๘๓
กิสวัจฉดาบส	สรภังคชาดก	๗/๓๑๓
มหาเสนาคุตตะ	จูฬสุตโสมชาดก	๗/๓๕๘
มหาชินมหาดาบส	มหาชนกชาดก	๙/๑๐๘
วีชกบุรุษ	พรหมนารทชาดก	๑๐/๑๗๐

ฉ. เคยเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน

เป็น	พระไตรปิฎก	เล่ม/ข้อ/หน้า
พญาครุฑ	จตุโปสถชาดก	๒๗/๑๓๗๖/๓๓๑
พญานาค	มหาโมคคัลลานัตเถราปทาน	๓๒/๓๗๖/๔๕

เป็น	ชาดก	เล่ม/หน้า
หนู	สัจจังกิรชาดก	๒/๑๑๘
เสือโคร่ง	พยัคฆชาดก	๔/๙๓
สุนัขจิ้งจอก	สตปัณฑิตชาดก	๔/๒๕๙
สุนัขจิ้งจอก	ปัญจอุโปสถชาดก	๖/๒๙๔

หงส์	วินีลกชาดก	๓/๓๙
หงส์	จตุมัฏฐชาดก	๓/๑๐๗
เต่า	กุรุงคมิคชาดก	๓/๑๕๕
หงส์	กัจฉปชาดก	๓/๑๗๔
พญาช้าง	ติตติรชาดก	๓/๓๐๒
เสือโคร่ง	วัณณาโรหชาดก	๔/๔๑๐
เสือโคร่ง	ติตติรชาดก	๕/๓๖๖
พ่อเต่า	มหาอุกกุสชาดก	๖/๒๕๑
พญาครุฑ	วิธุรชาดก	๑๐/๒๔๗

จริยาปิฎกอรรถกถา

เป็น		ข้อ/หน้า
สุโภคนาค	ภูริทัตตชาดก	๑๐/๔๖
สุนัขจิ้งจอก	สสปัณฑิตจริยาวัณณนา	๑๔๓/๑๓๐

ธ. เคยเกิดเป็นมาร

เป็น	พระไตรปิฎก	เล่ม/ข้อ/หน้า
ทูสีมาร	มารตัชชนียสูตร	๑๒/๕๐๗/๔๕๑
พญามาร	มหาโมคคัลลานคาถา	๒๖/๑๑๙๖/๔๒๐

ภาคผนวก ฆ

ในที่นี้ จะได้กล่าวถึงธรรมของมนุษย์ ๒ หมวด คือ ศีล ๕ ที่เรียกว่ามนุษยธรรมและกุศลกรรมบถ ๑๐ ที่เรียกว่าอารยธรรม ดังต่อไปนี้

หมวดที่ ๑ ศีล (การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย) มี ๕ ประการ คือ

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี	การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทานา เวรมณี	การงดเว้นจากการลักทรัพย์
๓. กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี	การงดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม
๔. มุสาวาทา เวรมณี	การงดเว้นจากการพูดเท็จ
๕. สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี	การงดเว้นจากการเสพของมึนเมาคือ สุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท

หมวดที่ ๒ กุศลกรรมบถ (ทางทำความดี) มี ๑๐ ประการ คือ

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี	งดเว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทานา เวรมณี	งดเว้นจากการลักทรัพย์
๓. กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี	งดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม
๔. มุสาวาทา เวรมณี	งดเว้นจากการพูดเท็จ
๕. ปิสุณาย วาจาย เวรมณี	งดเว้นจากการพูดส่อเสียด
๖. ผรุสาย วาจาย เวรมณี	งดเว้นจากพูดคำหยาบ
๗. สัมผัปปลาปา เวรมณี	งดเว้นจากพูดเพ้อเจ้อ
๘. อนภิชฌา	ความไม่คิดเพ่งเล็งอยากได้ของเขา
๙. อพยาบาท	ความไม่คิดร้ายผู้อื่น
๑๐. สัมมาทิฏฐิ	ความเห็นชอบ

ภาคผนวก ง

คำว่า บุญ นี้ ในที่นี้หมายถึง มหากุศล หรือมหาบุญ เช่น การให้ทาน ฟังธรรม เรียนธรรม เจริญกรรมฐาน ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า สร้างโบสถ์ สร้างวิหาร สร้างศาลาการเปรียญ สร้างพระพุทธรูป สร้างโต๊ะหมู่บูชา สร้างโรงเรียน โรงพยาบาล สร้างกุฏิ ขุดบ่อน้ำ ตักบาตร บูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียนของหอม เครื่องอาภรณ์ และบูชาด้วยปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ ยารักษาโรค เป็นต้น

ภาคผนวก จ

อารมณ์ของสมถกรรมฐานมี ๔ ประการ แบ่งออกเป็น ๗ หมวด คือ

หมวดที่ ๑ กสิณ (วัตถุสำหรับเพ่งเพื่อจูงใจให้เป็นสมาธิ) มี ๑๐ ประการ คือ

๑.	ปฐวีกสิณ	กสิณคือดิน
๒.	อาโปกสิณ	กสิณคือน้ำ
๓.	เตโชกสิณ	กสิณคือไฟ
๔.	วาโยกสิณ	กสิณคือลม
๕.	นีลกสิณ	กสิณคือสีเขียว
๖.	ปีตกสิณ	กสิณคือสีเหลือง
๗.	โลหิตกสิณ	กสิณคือสีแดง
๘.	โอทาตกสิณ	กสิณคือสีขาว
๙.	อากาสกสิณ	กสิณคือแสงสว่าง
๑๐.	อาโลกกสิณ	กสิณคือที่ว่างเปล่า

หมวดที่ ๒ อนุสสติ (อารมณ์อันควรระลึกถึงเนือง ๆ) มี ๑๐ ประการ คือ

๑.	พุทธานุสสติ	ระลึกถึงพระพุทธเจ้า
๒.	ธัมมานุสสติ	ระลึกถึงพระธรรม
๓.	สังฆานุสสติ	ระลึกถึงพระสงฆ์
๔.	สีลานุสสติ	ระลึงถึงศีล
๕.	จาคานุสสติ	ระลึกถึงการบริจาค
๖.	เทวตานุสสติ	ระลึกถึงเทวดา
๗.	มรณานุสสติ	ระลึกถึงความตาย
๘.	กายคตาสติ	สติอันไปในกาย
๙.	อานาปานัสสติ	สติกำหนดลมหายใจเข้าหายใจออก
๑๐.	อุปสมานุสสติ	ระลึกถึงธรรมเป็นที่สงบระงับ

หมวดที่ ๓ อสุภะ (สภาพอันไม่งาม) มี ๑๐ ประการ คือ

๑.	อุทธุมาตกะ	ซากศพที่เน่าพองขึ้นอืด
๒.	วินีลกะ	ซากศพที่มีสีเขียวคล้ำคละด้วยสีต่าง ๆ
๓.	วิปุพพกะ	ซากศพที่มีน้ำเหลืองไหลเยิ้มอยู่ตามที่ที่แตกปริออก

๔. วิจฉิททกะ ซากศพที่ขาดจากกันเป็น ๒ ท่อน
๕. วิกขายิตกะ ซากศพที่ถูกสัตว์ เช่น แร้ง กา สุนัข จิกทึ้งกัดกินแล้ว
๖. วิกขิตตกะ ซากศพที่กระจุยกระจาย มือเท้าศีรษะหลุดออกไปข้าง ๆ
๗. หตวิกขิตตกะ ซากศพที่ถูกสับฟันบั่นเป็นท่อน ๆ กระจายออกไป
๘. โลหิตกะ ซากศพที่มีโลหิตไหลอาบเรี่ยราดอยู่
๙. ปุฬุวกะ ซากศพที่มีหนอนคลาคล่ำเต็มไปหมด
๑๐. อัฏฐิกะ ซากศพที่ยังเหลือแต่ร่างกระดูกหรือกระดูกท่อน

หมวดที่ ๔ อัปปมัญญา (ธรรมที่แผ่ไปไม่มีประมาณ) มี ๔ ประการ คือ

๑. เมตตา ความรักใคร่ ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข
๒. กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์
๓. มุทิตา ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง
๔. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง

หมวดที่ ๕ อาหาเรปฏิกูลสัญญา (กำหนดหมายความเป็นปฏิกูลในอาหาร) มี ๑ ประการ คือ

๑. ความสำคัญหมายในอาหารว่าเป็นของปฏิกูล

หมวดที่ ๖ จตุธาตุววัฏฐาน (กำหนดพิจารณาธาตุ ๔) มี ๑ ประการ คือ

๑. พิจารณาเห็นร่างกายของตนโดยสักว่าเป็นธาตุ ๔ แต่ละอย่าง ๆ

หมวดที่ ๗ อรูป (ฌานมีอรูปธรรมเป็นอารมณ์) มี ๔ ประการ คือ

๑. อากาสานัญจายตนะ ฌานอันกำหนดอากาศคือช่องว่างหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์
๒. วิญญาณัญจายตนะ ฌานอันกำหนดวิญญาณหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์
๓. อากิญจัญญายตนะ ฌานอันกำหนดภาวะที่ไม่มีอะไร ๆ เป็นอารมณ์
๔. เนวสัญญานาสัญญายตนะ ฌานอันเข้าถึงภาวะมีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่

ภาคผนวก ฉ

อารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐาน ได้แก่ ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ ซึ่งจะได้กล่าวรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๑. ขันธ์ (กองแห่งรูปธรรมและนามธรรมห้าหมวด ที่ประชุมกันเข้าเป็นหน่วยรวม) มี ๕ ประการ คือ

๑. รูปขันธ์ กองรูป
๒. เวทนาขันธ์ กองเวทนา
๓. สัญญาขันธ์ กองสัญญา
๔. สังขารขันธ์ กองสังขาร
๕. วิญญาณขันธ์ กองวิญญาณ

๒. อายตนะ (เครื่องติดต่อ) มี ๑๒ ประการ คือ

๑. อายตนะภายใน (เครื่องติดต่อภายใน) มี ๖ ประการ
 ๑. จักขุ จักษุ ตา
 ๒. โสตะ หู
 ๓. ฆานะ จมูก
 ๔. ชิวหา ลิ้น
 ๕. กาย กาย
 ๖. มโน ใจ

๒. อายตนะภายนอก (เครื่องติดต่อภายนอก) มี ๖ ประการ
 ๑. รูปะ รูป
 ๒. สัททะ เสียง
 ๓. คันธะ กลิ่น
 ๔. รสะ รส
 ๕. โผฏฐัพพะ สัมผัสทางกาย
 ๖. ธรรมารมณ์ อารมณ์ที่เกิดกับใจ

๓. ธาตุ (สิ่งที่ทรงสภาวะของตนอยู่เอง) มี ๑๘ ประการ คือ

๑. จักขุธาตุ	ธาตุคือจักขุปสาท
๒. รูปธาตุ	ธาตุคือรูปารมณ์
๓. จักขุวิญญาณธาตุ	ธาตุคือจักขุวิญญาณ
๔. โสตธาตุ	ธาตุคือโสตปสาท
๕. สัททธาตุ	ธาตุคือสัททารมณ์
๖. โสตวิญญาณธาตุ	ธาตุคือโสตวิญญาณ
๗. ฆานธาตุ	ธาตุคือฆานปสาท
๘. คันธธาตุ	ธาตุคือคันธารมณ์
๙. ฆานวิญญาณธาตุ	ธาตุคือฆานวิญญาณ
๑๐. ชิวหาธาตุ	ธาตุคือชิวหาปสาท
๑๑. รสธาตุ	ธาตุคือรสารมณ์
๑๒. ชิวหาวิญญาณธาตุ	ธาตุคือชิวหาวิญญาณ
๑๓. กายธาตุ	ธาตุคือกายปสาท
๑๔. โผฏฐัพพธาตุ	ธาตุคือโผฏฐัพพารมณ์
๑๕. กายวิญญาณธาตุ	ธาตุคือกายวิญญาณ
๑๖. มโนธาตุ	ธาตุคือมโน
๑๗. ธรรมธาตุ	ธาตุคือธรรมารมณ์
๑๘. มโนวิญญาณธาตุ	ธาตุคือมโนวิญญาณ

๔. อินทรีย์ (สิ่งที่เป็นใหญ่ในการทำกิจของตน) มี ๒๒ ประการ คือ

๑. จักขุนทรีย์	อินทรีย์ คือ จักขุปสาท
๒. โสตินทรีย์	อินทรีย์ คือ โสตปสาท
๓. ฆานินทรีย์	อินทรีย์ คือ ฆานปสาท
๔. ชิวหินทรีย์	อินทรีย์ คือ ชิวหาปสาท
๕. กายินทรีย์	อินทรีย์ คือ กายปสาท
๖. มนินทรีย์	อินทรีย์ คือ ใจ
๗. อิตถินทรีย์	อินทรีย์ คือ อิตถีภาวะ
๘. ปุริสินทรีย์	อินทรีย์ คือ ปุริสภาวะ
๙. ชีวิตินทรีย์	อินทรีย์ คือ ชีวิต

๑๐. สุขินทรีย์	อินทรีย์ คือ สุขเวทนา
๑๑. ทุกขินทรีย์	อินทรีย์ คือ ทุกขเวทนา
๑๒. โสมนัสสินทรีย์	อินทรีย์ คือ โสมนัสสเวทนา
๑๓. โทมนัสสินทรีย์	อินทรีย์ คือ โทมนัสสเวทนา
๑๔. อุเปกขินทรีย์	อินทรีย์ คือ อุเบกขาเวทนา
๑๕. สัทธินทรีย์	อินทรีย์ คือ ศรัทธา
๑๖. วิริยินทรีย์	อินทรีย์ คือ วิริยะ
๑๗. สตินทรีย์	อินทรีย์ คือ สติ
๑๘. สมาธินทรีย์	อินทรีย์ คือ สมาธิ
๑๙. ปัญญินทรีย์	อินทรีย์ คือ ปัญญา
๒๐. อนัญญตัญญัสสามีตินทรีย์	อินทรีย์แห่งผู้ปฏิบัติด้วยมุ่งว่าเราจักรู้สัจจธรรมที่ยังมิรู้
๒๑. อัญญินทรีย์	อินทรีย์ คือ อัญญา หรือปัญญาอันรู้ทั่วถึง
๒๒. อัญญาตาวินทรีย์	อินทรีย์แห่งท่านผู้รู้ทั่วถึงแล้ว

๕. อริยสัจจ์ (ความจริงอันประเสริฐ) มี ๔ ประการ คือ

๑. ทุกข์ ความทุกข์ สภาพที่ทนได้ยาก สภาวะที่บีบคั้น

๒. ทุกขสมุทัย เหตุเกิดแห่งทุกข์ สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ ตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา

๓. ทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะตัณหาดับสิ้นไป ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัดอภิชฌา สำรอกตัณหาสิ้นแล้ว

๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง มรรคมีองค์ ๘ นี้ สรุปลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

๖. ปฏิจจสมุปบาท (การเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลาย เพราะอาศัยกัน) มี ๑๒ ประการ คือ

๑/๒.	อวิชฺชา ปจฺจยา สงฺขารา	เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขาร จึงมี
๓.	สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ	เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณ จึงมี
๔.	วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ	เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูป จึงมี
๕.	นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ	เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะ จึงมี
๖.	สฬายตนปจฺจยา ผสฺโส	เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะ จึงมี
๗.	ผสฺสปจฺจยา เวทนา	เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนา จึงมี
๘.	เวทนาปจฺจยา ตณฺหา	เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหา จึงมี
๙.	ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ	เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทาน จึงมี
๑๐.	อุปาทานปจฺจยา ภโว	เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพ จึงมี
๑๑.	ภวปจฺจยา ชาติ	เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติ จึงมี
๑๒.	ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมฺภวนฺติ	เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ จึงมี ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส และความคับแค้นใจ จึงมีพร้อม

ภาคผนวก ช : ภาพประกอบ

พระมหาโมคคัลลานะนั้น ได้เที่ยวจาริกไปยังนรกและสวรรค์ แต่เนื่องจากไม่สามารถเสาะหาภาพของพระมหาโมคคัลลานะได้เลย เพราะจิตรกรไม่ได้วาดภาพที่แสดงถึงจินตนาการว่า พระมหาโมคคัลลานะได้ไปยังนรกสวรรค์ไว้อย่างไรบ้าง มีเพียงแต่ภาพของพระมาลัยเทวเถระ ซึ่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ว่า ท่านเป็นพระมหาเถระแห่งศรีลังกาที่มีฤทธิ์มากเฉกเช่นพระมหาโมคคัลลานะ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอนำภาพจิตรกรรมที่เกี่ยวกับพระมาลัยเทวเถระมาประกอบ ณ ที่นี้ เพราะถือว่าพระมหาโมคคัลลานะในสมัยพุทธกาลใช้เป็นต้นแบบหรือแบบอย่างให้แก่พระมาลัยเทวเถระในรุ่นหลัง ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

แดนสวรรค์อันแสนสุข
จากแผนที่ไตรภูมิโลกสัณฐาน (ภาพเขียนสีเรื่องไตรภูมิ)
ฉบับพระยานครศรีธรรมราชให้หอพระสมุด ฯลฯ
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙

๑. พระเถระโปรดยมโลก

ภาพนี้แสดงให้เห็นถึงการที่พระยายมและนายนิรยบาลได้ไต่สวนผู้ตายโดยเปิดบัญชีดู ถ้าผู้ตายทำบุญก็ส่งไปสวรรค์ ถ้าผู้ตายทำบาปก็ส่งไปนรก

๒. พระเถระโปรดนรกปาณาติบาต

ภาพนี้แสดงให้เห็นถึงการลงโทษผู้ขาดเมตตา กระทำปาณาติบาต มีฆ่าสัตว์ผู้มีคุณโดยตรงหรือโดยอ้อมเป็นต้น ถูกตัดสินให้เสวยกรรม

๓. พระเถระโปรดนรกอทินนาทาน

ภาพนี้แสดงให้เห็นถึงการลงโทษผู้โลภประพฤติอทินนาทาน เช่น ลักขโมยของพระสงฆ์ หรือฉ้อโกงและทำลายทรัพย์สินของผู้มีพระคุณ เป็นต้น

๙. พระเถระโปรดนรกกาเม

ภาพนี้แสดงให้เห็นถึงบุรพกรรมของสัตว์นรกที่กระทำกาเมสุมิจฉาจารไว้ ย่อมเสวยผลแห่งอกุศลกรรมนั้นตามโทษานุโทษ

๕. พระเถระโปรดนรกมุสาวาท

ภาพนี้แสดงให้เห็นถึงการลงโทษเหล่าสัตว์นรกที่มักกล่าวเท็จ หลอกลวง และด่าว่าบิดามารดา ครูอาจารย์ พระสงฆ์ เป็นต้น

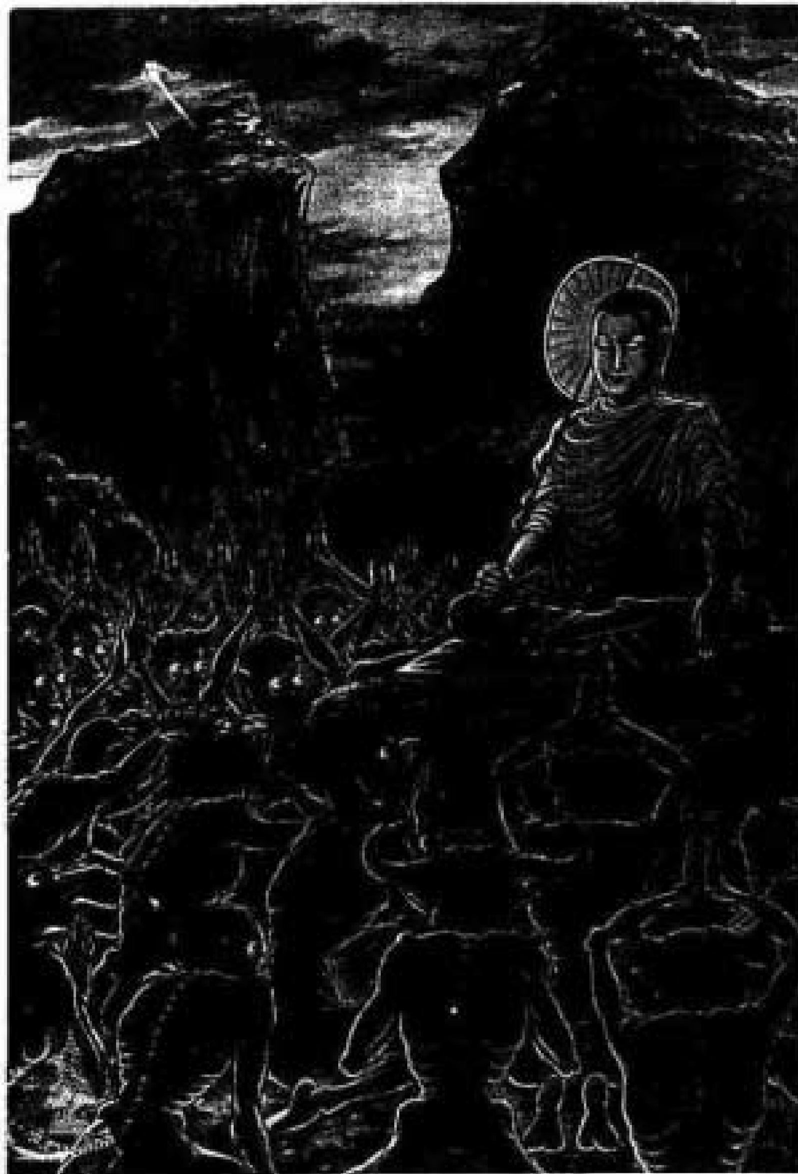
๖. พระเถระโปรดนรกสุรา

ภาพนี้แสดงให้เห็นถึงพวกสัตว์นรกที่เสพสุราเป็นอาจิณ ดื่มแล้วด่าว่าบิดามารดา ครูบาอาจารย์ พระสงฆ์ ทำร้ายฆ่าฟัน เป็นต้น

๗. สัตว์นรกฝากคำสั่งให้พระเถระ

ภาพนี้แสดงให้เห็นถึงพวกสัตว์นรกที่เข้าพบพระเถระเพื่อบอกเล่าเกี่ยวกับความทุกข์ทรมานของตนแล้วให้พระเถระนำเรื่องราวของตนไปบอกแก่ญาติให้ทำบุญแล้วกรวดน้ำอุทิศกุศลผลบุญส่งไปให้ตนด้วย

๘. พระเถระโปรดสวรรค์

ภาพนี้แสดงให้เห็นทิพยวิมานเทพบุตรและเทพธิดาบนสวรรค์ พร้อมทั้งทิพยสมบัติซึ่งพระเถระได้ไปโปรดแล้วได้จดจำทิพยวิมานเทพบุตรเทพธิดาเหล่านั้นลงมาบอกแก่มวลมนุษย์ว่า ทิพยสมบัติทั้งหมดนั้นอุบัติขึ้นมา เนื่องมาจากเพราะเมื่อคราวเป็นมนุษย์ข้าพเจ้าทั้งหลายได้บำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนา สร้างพระไตรปิฎก โบสถ์ วิหาร เป็นต้น

๙. พระเถระแจ้งข่าวนรกสวรรค์

ภาพนี้แสดงให้เห็นถึงการที่พระเถระได้เทศนาสั่งสอนพุทธศาสนิกชน เรื่อง บาป บุญ นรก สวรรค์ กรรมดี กรรมชั่ว พร้อมทั้งยกตัวอย่างดังที่ท่านได้ไปพบเห็นและรับคำสั่งมาเพื่อให้บอกแก่บรรดาญาติ ให้ละบาป ตั้งใจทำบุญแผ่กุศลส่งไปให้ด้วย

ประวัติผู้วิจัย

พระมหาสุชญา โรจนญาโณ (ยาสุกแสง) เกิดเมื่อวันที่ ๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๙ ณ บ้านเลขที่ ๓๕/๑ หมู่ที่ ๒ บ้านดอนไร่ ต. หนองสะเดา อ. สามชุก จ. สุพรรณบุรี เป็นบุตรนายลำไย นางศิริ ยาสุกแสง สำเร็จการศึกษา พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ รุ่นที่ ๓๙ เมื่อปีการศึกษา ๒๕๓๗ และสำเร็จการศึกษาเปรียญธรรม ๙ ประโยค จากสำนักเรียนวัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร เมื่อปีการศึกษา ๒๕๓๗ ต่อมา เข้าศึกษาที่บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อปีการศึกษา ๒๕๓๘ เป็นนิสิต รุ่นที่ ๗ ระหว่างการเขียนวิทยานิพนธ์นี้ ได้ทำงานเป็นเจ้าหน้าที่โครงการชำระพระไตรปิฎก กองวิชาการ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทย ปัจจุบันอยู่ที่วัดอภัยทายาราม แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร.